

**National Library
of Sweden**

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

V. av. B. L. A.
STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1922:2
SOCIALDEPARTEMENTET.

BYGGNADSARBETARSÄKKUNNIGAS BETÄNKANDE II

ARBETSSTATISTISK UNDERSÖKNING

RÖRANDE

HUSBYGGNADSVERKSAMHETEN

I SVERIGES STÄDER OCH STADS-
LIKLANDE SAMHÄLLEN

AV

BERTIL NYSTRÖM

S T O C K H O L M

1 9 2 2

Statens offentliga utredningar 1922..

Kronologisk förteckning.

Januari—Mars.

1. Skolkommisionens betänkande. 4. Det högre skolväsendet i utlandet (tr. 1921). Norstedt. 387 s. **E.**
2. Betänkande och förslag till förändrade grunder för förvaltningen av kronans jordbruksdomäner samt till nya reglementariska bestämmelser för samma förvaltning. Heggström. 106 s. **Jo.**
3. Städernas särskilda skyldigheter och rättigheter i förhållande till staten. Av T. Nothin. Marcus. 246 s. **Fi.**
4. Betänkande med förslag till livsmedelslag m. m. (tr. 1921). Almqvist & Wiksell. xij, 295 s. **S.**
5. Bihang 1 till betänkande med förslag till livsmedelslag m. m. Förslag till föreskrifter rörande undersökning av smör och margarin, ost och margarin, ost, ättika och vatten (tr. 1921). Almqvist & Wiksell. 52 s. **S.**
6. Bihang 2 till betänkande med förslag till livsmedelslag m. m. Biologiska och kemiska undersökningar och andra utredningar. Av H. Huss och T. Sandberg (tr. 1921). Almqvist & Wiksell. 101 s. **S.**
7. Förslag till om- och tillbyggnad av Kungl. biblioteket. Handlingar 1918—1921 (tr. 1921). Almqvist & Wiksell. (4), 72 s. 18 pl. **E.**
8. Jordkommisionens betänkande. 1. Förslag till lag med bestämmelser angående rätt att förvärva och besitta fast egendom. Thule. (6), 425 s. 4 kart. **Ju.**
9. Utredning och förslag rörande beredande av understöd åt ånkor efter manskap vid armén och marinen. Beckman. 29 s. **Fö.**
10. 1921 års pensionskommittés betänkande. 1. Betänkande med förslag till författningar ang. dyrtids-tillägg och pensionstillägg åt vissa pensionärer (tr. 1921). Heggström. 83 s. **Fi.**
11. Betänkande med förslag till förordning angående tillverkning och beskattning av maltdrycker m. m. Heggström. 96 s. **Fi.**
12. Betänkande 2, avg. av 1919 års sakkunniga för Chalmerska institutets omorganisation. Omorganisation av Chalmers tekniska instituts högre avdelning till teknisk högskola och dess lägre avdelning till tekniskt gymnasium med tekniska fackskolor samt förslag till nybyggnader för högskolan. Norstedt. ix, 122 s. 11 pl. **E.**
13. Till herr statsrådet och chefen för k. finansdepartementet. [Utlåtande från sakkunniga för utredning ang. kontrollen över sockertillverkningen.] Marcus. 30 s. **Fi.**
14. Betänkande och förslag angående officerskårens vid flottan rekrytering och utbildning m. m. 4. Antagning och utbildning av befäl i flottans reserv. Beckman. 192 s. **Fö.**
15. Kommunalförfattningssakkunnigas betänkande. 33. Ersättning åt innehavare av kommunala förtroendeuppdrag. Norstedt. 162 s. **S.**
16. Bilaga till kommunalförfattningssakkunnigas betänkande. 3. Statistisk redogörelse för utgående ersättningar åt innehavare av förtroendeuppdrag inom primärkommunerna. Norstedt. ij, 80 s. **S.**
17. Förmögenhetsbrotten. Andra delen. Förberedande utkast till strafflag. Speciella delen. 4. Av J. C. C. W. Thyrén. Lund, Berling. vj, 217 s. **Ju.**
18. Betänkande i fråga om plan för utförande av ostkustbanan m. m. Beckman. ix, 315 s. 1 kart. **K.**
19. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 8. Utlåtande i valutafrågan. Marcus. 24 s. **Fi.**
20. Underdånigt betänkande rörande lönereglering för befattningshavare vid lots- och fyrstaten m. m. Marcus. 71, 14 s. **H.**
21. Tull- och traktatkommitténs utredningar och betänkanden. 9. Utlåtande ang. järnvägsfrakternas reglering. Tullberg. 46 s. **Fi.**
22. Ortnamnen i Värmlands län. 7. Karlstads härad. Uppsala, Appelberg. (4), 35 s. **E.**
23. Järnvägsstyrelsens skrivelse till Kungl. Maj:t den 9 mars 1922 med yttrande över ostkustbanekommitténs betänkande. Beckman. (2), 36 s. **K.**
24. Utredning angående inrättandet av ett svenskt statslotteri. Av C. V. L. Charlier. Malmö, I Röhr. (4), 109 s. **H.**
25. Läkmannelementets användande och ställning inom civilprocessen i skilda länder. Av G. Fahlercrantz. Norstedt. vij, 583 s. **Ju.**
26. Betänkande och förslag rörande internering av farliga återfallsförbrytare. Lund, Berling. 1115 s. **Ju.**
27. Ostkustbanekommitténs promemoria med anledning av järnvägsstyrelsens yttrande den 9 mars 1922 över kommitténs betänkande den 3 februari 1922. Beckman. 23 s. **K.**
28. Betänkande angående statens övertagande i viss omfattning av förädlingsverksamheten beträffande avkastningen från statens skogar. Centraltr. (10), 243 s. **Jo.**
29. Skolkommisionens betänkande. 2. Historiska översikter och särskilda utredningar. Norstedt. . 309 s. **E.**
30. Utredning och förslag angående vården av blinda. Heggström. ix, 184 s. **E.**
31. Järnvägsstyrelsens erinringar med anledning av ostkustbanekommitténs promemoria av den 23 mars 1922. Beckman. 21 s. **K.**

April.

1. Några iakttagelser från 1921 års riksdagsmannaval. Av E. v. Heidenstam. Norstedt. 20 s. **Ju.**
2. Byggnadsarbetsarsakkunnigas betänkande. 2. Arbets-

statistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadsliknande samhällen. Av B. Nyström. Norstedt. 208 s. **S.**

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1922:2
SOCIALDEPARTEMENTET

BYGGNADSARBETARSÄKKUNNIGAS BETÄNKANDE II

ARBETSSTATISTISK UNDERSÖKNING

R Ö R A N D E

HUSBYGGNADSVERKSAMHETEN

I SVERIGES STÄDER OCH STADS-
LIKNADE SAMHÄLLEN

PÅ UPPDRAG AV

DE DEN 26 APRIL 1920 INOM K. SOCIAL(CIVIL)DEPARTEMENTET

TILLKALLADE SÄKKUNNIGA FÖR UTREDNING AV ARBETS-
FÖRHÅLLANDENA INOM BYGGNADSFACKET

VERKSTÄLLD AV

BERTIL NYSTRÖM

STOCKHOLM 1922

KUNGL. BOKTRYCKERIET. P. A. NORSTEDT & SÖNER

212520

Till Herr Statsrådet och Chefen för Kungl. Socialdepartementet.

Undertecknade, av dåvarande Statsrådet och Chefen för Kungl. Civildepartementet enligt nådigt bemyndigande den 26 april 1920 tillkallade sakkunniga för utredning av arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, få härmed överlämna en på de sakkunnigas uppdrag av t.f. byråchefen i Socialstyrelsen Bertil Nyström verkställd arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadsliknande samhällen.

Stockholm i april 1922.

HENNING ELMQUIST.

J. THOR BLOMQVIST.

NILS DAHLQVIST.

NILS LINDE.

HERMAN LINDHOLM.

NILS PERSSON.

Kurt Bergström.

Till Byggnadsarbetarsakkunniga.

Sedan de enligt nådigt bemyndigande inom K. Civildepartementet den 26 april 1920 tillkallade sakkunniga för utredning av arbetsförhållandena inom byggnadsfacket uppdragit åt undertecknad att, i enlighet med vissa av de sakkunniga gillade grunder, verkställa en arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten i Sveriges städer och stadsliknande samhällen, får jag härmed äran överlämna ifrågavarande utredning. De statistiska undersökningarna avse i huvudsak år 1919, men har jag sökt att i mån av tillgängliga uppgifter följa utvecklingen på förevarande område åtminstone till slutet av år 1920.

Under hela utredningsarbetet har jag biträtt av e. o. amanuensen hos K. Socialstyrelsen Gillis Berggren, varjämte vid primärmaterialets insamling medverkat byråassistenten därstädes Oskar Hagman. Skriftliga eller muntliga upplysningar rörande särskilda delar av ämnet hava lämnats av ett flertal tjänstemän hos Socialstyrelsen, bland vilka särskilt må nämnas t. f. aktuarierna Erik Ekeröth och Osvald Andelius samt e. o. amanuensen Carl Schmidt.

Den specialutredning rörande byggnadskostnadernas stegring m. m., som meddelas sid. 165 ff., har verkställts av direktör J. Thor Blomqvist och förtroendeman Nils Linde jämte de sakkunnigas sekreterare d:r Kurt Bergström.

Stockholm i mars 1922.

BERTIL NYSTRÖM.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING.

Sid.

I. Undersökningens föremål och omfattning.

1. Ämne och plan för undersökningen 7
2. Primäruppgifternas insamling och materialets omfattning 10

II. Byggnadsarbetarnas antal och behovet av bostäder.

1. Byggnadsarbetarnas avgränsning och yrkessammansättning 15
2. Organisationsväsendet och avtalen 19
3. Byggnadsarbetarnas antal enligt 1910 års folkräkning 31
4. Byggnadsarbetarnas antal under åren 1908—1920 34
5. Byggnadsindustriens produktion 35
6. Nedgången i byggnadsarbetarnas antal under senare år 40
7. Arbetsåtgången inom byggnadsindustrien 1918 enligt Riksförsäkringsanstaltens arbetsgivarregister 44
8. Byggnadsarbetarnas antal och växlingar enligt fackföreningarnas uppgifter 45
9. Arbetsgivareförhållandena inom byggnadsindustrien 54
10. Arbetarantalets fluktuationer enligt arbetsgivarnas uppgifter 60
11. Byggnadsarbetarnas fördelning på olika grenar av byggnadsverksamheten 63
12. Byggnadsarbetarnas genomsnittliga produktionsförmåga 71
13. Bostadsbehovets art och storlek 77
14. Bostadsbehov och byggnadsarbetartillgång 90

III. Byggnadsarbetarnas levnads- och arbetsförhållanden.

1. Primärmaterialalets art och omfattning 93
2. Byggnadsarbetarnas ålder och civilstånd 95
3. Byggnadsarbetarnas försörjningsplikt 100
4. Byggnadsarbetarnas rekrytering och yrkesväxling 101
5. Byggnadsarbetarnas ålder i yrket 106
6. Arbetsinställelser inom byggnadsverksamheten 107
7. Olycksfall i arbete inom byggnadsverksamheten 113
8. Byggnadssäsongen och dess inverkan på arbetsförhållandena 117
9. Arbetsförmedling för byggnadsarbetare 119
10. Arbetstillfällenas art och varaktighet inom byggnadsverksamheten 123
11. Arbetssäsongens längd för byggnadsarbetare 125
12. Byggnadsarbetarnas löner enligt kollektivavtalen 130
13. Ackordsarbetets betydelse inom byggnadsverksamheten 139
14. Byggnadsarbetarnas faktiska arbetsförtjänster enligt uppgifter från arbetsgivare . . 147
15. Byggnadsarbetarnas timförtjänster enligt arbetarnas egna uppgifter 159
16. Byggnadsindustriens arbetskostnader 162
17. Byggnadsarbetarnas årsförtjänster 173
18. Löneinkomstförhållandena inom olika ålders- och civilståndsgrupper 185
19. Byggnadsarbetarnas bostadsstandard 187

- Bilagor.* 1. Frågeformulär 194
2. Källor och litteratur 206

I. Undersökningens föremål och omfattning.

1. Ämne och plan för undersökningen.

Under det att ett flertal övriga yrken tid efter annan blivit föremål för arbetsstatistiska specialundersökningar, har detta hittills aldrig varit fallet med byggnadsverksamheten, oaktat dess stora sociala och ekonomiska betydelse. På grund härav har också den kunskap den officiella statistiken givit om dess produktions- och arbetsförhållanden varit skäligen bristfällig.

Visserligen har, först inom Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik och sedermera inom Socialstyrelsen, sedan närmare två årtionden förts en fortlöpande statistik över bostadsproduktionen i rikets stadssamhällen, men denna utgör blott en gren av hela byggnadsverksamheten, vilken ju vid sidan av bostadshus jämväl åstadkommer byggnader för handel och industri, verkställer reparationer och ombyggnader o. s. v. Rörande arbetsförhållandena inom byggnadsbranschen stå vissa upplysningar till buds i Socialstyrelsens årligen publicerade statistik över kollektivavtal, arbetsinställelser, olycksfall i arbete m. m., men då ifrågavarande näringsgren ej medtages i Kommerskollegii årliga industriberättelser och man därigenom kommer att sakna bl. a. en så betydelsefull siffra som antalet under resp. år anställda byggnadsarbetare, mister, i avsaknad av nödigt material för anställande av jämförelser och uträknande av relationstal, jämväl nyssnämnda statistik en del av sitt värde. Rörande löne- och arbetsförhållandena inom byggnadsverksamheten föreligga inga andra uppgifter än de lönestatistiska data, vilka meddelats i de i Sociala Meddelanden införda årsöversikterna över arbetslönernas stegring sedan år 1913. Såsom titeln ger vid handen, avse dock ifrågavarande sammanställningar i första hand att belysa löneutvecklingen under kristiden, och även om däri meddelade absoluta lönesiffror kunna anses ge ett tämligen tillfredsställande uttryck för lönenivån inom större näringsgrupper, vila de på alltför summariska primäruppgifter för att kunna med nödig specificering åskådliggöra, huru löneförhållandena ställa sig för särskilda orter och yrkesspecialiteter.

När de sakkunniga, vilka enligt nådigt bemyndigande den 26 april 1920 tillkallats av statsrådet och chefen för Kungl. Civildepartementet för att verkställa utredning rörande arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, med uppgift tillika att avgiva förslag till förbättringar på området, för fullgörande av sitt uppdrag sågo sig i behov av möjligast exakt och fullständig

kännedom rörande inom byggnadsindustrien för närvarande gällande löne- och arbetsvillkor, stod det därför klart, att för åvägabringande av dylik kunskap krävdes anordnande av ganska omfattande specialutredningar. Det framhölls dock, att ifrågavarande undersökningar borde så anordnas, att tidsutdräkt och kostnader ej måtte överstiga det för ändamålet nödvändiga, liksom man utgick från den förutsättningen, att primärmaterialet, för vinande av största möjliga opartiskhet och allsidighet, borde insamlas från såväl arbetsgivare som arbetare och med anlitande i största möjliga utsträckning av resp. organisationer.

I enlighet med dessa riktlinjer uppdrogo de sakkunniga åt t. f. byråchefen i Socialstyrelsen Bertil Nyström att efter samråd med dem uppgöra förslag till *grunder och arbetsplan* för de erforderliga undersökningarna samt utarbeta härför erforderliga frågeformulär. Så snart ifrågavarande förslag förelåg, underkastades detsamma vid ett flertal sammanträden noggrann prövning av de sakkunniga, vid vissa tillfällen förstärkta medelst särskilt tillkallade representanter för arbetsgivare och arbetare inom byggnadsindustriens olika fack. Det sålunda uppgjorda förslaget beslöts skola läggas till grund för utredningsarbetet, och uppdrogo de sakkunniga åt byråchefen Nyström att snarast möjligt bringa detsamma till utförande.

Den för undersökningen fastställda planen innebar i första hand att söka erhålla möjligast exakta uppgifter rörande hela antalet inom byggnadsindustrien sysselsatta arbetare genom att, i samråd med vederbörande fackförbund, till samtliga inom byggnadsbranschen verksamma fackföreningar till besvarande utsända ett särskilt frågeformulär, benämnt *form. 1*, av det innehåll, som framgår av i bil. 1 (sid. 194) meddelat avtryck. I de å formuläret tryckta anvisningarna framhölls, att uppgifterna borde avse samtliga inom facket å orten vid angivna tidpunkter sysselsatta arbetare, i första hand de organiserade. I fråga om sådana fack, t. ex. bleck- och plåtslageriarbetare, grovarbetare o. d., vilka utföra arbete både inom byggnadsindustrien och inom andra branscher, borde givetvis endast fackets arbetare inom byggnadsverksamheten medräknas.

Medan man, med hänsyn till organisationsväsendets starka utbredning bland byggnadsfackens arbetare, trodde sig kunna genom fackföreningarnas medverkan erhålla fullständigast möjliga uppgifter rörande dessa arbetares antal och fördelning på olika orter och yrkesspecialiteter, ansågs för åstadkommande av erforderlig utredning rörande rådande löne- och arbetsförhållanden arbetarnas egen intresserade medverkan vara oundgängligen nödvändig. Inom fabriksfack o. d., där arbetarna i regel pläga hava anställning året om, kunna visserligen erforderliga arbetstids- och löneuppgifter i huvudsak grundas på arbetsgivarnas lönelistor, men så kan blott i mindre utsträckning ske inom byggnadsverksamheten, där arbetaren merendels går från arbetsplats till arbetsplats och blott kort tid kvarstannar på varje, och där han än kan arbeta åt en byggmästare, än åt en annan person, vare sig med husbygge eller arbete utom byggnadsfacket. Emellertid var det ett från andra statistiska undersökningar känt förhållande, att flertalet ar-

betare sakna möjlighet att själva på ett tillfredsställande sätt ifylla det för en undersökning sådan som denna erforderliga frågeformuläret, även när detta gives ett så begränsat omfång som det för förevarande undersökningsgren avsedda »personkortet» (*form. 2*, avtryckt i bil. 1 sid. 196). För att övervinna dessa svårigheter, plägar man använda sig av med arbetarnas förhållanden förtrogna personer såsom ombud (agenter) för uppgifternas insamlande. Vid förevarande utredning skulle sålunda efter förslag av resp. fackförbund utses ett flertal dylika ombud, vilka vid lämpliga tillfällen borde utfråga vederbörande arbetare om å formuläret berörda förhållanden och med ledning härav ifylla detsamma. I fråga om dessa arbetarnas och fackförbundens egna förtroendemän ansågs det självfallet kunna förutsättas ett sådant handhavande av arbetet med dessa uppgifters insamlande, att i möjligaste mån fullständiga och korrekta svar på frågorna i formuläret skulle kunna erhållas. Nu antydda sätt för ombudens utseende liksom även den omständigheten, att byggnadsarbetarna voro representerade bland de sakkunniga, ansågs även vara en garanti för, att vederbörande arbetare bibringades den uppfattning, att ifrågavarande utredning icke kunde tänkas lända dem till skada utan endast vara till fördel genom att möjliggöra ett opartiskt bedömande av löne- och arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, varom i pressen och eljest så många motsägende framställningar äro gängse. Till yttermera visso lämnades å formuläret garanti för, att avgivna uppgifter endast skulle användas för statistiskt ändamål och följaktligen ej komma till skattemyndigheters eller arbetsgivares kännedom eller eljest under obehörigas ögon.

För agenterna hade jämväl sammanställts särskilda anvisningar för arbetets utförande (avtryckta i bil. 1 sid. 198), varuti bl. a. framhölls, att utfrågningen lämpligen borde ske samtalsvis, varvid formulärets punkter givetvis ej behövde besvaras i den ordning de stodo upptagna — så kunde det t. ex. i många fall vara lämpligt att taga den sista punkten före de tre å fyra föregående — men borde likväl tillses, att samtliga blevo möjligast noggrant och fullständigt besvarade.

Då det emellertid, oaktat allt nedlagt arbete och kontroll från de sakkunniga ombudens sida, kunde förväntas, att de av arbetarna lämnade uppgifterna om särskilt inkomstförhållandena i vissa fall ej bleve så exakta och tillförlitliga, som det ur utredningens syfte var önskvärt, hade med avseende på desamma planlagts ett särskilt kontrollsystem. Detta byggde på de å personkorten lämnade nominativa uppgifterna rörande de arbetsgivare, hos vilka arbetaren i fråga haft sysselsättning inom byggnadsfacket sedan den 1 januari 1919, och innebar, att samtliga dessa, med användande av ett särskilt formulär (*form. 2: a*, avtryckt i bil. 1 sid. 200), skriftligen anmodades att lämna möjligast exakta uppgifter rörande den arbetslön ifrågavarande person hos dem uppburit m. m.

Härmed uttömdes dock ingalunda byggnadsarbetsgivarnas medverkan vid ifrågavarande undersökning. I syfte att utnyttja dessas ingående kännedom om byggnadsarbetarnas yrkesfördelning, löneförhållanden m. m. hade utarbetats

ett särskilt, tämligen vidlyftigt frågeformulär, benämnt *form. 3* (avtryckt i bil. 1 sid. 202). Uppgifter enligt detta formulär borde avgivas av en var, som yrkesmässigt sysselsatte byggnadsarbetare, sålunda icke blott byggmästare utan ock målarmästare, bleck- och plåtslagarmästare och övriga entreprenörfirmor o. s. v., och var avsikten att för formulärens distribuering i första hand anlita medverkan av resp. organisationer. I de å formuläret tryckta anvisningarna framhölls, att uppgiften från en viss firma borde avse en och samma ort, varmed skulle förstås visst samhälle med dess närmare omgivningar, samt att därest arbetsgivare sysselsatte byggnadsarbetare å flera olika orter, så vitt möjligt särskilda uppgifter avgäves för varje sådan ort.

2. Primäruppgifternas insamling och materialets omfattning.

När man i juni 1920 påbörjade insamlandet av primärmaterialet till förenämnda statistiska utredningar, visade sig detta, såsom från början kunnat förutses, vara förenat med avsevärt större svårigheter än förhållandet plägat vara vid liknande socialstatistiska utredningar inom andra näringsgrenar. Anledningarna härtill voro flera. Sålunda har ju någon liknande undersökning av byggnadsarbetarnas förhållanden tidigare icke förekommit i vårt land, och av detta och andra skäl ha byggnadsarbetarna ofta visat mindre intresse och förmåga att ifylla till dem utdelade formulär än exempelvis fabriksarbetare. Den vid tiden för formulärinsamlingen pågående stora konflikten inom byggnadsindustrien ökade vidare i hög grad misstron och därmed svårigheterna med insamlandet av uppgifterna. Införskaffandet av primärmaterialet för undersökningen blev sålunda förenat med mycket betydande arbete och tidsutdräkt, ehuru arbetet visserligen i hög grad underlättades genom det stora tillmötesgående och intresse, som nästan undantagslöst kom utredningen till del från vederbörande arbetsgivare- och arbetareorganisationer.

För att överhuvud lyckas få ett representativt material ha emellertid särskilda åtgärder måst vidtagas. Förutom att skriftligen och per telefon upprepade maningar riktats till fackföreningar och arbetsgivare att ifylla till dem utsända formulär dels direkt från utredningens expedition och dels från resp. fackförbund och arbetsgivarföreningar, ha i ett flertal facktidningar införts speciella artiklar, vari betonats, av huru stor vikt och betydelse det var för ett gott resultat av de sakkunnigas arbete, att de erhöilo sina formulär besvarade. Likaledes ha för införskaffande och komplettering av primärmaterial och för erhållande av kännedom om arbetsförhållandena å resp. orter ett flertal resor företagits. Sålunda har byråassistenten Oskar Hagman besökt Nyköping, Norrköping, Linköping, Västervik, Oskarshamn, Kalmar, Karlskrona, Ystad, Trälleborg, Malmö, Hälsingborg, Göteborg, Skövde och Kristinehamn samt e. o. amanuensen Gillis Berggren Uppsala och Södertälje.

Mot slutet av år 1920 kunde dock primärmaterialet anses föreligga i någorlunda fullständigt skick. Det ernådda resultatet av formulärinsamlingen framgår av följande översikt över utredningens olika grenar.

Vad *form. 1* beträffar, utsändes exemplar av detta i juni och juli 1920 till 579 fackföreningar, som hade medlemmar sysselsatta inom byggnadsbranschen. Ifyllda formulär (eller eljest angående byggnadsarbetarna å resp. orter upplysande skrivelser) hade vid november månads utgång inkommit från 431 fackföreningar, motsvarande 74.4 % av de tillskrivna fackföreningarna. Som det emellertid i allmänhet varit de större fackförbundsavdelningarna, som insänt formulär, torde de erhållna uppgifterna gälla åtminstone 90 % av totala antalet byggnadsarbetare, sålunda ett mycket gott resultat. Huru insända och inkomna formulär fördela sig på de olika fackförbunden inom byggnadsindustrien, framgår av följande tablå:

	Antal formulär	
	Expe-	In-
	dierade	komna
Svenska murareförbundet	82	68
» träarbetareförbundet	96	85
» grov- och fabriksarbetareförbundet	50	41
» måleriarbetareförbundet	75	56
» bleck- och plåtslageriarbetareförbundet	52	42
» metallindustriarbetareförbundet	37	28
» elektriska arbetareförbundet	117	60
» stenindustriarbetareförbundet	27	20
» kakelugnsmakareförbundet	18	15
» transportarbetareförbundet	21	12
» väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet	4	4
Summa	579	431

I vilken mån olika landsdelar äro representerade genom de inkomna formulären (och skrivelserna), framgår av omstående tab. 1, vilken visar en anmärkningsvärt jämn fördelning, vad stadssamhällena beträffar.¹

I fråga om det hundratal fackföreningar åter, vilka icke besvarat de dem tillställda formulären, hava summariska uppgifter angående ungefärliga antalet av deras vid vissa tidpunkter inom byggnadsindustrien sysselsatta medlemmar merendels kunnat lämnas av resp. fackförbund.

Individuella uppgifter angående byggnadsarbetarnas personliga och ekonomiska förhållanden enligt *form. 2* ha i bearbetningsbart skick inkommit beträffande sammanlagt 3 031 arbetare, och har denna uppgiftsinsamling enligt den uppgjorda planen skett med tillhjälp av särskilda för ändamålet antagna och avlönade undersökare. Huru dessa personkort fördela sig på yrken och landsdelar, utvisar tab. 24 i det följande (sid. 94). Det må framhållas, att medan landsortsstäderna merendels blivit ganska jämnt representerade, våra båda största städer, oaktat all nedlagd möda, tyvärr blott blivit mycket svagt företrädda.

¹ Den här och i det följande tillämpade landsdelsindelningen är densamma, som plägar användas av Socialstyrelsen. Härvid sammanföras Stockholms, Uppsala, Västmanlands, Södermanlands och Östergötlands län till Östra Sverige, Jönköpings, Kronobergs, Kalmar och Gotlands län till Småland och Öarna, Blekinge, Kristianstads och Malmöhus län till Södra Sverige, Hallands, Göteborgs och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs, Värmlands och Örebro län till Västra Sverige samt Kopparbergs, Gävleborgs, Västernorrlands, Jämtlands, Västerbottens och Norrbottens län till Norra Sverige. Ifrågavarande, på allmänna ekonomisk-sociala synpunkter baserade uppdelning har här kommit till användning närmast av praktiska skäl, men hade vid belysningen av vissa särskilda spörsmål jämväl kunnat tillämpas andra indelningar i »naturliga områden», t. ex. G. Sundbärgs tre demografiska huvudområden, I. Flodströms sex samfärdselområden eller H. Nelsons fjorton kulturgeografiska provinser.

Tab. 1. De uppgiftslämnande fackföreningarna, yrkesvis fördelade efter landsdelar och ortsgrupper.

Landsdelar och ortsgrupper	Antal inkomna ex. av form. 1 avseende											Samt- liga
	Mu- rare arb.	Trä- arb.	Grov- arb.	Må- leri- arb.	Bleck- och plåtsl.	Metall- arb.	Elektr. arb.	Sten- hugg.	Kakel- ugnsn.	Åke- riarb.	Väg- o. vattenb.	
<i>Stockholms stad</i>	1	3	1	1	1	1	1	—	1	2	—	12
<i>Östra Sverige</i>	15	23	9	13	11	6	11	4	5	3	2	102
därav												
städer m. öfver 10 000 inv.	7	7	5	7	6	4	5	2	4	3	1	51
mindre städer	5	6	3	4	4	1	1	—	1	—	1	26
köp. o. municipalsamh. .	1	4	1	1	1	—	1	1	—	—	—	10
landsbygden	2	6	—	1	—	1	4	1	—	—	—	15
<i>Småland o. öarna</i>	7	5	4	4	6	4	12	1	2	1	—	46
därav												
städer m. öfver 10 000 inv.	2	1	2	1	3	2	2	—	1	—	—	14
mindre städer	5	3	2	3	1	2	8	—	1	1	—	26
köp. o. municipalsamh. .	—	1	—	—	2	—	—	—	—	—	—	3
landsbygden	—	—	—	—	—	—	2	1	—	—	—	3
<i>Södra Sverige</i>	22	28	16	12	6	5	4	6	4	2	1	106
därav												
Malmö	1	1	2	1	1	—	—	1	1	1	1	10
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	6	6	4	6	5	5	3	—	2	1	—	38
mindre städer	6	6	5	4	—	—	1	1	1	—	—	24
köp. o. municipalsamh. .	8	14	3	1	—	—	—	—	—	—	—	26
landsbygden	1	1	2	—	—	—	—	4	—	—	—	8
<i>Västra Sverige</i>	13	18	8	11	10	7	22	9	3	3	1	105
därav												
Göteborg	1	—	1	1	1	—	—	1	—	2	—	7
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	6	7	5	4	7	5	7	1	3	1	1	47
mindre städer	6	6	2	5	1	2	4	—	—	—	—	26
köp. o. municipalsamh. .	—	2	—	1	1	—	2	1	—	—	—	7
landsbygden	—	3	—	—	—	—	9	6	—	—	—	18
<i>Norra Sverige</i>	10	8	3	15	8	5	10	—	—	1	—	60
därav												
städer m. öfver 10 000 inv.	6	2	1	5	5	5	4	—	—	1	—	29
mindre städer	2	3	1	3	2	—	3	—	—	—	—	14
köp. o. municipalsamh. .	1	2	—	3	1	—	1	—	—	—	—	8
landsbygden	1	1	1	4	—	—	2	—	—	—	—	9
<i>Hela riket</i>	68	85	41	56	42	28	60	20	15	12	4	431
därav												
Sthlm., Göteborg. o. Malmö	3	4	4	3	3	1	1	2	2	5	1	29
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	27	23	17	23	26	21	21	3	10	6	2	179
mindre städer	24	24	13	19	8	5	17	1	3	1	1	116
köpingar och municipal- samhällen	10	23	4	6	5	—	4	2	—	—	—	54
landsbygden	4	11	3	5	—	1	17	12	—	—	—	53

Det till komplettering av personkortens löneuppgifter avsedda *form. 2:a* utskickades i november 1920 till cirka 1 500 arbetsgivare, hos vilket förenämnda 3 031 byggnadsarbetare enligt uppgift arbetat under tiden $\frac{1}{1}$ 1919— $\frac{31}{3}$ 1920. Utsändandet av dessa formulär uppskötts med avsikt, tills insamlandet av personkorten i huvudsak avslutats, enär angivna kontrollundersökning möj-

Tab. 2. De uppgiftslämnande arbetsgivarna, yrkesvis fördelade efter landsdelar och ortsggrupper.

Landsdelar och ortsggrupper	Antal inkomna ex. av form. 3 avseende							Samtliga
	Byggmästare	Väg- o. vattenbyggn.-firmor	Målare-mästare	Bleck- o. plåtsl.-mästare	Rörledn.-firmor	Elektr. installations-firmor	Åkeri-firmor	
<i>Stockholms stad</i>	41	17	13	35	9	11	3	129
<i>Östra Sverige</i>	36	29	6	6	3	3	—	83
därav								
städer m. över 10 000 inv.	25	11	4	5	3	2	—	50
mindre städer	9	—	1	1	—	1	—	12
köp. o. municipalsamh. . .	1	1	—	—	—	—	—	2
landsbygden	1	17	1	—	—	—	—	19
<i>Småland och öarna</i>	8	7	1	1	1	1	—	19
därav								
städer m. över 10 000 inv.	5	3	1	1	—	1	—	11
mindre städer	2	2	—	—	1	—	—	5
köp. o. municipalsamh. . .	—	—	—	—	—	—	—	—
landsbygden	1	2	—	—	—	—	—	3
<i>Södra Sverige</i>	52	28	12	2	2	6	—	102
därav								
Malmö	24	11	9	2	1	1	—	48
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	21	13	3	—	1	5	—	43
mindre städer	5	1	—	—	—	—	—	6
köp. o. municipalsamh. . .	2	1	—	—	—	—	—	3
landsbygden	—	2	—	—	—	—	—	2
<i>Västra Sverige</i>	35	21	13	11	7	6	—	93
därav								
Göteborg	22	6	8	9	6	3	—	54
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	13	5	5	2	1	2	—	28
mindre städer	—	—	—	—	—	1	—	1
köp. o. municipalsamh. . .	—	1	—	—	—	—	—	1
landsbygden	—	9	—	—	—	—	—	9
<i>Norra Sverige</i>	15	26	4	1	3	5	—	54
därav								
städer m. över 10 000 inv.	9	4	3	1	1	3	—	21
mindre städer	5	4	1	—	2	2	—	14
köp. o. municipalsamh. . .	1	—	—	—	—	—	—	1
landsbygden	—	18	—	—	—	—	—	18
<i>Hela riket</i>	187	¹ 128	49	56	25	32	3	480
därav								
Sthlm., Göteb. o. Malmö .	87	34	30	46	16	15	3	231
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	73	36	16	9	6	13	—	153
mindre städer	21	7	2	1	3	4	—	38
köp. o. municipalsamh. . .	4	3	—	—	—	—	—	7
landsbygden	2	48	1	—	—	—	—	51

ligen kunnat inverka störande på personkortsinsamlingen, i händelse den skulle skett samtidigt med att denna insamling pågick. I januari 1921 hade c:a 60 % av de tillskrivna arbetsgivarna lämnat tillfredsställande uppgifter, men enär bland dessa återfinnes flertalet tillskrivna större företag, avse de

¹ Avser antalet arbetsplatser; firmornas antal var 26.

inkomna kontrolluppgifterna drygt två tredjedelar av de i undersökningen representerade arbetarna.

Form. 3 utsändes i juni månad 1920 genom resp. arbetsgivareförbund (-föreningar) till 1 320 arbetsgivare samt dessutom direkt till 93 oorganiserade byggmästare. Ifyllda formulär (eller motsvarande skrivelser) ha med anledning härav inkommit från 480 arbetsgivare, motsvarande 34·0 % av de tillskrivna, varvid dock är att märka, att det övervägande flertalet större firmor lämnat begärda uppgifter. Huru olika landsdelar och ortsgrupper representeras av de inkomna formulären, framgår av förestående tab. 2.

I den mån primärmaterialet inflöt till utredningens kansli, vidtog ett omfattande gransknings- och kompletteringsarbete, som blev mycket tidsödande, enär de meddelade uppgifterna i många fall visade sig vara oriktigt och ofullständigt ifyllda. För att i största möjliga utsträckning komplettera förefintliga ofullständigheter har en omfattande skriftväxling varit nödvändig. Härigenom ha många bristfälligheter och ofullständigheter kunnat undanröjas, varjämte vissa kompletterande upplysningar också erhållits hos resp. fackförbund och arbetsgivareföreningar.

Först i början av år 1921 kunde det egentliga tabelleringsarbetet påbörjas, och hand i hand härmed har gått avfattandet av föreliggande berättelse, varuti de ur specialutredningen framgående data sammanarbetats med andra, ur tillgängliga in- och utländska källor hämtade, uppgifter till belysning av dels byggnadsarbetarnas antal i förhållande till behovet, dels arbets- och levnadsförhållandena inom ifrågavarande samhällsgrupp.

II. Byggnadsarbetarnas antal och behovet av bostäder.

1. Byggnadsarbetarnas avgränsning och yrkessammansättning.

Det första problemet vid en undersökning som den föreliggande är att bilda sig en möjligast noggrann uppfattning om antalet byggnadsarbetare i vårt land. Med avseende på flertalet industriella näringsgrenar är detta skäligen enkelt, då dessas arbetarantal återfinnes i Kommerskollegii årliga industriberättelser. Oaktat byggnadsverksamheten tager i anspråk större kapital och mera arbetskraft än flertalet i nämnda berättelser redovisade näringsgrenar, betraktas den dock av den officiella statistiken icke såsom en »industri» i vanlig bemärkelse. Otvivelaktigt finnas också skäl för denna uppfattning, enär byggnadsverksamheten företer åtskilliga karakteristiska särdrag, vilka åtskilja densamma från den egentliga industrien. Under det att fabriksföretagen äro stationära, måste byggnadsföretagen bedrivas på ständigt växlande arbetsställen. Då fabriksindustrien tillverkar halv- eller helfabrikat, består byggnadsindustriens verksamhet egentligen i en ytterligare bearbetning av dylika medelst montering och sammanfogning till byggnader av olika slag. Och medan varje fabriksägare, åtminstone teoretiskt sett, kan arbeta för världsmarknaden, är byggnadsföretagaren i huvudsak begränsad till en bestämd lokal marknad. Han är därvid övervägande hänvisad till beställningsarbete och kan ej, såsom fabrikören, vid behov arbeta på lager. Därför och på grund av yrkets starka beroende av väderleksförhållandena blir byggnadsindustrien, åtminstone i den mån den avser åstadkommande av nybyggnader, en utpräglad säsongindustri, som redan därför måste räkna med ett starkt växlande arbetarantal. Visserligen kan man bland byggnadsarbetarna principiellt sett skilja mellan å ena sidan en stam av fast anställda och mera oavbrutet sysselsatta arbetare, å den andra en starkt fluktuerande massa av mera lösa arbetstagare. Men arbetsförhållandenas konsolidering försvåras i hög grad därigenom, att den moderna byggnadsindustrien är specialiserad i så hög grad, att det knappast torde vara möjligt att under gemensam effektiv ledning, på sätt sker inom ett vanligt industriföretag, samla hela mängden av vid ett större byggnadsföretag sysselsatta byggnadshantverkare och arbetare. I vårt land nöjer sig i regeln byggmästaren, som för byggherrens räkning, ehuru merendels enligt arkitektens anvisningar och under hans kontroll, har

att svara för bygget, med att direkt anställa de för själva byggnadsstommens åstadkommande nödiga tre huvudkategorierna av byggnadsarbetare, nämligen murare, träarbetare och grovarbetare, medan måleri-, plåtslageri-, rörlednings-, elektriska installations-, kakelugnsmakeri-, glasmästeri- och åkeri-arbetena pläga överlätas till särskilda entreprenörer. I andra länder, exempelvis Danmark, är detta entreprenörssystem än vidare utvecklat, i det här jämväl anställning av murare och träarbetare merendels lär ske genom förmedling av särskilda »murer» och »tömrermester».

Är inom fabriksindustrien ett exakt fastställande av arbetarantalet ingalunda någon lättvindig sak, särskilt på grund av arbetspersonalens starka temporära fluktuationer i samband med växling och övergång av arbetare mellan olika företag och industrigrenar,¹ stegras, såsom av det förut sagda torde framgå, dessa svårigheter högst väsentligt, när man kommer till byggnadsindustrien, och det även, om man låter denna omfatta all verksamhet, som avser åstadkommande av husbyggnader samt väg-, järnvägs-, kanal- och kraftverksbyggnader. Det kan sålunda ofta diskuteras, huruvida och i vad mån en viss arbetargrupp rätteligen bör tillföras byggnadsindustrien eller annan näringsutövning.

Undersöker man ur denna synpunkt de särskilda yrkesspecialiteter, genom vilkas samverkan en husbyggnad åstadkommes, möter föga tvekan i fråga om murarna, enär samtliga sådana torde tillhöra byggnadsindustrien med undantag blott av ett fåtal fabriksmurare inom vissa industrier, särskilt socker-, järn- och cellulosaindustrierna. Murarna, vilka till skillnad från de nedan omnämnda gråstensmurarna, arbeta med tegel, måste för att erkännas som fullgoda sådana hava »varit i yrket» minst 3—5 år; på sina håll iakttages ännu principen, att dessa år skola vara en verklig lärotid och murarelärlingar företrädesvis tagas bland yngre, högst 20—23 år gamla murerihantlangare, som visat intresse för yrket. Byggnadsträarbetarna, vilka, åtminstone i vissa landsändar, kunna delas i byggnadstimmermän, som utföra bjälklags-, takstols-, trossbottens-, golvlägnings- o. d. grövre byggnadsarbeten, samt byggnadssnickare, vilka verkställa inredningen av lägenheterna, förete däremot starka beröringspunkter med vissa arbetarkategorier inom fabriks- och verkstadsindustrien. Timmermän bygga ej blott hus utan även skepp samt stollgångar i gruvor, och ett stort antal fabriks-snickare sysselsättas med tillverkning av dörrar, fönster, listverk och andra byggnadssnickerier, vilkas anpassning och uppsättning ingår bland byggnadssnickarnas huvudsysslor, liksom talrika träarbetare även finnas bland möbel-fabrikernas, de mekaniska verkstädernas och järnbrukens arbetare m. fl. Övergång kan sålunda ganska lätt ske mellan olika träarbetaryrken och därigenom yrket läras på kortare tid än de 3 å 4 år, som det eljest kräves att minst ha »varit i arbetet» för att betraktas som yrkesduglig byggnadsträarbetare. Under rubriken byggnadsgrovarbetare sammanfattas övriga med själva

¹ Enligt Svenska arbetsgivareföreningens lönstatistiska årsbok 1919 hade av 87 437 redovisade arbetare endast 32,1 % varit anställda vid samma arbetsföretag ¹¹/₁₂ av året, resp. normalsäsongen eller däröver. Jfr sid. 173.

byggnadsstommens åstadkommande sysselsatta arbetare, vilkas huvudmassa utgöres av icke yrkesutbildade arbetare, stående i nära gemenskap med den till mera tillfälliga arbeten hänvisade stora gruppen av grov-, lös- eller diversearbetare. Byggnadsgrovarbetarna i här använd bemärkelse kunna emellertid lämpligen uppdelas i tvenne huvudgrupper, nämligen hantlangare och grundläggningsarbetare i vidsträckt betydelse. Hantlangarna hava till uppgift att förse murarna (och i någon mån även träarbetarna) med nödigt arbetsmaterial och utgöras sålunda huvudsakligen av kalksläckare och bruksberedare samt bruks- och tegelbärare. De sistnämndas tunga arbete har i våra dagar särskilt å större nybyggnader avsevärt inskränkts genom moderna hiss- och andra transportanordningar, liksom grävmaskiner och decauville-material delvis ersatt spadar och skottkärror och därigenom väsentligt underlättat grundläggningsarbetena. Dessa åvila i första hand jord-schaktarna, vilka hava att avplana tomtytan och utföra grundgrävning samt bortskaffa den uppgrävda jorden. Påträffas berg och större stenar, kräves dock för deras undanskaffande biträde av bergsprängningsarbetare, vilka utgöras av den för skottlossningen ansvarige berg- och laddarbasen samt hans biträden borrharna. Nära dessa stå gråstensmurarna, vilka utföra grund- och trumläggningsarbeten o. d. av natursten och därför även måste äga kunnighet i enklare stenhuggningsarbeten. För huggning av byggnadssten, utförande av ornament samt dörr- och fönsterinfattningar i sten o. d. krävas dock fullt yrkesutbildade stenhuggare. Moderna grundläggnings- och byggnadsarbeten utföras ofta med betong, vilken beredes av betongblandare och betongstampare. Dessa räknas till cementarbetarna, vilkas förnämsta representanter äro de yrkeslärda cementgjutarna, som medelst cement lägga golv, gjuta trappsteg, valv o. d. Jämställda med dessa äro asfaltarbetarna, vanligen fördelade i asfaltläggare, efterrivare samt asfaltkokare och hjälparbetare. Cement- och asfaltarbetarna stå dock — liksom deras vanliga arbetsgivare cementgjuterierna — på övergången mellan byggnads- och fabriksindustri, i det att de, vid sidan av utearbete, jämväl i stor utsträckning utöva verkstadsarbete.

Detta sistnämnda gäller i kanske ännu högre grad om de ännu återstående hjälp- och hantverksfack, vilka krävas för färdigställande av en husbyggnad. Talrikast bland dem äro måleriarbetarna, ehuru av dessa en mycket betydande del har arbete och anställning inom den mekaniska verkstadsindustrien, vagnmakeriet, möbelindustrien och andra grenar av tillverkningsindustrien, där måleriarbeten av ett eller annat slag krävas; ett för sjöstädernas målare karakteristiskt säsongarbete är vidare den omedelbart före seglationens öppnande regelmässigt återkommande fartygsmålningen. Man har här att göra med ett hantverksfack, som kräver 4 å 5 års lärotid och inom sig sluter åtskilliga specialiteter, nämligen dels vanliga »rums- och vagnsmålare», dels lackerare, dels s. k. specialister, vilka uteslutande arbeta i limfärg eller med ådring och marmorering samt skyltmålning. Lika lång utbildningstid som målarna hava bleck- och plåtslageriarbetarna. Dessa utföra inom byggnadsbranschen taktäckning, fasadbeslagning, uppsättning av

spiselkupor, uppläggning av takrännor m. m., men vid sidan av denna verksamhet spelar för de flesta bleck- och plåtslagerier det i tillverkning av allehanda kärl och föremål av järnbleck eller plåt bestående verkstadsarbetet en betydande roll. Likartade äro förhållandena för smederna, vilkas biträde kräves vid större byggnadsföretag för utförande av järnkonstruktioner, inläggning av järnbalkar e. d. Nära nu berörda metallarbetare stå de med indragande av gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar sysselsatta rörarbetarna. Bland dessa kunna urskiljas tre grupper, nämligen grovarbetare, vilkas arbete är att genom upptagande av gravar, sättning av brunnar o. d. möjliggöra det egentliga rörlägningsarbetet, hjälpare, vilka utföra hantlangningsarbetet och efter 3 å 4 års lärotid pläga anses mogna att själva »erhålla verktyg», samt slutligen de egentliga rörarbetarna, vilka i sin ordning efter yrkesålder och kompetens att utföra arbete på egen hand pläga indelas i olika löneklasser, vilket jämväl gäller om de vid rörentreprenörfirmornas verkstäder anställda smides- och metallarbetarna. I mycket likartade äro arbetsförhållandena för de elektriska montörerna, bland vilka man kan skilja mellan sådana, som utföra installationer för belysning och kraft, och sådana, vilka uppsätta telefon- och ringledningar, åskledare m. m. Medan dessa svagströmsmontörer äro av mindre betydelse för byggnadsindustrien, spela starkströmsmontörerna där en alltjämt växande roll. För detta yrke torde krävas åtminstone tre års utbildningstid. Visa under senare år, i samband med bostadshusens ökade utrustning med »moderna bekvämligheter» och den elektriska energiens växande ianspråkstagande för belysnings- och kraftändamål jämväl på landsbygden, montöryrkena en rask utveckling, gäller på grund av den ökade användningen av centraluppvärmning det motsatta om kakelugnsmakareyrket och särskilt den gren av detsamma, som representeras av de »sättare», vilka hava utearbete med uppsättning eller reparation av kakelugnar, spiselinramningar o. d., som tillverkas av »formarna» i större eller mindre kakelfabriker. En likartad kombination mellan fabriks- och uppsättningsarbete företer jämväl det, ofta i förening med förgyllareyrket, bedrivna glasmästerifacket, för vilket kräves 4—5 års lärotid. En egenartad hantering utöva slutligen stuckatörerna, vilka i våra tre storstäder äro företrädade såsom särskilt fack. Å verkstaden sysselsättas dessa gipsarbetare med gjutning av taklister, takrosetter och andra gipsornament, vilkas uppsättning är deras andra huvudsysselsättning. Nämnas må slutligen, att för transport av byggnadsmaterial och byggnadsavfall kräves vid varje husbyggnad eller husrivning biträde av ett ganska stort antal åkeriarbetare med vagnar, kärror eller lastautomobiler.

Härmed torde i huvudsak vara angivna de olika byggnadsfack, som kunna urskiljas, därest man uteslutande ser till arbetarnas yrke och fackutbildning. Såsom vid andra yrkesgrupperingar korsas dock i praktiken denna synpunkt även här av en annan, nämligen arten av den verksamhet, vid vilken arbetarna hava sysselsättning. Inom byggnadsindustrien kan man ur denna synpunkt skilja mellan den egentliga husbyggnadsverksamheten samt väg- och vattenbyggnadsbranschen, vilken avser åstad-

kommande av gatu-, väg-, järnvägs-, kanal-, hamn- o. d. byggnader. Sistnämnda bransch sysselsätter i huvudsak samma arbetarkategorier som den förstnämnda — dock tillkomma vissa säregna slag av arbetare, såsom dykare, som arbeta under vatten, muddringsarbetare m. fl. — men arbetenas art och fördelning ställer sig olika, och till följd härav bliva de särskilda yrkesgrupperna företrädade i mycket olika inbördes proportioner. Huvudmassan av arbetare kan här sammanfattas under beteckningen jord-, berg-, och transportarbetare, under det murare, träarbetare, stenhuggare, montörer m. fl. mera spela rollen av yrkesutbildade hjälp- och specialarbetare. Medan vid mindre arbeten, ävensom vid vissa större såsom järnvägsbyggnader o. d., mera genomförd differentiering efter särskilda yrkesspecialiteter knappt kan ske, kunna vid andra stora arbetsföretag, såsom kraftverksbyggnader o. d., arbetena med fördel uppdelas i en mångfald specialarbeten, vilka överlämnas åt olika arbetargrupper. Vid sidan av vad nu nämnts får väg- och vattenbyggnadsfacket sin karaktär därav, att medan husbyggnadsfacket så gott som uteslutande utövas av enskilda företagare, här vid sidan av sådana det allmänna i stor utsträckning uppträder som arbetsgivare med i första hand järnvägsstyrelsens och vattenfallsstyrelsens byggnadsavdelningar samt stadskommunernas byggnadsförvaltningar såsom organ.

Enär förevarande utredning ju är avsedd att gälla husbyggnadsverksamheten, närmast sådan denna gestaltar sig i städerna, saknas emellertid anledning att i vidare mån, än här skett, ingå på arbetsförhållandena jämväl inom väg- och vattenbyggnadsfacket. Under hänvisning till de uppgifter härom, som föreligga i officiella källor,¹ må här blott framhållas, att förefintligheten av detta närliggande arbetsområde ytterligare ökar de redan tidigare framhävda svårigheterna att närmare fixera och avgränsa, vilka arbetargrupper rätteligen böra räknas såsom husbyggnadsarbetare och sålunda medtagas i en utredning sådan som denna. Redan från början må det därför starkt betonas, att den nära växelverkan och starka cirkulation, som råder mellan byggnadsarbetare och många andra grupper av yrkes- och grovarbetare, gör det nästan omöjligt att uppdraga några exakta gränslinjer, ett förhållande, vilket även i praktiken bekräftats särskilt genom den senaste tidens erfarenhet om svårigheterna att vid utdelning av arbetslöshetsunderstöd uppgöra en dylik gränsläggning.

2. Organisationsväsendet och avtalen.

Av den nu lämnade redogörelsen för byggnadsarbetarnas yrkessammansättning framgår, att desamma till övervägande del utgöras av yrkeslärd murare, timmermän, snickare, målare o. s. v. Dessa hantverksfack tillhöra icke blott våra allra äldsta, utan utmärka sig även därigenom, att deras

¹ Se »Löner och levnadskostnader vid Trollhätte kanals ombyggnad», Soc. Medd., årg. 1914, sid. 499 ff., samt de i samma tidskrift årg. 1918—1921 publicerade redogörelserna för löneförhållandena vid statens järnvägsbyggnadsarbeten och vattenfallsstyrelsens byggnadsarbeten åren 1915—1920.

arbetsuppgifter, arbetsverktyg och arbetsmetoder relativt litet förändrats under tidernas lopp. Visserligen hava, som ovan antytts, särskilt under de senaste årtiondena maskinella anordningar och moderna tekniska hjälpmedel vunnit insteg jämväl inom byggnadsbranschen, men synes denna industrialisering i huvudsak hava begränsat sig till grovarbetet, medan yrkesarbetet alltjämt är bundet vid hantverkets bibehållande.

Beträffande yrken med så gamla och relativt obrutna traditioner är det naturligt, att forskningar rörande organisationsväsendets upphov och utveckling lätt föra århundraden tillbaka men då också löpa fara att förlora sig i det vetenskapligt skäligen utforskade område, som vår närings- och arbetshistoria, sedd i sin helhet, ännu utgör.¹

Bland våra äldsta skråordningar finnas sådana för murare (av 1487), timmermän (av 1454) och snickare (av 1575), samtliga i Stockholm,² och bland de skråstadgar, som under Carl IX:s och Gustaf II Adolfs regeringar utfärdades för skilda yrken och landsändar, påträffas »skråartiklar» även för »Conterfeije- och målarembetet» i Sveriges städer (av 1622).³ När år 1669 för första gången utfärdades en »allmän ordning och skrå för hantverkarna i Sverige och Finland», berördes av denna även nu nämnda byggnadsfack och likadant var förhållandet, när förordningen förnyades år 1720.⁴

Hantverksämbetena voro sammanslutningar av personer, som idkade ett visst yrke, bildade och privilegierade i syfte att främja medlemmarnas intressen och yrkets förkovran. Fullberättigade ledamöter voro allenast mästarna, men även gesäller och lärlingar, som vid denna tid undantagslöst voro i mästarens hus och kost, stodo under ämbetets skydd och kontroll med av-

¹ Bäst känd är gruv- och bruksindustriens historia dels genom monografier över särskilda företag, dels genom sammanfattande översikter, bland vilka den ur arbetshistorisk synpunkt mest betydelsefulla torde vara E. Sommarin: Bidrag till kännedom om arbetareförhållandena vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720, Lund 1908. Sämre tillgodosedda äro stadsmannanäringsarna och särskilt här behandlade hantverksfack. Belysande för skråväsendets uppkomst och innebörd äro G. Hazelius: Om hantverksämbetena under medeltiden (Bidr. till vår odlings hävder utg. av Nord. Museet IX), Stockholm 1906, samt E. Sommarin: Skråtvänget, Verdandis småskr. 124, Stockholm 1904. De i Nordiska Museet förvarade resterna av de gamla skråarkiven äro förtecknade i museets meddelanden 1901 (sid. 256 ff.) av G. Upmark. I Meddelanden från Riksarkivet, Ny följd, Ser. I, Bd 4 (1916), sid. 335 ff., sammanfattar B. Boëthius de, tyvärr ofullständiga, svar, som föreligga i anledning av en av Kommerskollegium år 1717 igångsatt enquête angående hantverkerier och skrån i olika landsändar. Bland byggnadsfack omnämnas här murmästare, timmermän, målare och glasmästare åtminstone i vissa större städer. Utvecklingen i Sverige på detta område under skråperioden och följande tid skildras i J. Lundell: Om hantverksskrån, näringsfrihet och arbetets organisation, Lund 1846, samt A. W. af Sillén: Svenska handelns och näringarnas historia I—V, Uppsala och Stockholm 1851—71 (ny samman dragen upplaga, fortsatt till år 1809, Stockholm och Karlshamn 1886). Värdefulla bidrag föreligga även i den särskilt under den senaste tiden allt rikhaltigare stadshistoriska litteraturen, ävensom i de forskningar nutida yrkesorganisationer verkställt rörande sina föregångare i äldre tider (jfr nedan).

² Tryckta av G. E. Klemming i Sv. fornskriftsällskapets samlingar, murarnas och snickarnas skrå i »Skråordningar», Stockholm 1856, sid. 75, 249 samt timmermännens i »Småstycken på forn-svenska», Stockholm 1868—81, sid. 17.

³ Tryckt i »Meddelanden från Nordiska museet» 1898, Stockholm 1901, sid. 63 ff., samt i »Ett yrkes historia, studier i Conterfeije- och målarembetets samt Konstläskande målaregesällskapets handlingar», utg. av styrelsen för Sv. måleriarbetareförbundet, Stockholm 1909.

⁴ Skråordningen av den 1 mars 1669 är tryckt i A. A. von Stiernman: Samling av kungl. brev etc. III. Stockholm 1753, sid. 733; skråordningen av den 27 juni 1720 finnes i årets samling av kungl. placater etc.

seende på yrkesutbildning och arbetsförhållanden i övrigt. Under skråväsendets blomstringstid var lärlings- och gesällskapet närmast att betrakta som ett genomgångsstadium till självständig yrkesutövning, men när efter 1500-talets slut organisationen begynte stelna till och mästarskapet tendera att bli ett privilegium för en sluten krets, framträdde en viss klasskillnad mellan mästare och gesäller, manifesterad genom arbetsstridigheter och särskilda gesällföreningar, däribland »Konstälskande målaregesällskapet» i Stockholm, vars protokoll finnas bevarade sedan 1708.¹ Skråväsendets förfall fortskred alltjämt, och i början av 1800-talet synes, av tillgängliga handlingar att döma, upplösningen hava blivit så gott som fullständig. Närmast som en konsekvens av nu skildrade utveckling framträder 1846 års fabriks- och hantverksordning, genom vilken skråsystemet avskaffades och i stället inrättades hantverksföreningar, vilka i förening med s. k. »dödlådor» eller sjuk- och begravningskassor i någon mån kunna anses hava upprätthållit de gamla skrånas traditioner i fråga om yrkesutbildning och inbördes hjälp. Slutpunkten för fackorganisationernas utveckling i deras äldre skede sattes genom 1864 års förordning om fullständig näringsfrihet.

Vid sistnämnda tidpunkt hade emellertid, närmast bland arbetarna, börjat framträda tendenser till ett nytt föreningsväsen, vilket tog färg å ena sidan av det med Sveriges nu på allvar begynnande industrialisering sammanhängande skärpta motsatsförhållandet mellan arbetsgivare och arbetstagare, å den andra av de, efter hand allt mera socialistiskt färgade, uppfattningar av detta och andra sociala spørsmål, vilka utbredde sig från England, Tyskland och Danmark och efter hand vunno allt större insteg bland de svenska arbetarna.² 1860- och 1870-talets arbetareföreningar och arbetaremöten utmärktes ännu genom sökande och obestämdhet, men fram på 1880-talet begynte den nya organisationsrörelsen få en mera deciderad och målmedveten natur, såväl vad beträffar den politiska som den fackliga grenen, vilkas nära gemenskap och inbördes växelverkan utgör ett så karakteristiskt drag för den moderna arbetarrörelsen i vårt land.

I denna uppväxande föreningsverksamhet kommo de yrkeslärdas byggnadsarbetarna med deras gamla skråtraditioner att redan tidigt spela en betydande roll. Bland våra äldsta fackföreningar märkes snickeriarbetarnas fackförening i Stockholm, som bildades 1880 och, efter att ett par år senare hava gjorts öppen även för andra träbearbetningsarbetare, antog namnet Träarbetareföreningen. I huvudstaden bildade vidare bleck- och plåtslagarna fackförening 1881, måleriarbetarna 1884 (»Målareförbundet») och murarna 1886. Vid sistnämnda tidpunkt funnos jämväl organisationer av murare och träarbetare i Malmö (sedan 1882) och i Göteborg (1885) och vann organisationsväsendet jämväl framgångar i andra landsortsstäder. I den mån rörelsen

¹ Se det i not 3 å föregående sida omnämnda arbetet »Ett yrkes historia». — »Gesällbrödraskap» omtalas redan under medeltiden, och från tiden före 1437 förefinnes en stadga för »bältare-svenner» (sadelmakaregesäller). Snickaregesällernas i Stockholm »låda» daterar sig från 1662.

² Fackföreningsrörelsen, utgiven av Landsorganisationen i Sverige, Stockholm 1912; I, Sverige (av G. Björklund), sid. 25 ff. — Sveriges land och folk, historisk-statistisk handbok utg. av J. Guinchard, Stockholm 1915, Del I, sid. 604: Arbetarnas fackorganisationer av O. Järte.

gick framåt, uppstod behov av planmässigt samarbete och fastare samband mellan de allt talrikare fackföreningarna, men angående de lämpligaste organisationsformerna för denna samverkan framträdde redan från början de meningsmotsättningar, som sedermera allt framgent gjort sig gällande inom arbetarrörelsen, nämligen om man borde eftersträva lokala samorganisationer av fackföreningarna på en viss ort eller landsförbund av fackföreningarna inom ett visst yrke eller industri. Efter hand vann dock förbundsprincipen övertaget. Bland de tidigast bildade fackförbunden märkas Måleriarbetareförbundet (1887), Järn- och metallarbetareförbundet (1888), Träarbetareförbundet (1889), Murareförbundet (1890), Kakelugnsmakareförbundet (1891), Bleck- och plåtslagareförbundet (1893) och Stenhuggareförbundet (1897). Vid sistnämnda tidpunkt hade emellertid fackföreningsrörelsen nått ej blott byggnadsfackens yrkesarbetare utan även deras grovarbetare, varvid organet var det närmast ur vissa skånska grovarbetarsammanslutningar år 1891 (1895) framgångna Grov- och fabriksarbetareförbundet. När år 1898 såsom krönet på den fackliga organisationsrörelsen bildades Landsorganisationen, anslöto sig alla nu nämnda fackförbund efter hand till densamma.

Huru arbetarna inom husbyggnadsverksamheten år 1908 voro fördelade på olika yrkesgrupper och fackförbund, belyses genom nedanstående, av Landsorganisationen föranstaltade utredning:¹

Arbetargrupp	Hela antalet arbetare (beräknat)	Antal organiserade arbetare	De organiserade tillhöra nedannämnda fackförbund
Murare	6 000	4 440	Murareförbundet
Byggnadsträarbetare	10 000	5 164	Träarbetareförbundet
Måleriarbetare	7 000	1 200	Byggnadsträarbetareförbundet ²
Bleck- och plåtslagare	2 000	2 300	Måleriarbetareförbundet
Rörarbetare	1 500	1 508	Bleck- och plåtslagareförb.
Stenhuggare	1 500	1 307	Järn- och metallarbetareförb.
Belysningsmontörer	1 200	796	Stenhuggareförbundet
Kakelugnsmakare	1 000	801	Elektriska arbetareförbundet
Glasmästeriarbetare	200	615	Kakelugnsmakareförbundet
Stuckatörer	200	166	Förgylleri- och glasmästeriarb.f.
Grovarb. såsom cementarb., grundläggare, murarbetsmän m. fl.	15 000	125	Stuckatörförbundet
Sand- och grustagsarbetare		7 298	Grov- och fabriksarbetareförb.
Summa	45 600	113	Transportarbetareförbundet
		25 833	

Liksom sålunda de organiserade byggnadsarbetarna äro fördelade på ett dussin fackförbund, innesluta dessa sistnämnda byggnadsarbetare i mycket växlande proportioner. Enligt Landsorganisationens nyssnämnda utredning³ var Murareförbundet, om man bortsåg från ett obetydligt antal fabriksmurare vid järnverk, sockerbruk o. d., att anse som en ren byggnadsarbetareorganisation, och detsamma gällde också om det lilla Stuckatörförbundet. Av Bleck- och plåtslagareförbundets medlemmar torde c:a ⁹/₁₀ ha varit knutna

¹ Fackföreningsrörelsen, III Specialutredningar, sid. 37. — Nämnas må, att väg- och vattenbyggnadsarbetarna uppskattas till 12 000, varav 4 733 organiserade, flertalet inom Grov- och fabriksarbetareförbundet (a. a. sid. 53).

² En till Stockholm inskränkt särorganisation, existerande under åren 1905—1915.

³ Fackföreningsrörelsen III, sid. 14 ff.

till husbyggnadsindustrien,¹ av Måleriarbetareförbundets c:a $\frac{4}{5}$ ² och av Elektriska arbetareförbundets c:a $\frac{3}{4}$. Däremot bestodo Trä-, Kakelugnsmakare- samt Förgylleri- och glasmästeriarbetareförbunden till endast omkring hälften av byggnadsarbetare, och inom övriga här ifrågavarande förbund uppgingo dessa till endast en bråkdel av hela medlemsantalet, nämligen för Grov- och fabriksarbetareförbundet c:a $\frac{1}{6}$, Stenhuggareförbundet $\frac{1}{8}$, Järn- och metallarbetare- (numera Metallindustriarbetare-) förbundet $\frac{1}{20}$ samt Transportarbetareförbundet $\frac{1}{90}$. Nu anförda siffror torde få anses i stort sett äga giltighet än i dag såsom belysande den organisatoriska splittring, som alltjämt råder bland byggnadsfackens arbetare, och ett av 1912 års landsorganisationskongress fattat principbeslut att jämväl för byggnadsverksamhetens vidkommande söka åstadkomma ett enhetligt industriförbund har ännu så länge stannat på papperet.

Att redogöra för de svenska fackföreningarnas och fackförbundens organisation är här icke platsen. Uppmärksammas må emellertid, att de svenska fackorganisationerna i högre grad än exempelvis de engelska och danska framträtt som kamporganisationer, och att därför finansieringen av strejker och lockouter till alldeles övervägande del lagt beslag på deras ekonomi. Under perioden 1888—1908 utbetalades i konfliktunderstöd över 10 milj. kr., medan till arbetslöshetsunderstöd och reshjälp användes omkring 1 milj. kr.³ Under senare år har väl proportionen förskjutits till förmån för »civilunderstödet», men spelar den fackliga självhjälpsverksamheten alltjämt en ganska underordnad roll. I all synnerhet gäller detta om organisationerna inom byggnadsfacken, för vilkas verksamhet i dylik riktning arbetets säsongartade och ambulatoriska natur ställer skäligen svåröverstigliga skrankor. I överensstämmelse med arbetets art har självhjälpsverksamheten här företrädesvis tagit formen av reshjälp, men åtminstone inom Bleck- och plåtslagare- och Måleriarbetareförbundet utvidgats till att avse regelmässigt arbetslöshetsunderstöd.

Nu lämnade skildring av arbetarrörelsen har uteslutande sysslat med denna i dess socialdemokratiska form och det av det skälet, att denna inneslutit och alltjämt innesluter det övervägande flertalet organiserade arbetare. Det må emellertid framhållas, att det funnits och finnas arbetarorganisationer såväl till höger som till vänster om de nu berörda. De förstnämnda utgöras av vissa föreningar på kristlig eller eljest icke-socialistisk grund, vilka under åren 1899—1918 hade ett centralorgan i Svenska arbetareförbundet.⁴ De senare, radikalare fackorganisationerna, vilka hylla revolutionärt syndikalistiska idéer, äro sedan år 1910 samlade i »Sveriges arbetares centralorganisation»

¹ S. Hansson: Ett kvartssekel av Sv. bleck- och plåtslagareförbundets historia 1893—1918, Stockholm 1918, sid. 27.

² G. Henriksson-Holmberg: Trettio år av Stockholms måleriarbetares fackförenings historia 1884—1914, Stockholm 1914, sid. 13.

³ Fackföreningsrörelsen I, sid. 223.

⁴ Social handbok, på uppdrag av Centralförbundet för socialt arbete utg. av G. H. von Koch, Stockholm 1908, sid. 117. — Förbundet upplöstes enligt beslut av tvenne stämmor, varav den sista hölls i nov. 1918. Förbundets sista avdelning upphörde i dec. 1920; några av förbundet ingångna kollektivavtal synas dock ej föreligga senare än 1912.

(först i Örebro, år 1921 överflyttad till Stockholm). Denna utgjordes vid årskiftet 1919/20 av 343 lokala samorganisationer med 24 133 medlemmar, varav ej mindre än 5 672 inom husbyggnads- och 5 553 inom väg- och vattenbyggnadsbranschen.¹

Det var naturligt, att den nu skildrade organisationsrörelsen bland byggnadsfackens arbetare snart skulle framkalla en motrörelse bland deras *arbetsgivare*. När Stockholms måleriarbetare år 1881 bildade sin första, snart upplösta fackorganisation, sammanslöt sig omedelbart målaremästarna till en förening, som med anammande av arbetarnas speciella beteckning på sina kamporganisationer benämndes »Målarefackföreningen», vilket föranledde den 1884 återuppståndna arbetarsammanslutningen att kalla sig »Målareförbundet» (jfr ovan). Efter hand skedde dock ett namnbyte, i det fackföreningsnamnet återbördades till arbetareorganisationen och arbetsgivaresammanslutningen benämndes Stockholms målaremästareförening. Denna episod belyser det för byggnadsfackens hela organisationsväsende mycket karakteristiska förhållandet, att särskilt inom byggnadshantverkets små förhållanden arbetsgivare och arbetstagare ingalunda åtskiljas av så svåröverstigliga skrankor som inom den större industrien. Betecknande är, att av den nyssnämnda arbetareorganisationen »Målareförbundets» sju stiftare ej mindre än fem efter hand blevo »sina egna».² Erinras må vidare, att inom byggnadsfacken å åtskilliga orter i vårt land rätt och väl delvis ännu råder ett genomfört samarbete (»allians») mellan resp. arbetsgivare- och arbetareorganisationer, bl. a. åsyftande, att alla yrkesutövare skola bliva anslutna till sina resp. organisationer samt gällande försäljnings- och arbetspriser iakttagas, i samband varmed plägar förekomma förbud mot att arbetare åtaga sig »eget arbete».³

Stockholms målaremästareförening är typisk för de lokala yrkesorganisationer, som med löne- och arbetsförhållandenas reglering till huvudsyfte vid denna tid började bildas utur och vid sidan av de gamla hantverksföreningarna. Efter hand uppstodo sådana å flertalet större orter även för byggmästare, bleck- och plåtslageriidkare och andra arbetsgivargrupper inom byggnadsbranschen. Betydelsefullast bland dessa var den år 1889 av ett femtiotal byggmästare stiftade Stockholms byggmästareförening.⁴ I den måndylika yrkesföreningar bildades å olika orter och inom olika branscher, skapades förutsättningarna för större sammanslutningar, men i fråga om principerna för dessas sammansättning förspörjes samma brytning mellan yrkes- och ortssynpunkten, som ovan framhållits beträffande motsvarande organisationsrörelse å arbetarsidan. Belysande härför är, att Stockholms byggmästareförening år 1899 såsom lokalavdelning anslöt sig till den år 1894 i Sydsverige bildade Sveriges byggmästareförening, men år 1900, utan att upplösa detta samband, jämväl inordnade sig i det såsom en sammanslutning mellan arbets-

¹ Industria 1920, sid. 490.

² Se det sid. 23 not 2 a.a. sid. 6, 17.

³ Se Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik: Kollektivavtal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige: I (1910), sid. 232 ff., II (1908), sid. 288 ff.

⁴ Minnesskrift vid Stockholms byggmästareförenings tjugofemårsjubileum 1914, Stockholm 1914, sid. 7.

givare i Stockholm bildade Stockholms arbetsgivareförbund. År 1901 anslöt sig föreningen till Centralorganisationen för Sveriges hantverks- och industri-föreningar, och fr. o. m. år 1904 blev den lokalförening av det under senare hälften av år 1903 ur nämnda Centralorganisation utbrutna och på dess initiativ konstituerade Centrala arbetsgivareförbundet.¹ Till detta förbund anslöto sig efter hand jämväl de båda år 1900 bildade riksförbunden av byggnadshantverkare, Sveriges målaremästareförening och Sveriges bleck- och plåtslageriarbetsgivareförbund.

Jämte Sveriges verkstadsförening (för den mekaniska verkstadsindustrien) och Svenska arbetsgivareföreningen (för den övriga storindustrien) utgjorde Centrala arbetsgivareförbundet resultatet av den koncentrationsrörelse inom de svenska arbetsgivarnas organisationsväsen, som framkallats genom fackföreningsrörelsens centralisering i Landsorganisationen år 1898 och dennas »generalmonstring» vid 1902 års politiskaorstrejck. Medan de äldre yrkesföreningarna mera erinrat om kamrat- och diskussionsklubbar, som hade till uppgift att efter förmåga tillvarata yrkets intressen i olika riktningar, voro de nya organisationerna arbetsgivareföreningar i egentlig bemärkelse, tillskapade uteslutande i syfte att bilda en motvikt mot arbetarnas organisationer och verka för arbetsförhållandenas reglering i företagarnas intresse. Dessa föreningar byggde icke såsom de gamla blott på yrkesintresset och kollegialitetskänslan, utan denna ideella grundval erhöi genom medlemmarnas skyldighet att underskriva en bindande »gemensamhetsakt» eller avlämna å avsevärda penningbelopp lydande »säkerhetsreverser» ett mycket reellt komplement.² Centrala arbetsgivareförbundet åtskilde sig emellertid från de båda övriga bl. a. därigenom, att det, med hänsyn till sina medlemmars delvis nog så svaga ekonomi, icke ansåg sig kunna skapa de ekonomiska grundvalarna för en verksam strejkförsäkring, utan i stället inriktade sig på åstadkommande av det praktiska skydd, som ligger i en omedelbar kraftåtgärd, ägnad att frambringa en hastig uppgörelse.³ Delvis en följd av beredskapsställningen å båda sidor voro de stora strejker och lockouter, som ägde rum inom byggnadsindustrien särskilt under åren 1905, 1908, 1911, 1917 och 1918. Erfarenheten från dessa arbetsstrider visade emellertid, att förbundet knappast ägde den slagkraft och styrka man kunnat vänta med hänsyn till dess stora medlemsantal, vilket år 1913 uppskattades till ca 2 000 med 30—40 000 arbetare. I den mån denna uppfattning gjorde sig mera allmänt gällande, uppstod en strömning till förmån för de lokala byggnadsarbetsgivareföreningarnas anslutning till Svenska arbetsgivareföreningen. I slutet av år 1918 upplöstes Centrala arbetsgivareförbundet, och under påföljande år inordnades ett flertal av dess medlemmar i nämnda förening såsom särskilda yrkesförbund, vilkas namn och omfattning angives i det följande (sid. 56).⁴

¹ A. a. sid. 10.

² Sveriges land och folk, Del I sid. 607: Arbetsgivarnas organisationsväsen (av B. Nyström).

³ Social handbok, sid. 45: Arbetsgivareorganisationer (av E. Wällgren).

⁴ Industria 1920, sid. 300.

Förefintligheten av fasta organisationer på såväl arbetsgivare- som arbetaresidan utgjorde en huvudförutsättning för åstadkommande av ordnade arbetsförhållanden inom byggnadsverksamheten. Att en dylik reglering var i hög grad av förhållandena påkallad, därom vittna de, visserligen skäligen ofullständiga och bristfälliga, skildringar, som föreligga beträffande de arbetsvillkor, som rådde vid tiden för fackföreningsrörelsens genombrott under 1880-talets i ekonomiskt avseende visserligen nog så dåliga år.¹

Då liksom nu var byggnadsverksamheten ett utpräglat säsongarbete, men synes arbetssäsongen åtminstone i Stockholm ej varit mycket kortare än i våra dagar, enär den i Stockholm plägade uppskattas till sex å åtta månader eller i medeltal 200 arbetsdagar per år.² Huru många arbetstimmar kommo på varje arbetare kan ej uppgivas, ty arbetstiden synes hava varit skäligen obestämd och arbetsdagar på upp till 14 å 15 timmar omväxlat med »blåmåndagar» och andra mer eller mindre självtagna fridagar.

Timpenningen uppgives till 25 å 35 öre för yrkesarbetare och c:a 10 öre lägre för hantlangare, vilka murarna hade att anskaffa själva.³ Men dessa löner synas endast hava utgått under den egentliga säsongen, ty när arbets-

¹ Uppgifterna om i vårt land rådande arbets- och löneförhållanden i äldre tider äro mycket bristfälliga med undantag för jordbruksarbetare, för vilka dagsverkspriser sedan gammalt meddelats i markegångstaxorna och från 1866 en något mera differentierad lönestatistik föreligger i hushållningssällskapens berättelser, samt bruksarbetare, beträffande vilka förefinnas vissa specialundersökningar (se sid. 20 not 1). Vad byggnadsarbetare beträffar, påträffas ej sällan värdefullt lönestatistiskt material även för avlägsna tider i räkenskapshandlingar o. d. för kyrkor, slott, stiftelser etc. Det är i huvudsak tillgång till dylikt material i bearbetat skick, som möjliggjort för G. F. Steffen att i »Studier över lönsystemets historia i England» (Skr. utg. av Lorenska stiftelsen nr 11 och 16, 1895—99) följa bl. a. daglönerna för murare, timmermän, snickare och hantlangare så långt tillbaka som till c:a 1350. I vårt land synas motsvarande källor endast mera tillfälligtvis hava utnyttjats vid lokalhistoriska o. d. undersökningar; ex. meddelar C. G. Styffe i »Bidrag till Skandinavien historia» I, Stockholm 1859, sid. 98 ff., vissa arbetslöner vid byggnadsarbeten å Nyköpings slott 1365. Jämväl när man kommer in på 1800-talet, flyta källorna sparsamt; exempelvis är i den lönestatistik med avseende på åren 1884—85 och 1891, som föreligger i Arbetarförsäkringskommitténs betänkande av år 1888 och Yrkesfarekommitténs av år 1892, byggnadsanläggningen ytterst svagt företrädd. Vissa sammanställningar av löneserier för bl. a. hithörande fack innehållas i O. Dalkvist: »De svenska industriarbetarnas läge», I 1899, II 1910, som meddelar löneuppgifter för bl. a. timmermän, murare och grovarbetare fr. o. m. 1860 och därvid särskilt bygger på avlöningslistor i Stockholms stads byggnadskontor men för senare tider även på fackföreningsmaterial och muntliga upplysningar. D:s timlönsserier för arbetare i Stockholms stads tjänst hava använts bl. a. av I. Flodström för vissa reallönsberäkningar (i Sveriges nationalförmögenhet omkr. år 1908, Finansstat. utredn. V, 1912, sid. 292 ff.), och ingå även i de konjunkturöversikter, som innehållas i Kommerskollegium: Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915 (1919), sid. 361. Det kan dock ifrågasättas, huruvida nu berörda användning av dessa timlönssatser är fullt korrekt särskilt av den anledningen, att under ifrågovarande tidrymd infaller Stockholms stads utveckling till arbetsgivare i stort och därmed många stadens arbetares omvandling från säsong- till årsarbetare, varmed givetvis även följt en ändring i timlönens art och betydelse såsom indicium på arbetarens levnadsstandard (jfr sid. 138). — Den i texten lämnade skildringen av löne- och arbetsförhållandena på 1880-talet och deras utveckling under följande år grundar sig i huvudsak på nu berörda källor, ävensom på vissa arbetsgivare- och arbetareorganisationers i det föregående omnämnda och använda minnesskrifter o. d.

² Under 1880-talet ansågs en måleriarbetare i Stockholm i genomsnitt kunna påräkna arbete 16 dagar i mars, 25 i april, 25 i maj, 26 i juni, 26 i juli, 27 i augusti, 25 i september och 27 i oktober eller tillhopa 197 dagar per år. För de tre förstnämnda månaderna uppskattades dagavlönningen till 2:50 å 3:00 kr., men steg den för de fem följande till 3:33 å 3:67 kr.; löneinkomsten per år blev c:a 650 kr. G. Henriksson-Holmberg a. a. sid. 8.

³ Murarna klaga 1886 över, att tegelbärarna voro deras plågoris, ty »supighet och oordentlighet i förening med slarv samt trilskt inställande av arbetet just vid sådana tillfällen, då de bäst behövas, är kännetecknande för dem». Fackföreningsrörelsen I, sid. 195.

tillgången på hösten begynte minskas, nedsattes avlöningen med från 10—20 ända upp till 50 %. Visserligen utfördes byggnadsarbete då som nu i stor utsträckning på ackord, men utsikterna till merförtjänst därigenom voro skäligen små, enär arbetena vanligen lämnades på s. k. slumpackord, d. v. s. viss arbetsmängd utlämnades mot ersättning, varom bestämdes i varje särskilt fall och ofta sedan ett flertal arbetare fått underbjuda varandra. Utbudet på arbetskraft synes hava varit mycket stort, vartill bidrog dels att mästarna plögade antaga och hålla ett stort antal lärlingar, dels att en betydande invandring av byggnadsarbetare från landsbygden till de större städerna regelmässigt ägde rum vid säsongens början. I vissa byggnadsfack, exempelvis bleck- och plåtslagareyrket, rådde ännu kost- och logisystemet med dess konsekvenser av låg lön (från 4 å 5 till 8 å 9 kr. per vecka), dåliga bostadsförhållanden och starkt personligt beroende av arbetsgivaren.

Allt från sin tillkomst inriktade sig arbetarnas fackorganisationer på avhjälpande av nu berörda missförhållanden och arbetsvillkorens förbättring i allmänhet. Medlen härför voro förhandlingar med resp. arbetsgivare och i sista hand organiserad arbetsnedläggelse, strejk. I de, visserligen mycket ofullständiga, uppgifter rörande dessa förhållanden, som stå till buds före den officiella arbetsinställelsestatistikens tillkomst (1903),¹ omnämnes, vad byggnadsfacken angår, en murarstrejk i Stockholm redan så tidigt som 1869. Av större betydelse blev 1881 års byggnadsarbetarstrejk, som visserligen blott varade några dagar men uppgives hava omfattat 2 å 3000 man. Bleck- och plåtslagarastrejken 1883 är märklig såsom antagligen den första arbetsinställelse i Sverige, som handhades och leddes av fackförening. År 1886 nedlade kakelugnsmakarna arbetet för att förhindra arbetslönernas sedvanliga nedsättning på hösten, och 1889 strejkade murarna i Stockholm, ehuru förgäves, för 50 öres timlön och 10 timmars arbetsdag. På 1890-talet tilltogo arbetskonflikterna såväl i antal som i varaktighet, tack vare organisationernas strejkfonder, och resultaten av såväl dessa som de mera fredliga lönerörelserna blevo för arbetarna övervägande förmånliga, vartill visserligen i hög grad torde bidragit goda tider och stigande konjunkturer.

Mot slutet av 1890-talet synes sålunda kost- och logisystemet blivit fullständigt avskaffat i städerna, och när det på sina ställen kvarstod på landsbygden, berodde detta på svårigheten att här anskaffa särskilda bostäder. Tillgången till arbetskraft till underpris från landsbygden minskades i sam-

¹ I Förliknings- och skiljenämndskommitténs betänkande av år 1901 har A. Raphael på grundval av uppgifter i dagliga tidningar utarbetat och publicerat en tabellarisk redogörelse för arbetsinställelser under åren 1859—1900, och en liknande statistik för tiden 1886—1902 har upprättats av O. Dalkvist och tid efter annan meddelats i Ekonomisk tidskrift. En sammanställning av dessa inbördes skäligen avvikande sifferserier meddelas i Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik: Arbetsinställelser under åren 1903—1907 (1909), sid. 327 ff., varur hämtats följande tablå (Raphaels siffror):

Antal arbetsinställelser										
under åren:										
Byggnadsverksamhet	2	3	1	5	30	52	91	59	243	Sa
Samtl. näringsgrenar	11	34	15	28	134	291	549	392	1454	

Mer eller mindre utförliga redogörelser för tidigare arbetskonflikter innehållas även i »Fackföreningsrörelsen» I sid. 42, 73 samt yrkesföreningarnas förenämnda minnesskrifter.

ma mån organisationsväsendet vann utbredning i allt vidare kretsar och på allt flera orter. Fackföreningarna hade jämväl uppmärksamheten riktad på önskvärdheten av att häva den lönetryckande tendensen från den billiga arbetskraft lärlingarna utgjorde, varvid medlen voro å ena sidan genomdrivande av s. k. lärlingsregulativ, som inskränkte lärlingsantalet hos en mästare, vanligen i viss proportion till hos honom anställda utlärdare arbetare, å den andra höjning av lärlingarnas minimiålder, begränsning av lärotiden och reglering av lärlingslönerna till en nivå, som väl fördyrade sagda arbetskraft men likväl ej utgjorde alltför stor lockelse till inträde i yrket.¹ Ehuru denna fackföreningarnas väsentligen negativa ståndpunkt till det betydelsefulla lärlingsspörsmålet sålunda väl låter sig förklara, kan det dock ej förnekas, att detta ställningstagande bidragit till, att lärlingsutbildningen blivit så försummad och rekryteringen av dugliga yrkesarbetare så försvårad, som fallet f. n. enligt samstämmiga vittnesbörd är inom byggnadsfacken. De åtgärder, som till lärlingsutbildningens främjande vidtagits av vissa yrkesorganisationer — exempelvis upprättandet 1901 av en murareyrkesskola genom Stockholms byggmästareförening² — hava icke visat sig tillräckliga att på detta viktiga område verksamt främja yrkenas förkovran.

En annan betydelsefull punkt var ackordsarbetets reformering, och ehuru fackföreningarnas opposition härvidlag närmast var riktad mot de s. k. slumpackorden, föreligga från denna tid talrika uttalanden mot ackordssystemet över huvud såsom innebärande en obehörig exploatering av arbetarna från arbetsgivarnas sida.³ Till gagn för arbetsintensiteten stannade man dock ej i vårt land — som i vissa andra länder (se sid. 139) — vid denna rent negativa ståndpunkt, utan motståndet mot ackordsbetalningen upphörde i stort sett, sedan man fått arbetspriserna noggrant fixerade och bestämda i särskilda prislistor. En annan omstridd lönefråga var de låga vinterlönerna, vilka emellertid segt höllo sig kvar, och först omkring sekelskiftet synes grundsatsen om lika timpenning året om kunna anses vara genomförd i samtliga byggnadsfack.⁴ Timlönerna hade under den nu skildrade perioden drygt fördubblats, och utgjorde i Stockholm år 1914 för murare 67 öre, för byggnads-snickare 62 öre, för timmermän 57 öre, för målare 75 öre samt för hantlangare och tegelbärare 44—55 öre.⁵

De ökade förmåner byggnadsarbetarna sålunda steg för steg ernådde, berodde väl till en början uteslutande på muntliga löften och uppgörelser. I den mån organisationerna tillväxte i styrka, trädde dock skriftliga urkunder fram, närmast i form av »prislistor», vilka »petitionsvis» framlades till resp. arbetsgivares dryftande och godkännande. I samma mån dessa prislistor kommo att upptaga ej blott ackordspriser utan även allmänna regler med avseende på löne- och andra arbetsvillkor eller över huvud taget förhållan-

¹ Fackföreningsrörelsen I sid. 121 ff. — Kommerskollegii avd. för arbetsstatistik: Kollektivavtal I, sid. 236 ff. — G. Henriksson-Holmberg a. a., sid. 30 ff.

² Minnesskrift sid. 19.

³ Fackföreningsrörelsen I, sid. 63, 112, 192.

⁴ Fackföreningsrörelsen I, sid. 195, G. Henriksson-Holmberg, a. a. sid. 122.

⁵ Minnesskrift, sid. 97, 104.

det mellan arbetsgivare och arbetare, och i samma mån de framträdde såsom resultat av överenskommelser mellan en arbetsgivareorganisation eller enskilda arbetsgivare å ena sidan och en eller flera arbetareorganisationer på den andra, övergingo de emellertid till att bliva verkliga kollektivavtal. På grund av nu berörda gradvisa utveckling är det emellertid ganska svårt att med bestämdhet avgöra, när detta för arbets- och löneförhållandenas gestaltning så betydelsefulla rättsinstitut först bröt igenom i den svenska byggnadsindustrien. Från arbetarhåll har hävdats, att redan 1889 års, av särskilda kommitterade utarbetade prislista med bifogade »allmänna bestämmelser angående förhållandena emellan Stockholms målaremästare och måleriarbetare» skulle utgöra det första tillämpade kollektivavtalet.¹ Arbetsgivarna synas däremot benägna att sätta kollektivavtalets verkliga genombrott ett årtionde senare, nämligen till den 15 maj 1899, då ett dylikt avtal träffades mellan delegerade för Stockholms byggmästareförening och fem fackföreningar och gällde intill den 1 april 1900. Då man vid denna tid ej lyckades komma till enighet om nytt avtal, förklarades lockout, men striden avvecklades av en paritetiskt sammansatt skiljenämnd, som den 25 juni s. å. avkunnade sin dom, vilken intill den 1 april påföljande år skulle gälla som avtal mellan byggmästareföreningen och vederbörande fackföreningar.² Det vill synas, som om denna skiljedom blivit av mycket stor betydelse för den kollektiva avtalsprincipen ej blott i Stockholm utan över hela landet, ty efter denna tid synas kollektivavtalen ej längre förekomma blott sporadiskt i form av »industriella fredsrukunder» efter avslutade arbetsstrider, utan framträda som den normala regulatören av löne- och arbetsförhållandena inom byggnadsbranschen.

Den första fullständiga redogörelsen för utvecklingen på detta område föreligger för årsskiftet 1907—08 i den av Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik utgivna kollektivavtalsutredningen. Utbredningen vid angivna tidpunkt av denna avtalsform inom byggnadsfacken belyses av följande tablå:

Yrken	A n t a l			Antal orter, där kollektivavtal träffats					
	Avtal	Arbetsgivare	Arbetare	Städer	Köpingar	Municipalsamh.	Samtliga orter	Folkmängd 1000	% ³
Murare	45	820	5886	33	4	4 ⁴	41	1057	68
Byggnadsträbete	64	888	10999	37	5	9 ⁵	51	1092	71
Stuckatörer	3	24	198	3	—	—	3	578	37
Förgylleri- o. glasmåsteriarbetare	12	78	476	8	—	—	8	702	45
Måleriarbetare	49	904	7940	41	3	4	48	1134	73
Skorstensfejare	3	16	142	3	—	—	3	578	37
Rörarbetare	11	51	1614	8	—	—	8	702	45
Elektr. montörer	1	9	50	1	—	—	1	337	22
Byggnadsgrovarbetare	68	1001	13082	34	5	7 ⁶	46	1046	68
Gipsrörare	1	13	130	1	—	—	1	337	22

¹ G. Henriksson-Holmberg a. a. sid. 113. — Bleckslagarefackföreningen synes hava ernått något motsvarande år 1897, S. Hansson a. a. sid. 19.

² Minnesskrift sid. 8. Ett av A. Nordström uppgjort diagram, som bl. a. belyser arbetskonflikter och kollektivavtal 1889—1914, meddelas där sid. 17.

³ Av hela folkmängden i städer, köpingar och municipalsamhällen år 1907 (ca 1545000).

⁴ Dessutom 2 avtal på landsbygden.

⁵ » 5 » » »

⁶ » 6 » » »

Kollektivavtalet inom byggnadsfacken var sålunda i huvudsak inskränkt till städer och stadsliknande samhällen, men hade där nått så stor utbredning, att avtal gällde å 40 å 50 orter, inrymmande drygt två tredjedeler av den totala stadsbefolkningen. Nämnas må, att inom den närstående gruppen av väg- och vattenbyggnadsarbetare förefunnos 26 avtal, berörande 5 874 arbetare, anställda vid 25 arbetsplatser, samtliga å landsbygden.¹

Redan vid här ifrågavarande tidpunkt förbereddes emellertid en ytterligare utveckling av kollektivavtalsväsendet, i det Centrala arbetsgivareförbundet år 1908 tog initiativ till upprättande av ett riksavtal för samtliga yrken inom byggnadsindustrien. Efter långvariga underhandlingar undertecknades den 26 maj 1909 ett sådant avtal av å ena sidan Centrala arbetsgivareförbundet, å den andra styrelserna för Landsorganisationen och elva fackförbund (de ovan sid. 22 uppräknade med undantag av Elektriska arbetareförbundet² och Stuckatörförbundet). Syftet med detta avtal var ej att avskaffa de olika yrkenas lokalavtal, utan dessa bestodo alltså för reglering av tidlöner och ackordspriser m. m. Men i riksavtalet fastslogos vissa allmänna principer, vilka skulle bli normerande för lokalavtalens innehåll. Den ordinarie arbetstiden fixerades till 57 timmar per vecka, och beträffande arbetsformen stadgades, att arbetet skulle utföras antingen på tid eller på ackord. I fråga om tidlönsarbete uppdelades arbetarna i yrkeslärda arbetare och grovarbetare och bestämdes, att yrkesarbetare för att komma i åtnjutande av i lokalavtalen fastställd normaltimpenning skulle kunna styrka, att han lärt yrket eller arbetat minst ett visst antal år i detsamma. Som allmänna principer för ackordsarbete stadgades, att ackordsprislistor skulle upprättas å alla mera allmänt förekommande arbeten samt att vid allt ackordsarbete, som ej sålunda specificerats, timlönen skulle vara garanterad. I fråga om arbetets ledning hävdades de principer, som alltifrån början lagts till grund för de centrala arbetsgivareorganisationernas avtalspolitik, nämligen att arbetsgivaren ägde rätt att leda och fördela arbetet, att fritt antaga och avskeda arbetare samt att använda arbetare, oavsett om dessa voro organiserade eller ej. Man inryckte dock i detta samband de garantibestämmelser till föreningsrättens skydd och emot obehöriga avskedanden, som i dec. 1906 framgått ur förhandlingar mellan Svenska arbetsgivareföreningen och Landsorganisationen. Slutligen må omnämnas avtalets utförliga bestämmelser angående förliknings- och skiljedomsförfarande, varuti föreskrevs, att meningskiljaktigheter angående tolkningen eller tillämpningen av gällande avtal ej finge föranleda bojkott, blockad, strejk eller lockout, utan skulle hänskjutas till avgörande, i fråga om lokalavtal av paritetiskt sammansatta förliknings- och skiljenämnder och beträffande riksavtalet av en särskild riksskiljenämnd.

¹ Av de egenartade arbets- och organisationsförhållandena inom detta område, som får sin prägel av de, ofta i obebyggda eller glest bebyggda trakter bedrivna, stora järnvägs- och kraftverksbyggnadsarbetena, erhålles en god bild i F. Aarnseth: »Svenska järnvägsbyggnadsarbetarnas organisation åren 1902—1912», utg. 1912 av Sv. Järnvägsbyggnadsarbetarefackföreningen. Denna organisation, som då stod som avdelning 92 av Sv. grov- och fabriksarbetareförbundet, utgör nu ett eget förbund, Sv. väg- och vattenbyggnadsarbetareförbundet.

² Elektriska montörsyrket hade allt sedan år 1907 varit reglerat genom ett enhetligt riksavtal, uppställt i nära överensstämmelse med den mekaniska verkstadsindustriens av år 1905.

Giltighetstiden för riksavtalet utgick den 31 dec. 1911, men förlängdes att gälla t. o. m. utgången av år 1916, då det på grund av arbetarpartens motstånd sattes ur funktion.¹ Flertalet av de på grundval av detsamma upprättade lokalavtalen fortsatte däremot alltjämt att gälla, varvid emellertid särskilt lönesatserna med korta mellantider underkastades ändringar och jämkningar.

När byggnadsindustrien, på sätt ovan nämnts, under loppet av år 1919 inordnades under Svenska arbetsgivareföreningen, ansågs det emellertid lämpligt att ånyo söka få till stånd riksavtal inom densamma närmast för att upphäva den oreda inom arbetsförhållandena, som under de senaste åren rått å flera orter och särskilt i huvudstaden såsom en följd av särskilt från syndikalistiskt håll föranledda gruppstrejker, gruppblockader och arbetshinder av olika slag. Avtalsunderhandlingarna avbrötos dock snart, och fr. o. m. 1 april 1920 proklamerades lockout med avseende på samtliga arbetare anställda hos medlemmar av Sveriges byggmästareförbund, Svenska väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund och Sveriges bleck- och plåtslageriarbetsgivareförbund. Denna lockout kom att vara nära åtta månader, ty först den 25 nov. undertecknades ett av en särskild förlikningskommission framlagt förslag till riksavtal, avsett att gälla till den 1 april 1922 mellan de tre arbetsgivareförbunden å ena sidan samt murare-, träarbetare-, grovarbetare- och plåtslageriarbetareförbunden å den andra, sålunda berörande ett åtminstone vad arbetarsidan beträffar mera begränsat område än dess föregångare. Liksom detta framträder överenskommelsen såsom ett »ramavtal» med däruti infogade likformiga lokala löneavtal. Bestämmelserna få sin prägel särskilt därav, att man nu sökt giva arbetsförhållandena inom byggnadsbranschen ett stramare, mera industriellt snitt och därför bl. a. förbjudit självtagna kafferaster, väntpengar o. d. Att avtalsuppgörelsen, vilken för arbetarna innebar mycket betydande löneökningar, varom mera i annat sammanhang (sid. 131), hade sin spets riktad särskilt mot syndikalisterna, som ju motsätta sig alla bindande avtal med arbetsgivarna, framgår av de fyra arbetarfackförbundens åtagande att, i samband med omedelbart hävande av viktagna strejker, blockader och bojkotter, offentligt meddela sina medlemmar, att, i den mån vid arbetsföretag bedrivna av medlemmar av förenämnda tre arbetsgivareförbund föreligga liknande stridsåtgärder, viktagna av utomstående, dessa stridsåtgärder icke må av fackförbundens medlemmar respekteras.

3. Byggnadsarbetarnas antal enligt 1910 års folkräkning.

Utredningens syftemål kräver i första hand en uppskattning av byggnadsarbetarnas antal, och skall därför ett försök härtill göras, låt vara att man för detta ändamål blir nödsakad att anlita ett flertal olika och inbördes delvis motstridiga källor.

¹ Ett par av avtalets bestämmelser prolongerades dock till 1 april 1918, och även efteråt utgjorde lokalavtalens tämligen likalydande »allmänna bestämmelser» ett slags enhetligt »ramavtal» för industrien.

Till utgångspunkt synes då böra tagas den fördelning av folkmängden efter yrken, som verkstälts i samband med 1910 års folkräkning.¹ Framhållas må dock, att den svenska yrkesstatistikens kända bristfälligheter, i all synnerhet dess felande redovisning av säsong- och biyrken, starkt göra sig gällande med avseende på en yrkesgrupp som byggnadsverksamheten, vilken ju till väsentlig del uppbäres genom arbete av nu antytt slag.

Vid 1910 års yrkesräkning har såsom särskild undergrupp utskilt byggnadsverksamhet, belysning, vattenledning m. m., omfattande följande antal manliga yrkesutövare:²

	Städerna	Landsbygden	Hela riket
<i>A. Företagare:</i>	5 489	6 641	12 130
Byggmästare och arkitekter	2 165	2 161	4 326
Sten- och grundläggare	672	693	1 365
Cementgjutare	26	14	40
Målare	1 910	3 352	5 262
Kakelugnsmakare	349	305	654
Glasmästare, förgyllare	254	86	340
Gas- och vattenledningsentreprenörer	79	18	97
Övriga	34	12	46
<i>B. Förvaltningspersonal:</i>	554	199	753
Ingenjörer och verkmästare	400	174	574
Kontorspersonal	154	25	179
<i>C. Arbetare</i>	32 848	27 064	59 912
Murare m. fl. byggnadsarbetare	8 189	7 659	15 848
Cementgjuteriarbetare	1 057	319	1 376
Timmermän	2 146	6 806	8 952
Måleriarbetare	6 818	5 227	12 045
Kakelugnsmakeriarbetare	547	253	800
Glasmästeri- och förgyll.-arbetare	519	87	606
Väg- och vattenbyggnadsarbetare	1 118	5 448	6 566
Gas- och vattenledningsarb., rörläggare m. fl.	3 405	534	3 939
Renhållnings-, grovarbetare m. fl.	9 049	731	9 780
<i>D. Samtliga yrkesutövare:</i>	38 891	33 904	72 795

En närmare analys av i tabellen meddelade sifferuppgifter ger emellertid vid handen, att där upptagits vissa fack, som knappast synas kunna räknas till den egentliga byggnadsverksamheten, medan däremot andra byggnads-hantverk alldeles saknas. I förstnämnda avseende må påpekas, att i grupperna timmermän samt cement-, måleri-, kakelugnsmakeri- och glasmästeri-arbetare synas ingå ett icke obetydligt antal arbetare, vilka i verkligheten äro anställda å fabriker och verkstäder, och inom kategorierna gas- och vattenlednings- samt renhållnings- o. d. arbetare torde återfinnas flertalet av stads-kommunernas vid denna tidpunkt väl till ca 10 000 (f. n. ca 15 000) uppgående fast anställda arbetare. Å andra sidan saknas åtskilliga för husbyggnadsverksamheten betydelsefulla fack, i första hand byggnadssnickare, men även plåtslagare, rörarbetare och smeder, elektriska montörer, stenhug-gare, åkeriarbetare m. fl. Dessutom är byggnadsgrovarbetarnas grupp skä-ligen ofullständigt redovisad, i det att en del murerihantlangare samman-förts med de yrkesutbildade murarna — för vilka alltså tabellens tal är mycket för högt — medan jordschaktningsarbetare o. d. äro att söka dels i

¹ Folkräkningen den 31 dec. 1910 av K. Statistiska Centralbyrån, III. Folkmängdens fördelning efter yrken. Stockholm 1917.

² Härvid hava ej medtagits 267 skorstensfejare med 482 arbetare.

gruppen »renhållnings- och grovarbetare», dels i en annan huvudgrupp, nämligen »arbetare utan närmare angivet yrke».

Att verkställa nu angivna frändragningar och tillägg med någon större grad av exakthet medgiva emellertid ej föreliggande statistiska uppgifter. Visserligen kan med utgångspunkt från yrkesräkningens i undergrupp »trävaru- och pappersindustri» meddelade siffror för hela antalet snickeriarbetare i riket (35 453, varav 12 354 i städerna och 23 099 på landsbygden), uppgifterna i Kommerskollegii berättelser om fabriker och hantverk angående antalet arbetare vid möbelfabriker och hos snickarmästare (1910 13 483) samt ur arbetsstatistiska specialundersökningar m. m. hämtade proportionstal för antalet snickare bland mekaniska verkstadsarbetare, bruksarbetare m. fl., byggnadssnickarnas totalantal med tämlig säkerhet kalkyleras. Däremot är man med avseende på övriga ovan antydda korrigeringar och kompletteringar hänvisad till antaganden och uppskattningar, huvudsakligen med stöd av till förevarande utredning särskilt införskaffat, nedan närmare avhandlat material.

Nu berörda beräkningar hava givit till resultat, att i vårt land vid år 1910 torde förefunnits närmare 70 000 byggnadsarbetare, varav c:a 9 000 murare, 18 000 träarbetare (timmermän och snickare), 10 000 målare, 21 000 grovarbetare samt 12 000 arbetare inom övriga ovannämnda hjälp- och hantverksfack.¹ Av totalantalet byggnadsarbetare torde c:a 35 000 kommit på städerna och lika många på landsbygden. Till förklaring av sistnämnda siffra, som vid första påseendet förefaller anmärkningsvärt hög, må endast framhållas, dels att till landsbygden här räknats alla köpingar, municipalsamhällen och industriorter med deras ofta livliga byggnadsverksamhet, dels att för nybyggnad och underhåll av jordbruksbefolkningens ofta vidlyftiga bostads- och ekonomibyggnader kräves en betydande byggnadsverksamhet, låt vara att denna i stor utsträckning utföres av sagda befolkning själv utan anlitande av fackmän. Även inom här ifrågavarande arbetsområde framträder sålunda det för förståelsen av vårt lands arbetsmarknadsproblem så betydelsefulla förhållandet, att jordbruket utgör en väldig så att säga regleringsbassäng, som vid behov kan såväl upptaga som avgiva arbetare i tusental. Att en sådan övergång äger rum och att den för byggnadsarbetar-

¹ Att denna beräkning av antalet byggnadsarbetare knappast torde vara för hög belyses av följande översikt över absoluta och relativa antalet byggnadsarbetare i vissa länder, sammanställd på grundval av resp. statistiska årsböcker samt A. Hesse: Gewerbestatistik (J. Conrad: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie, IV Teil: Statistik II, II Häfte, 1 Bd, 2 Aufl., Jena 1914).

	Danmark	Tyskland	Österrike	Frankrike	Belgien	England (o. Wales)	Förenta Staterna
	År 1914	1907	1902	1906	1896	1911	1910
Byggnads-fantal . . .	41 192	1 568 023	322 212	550 130	62 607	946 127	2 046 456
arbetare {pr 1000 inv.	14'9	24'2	11'3	14'0	9'8	26'2	21'9

De skiljaktigheter i fråga om det relativa antalet byggnadsarbetare de särskilda länderna förete äro sålunda ganska betydande, men må det lämnas därhän, i vad mån avvikelserna återspegla faktiska förhållanden — exempelvis det mindre byggnadsbehovet i ett land med stationär folkmängd än i ett annat med rasht växande sådan — och i vad mån de återgå på olikheter och bristfälligheter i det statistiska materialet, t. ex. olikartad avgränsning av byggnadsindustrien och bristande särskiljning mellan arbetare och yrkesutövare i allmänhet.

nas del merendels kan ske utan yrkesväxling bör noga beaktas vid förevarande utredning, även om denna är inskränkt att i huvudsak avse byggnadsarbetarförhållandena i städer och stadsliknande samhällen.

4. Byggnadsarbetarnas antal under åren 1908—1920.

Närmast i fråga om denna sistnämnda grupp av byggnadsarbetare förefinnes viss möjlighet att följa utvecklingen under det på folkräkningen följande årtiondet genom den fr. o. m. år 1907/08 först inom Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik, därefter inom Socialstyrelsen utarbetade årliga kollektivavtalsstatistiken. Redan vid den grundläggande undersökningen, som avsåg årsskiftet 1907/08, konstaterades, såsom ovan angivits, att kollektivavtal för byggnadsfackets huvudyrken förefunnos i 40 å 50 merendels större stadssamhällen, sammanlagt omfattande omkring två tredjedelar av hela folkmängden i städer, köpingar och municipalsamhällen. Inom byggnadsverksamheten — här definierad såsom innefattande elva särskilda yrken, nämligen murare, byggnadsträarbetare, stukatörer, förgylleri- och glasmästeriarbetare, målare, skorstensfejare, rörarbetare, elektriska montörer, byggnadsgrovarbetare, gipsrörare samt väg- och vattenbyggnadsarbetare — förefunnos då tillhopa 281 (283) kollektivavtal, vilka enligt från resp. kontrahenter införskaffade uppgifter omfattade 3 829 arbetsgivare och 46 331 arbetare. Av dessa sistnämnda tillhörde 38 602 stadssamhällena med närmaste omgivningar och landsbygden endast 7 729, varav det övervägande flertalet (5 874) voro väg- och vattenbyggnadsarbetare.

Utvecklingen under de följande åren belyses av följande uppställning, avseende 1 januari resp. år, vilken emellertid, bl. a. på grund av vissa jämkningar beträffande byggnadsverksamhetens yrkessammansättning, ej kan göra anspråk att vara alldeles exakt:

	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Antal avtal inom byggnadsverksamh.	340	252	240	210	203	200	203	212	245	285	299	302
Därav berörda arbetare	51304	29725	29348	24347	23022	23340	23332	24030	25850	27990	29836	29062
	100	58	57	47	45	45	45	47	50	55	58	57
Samtliga kollektivavtalsberörda arb.	318190	254000	251625	229792	226885	233020	244390	255731	265517	297346	316772	378889
	100	80	79	72	71	73	77	80	83	93	100	119

Härvid faller först i ögonen den starka nedgången (med över 20 000) av antalet avtalsberörda byggnadsarbetare under år 1909, vilken givetvis står i närmaste samband med efterverkningarna av 1908 års svåra kris och utgången av 1909 års storstrejk, men icke i och för sig behöver innebära, att byggnadsarbetarna försvunnit ur städerna för att de lämnat fackorganisationerna. Mera anmärkningsvärt ur här ifrågavarande synpunkt är emellertid, såsom särskilt de båda serierna av indextal belysa, att medan totalantalet

industriarbetare o. d. med kollektivt reglerade arbetsvillkor efter någon tids stillestånd successivt ökades så, att det år 1919 ungefär sammanföll med och år 1920 väsentligt överskred motsvarande siffra före 1909 års kris, antalet arbetare inom byggnadsavtalens rayon alltjämt i huvudsak kvarstått på samma låga nivå, oaktat, såsom en detaljgranskning av de särskilda ortsavtalens lokalisering ger vid handen, arbetsvillkoren nu voro kollektivt reglerade på ungefär samma orter som åren 1908—1909. Härav kan knappast dragas någon annan slutsats, än att den inom städernas byggnadsindustri sysselsatta arbetskraften under det senaste årtiondet torde nedgått med ca 20 000 eller ungefär 40 %.

Det skulle givetvis vara av mycket intresse att närmare undersöka, hur ifrågavarande nedgång fördelar sig på byggnadsindustriens olika fack och särskilt på yrkeslärda och icke yrkeslärda arbetare. Tyvärr är den officiella kollektivavtalsstatistiken icke tillräckligt specificerad för att möjliggöra en dylik uppdelning, utan måste man för ändamålet anordna särskilda tidskrävande omräkningar av själva primärmaterialet. För år 1915 har det dock av särskilda anledningar varit möjligt att med jämförelsevis ringa möda erhålla dylika kompletterande uppgifter. Dessa utvisa, att, om yrkessiffrorna i 1907/08 års beståndsundersökning läggas till grund, nedgången utgjorde för murare ca 35 %, för träarbetare 48 %, för måleriarbetare 41 % samt för övriga yrkeslärda byggnadsarbetare 22 %, varemot den för grovarbetare uppgick till 54 % och för väg- och vattenbyggnadsarbetare till ej mindre än 81 %. Att yrkesarbetarna sålunda avtagit förhållandevis mindre i antal än de icke yrkeslärda kan förklara, att nu berörda utveckling, såsom mera av kvantitativ än av kvalitativ art, ej fått alltför menlig inverkan på den svenska byggnadsindustriens arbetskapacitet.

5. Byggnadsindustriens produktion.

Även med nu berörda inskränkningar antyda emellertid föreliggande siffror en så betydande avfolkning, att densamma givetvis måst sätta tydliga spår i byggnadsproduktionen under nämnda år, enär inga skäl tala för att den i någon mera väsentlig grad kunnat uppvägas genom förbättrade tekniska anordningar eller förlängning av byggnadssäsongen (se sid. 127). Tyvärr saknas en uttömmande statistik över byggnadsindustriens årliga produktionsresultat. Visserligen har sedan år 1903 inom Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik och sedermera Socialstyrelsen förts en efter hand alltmera fullständig statistik över resultaten av den del av byggnadsverksamheten, som avser att åstadkomma bostadslägenheter i våra stadssamhällen, men däremot äro uppgifterna skäligen knapphändiga rörande den betydelsefulla gren av densamma, som åsyftar tillgodoseende av industriella och kommersiella lokalbehov. Nu angivna båda grenar av städernas byggnadsverksamhet stå i närmaste växelverkan, ty under högkonjunkturen drages icke blott kapitalet över till den högre räntor betalande industrien, utan denna tager även i betydande utsträckning byggnadsbranschens företagare och arbetare i sin

tjänst i och för uppförande av fabriker, verkstäder, lagerlokaler, varuhus o. d. Först när denna industriella byggnadsverksamhet börjar avmattas, inträda mera gynnsamma tider för byggande av boningshus.

Produktionsresultatet av den gren av byggnadsverksamheten, som avser åstadkommande av bostäder i städer och stadsliknande samhällen, belyses genom sifferuppgifterna i nedanstående sammanställning av Socialstyrelsens nybyggnadsstatistik för åren 1908—20:

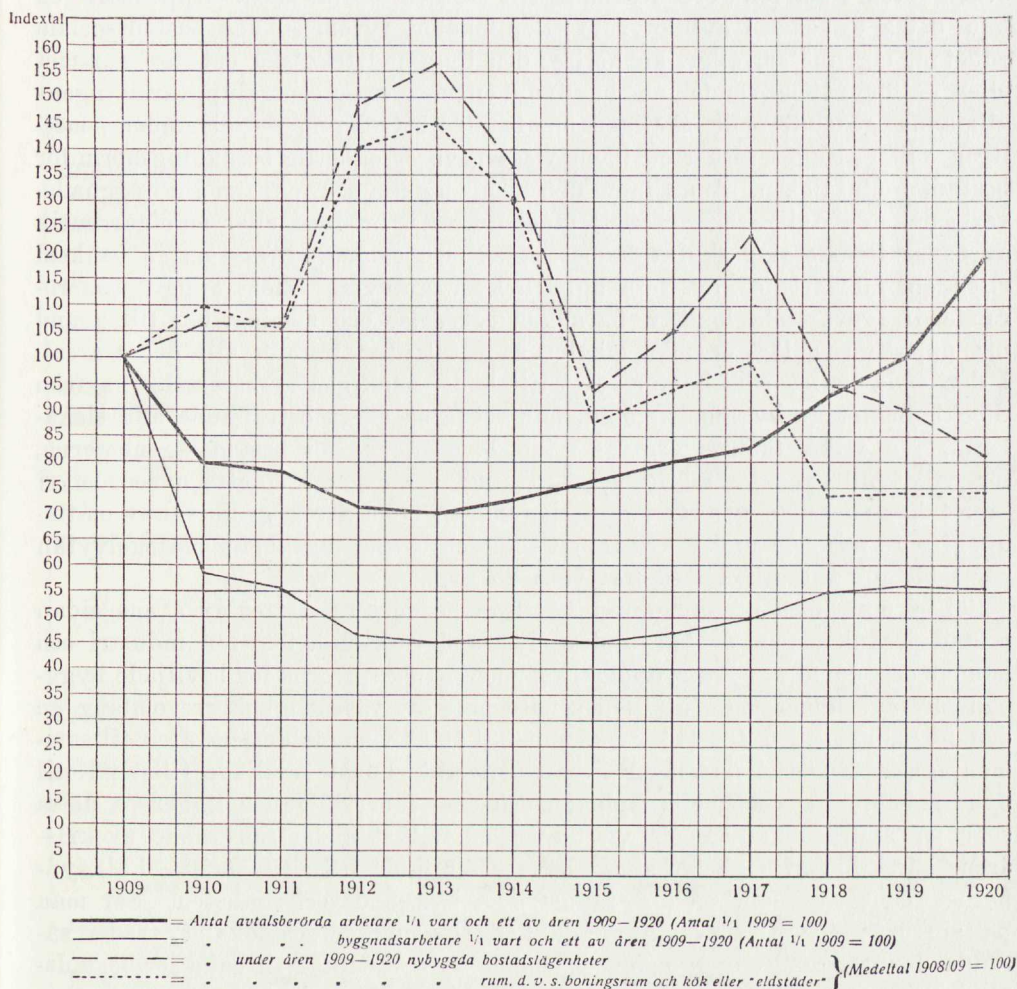
År	1908	1909	1910	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920
Orter	211	213	224	230	231	244	234	242	260	261	255	257	275
Inv. (1000)	1512	1537	1610	1622	1658	1738	1736	1806	1889	1912	1919	1952	1998
Antal nybyggda	boningshus												
	{ an- tal }												
	{ in- dex- tal }												
	5614	5353	5880	5847	58143	58594	57488	55132	55754	56818	55203	54915	54524
Antal nybyggda	bo- stads- lägen- heter												
	{ an- tal }												
	{ in- dex- tal }												
	100		107	107	148	157	137	94	105	124	95	90	82
Antal nybyggda	bo- nings- rum o. kök												
	{ an- tal }												
	{ in- dex- tal }												
	20503	18255	21346	20554	227206	228055	225304	217111	218240	219168	214171	214360	214412
Antal nybyggda	bo- nings- rum o. kök												
	{ an- tal }												
	{ in- dex- tal }												
	100		110	106	140	145	131	88	94	99	73	74	74

Inom Sveriges städer, köpingar och municipalsamhällen, av vilka det övervägande flertalet ingår i denna statistik, hade under åren 1905—07 i medeltal nybyggt 1 413 boningshus med 9 576 bostadslägenheter om 30 829 rum och kök per år, varför de båda åren 1908 och 1909 förete en tydlig nedgång i bostadsproduktionens intensitet. Under de fyra följande åren närmast före krigsutbrottet kan spåras en ny stegring av årsproduktionen, vilken emellertid tog en hastig ända under krigs- och krisårens kreditsvårigheter, materialfördyring och hyresreglering. Den uppseglande krigskonjunkturen tog därjämte i allt högre grad byggnadsindustrien i anspråk för industri- och lyxbyggnader. Att likväl bostadsproduktionen, såsom även framgår av bifogade diagram I, kunde hållas vid en nivå motsvarande ungefär två tredjedelar av förkrigstidens, beror uteslutande på statens och stadskommunernas kraftiga ingripande, vilket efter hand lade två tredjedelar av den totala bostadsproduktionen och så gott som hela småbostadsproduktionen i händerna på den s. k. allmännyttiga byggnadsverksamheten och därigenom i en i byggnadsavseende synnerligen svår tid från de enskilda till det allmänna överflyttade ansvaret för beredande av tillräcklig tillgång på arbetarbostäder. I ögonen fallande är, att bostadsproduktionen år 1920 ej nedtrycktes lägre än indestalen ange genom den allmänna lockout, vilken de organiserade byggmästarna m. fl. (se sid. 31) upprätthöllo under detta års hela byggnadssäsong från april till november. En närmare granskning av byggnadsverksamhetsstatistikens lokalsiffror visar emellertid, att denna konflikt egentligen endast påverkat byggnadsverksamheten i vissa större städer, men att stagnationen härstädes uppvägdes särskilt genom livligt egnahemsbyggande i storstädernas omgivningar samt i småstäderna och på landsbygden, där byggnadsarbetarna sökt och funnit nya arbetsfält.

¹ Dessa siffror inbegripa även genom om- och tillbyggnader tillkomna lägenheter, resp. rum. Se Socialstyrelsens redogörelser för byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen åren 1912—1920.

Diagram I.

Byggnadsarbetare och bostadsproduktion i svenska stadssamhällen åren 1909—1920.

Att närmare undersöka den växelverkan, vilken, som ovan antytts, råder mellan bostadsproduktionen och den industriella byggnadsverksamheten är för de senast förflutna åren möjligt med avseende på ett begränsat område, nämligen huvudstaden, i det härför nödiga primäruppgifter fr. o. m. år 1916 lämnas i byggnadsnämndens tryckta berättelser.¹ Ifrågavarande uppgifter, vilka uteslutande avse den av nämnden kontrollerade privata byggnadsverksamheten och sålunda lämna å sido de byggnadsföretag, som utföras av stat och kommun, hava sammanställts i omstående tabeller, av vilka tab. 3 avser

¹ Stockholms stads byggnadsnämnds verksamhet under åren 1916—1920. Bih. till beredningsutskottets, resp. stadskollegiets utlåtanden och memorial, 1917 n:r 92, 1918 n:r 92, 1919 n:r 165, 1920 n:r 92, 1921 n:r 92.

bostadslägenheter, tab. 4 affärslokaler o. d. När det gäller att jämföra produktionsresultaten från dessa båda grenar av byggnadsverksamheten, ligger svårigheten i att reducera desamma till ett gemensamt mått. Uppenbarligen kan detta ej sökas i antalet rum eller lokaler, ty om än den bostadssociala enheten, lägenheten, eller, än hellre, den byggnadstekniska enheten, rummet eller — för att använda en hävdvunnen men efter centraluppvärmningens allmänna genomförande skäligen meningslös beteckning — »eldstaden», möjligen kan godtagas såsom en inom vissa gränser enhetlig beräkningsnorm för bostadsproduktionen, sakna inom den kommersiella och industriella byggnadsverksamheten dylika siffror reell innebörd. En brödbod eller en cigarrbutik av oansenligaste slag skulle då betecknas med samma siffra som en banksal eller en fabrikslokal av flera hundra kvm. golvyta. Skola uppgifterna rörande ifrågavarande lokaler få någon betydelse och mening, bör till grund för uppgifterna läggas icke lokalernas antal utan framför allt deras areal. I den enda källa, som härför stått till buds, nämligen årsberättelserna från Stockholms stads byggnadsnämnd, har också så skett beträffande affärslokaler, för vilka talen återgivas i tab. 3, men icke för bostadslägenheterna, för vilka alltså en särskild uppskattning måste göras i detta avseende. I tab. 4 har en sådan utförts i sista kolumnen, i det att på grundval av måttuppgifter angående under krisåren tillkomna bostadslägenheter nettogolvytan per »eldstad» antagits i medeltal vara 25 kvm.¹

Söker man med utgångspunkt härifrån bedöma resultatet av å ena sidan bostadsproduktionen, å den andra byggnadsverksamheten för industri och handel och då först riktar uppmärksamheten på siffrorna för beviljade byggnadsföretag, finner man, att den senare haft ett väsentligt större omfång än den förra, nämligen 482 413 kvm. mot 331 500 kvm. för de fem åren tillsammans. Nu berörda siffror avse emellertid endast beviljade tillstånd till byggnadsföretag, och mellan planen och dess förverkligande ligger på detta som på andra områden ett visst avstånd, vilket under inflytande av krisårens särskilda svårigheter synes hava efter hand betydligt ökats, i all synnerhet med avseende på den industriella byggnadsverksamheten. Ser man på siffrorna för efter avsyning godkända lägenheter och lokaler, träder sålunda denna gren av byggnadsverksamheten i omfattning tillbaka för bostadsproduktionen, beträffande vilken den producerade golvytan under de fem redogörelseåren utgör 313 575 kvm. mot 229 942 för den industriella och kommersiella byggnadsverksamheten. Vill man generalisera nu meddelade beräkningar i syfte att erhålla en ungefärlig föreställning om, vilken del av den totala byggnadsproduktionen i Sveriges samtliga städer kommer på den ena och den andra av dessa grenar, bör det visserligen icke lämnas obeaktat, att, vad städerna beträffar, industrien av kända skäl mindre gärna lokaliserar sig till det egentliga Stockholm än till huvudstadens ytterområden och lands-

¹ Enligt Gustaf Larson: »Byggnadssätt och byggnadskostnader vid statsunderstödda bostadsföretag under år 1917» (i Sv. Stadsförbundets tidskrift 1918) utgjorde i dylika hus nettogolvytan per »eldstad» i genomsnitt ca 23 kvm., vilket tal emellertid med hänsyn till tillkomna större lägenheter m. m. ansetts böra höjas till det i texten angivna.

Tab. 3. Av Stockholms stads byggnadsnämnd beviljade och efter avsyning godkända bostadslägenheter åren 1916—20.

Bostadslägenheter	Rum utan kök		R u m m e d k ö k										S u m m a			
	1	2 o. fl.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10 o. fl.	lägenheter	rum	kök	ber. golvyta, kvm.
1916 { beviljade	241	73	91	187	76	50	50	24	46	4	14	4	860	2 203	546	68 725
1916 { avsynade	247	45	207	182	89	53	93	32	35	22	14	17	1 036	2 804	744	88 700
1917 { beviljade	83	18	216	102	57	31	29	14	34	18	12	19	633	1 788	532	58 000
1917 { avsynade	117	42	162	123	54	62	39	36	36	25	14	9	719	2 109	560	66 725
1918 { beviljade	91	38	188	88	30	27	25	36	16	20	10	20	589	1 688	460	53 700
1918 { avsynade	195	61	196	152	58	28	31	23	46	17	10	5	822	2 027	566	64 825
1919 { beviljade	107	35	171	284	60	50	43	25	24	17	5	20	841	2 238	699	73 425
1919 { avsynade	154	40	81	79	35	24	20	19	19	8	10	11	500	1 315	306	40 525
1920 { beviljade	116	39	161	136	104	100	60	51	35	17	1	9	829	2 432	674	77 650
1920 { avsynade	64	11	227	111	62	44	25	26	18	14	8	7	617	1 570	542	52 800

Tab. 4. Av Stockholms stads byggnadsnämnd beviljade och efter avsyning godkända affärslokaler o. d. åren 1916—20.

Affärslokaler o. d.	Butiker, kontors- och lagerlokaler, smärre kaféer o. d.		Verkstads- och fabrikslokaler med tillhörande kontor, bilgarager o. d.		Restauranger, samlings- och nöjeslokaler, hotell, skolor o. d.		Samtliga lokaler
	Antal	Kvm.	Antal	Kvm.	Antal	Kvm.	
1916 { beviljade	300	15 485	267	39 175	21	6 320	60 980
1916 { avsynade	188	8 645	115	10 725	31	3 720	23 090
1917 { beviljade	458	38 748	292	38 635	13	5 380	82 763
1917 { avsynade	439	20 365	262	41 915	34	4 775	67 055
1918 { beviljade	865	44 536	248	31 057	85	3 330	78 923
1918 { avsynade	420	21 917	82	10 755	17	2 200	34 872
1919 { beviljade	638	36 004	314	98 388	180	13 085	147 477
1919 { avsynade	359	18 586	190	24 624	100	8 182	51 392
1920 { beviljade	793	67 771	335	34 664	130	9 835	112 270
1920 { avsynade	717	32 883	140	16 635	77	4 015	53 533

ortsstäderna, men den härav föranledda sänkningen av industribyggnadssiffrorna torde uppvägas därigenom, att i de ovan meddelade bostadsproduktions-siffrorna ej ingå de 1 331 lägenheter om c:a 3 000 »eldstäder» som av stat och kommun nybyggs i huvudstaden under åren 1916—20. Tager man hänsyn till nu berörda förhållanden, vill det synas, som om bostadsproduktionen under de senare åren tagit i anspråk en väsentligt större del av byggnadsindustriens produktionskapacitet än den på tillgodoseendet av industriens och handelns lokalbehov inriktade grenen av densamma.

6. Nedgången i byggnadsarbetarnas antal under senare år.

Sammanställes det nu anförda med de förut meddelade, tämligen konstanta siffrorna för byggnadsarbetarnas antal i städerna under nu avhandlade tidsperiod, synes kunna dragas den slutsatsen, att även om byggnadsindustrien företett åtskilliga växlingar och i stort sett hållit sig på en lägre nivå än föregående årtionde, byggnadsarbetarstockens inskränkning dock varit så stor, att en betydande knapphet på denna arbetsmarknad måste varit rådande under åren såväl närmast före som under den med år 1914 begynnande världskrisen.

Den sålunda konstaterade nedgången av arbetarantalet inom byggnadsfacken är tillräckligt betydelsefull för att påkalla ytterligare undersökning i syfte att utröna, om man här har att göra allenast med något tillfälligt och för vårt land egenartat eller med en mera allmän tendens, som även gjort sig gällande i andra länder. Av utrymmesskäl må utredningen inskränkas till att avse allenast tvenne länder, där ifrågavarande spörsmål varit föremål för särskild uppmärksamhet, nämligen Danmark och England.

För förstnämnda lands vidkommande belyses här ifrågavarande utveckling genom nedanstående sammanställning efter hantverks- och industriräkningarna 1897, 1906 och 1914 av antalet murare (vari jämväl synas innefattas »murarbejdsmænd»), byggnadstimmermän och byggnadssnickare samt målare (och lackerare):¹

Ortsgrupper	Murare (inkl. hantlangare)			Timmermän och byggnadssnickare			Målare (och lackerare)		
	1897	1906	1914	1897	1906	1914	1897	1906	1914
Köpenhamn . . . {antal . . .	2 040	4 731	2 619	1 746	3 595	2 581	1 932	3 030	2 596
{indextal . .	100	232	128	100	206	148	100	157	134
Landsortsstäderna . {antal . . .	7 134	5 809	5 780	4 445	3 815	3 857	2 606	2 833	3 292
{indextal . .	100	81	81	100	86	87	100	109	126
Landsbygden . . . {antal . . .	8 353	10 655	12 514	7 607	8 700	9 618	2 041	2 977	3 670
{indextal . .	100	128	150	100	114	126	100	146	180
Hela riket . . . {antal . . .	17 527	21 195	20 913	13 798	16 110	16 056	6 579	8 840	9 558
{indextal . .	100	121	119	100	117	116	100	134	145

En jämförelse mellan talen från dessa tre räkningar visar för arbetarantalet inom byggnadsindustrien i stort sett uppgång från 1897 till 1906 men därefter nedgång eller stagnation. Medan 1906—1914 arbetarantalet inom industrien i dess helhet steg med 11.6 %, konstaterades inom gruppen jordarbete, byggnads- och möbelindustri en ökning av blott 1.1 %. De särskilda redovisade byggnadsfacken förete i huvudstaden genomgående minskning 1906—1914, medan i landsortsstäderna blott målarna visa uppgång, under det de båda övriga grupperna stått så gott som alldeles stilla.

Bostadsproduktionens omfattning i Danmarks städer under de senare åren belyses av följande tablå över antalet nyuppförda lägenheter under hyres-åren 1916/17—1919/20:²

¹ Boligkommissionen af 1918, Betænkning II, Köpenhamn 1921, sid. 242.

² Statistisk Aarbog 1920, tab. 35, 1921, tab. 34 samt det i not. 1 a.a. sid. 17 ff.

	1916/17	1917/18	1918/19	1919/20
Köpenhamn (med Frederiksberg och Gentofte 700 610 inv.)	2 514	2 425	2 130	3 059
Landsortsstäderna (710 256 inv.)	1 984	2 761	3 502	2 662

Till jämförelse må meddelas, att man under tidigare, mera normala förhållanden räknat med en nödvändig årlig tillväxt av c:a 3 000 bostadslägenheter för huvudstadens vidkommande och ungefär lika många för landsortsstädernas. Bostadsproduktionen i Danmarks städer synes av föreliggande siffror att döma hava gestaltat sig mera tillfredsställande än i vårt land, särskilt under de allra senaste åren.

Enligt taxeringsmyndigheternas statistik uppskattades för tioårsperioden 1904/05—1913/14 ökningen av antalet lägenheter (exklusive statens byggnader, kyrkor etc.) till 873 691 i England (med Wales), merendels i form av enfamiljshus, och till 78 557 i Skottland (överbärande lägenheter i större hyreshus).¹ Året 1904/05 har ansetts vara det, då byggnadsverksamheten stod på sin höjdpunkt, och tillkommo då 150 009 hus (eller lägenheter) i England och 19 033 i Skottland. Av dessa utgjordes några tusen av större villor och hotell (med ett årligt hyresvärde av över 41 pund sterling), medan återstoden faller inom de tre grupperna arbetarbostadshus (hyresvärde under £ 20), hus för medelklassen (£ 20—41) och byggnader uteslutande för affärlivets behov. Storleken av dessa grupper samt deras inbördes förskjutningar intill åren närmast före världskrigets utbrott belyses av följande tabell över nytillkomna hus:

Å r	England and Wales			S k o t t l a n d		
	Hus under £ 20	Hus på £ 20—41	Affärs- hus	Hus under £ 20	Hus på £ 20—41	Affärs- hus
1904/05	99 905	25 026	23 653	12 933	2 129	3 337
1911/12	44 821	14 300	15 328	1 429	1 546	1 892
1912/13	45 632	13 926	14 915	2 491	1 784	1 808

Härav framgår, att från 1904/05 till 1912/13 antalet årligen nybyggda arbetarbostadshus nedgått med över hälften i England och över tre fjärdedelar i Skottland, ävensom att överhuvud den engelska byggnadsindustriens produktionskraft väsentligt minskats och vid krigsutbrottet sannolikt befann sig på en jämförelsevis låg nivå. Enligt beräkningar på grundval av 1911 års census förefunnos av manliga yrkesutövare inom byggnadsverksamheten i England och Wales 946 127, varav 872 963 inom husbyggnadsbranschen, samt i Skottland 106 390, resp. 96 087.² Under krigsåren beräknades antalet byggnadsarbetare i England till 500 å 600 000, vilka till större delen togos i anspråk för tillgodoseende av den statskontrollerade krigsindustriens lokalbehov.

Omfattningen av den av denna arbetarstam uppburna byggnadsverksamheten åren 1911—1920 belyses genom omstående tab. 5, vilken grundar sig på kvartalsvis uppgjorda sammanställningar i brittiska arbetsministeriets

¹ Report of the Committee appointed by the President of the Local Government Board and the Secretary for Scotland to consider questions of building construction in connection with the provision of dwellings for the working classes in England and Wales, and Scotland. London 1918 (Cd. 9191), sid. 71 ff.

² A. st. sid. 73. — Den yrkesgruppering, som meddelas i »Seventeenth abstract of labour statistics» (Cd. 7733), London 1915, sid. 294 ff., företer något avvikande siffror.

Tab. 5. Beräknade kostnader (i pund sterling) för under åren 1911—20 godkända byggnadsföretag i vissa stadsområden i Storbritannien och Irland (80 à 90 städer med 10—12 milj. inv.).

Å r	Bonings- hus	Fabriker och verkstäder	Butiker o. a. affärslokaler	Kyrkor, sko- lor och offent- liga bygg- nader	Andra bygg- nader samt om- och till- byggnader	Alla slag av byggnader
1911	6 284 506	2 176 037	1 578 818	2 586 245	2 056 731	14 682 337
1912	5 486 249	3 422 239	1 378 402	1 918 818	2 249 463	14 455 171
1913	5 662 032	3 266 278	1 699 469	2 612 331	2 494 064	15 734 174
1914	5 647 551	2 712 265	1 899 521	2 220 382	2 113 120	14 592 839
1915	2 515 825	3 700 724	1 266 053	958 087	1 634 663	10 075 352
1916	866 127	3 595 669	677 456	261 934	1 817 142	7 218 328
1917	409 691	3 883 964	696 450	112 686	1 790 184	6 892 975
1918	242 322	3 314 785	659 320	122 672	2 166 573	6 505 672
1919	7 641 966	10 883 898	3 309 600	2 773 174	6 888 729	31 497 367
1920 1:a kv.	6 266 612	4 241 901	1 078 283	1 350 468	2 165 708	15 102 972
2:a »	7 156 243	3 315 329	897 140	874 341	2 270 402	14 513 455
3:e » ¹	4 952 647	2 067 705	937 996	250 521	1 434 437	9 643 306

officiella tidskrift »Labour Gazette». Tabellen åskådliggör byggnadsverksamhetens och särskilt bostadsproduktionens enorma nedgång under krigsåren och därefter följande återhämtning. Denna sistnämnda är i främsta rummet att tillskriva 1919 års storartade rekonstruktionsplan, vilken avsåg att fylla krigsårens bostadsunderskott och höja arbetarbefolkningens bostadsstandard genom att under de närmaste åren uppföra c:a 300 000 enfamiljshus om minst fyra rum (varav för 1919/20 100 000 och för 1920/21 200 000), vilka skulle uppfylla ganska högt ställda minimifordringar på byggnadssätt, utrymme och trevnad samt åstadkommas medelst samverkan av stat, kommun, allmännyttiga sammanslutningar och — i sista hand — statssubventionerade enskilda företagare.² Byggnadsverksamhetens återupptagande fr. o. m. år 1919 framträder emellertid i förstörad skala i tabellen, beroende på förefintligheten av vissa dess verklighetstrohet avsevärt störande felkällor. Sålunda avser statistiken icke själva bostadshusen utan blott de för dem beräknade byggnadskostnaderna, vilka jämväl i England under krigsåren undergått en avsevärd stegring, som i hälsovårdsministeriets officiella tidskrift »Housing» för en »cottage» av normaltyp beräknats till c:a 165 % under tiden juli 1914—juli 1920, innebärande en genomsnittlig byggnadskostnad vid sistnämnda tidpunkt av c:a 950 p. st. per hus. Vidare angiva siffrorna endast beviljade byggnadslov, och det anmärkes, att alltid någon tid måste förflyta mellan planens godkännande och byggnadsarbetets påbörjande, samt att detta under rådande förhållanden med särskild styrka gjort sig gällande i fråga om bostadshus. Belysande härför är, att ännu i januari 1921 tillhopa endast 16 993 hus fullbordats (utav 77 249 som påbörjats) av de c:a 170 000, vilka vid denna tid godkänts att ingå i ministeriets nybyggnadsplan. Skulden till detta

¹ Enligt inhämtade upplysningar har denna statistik upphört med 1920 års tredje kvartal, beroende på bristande intresse från uppgiftslämnarnas sida.

² Se härom Y. Larsson: Rekonstruktionspolitiken å bostadsfrågans område i England, Sv. Stadsförbundets tidskrift 1919 (nov.) samt socialattachén E. Sjöstrands rapporter i Soc. Medd., årg. 1920. sid. 174, 421.

ab. 6. Antal byggnadsarbetsgivare (med över 5 arbetare) och av hos dem anställda arbetare utgjorda dagsverken år 1918 enligt uppgifter hos Riksförsäkringsanstalten.

Landsdelar och ortsggrupper	Byggmästare		Väg- och vattenbyggnadsfirmor		Målarmästare		Elektriska installationsfirmor		Övr. byggnadshantv. (kakelugns-mak., rör-lägg. m. fl.)		Summa	
	arbets-gi-vare	dags-verken	arbets-gi-vare	dags-verken	arbets-gi-vare	dags-verken	arbets-gi-vare	dags-verken	arbets-gi-vare	dags-verken	arbets-gi-vare	dags-verken
<i>Stockholms stad</i>	199	1 076 101	33	890 402	58	124 388	19	271 859	12	32 925	321	2 395 675
<i>Östra Sverige</i>	509	950 383	97	263 529	37	69 463	36	172 467	7	6 486	686	1 462 328
därav												
städ. m. över 10000 inv.	114	493 477	20	91 691	25	51 255	15	124 975	3	3 084	177	764 482
mindre städer	83	155 021	11	51 123	6	8 622	10	36 272	2	1 725	112	252 763
köp. o. municipalsamh.	82	76 119	15	25 884	—	—	3	4 430	2	1 677	102	108 060
landsbygden	230	225 766	51	94 881	6	9 586	8	6 790	—	—	295	337 023
<i>Småland och Öarna</i>	298	350 136	68	164 158	12	18 742	19	60 169	2	2 534	399	595 739
därav												
städ. m. över 10000 inv.	34	71 868	7	42 468	4	7 690	10	29 720	2	2 534	57	154 280
mindre städer	75	78 104	10	35 781	7	10 123	6	27 449	—	—	98	151 407
köp. o. municipalsamh.	25	18 580	6	21 551	1	929	—	—	—	—	32	41 060
landsbygden	164	181 584	45	64 408	—	—	3	3 000	—	—	212	248 992
<i>Södra Sverige</i>	425	712 945	62	338 696	55	96 277	26	303 412	6	6 652	574	1 457 982
därav												
Malmö	76	188 121	9	159 070	15	44 335	7	217 065	3	4 027	110	612 618
övr. städ. m. över 10000 inv.	100	290 631	13	127 580	21	38 245	11	47 947	3	2 625	148	507 028
mindre städer	29	49 465	5	26 637	8	8 475	3	28 485	—	—	45	113 062
köp. o. municipalsamh.	54	64 995	7	8 114	2	953	1	854	—	—	64	74 916
landsbygden	166	119 733	28	17 295	9	4 269	4	9 061	—	—	207	150 358
<i>Västra Sverige</i>	1 272	1 442 252	134	622 841	87	183 440	65	323 798	12	18 245	1 570	2 590 576
därav												
Göteborg	101	600 932	11	345 287	42	112 957	16	184 724	9	13 214	179	1 257 114
övr. städ. m. över 10000 inv.	95	342 364	12	81 944	19	48 541	20	57 716	2	2 856	148	533 421
mindre städer	90	154 613	12	54 603	11	13 440	12	53 364	—	—	125	276 020
köp. o. municipalsamh.	39	44 042	4	39 992	1	1 989	2	6 101	—	—	46	92 124
landsbygden	947	300 301	95	101 015	14	6 513	15	21 893	1	2 175	1 072	431 897
<i>Norra Sverige</i>	442	615 219	165	395 729	46	63 236	48	173 400	8	14 597	709	1 262 181
därav												
städ. m. över 10000 inv.	63	167 172	11	112 107	18	30 235	22	117 673	4	7 907	118	435 094
mindre städer	61	60 335	13	38 118	13	14 073	10	32 800	2	2 460	99	147 786
köp. o. municipalsamh.	47	36 564	43	75 517	2	3 339	1	838	1	1 465	94	117 723
landsbygden	271	351 148	98	169 987	13	15 589	15	22 089	1	2 765	398	561 578
<i>Hela riket</i>	3 145	5 147 036	559	2 675 855	295	555 546	213	1 305 105	47	81 439	4 259	9 764 481
därav												
städ. m. över 100 000 inv.	376	1 865 154	53	1 394 759	115	281 680	42	673 648	24	50 166	610	4 265 407
» » 10 000-100 000 »	406	1 365 512	63	455 790	87	175 966	78	378 031	14	19 006	648	2 394 305
mindre städer	338	497 538	51	206 212	45	54 733	41	178 370	4	4 185	479	941 038
köp. o. municipalsamh.	247	240 300	75	171 008	6	7 210	7	12 223	3	3 142	338	433 883
landsbygden	1 778	1 178 532	317	447 586	42	35 957	45	62 833	2	4 940	2 184	1 729 848

mindre goda resultat lägges i huvudsak på knappheten på arbetskraft, särskilt yrkesutbildad sådan, och lämnas i detta avseende åtskilliga sifferuppgifter, till vilka det torde bliva tillfälle att återkomma i annat sammanhang.

7. Arbetsåtgången inom byggnadsindustrin 1918 enligt Riksförsäkringsanstaltens arbetsgivarregister.

För att beträffande vårt land ytterligare klarställa läget vid den tidpunkt förevarande undersökning avser, har utverkats tillstånd att beträffande byggnadsbranschen bearbeta Riksförsäkringsanstaltens arbetsgivarregister. Avsikten hade varit att företaga en sammanräkning av dessa uppgifter för år 1919, men då anstalten vid ifrågavarande tidpunkt ännu icke hunnit bearbeta och ordna detta material, hava 1918 års uppgifter måst användas, och har detta kunnat ske endast i den mån de förelegat uppförda å s. k. dagsverks- och lönekort. Å dylika kort skola endast uppföras s. k. större arbetsgivare, d. v. s. sådana som regelbundet under hela året hava minst fem arbetare anställda, men vad beträffar här ifrågavarande näringsgren hava jämväl medtagits en del arbetsgivare, vilka ej tillhöra byggnadsyrket men likväl tillfälligtvis sysselsatt detta antal byggnadsarbetare. Av detta och andra skäl (bl. a. dubbelräkning av arbetsgivare, som under löpande år ändrat försäkringsform) synes antalet företagare blivit alltför högt upptaget, varemot antalet dagsverken torde vara mera korrekt, särskilt som avräkning gjorts för vissa å korten upptagna, men byggnadsbranschen ej egentligen tillhörande arbetare (skorstensfejare, vissa verkstadsarbetare etc.).

Resultatet av sammanräkningen föreligger i förestående tab. 6, av vilken framgår, hurusom vid år 1918 antalet arbetsgivare och inom byggnadsbranschen utförda dagsverken fördelade sig på olika yrkeskategorier och landsdelar.

Inom hela byggnadsindustrin i dess här angivna avgränsning hava redovisats tillhoppa 4 259 arbetsgivare, hos vilka utgjorts c:a 9:s milj. dagsverken, motsvarande c:a 49 000 arbetare, därest med stöd av i det följande (sid. 127) anförda beräkningar, genomsnittliga dagsverksantalet för år och arbetare antages vara c:a 200. Av arbetarna sysselsattes c:a 26 000 hos egentliga byggmästare, medan c:a 13 000 redovisats under väg- och vattenbyggare, vilken grupp får sin prägel genom de för den moderna utvecklingen inom byggnadsindustrin karakteristiska stora entreprenörsfirmorna, som utföra arbeten inom både väg- och vattenbyggnads- och husbyggnadsbranschen såväl på landet som i städerna. Därefter i arbetarantal (c:a 6 000) komma de elektriska installationsfirmorna, medan byggnadshantverkarna till större delen saknas i denna statistik, då deras genomsnittliga arbetarantal ju merendels plägar understiga fem. Tabellen torde emellertid upptaga ungefärligen 2 å 3 000 måleriarbetare, 200 kakelugnsmakeriarbetare och lika många glasmästeriarbetare samt ett mindre antal rörläggare och byggnadsstenhuggare. Den inom dessa hantverksfack förhärskande smådriften torde ock vara anledning till, att förevarande statistik tillhoppa redovisar blott c:a 10 000 byggnadsarbetare på landsbygden (inber. köpingar och municipalsamhällen) mot 39 000 i städerna. Sistnämnda siffra överstiger visserligen avsevärt det av kollektivavtal berörda arbetarantalet, men må det ihågkommas, att, som förut antytts, denna senare summa torde innefatta föga mer än två tredjedelar av samtliga byggnadsarbetare i stadssamhällena och deras närmaste omgivningar.

8. Byggnadsarbetarnas antal och växlingar enligt fackföreningarnas uppgifter.

Mot bakgrunden av nu meddelade siffror böra ses de antalsuppgifter, som, på sätt ovan sid. 11 angivits, medelst form. 1 erhållits från fackföreningar, som hava medlemmar inom byggnadsbranschen. Uppgifterna, vilka beträffande murare, träarbetare och målare avse 80 å 90 orter, varav ett 60-tal städer, och i fråga om övriga fack ett 50-tal orter, varav c:a 40 städer, skola innesluta såväl organiserade som oorganiserade samt torde innefatta omkring 90 % av samtliga arbetare inom byggnadsfacken. Observeras bör, att särskiljningen mellan byggnadsarbetare och dessa närstående hantverksfack härvid kunnat göras skarpare än vid föregående beräkningar, i det resp. fackföreningar uppmanats att, med stöd av sin personkännedom, i fråga om sådana fack, t. ex. bleck- och plåtslageriarbetare, grovarbetare o. d., vilka utföra arbete både inom byggnadsindustrien och inom andra branscher, endast medräkna fackets arbetare inom byggnadsverksamheten (jfr sid. 22).

En på detta material grundad översikt över antalet byggnadsarbetare omedelbart före den 1 april 1920 inträdande stora arbetsinställelsen meddelas i omstående tab. 7. I denna redovisas tillhopa 36 628 byggnadsarbetare, vilkas fördelning på olika ortsgrupper åskådliggöres av följande tablå, vari till jämförelse även införts vissa sifferuppgifter rörande folkmängd och bostadsproduktion:

	Byggnadsarbetare		Folkmängd $\frac{1}{2}$ 1919		Tillkomna bostadslägenheter 1919	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Stockholm, Göteborg och Malmö . .	17 928	49.0	716 336	12.5	1 680	34.2
Övriga städer med över 10 000 inv. .	11 626	31.7	656 309	11.5	1 363	27.7
Mindre städer	4 837	13.2	310 200	5.5	1 050	21.4
Köpingar och municipalsamhällen . .	1 383	3.8	287 983	5.0	822	16.7
Landsbygden	854	2.5	3 843 022	66.4	.	.
Hela riket	36 628	100.0	5 813 850	100.0	(4 915)	(100.0)

En jämförelse mellan de tre serierna av procenttal synes oförtydligt giva vid handen, att, även om tillbörlig hänsyn toges till stadsarbetarnas särskilt inom vissa byggnadsfack mycket vanliga »landsarbete», likväl landsbygdens arbetare skäligen ofullständigt redovisats till denna på fackföreningsuppgifter byggande statistik, vars huvudområde torde någorlunda sammanfalla med den ovan behandlade kollektivavtalsstatistikens. Dock sträcker sig, såsom de väsentligt högre siffrorna antyda, den förra betydligt längre både med avseende på orter och fack. I det senare avseendet må framhållas, att här redovisats bleck- och plåtslagare, byggnadsstenhuggare, kakelugnsmakare (sättare) och åkeriarbetare (med byggnadskörslor), varemot avtalsstatistikens små fack stuckatörer, gipsrörare, glasmästare och skorstensfejare ej upptagits.

Huru de i tab. 7 redovisade byggnadsarbetarna fördela sig på olika fack, landsdelar och ortsgupper belyses närmare genom följande översikt, även-
som av efterföljande diagram II.

	Antal ar- be- tare	Murare	Träar- betare	D ä r a v Gro- ar- be- tare	Måleri- ar- be- tare	Bleck- och plåtsl.	Metall- ar- be- tare	Elektr. mon- törer	Övriga arb.
Stockholms stad . . .	{ 9 971 100:0	892 8:9	1 776 17:8	2 529 25:4	1 370 13:7	445 4:5	974 9:8	883 8:9	1 102 11:0
Östra Sverige	{ 5 675 100:0	625 11:0	1 791 31:6	1 246 22:0	672 11:8	266 4:7	265 4:7	552 9:7	258 4:5
Småland och Öarna . .	{ 1 445 100:0	229 15:8	379 26:2	303 21:0	196 13:6	43 3:0	89 6:2	197 13:6	9 0:6
Södra Sverige	{ 8 192 100:0	1 569 19:2	1 893 23:4	2 137 26:4	999 12:2	150 1:8	452 5:5	820 10:0	172 2:4
Västra Sverige	{ 8 827 100:0	1 125 12:7	2 294 26:0	2 040 23:4	1 127 12:8	193 2:2	869 9:8	848 9:6	331 3:8
Norra Sverige	{ 2 518 100:0	430 17:4	624 24:8	196 7:8	584 23:2	132 5:2	232 9:2	296 11:8	24 0:9
Hela riket	{ 36 628 100:0	4 870 13:5	8 757 23:9	8 451 23:4	4 948 13:5	1 229 3:5	2 881 7:9	3 596 9:8	1 896 5:2
därav i									
Städer med över 100 000	{ 17 928 100:0	1 787 10:0	3 374 18:8	4 540 25:5	2 564 14:5	611 3:4	1 834 10:2	1 770 9:9	1 448 8:4
inv.	{ 11 626 100:0	1 821 15:7	3 004 25:8	2 681 23:4	1 517 13:0	486 4:2	692 5:9	1 181 10:2	244 2:4
Städer med 10—100 000	{ 4 837 100:0	781 16:2	1 332 27:5	935 19:5	635 13:4	107 2:2	355 7:5	510 10:6	182 3:8
Övriga städer	{ 1 383 100:0	337 24:5	615 44:5	178 12:9	137 9:9	25 1:8	—	69 5:0	22 1:6
Köpingar och municipal- sambällen	{ 854 100:0	144 16:9	432 50:6	117 13:7	95 11:4	—	—	66 7:7	—
Landsbygden	{								

Ser man på de särskilda landsdelarna, utmärkes södra Sverige genom ett förhållandevis stort antal murare, vilket förklaras därigenom, att i denna landsdel husen övervägande byggas av sten ej blott i de större städerna utan även i mindre städer och på landsbygden. Vid fördelningen på olika storleksgrupper av orter framträda såsom storstadssyrken särskilt vissa hjälpfack, nämligen rörarbetare m. fl. metallarbetare samt elektriska montörer, vilket beror på, att dessa till övervägande del äro anställda hos ett antal installationsfirmor, som hava huvudkontor i Stockholm, Göteborg eller Malmö, ehuru de visserligen utföra värme- och sanitetstekniska samt elektriska installationer även å mindre orter.

Å frågeformuläret begärdes icke blott uppgifter om antalet inom och utom fackföreningarna stående arbetare inom byggnadsindustriens olika fack vid angivna tidpunkt, utan även vid fyra andra, nämligen den 30 juni och 31 mars varterdera av åren 1919 och 1914. Med avseende på år 1919 hava också önskade uppgifter nästan genomgående kunnat erhållas och sammanställts i nedanstående tablå:

Antal arbetare (org. o. oorg.) ^{30/6} 1919Antal arbetare (org. o. oorg.) ^{31/8} 1919

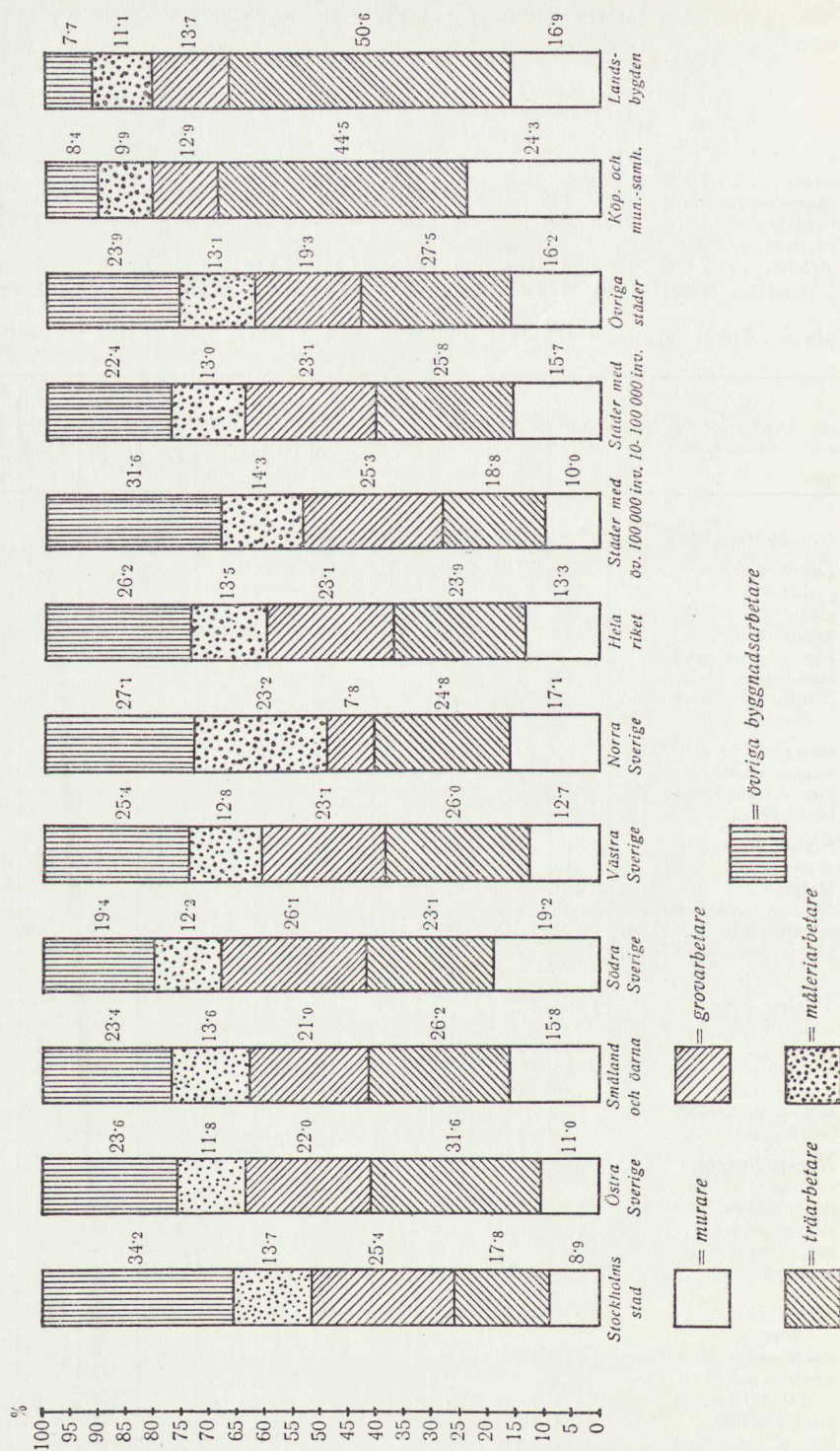
	Stock- holm, Göte- borg o. Malmö	Övr. städer med över 10 000 inv.	Mindre städer	Köp. o. muni- cipal- samh.	Lands- byg- den	Hela riket	Stock- holm, Göte- borg o. Malmö	Övr. städer med över 10 000 inv.	Mindre städer	Köp. o. muni- cipal- samh.	Lands- byg- den	Hela riket
Murare . . .	1 638	1 799	845	353	141	4 776	1 626	1 793	768	334	140	4 661
Träarbetare .	3 382	3 071	1 363	659	449	8 924	3 359	3 114	1 354	650	438	8 915
Grovarbetare	4 788	2 789	877	234	165	8 853	4 594	2 599	919	263	167	8 542
Övr. byggn- arbetare .	7 886	4 036	1 803	241	145	14 111	7 936	4 046	1 826	234	130	14 172
Samtliga	17 694	11 695	4 888	1 487	900	36 664	17 515	11 552	4 867	1 481	875	36 290

Tab. 7. Antal byggnadsarbetare omkring den 1 april 1920 enligt fackföreningarnas uppgifter.

Landsdelar och ortsgrupper	Mu- rare	Trä- arb.	Grov- arb.	Må- leri- arb.	Bleck- och plåtsl.	Me- tall- arb.	El. mon- törer	Sten- hugg- arb.	Kakel- ugns- mak- arb.	Åkeri- arb.	Väg- och vat- tenb.- arb.	Till- hopa
<i>Stockholms stad . .</i>	892	1 776	2 529	1 370	445	974	883	206	161	735	—	9 971
<i>Östra Sverige . . .</i> därav	625	1 791	1 246	672	266	265	552	34	45	27	152	5 675
städer med öv. 10 000 inv.	411	1 142	1 032	518	230	190	392	14	33	25	2	3 989
mindre städer	174	359	109	118	32	75	143	—	12	—	150	1 172
köp. o. mun.-samh. . . .	8	100	105	12	4	—	8	20	—	2	—	259
landsbygden	32	190	—	24	—	—	9	—	—	—	—	255
<i>Småland och öarna .</i> därav	229	379	303	196	43	89	197	—	4	5	—	1 445
städer med öv. 10 000 inv.	96	176	153	92	33	44	66	—	—	—	—	660
mindre städer	133	170	150	104	10	45	110	—	4	5	—	731
köp. o. mun.-samh. . . .	—	33	—	—	—	—	10	—	—	—	—	43
landsbygden	—	—	—	—	—	—	11	—	—	—	—	11
<i>Södra Sverige . . .</i> därav	1 569	1 893	2 137	999	150	452	820	33	37	72	30	8 192
Malmö	401	556	623	444	71	300	464	29	24	50	30	2 992
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	599	656	923	420	79	97	261	—	8	20	—	3 063
mindre städer	168	285	451	116	—	55	58	4	5	2	—	1 144
köp. o. mun.-samh. . . .	329	338	73	12	—	—	25	—	—	—	—	777
landsbygden	72	58	67	7	—	—	12	—	—	—	—	216
<i>Västra Sverige . . .</i> därav	1 125	2 294	2 040	1 127	193	869	848	84	18	208	21	8 827
Göteborg	494	1 042	1 388	750	95	560	423	40	—	173	—	4 965
övr. städ. m. öv. 10 000 inv.	445	775	511	233	59	179	270	44	18	35	21	2 590
mindre städer	186	278	141	128	35	130	120	—	—	—	—	1 018
köp. o. mun.-samh. . . .	—	67	—	16	4	—	21	—	—	—	—	108
landsbygden	—	132	—	—	—	—	14	—	—	—	—	146
<i>Norra Sverige . . .</i> därav	430	624	196	584	132	232	296	—	8	16	—	2 518
städer med öv. 10 000 inv.	270	255	62	254	85	182	192	—	8	16	—	1 324
mindre städer	120	240	84	169	30	50	79	—	—	—	—	772
köp. o. mun.-samh. . . .	—	77	—	97	17	—	5	—	—	—	—	196
landsbygden	40	52	50	64	—	—	20	—	—	—	—	226
<i>Hela riket</i> därav	4 870	8 757	8 451	4 948	1 229	2 881	3 596	357	273	1 063	203	36 628
städer med öv. 10 000 inv.	1 787	3 374	4 540	2 564	611	1 834	1 770	275	185	958	30	17 928
städer med 10 000— 100 000 inv.	1 821	3 004	2 681	1 517	486	692	1 181	58	67	96	23	11 626
mindre städer	781	1 332	935	635	107	355	510	4	21	7	150	4 837
köp. o. mun.-samh. . . .	337	615	178	137	25	—	69	20	—	2	—	1 383
landsbygden	144	432	117	95	—	—	66	—	—	—	—	854

Diagram II.

Byggnadsarbetarnas yrkessammansättning inom vissa ortsgrupper omkring 1 april 1920 (enligt fackföreningarnas uppgifter.)

Beträffande år 1914 hava uppgifter väl kunnat erhållas rörande antalet organiserade byggnadsarbetare inom de fem viktigaste facken, men blott i ringa mån rörande utanför fackföreningarna stående arbetare. Dessa sistnämnda hava uppskattats till den 31 mars 1920 3 803 eller 10·4 % av samtliga, den 30 juni 1919 4 380 eller 11·9 % samt den 31 mars 1919 4 604 eller 12·7 %. Därest proportionen mellan organiserade och oorganiserade byggnadsarbetare varit något så när konstant, skulle man kunnat använda nu nämnda siffror till komplettering av de erhållna medlemssiffrorna. Såsom redan i det föregående (sid. 34) anmärkts, innebära emellertid åren efter 1914 en stark expansionsperiod inom fackföreningsrörelsen jämväl vad här ifrågavarande yrken beträffar. Belysande härför är följande översikt över det antal orter, varifrån byggnadsarbetarfackföreningar redovisats för åren 1920, 1919 och 1914:

	^{31/3} 1920	^{30/6} 1919	^{31/3} 1919	^{30/6} 1914	^{31/3} 1914
Murare	81	76	75	56	56
Träarbetare	88	80	77	47	46
Grovarbetare	46	44	44	32	31
Måleriarbetare	72	72	72	41	41
Bleck- och plåtslageriarbetare	50	49	49	36	36

Även om de tillkomna fackföreningsorterna övervägande äro att söka inom de smärre samhällenas krets, äro de dock så många, att medlemssiffrorna 1914 mindre karakterisera byggnadsarbetarnas totalantal än organisationsrörelsens ståndpunkt inom byggnadsfacken detta år. Ifrågavarande siffror anföras här nedan:

Antal organiserade arbetare ^{30/6} 1914						Antal organiserade arbetare ^{31/3} 1914					
Stockh., Göteb. och Malmö	Övr. städer med över 10 000 inv.	Mindre städer	Köp. och muni- cipal- samh.	Lands- byg- den	Hela riket	Stockh., Göteb. och Malmö	Övr. städer med över 10 000 inv.	Mindre städer	Köp. och muni- cipal- samh.	Lands- byg- den	Hela riket
Murare . . . 1 970	1 566	375	105	35	4 051	2 022	1 423	339	106	28	3 918
Träarbetare . 2 200	1 528	313	128	—	4 169	1 770	1 371	271	122	—	3 534
Grovarbetare . 2 220	1 170	211	80	—	3 681	2 052	1 044	136	80	—	3 312
Måleriarb. . . 3 268	1 199	182	53	—	4 702	3 136	1 006	185	40	—	4 367
Bleck- och plåtslageriarb. 602	462	61	3	—	1 128	596	464	61	3	—	1 124

Nu meddelade sifferuppgifter avse uteslutande totalantalet byggnadsarbetare inom resp. fackföreningars verksamhetsområden utan avseende på, i vad mån dessa arbetare äro å orten (med omnejd) bofasta eller dit från avlägsnare trakter tillresta. Rörande denna för vår rörliga byggnadsarbetarstam så karakteristiska åtskillnad (jfr sid. 27) hava i en särskild punkt på frågeformuläret inhämtats uppgifter, vilka sammanställts i tab. 8 med avseende på vissa orter, för vilka siffror föreligga för samtliga tidpunkter.

Beräknas för åren 1919 och 1920 »tillresningsprocenten» inom samtliga redovisande fackföreningar och icke blott för dem, som kunnat lämna uppgifter jämväl för år 1914, erhålles följande resultat:

	Tillresta: 31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (62 orter)	277	8.4	361	11.1	285	9.0
Träarbetare (73 orter)	382	6.2	475	7.7	493	8.1
Grovarbetare (36 orter)	329	5.9	460	7.9	303	5.6
Måleriarbetare (50 orter)	383	11.1	484	14.9	280	10.1
Bleck- och plåtslageriarbetare (49 orter)	88	7.6	86	7.8	85	7.8
Tillhopa	1 459	7.4	1 866	9.5	1 446	7.8

Tab. 8. Från avlägsnare orter tillresta byggnadsarbetare vid vissa tidpunkter åren 1914—1920.

Av de organiserade arbetarna voro tillresta	31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (37 orter)	133	6.5	186	9.0	178	8.7	130	6.7	134	7.1
Träarbetare (30 orter)	145	3.5	196	4.4	260	5.9	186	5.8	281	8.6
Grovarbetare (13 orter)	155	7.1	248	9.9	220	8.9	116	7.0	129	8.3
Måleriarbetare (21 orter)	259	9.2	351	13.4	212	9.3	662	20.3	484	20.8
Bleck- och plåtslageriarb. (32 orter)	71	7.0	67	6.9	61	6.4	78	7.6	74	7.2
Tillhopa	763	6.1	1 048	8.3	931	7.6	1 172	10.5	1 102	11.0
därav i:										
Stockholms stad ¹	237	6.9	275	8.5	199	6.6	567	15.9	510	15.5
Östra Sverige	70	3.0	147	6.1	180	7.3	110	6.7	36	2.4
Småland och Öarna	18	4.4	23	5.3	14	3.5	51	13.0	32	8.4
Södra Sverige	362	11.7	450	14.1	463	14.9	251	9.1	379	13.8
Västra Sverige	62	2.1	137	4.4	66	2.2	184	7.1	142	7.6
Norra Sverige	14	5.2	16	7.3	9	3.9	9	5.0	3	1.8

Nu meddelade sifferuppgifter — vilka uteslutande avse organiserade arbetare, icke, såsom man ursprungligen avsett men såsom ogenomförbart måst lämna å sido, jämväl utom fackförening stående arbetare å orten — utvisa, att för byggnadsarbetarna i gemen antalet tillresta ställde sig icke blott absolut utan även relativt lägre år 1919 än år 1914 och synas sålunda i viss mån giva stöd för det ej sällan hörda påståendet, att tillvandringen av byggnadsarbetare till särskilt de större städerna skulle väsentligt avtagit under krisåren. I fråga om vissa enskilda fack, exempelvis murare, synas siffrorna emellertid snarast antyda det motsatta förhållandet, något vartill förklaringsgrunderna böra sökas dels i skiftande redovisningssätt, dels i »tillresandets» förändrade natur. Vissa yttranden från uppgiftslämnare synas ge stöd för antagandet, att år 1914 de tillresande i större utsträckning än nu undandrog sig medlemskap i den lokala fackföreningen samt att, på grund av organisationsväsendets starka växt under mellantiden, de tillvandrande 1919 —20 i högre grad än förut utgjordes av organiserade, vilka jämväl under arbetet å annan ort kvarstodo i sin gamla fackförening utan att söka transport till den lokala organisationen. Och medan tillvandringen tidigare väsentligen ägt rum från närmare eller fjärrare landsbygdsområden till städerna och särskilt storstäderna (t. ex. från Dalarna till Stockholm), synas dessa vandringar under krisåren hava i huvudsak upphört, varemot, på

¹ Uppgifter saknas för murare och grovarbetare.

grund av byggnadsverksamhetens ojämna fördelning under krigskonjunkturens inverkan, i stället kommit resor mellan olika städer. Exempelvis har det omfattande fabriks- och bostadsbygge, som under krisåren ägde rum t. ex. i Landskrona, dragit till sig byggnadsarbetare från Hålsingborg, Eslöv, Malmö, ja t. o. m. från Danmark.

Hittills hava vi endast sysslat med antalet förefintliga, organiserade eller oorganiserade, byggnadsarbetare, utan avseende på, huruvida de befunno sig i arbete eller ej. Form. 1 var emellertid jämväl avsett att för skilda tidpunkter upptaga uppgifter angående antalet fackföreningsmedlemmar, som voro i arbete och ej i arbete, de sistnämnda fördelade efter huruvida de voro i militärtjänst, i strejk eller lockout, arbetslösa eller sjuka. Med avseende på de fem viktigaste byggnadsfacken sammanfattas de sålunda erhållna uppgifterna för den 31 mars 1920 i tab. 9.

Tab. 9. Byggnadsarbetare i arbete och ej i arbete den 31 mars 1920.

Yrkesgrupper och landsdelar	Hela antalet org. arbetare, för vilka uppg. föreligga	D ä r a v					
		i arbete		ej i arbete på grund av			
		antal	%	arbetslöshet		andra orsaker	
				antal	%	antal	%
Murare	4 515	3 140	69·6	1 008	22·5	367	8·1
Träarbetare	7 787	6 091	78·2	1 207	15·5	489	6·3
Grovarbetare	5 873	3 950	67·2	1 341	22·9	582	9·9
Måleriarbetare	4 450	3 384	76·1	953	21·4	113	2·5
Bleck- och plåtslageriarbetare	1 188	972	81·8	143	12·0	73	6·2
Tillhopa	23 813	17 537	73·7	4 652	19·5	1 624	6·8
därav i:							
Stockholms stad	5 957	3 748	62·9	1 664	27·9	545	9·2
Östra Sverige	3 796	2 750	72·4	712	18·8	334	8·8
Småland och Öarna	857	702	81·9	115	13·4	40	4·7
Södra Sverige	6 017	4 882	81·1	802	13·3	333	5·6
Västra Sverige	5 678	4 470	78·7	923	16·3	285	5·0
Norra Sverige	1 508	985	65·3	436	28·9	87	5·8

Av nu meddelade sifferuppgifter äro för här ifrågakommande syftemål mest betydelsefulla dels de tal, som angiva arbetslöshetens omfattning, dels och framför allt dessas positiva komplement, antalet medlemmar i arbete. De förstnämnda hava för olika yrken och tidpunkter sammanställts i efterföljande tab. 10, varuti under a) sammanförts talen för samtliga redovisande fackföreningar, under b) siffrorna för dem av desamma, vilka lämnat uppgifter jämväl för år 1914.

Av intresse torde vara att sammanställa dessa uppgifter med dem, som redovisas i Socialstyrelsens fr. o. m. år 1911 förda, på fackorganisationernas uppgifter grundade fortlöpande arbetslöshetsstatistik, vilken, i likhet med den nu berörda, endast avser arbetslösa i egentlig mening, d. v. s. till följd av arbetsbrist (arbetssökande), och sålunda ej medtager arbetslediga under sjukdom, arbetskonflikt, värnpliktsövning o. d. eller permitterade på grund

Tab. 10. Arbetslösa byggnadsarbetare vid vissa tidpunkter åren 1914—1920.

a) Samtliga fackföreningar, b) fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga tidpunkter.

Yrkesgrupper och landsdelar	Arbetslösa fackföreningsmedlemmar vid följande tidpunkter									
	31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare	a 1 008	22.5	277	6.4	1 378	32.5	—	—	—	—
	b 477	19.2	210	8.7	780	32.2	193	8.7	573	25.9
Träarbetare	a 1 207	15.5	605	7.8	1 583	20.5	—	—	—	—
	b 682	12.0	361	6.2	1 150	19.8	301	8.2	464	13.2
Grovarbetare	a 1 341	22.9	945	15.6	1 345	23.3	—	—	—	—
	b 618	29.2	468	19.6	637	27.8	271	16.9	304	21.1
Måleriarbetare	a 953	21.4	127	3.1	798	22.5	—	—	—	—
	b 928	25.1	122	3.5	835	26.8	128	2.7	577	12.8
Bleck- o. plåtslageri- arbetare	a 143	12.0	18	8.3	168	15.1	—	—	—	—
	b 136	13.1	18	1.8	166	16.8	8	0.8	164	15.7
Tillhoppa	a 4 652	19.5	1 972	8.4	5 272	23.5	—	—	—	—
	b 2 841	18.9	1 179	7.8	3 568	24.4	901	6.8	2 082	16.4
Därav i Stockholms stad	a 1 664	27.9	659	11.7	1 283	24.0	—	—	—	—
	b 774	29.6	167	6.6	701	29.4	176	5.1	626	18.8
Östra Sverige	a 712	18.8	196	5.1	816	21.3	—	—	—	—
	b 462	20.2	106	4.5	402	17.0	32	2.0	309	21.3
Småland och Öarna	a 115	13.4	41	4.9	132	18.2	—	—	—	—
	b 44	12.6	20	5.8	71	22.3	13	4.0	76	23.1
Södra Sverige	a 802	13.3	428	7.2	1 311	23.1	—	—	—	—
	b 519	12.4	337	7.8	1 047	25.4	358	8.9	406	10.1
Västra Sverige	a 923	16.5	589	10.2	1 436	25.5	—	—	—	—
	b 835	17.1	526	10.7	1 213	24.9	299	8.8	582	18.5
Norra Sverige	a 436	28.9	59	4.5	294	23.9	—	—	—	—
	b 207	29.9	23	3.9	134	23.5	23	4.5	83	19.4

av reparationer, övergående naturhinder o. d. För en belysning av speciellt förhållandena inom byggnadsfacken har dock denna statistik en ganska begränsad användning, enär siffrorna blott meddelas för fackförbund och dessa, såsom ovan sid. 22 uppvisats, ju sällan innesluta enbart byggnadsarbetare. Av de här ifrågakommande större fackförbunden är det egentligen blott Svenska murareförbundet, som framträder som ett rent byggnadsarbetarförbund (frånsett ett obetydligt antal fabriksmurare vid järnbruk, sockerbruk o. d.). I efterföljande tab. 11 redovisas nu procentuella antalet arbetslösa vid slutet av resp. månader inom dels Svenska murareförbundet, dels samtliga uppgiftslämnande arbetareorganisationer (c:a 30).

Av tabellen framgår klart, huru mycket mera framträdande säsong-arbetslösheten är inom byggnadsfacken än inom industrien i allmänhet. Att döma av genomsnittet för tioårsperioden skulle i november var femte, i december och mars var tredje och i januari och februari nästan var annan murare gå utan sysselsättning. De årsmedeltal, vilka åskådliggöra konjunkturarbetslösheten, häntyda på, att inom murarfacket liksom flertalet övriga yrken arbetslösheten var särskilt stor under åren 1914 och 1915, men att den under följande år knappast varit mera framträdande än före krigsutbrottet.

Nu meddelade siffror torde kunna anses giva en i stort sett riktig bild av arbetslöshetens storlek och variationer under olika år och årstider, även

Tab. 11. Arbetslöshetens omfattning för byggnadsarbetare och andra arbetare.

Antal arbetslösa i procent av hela det redovisade medlemsantalet													
År	31/1	28/2	31/3	30/4	31/5	30/6	31/7	31/8	30/9	31/10	30/11	31/12	Medeltal
<i>a) Svenska murareförbundet</i>													
1911	—	31·3	30·9	29·5	4·8	3·1	0·5	0·9	1·2	13·6	16·9	38·8	15·6
1912	63·4	55·7	30·7	15·9	4·9	2·4	0·6	1·8	10·9	16·1	25·1	39·0	22·2
1913	42·9	48·8	29·8	9·1	2·3	1·9	1·9	5·2	6·9	12·3	17·2	13·1	16·0
1914	59·4	52·4	33·6	17·5	12·7	5·8	4·6	10·8	18·2	33·2	43·7	51·4	28·6
1915	61·0	58·1	45·2	22·7	11·8	6·6	3·7	4·5	10·2	19·1	27·9	37·5	25·7
1916	37·7	37·1	29·3	10·2	2·5	0·1	0·2	0·2	1·8	3·5	5·7	16·6	12·1
1917	58·4	51·2	33·4	11·0	1·9	2·7	3·1	1·7	0·8	2·9	5·0	38·0	17·5
1918	32·4	16·4	15·5	12·6	7·6	2·7	2·0	1·9	2·6	5·7	12·1	18·4	10·8
1919	46·7	44·0	38·3	22·7	13·6	3·6	1·4	1·4	3·7	8·0	16·4	25·2	18·8
1920	35·6	30·1	16·8	10·4	9·0	6·2	7·7	4·4	3·9	9·4	22·0	27·5	15·3
Medeltal 1911—20	48·6	42·5	30·4	16·2	7·1	3·5	2·6	3·3	6·0	12·4	19·2	30·6	18·5
<i>b) Samtliga fackorganisationer</i>													
1911	—	12·0	10·4	6·7	3·5	3·2	2·9	3·1	2·3	4·3	4·4	8·5	5·6
1912	11·1	8·4	6·5	5·2	3·7	3·3	2·8	2·7	2·9	3·6	5·7	8·4	5·4
1913	8·9	7·1	5·7	4·0	2·6	2·7	2·5	2·3	2·2	2·6	4·4	7·5	4·4
1914	10·4	7·5	6·5	5·1	3·2	3·1	3·0	8·1	7·7	8·1	10·3	15·0	7·3
1915	14·8	12·0	11·2	8·5	6·7	6·3	4·0	3·6	3·5	3·8	4·5	7·7	7·2
1916	8·0	6·7	5·2	4·7	3·3	2·7	2·7	2·2	2·2	2·3	2·2	5·4	4·0
1917	5·9	5·5	7·0	4·4	2·8	3·1	3·3	2·8	2·4	2·8	2·4	5·8	4·0
1918	6·0	5·0	4·9	5·0	4·0	4·6	4·2	3·5	3·7	3·2	3·4	7·3	4·6
1919	7·5	7·6	8·1	7·5	6·1	4·6	3·8	3·2	3·1	3·2	3·8	7·2	5·5
1920	7·6	7·5	4·5	3·5	2·9	3·4	2·8	3·0	2·9	4·3	7·0	15·8	5·4
Medeltal 1911—20	8·9	7·9	7·0	5·5	3·9	3·7	3·2	3·5	3·3	3·8	4·8	8·9	5·4

om denna rätt så summariska statistik lider av åtskilliga bristfälligheter, beroende därpå, att den blott redovisar de arbetslösas antal och icke arbetslöshetstidens längd samt endast avser organiserade arbetare och ej ens alla sådana inom resp. förbund. Framhållas må tillika, att själva arbetslöshetsbegreppet lider av en viss oklarhet¹ och företer skiftningar inom olika yrken, vilket föranlett något olika redovisningspraxis inom olika fackorganisationer. En arbetare kan sålunda visserligen vara arbetslös inom sitt egentliga yrke men ha arbete och anställning inom ett annat, och det torde få anses som en smaksak att avgöra, när en person, som mist sitt arbete på grund av sjukdom men blivit återställd, skall redovisas som arbetslös i egentlig mening. Värdefull inblick i de skiftande metoderna att lösa nu antydda, delvis rätt invecklade problem erhålles genom studier i fackförbundens egen arbetslöshetsstatistik, och såsom ett gott exempel på denna meddelas nedanstående, ur Svenska träarbetarförbundets års- och revisionsberättelser hämtade femåriga sifferserier, vilka väl belysa arbetslöshetens omfattning, mätt i veckor, och dess säsongfluktuationer inom förbundets båda huvudgrupper av medlemmar, byggnadsträarbetare (b) och verkstads-träarbetare (v). Det må emellertid framhållas, att i denna statistik, som bygger på anteckningar om kontingentbefrielse på grund av arbetslöshet, icke ingår den arbetslöshet, som förekommit under årets första och sista vecka,

¹ Se bl. a. G. Bagge: Arbetslönens reglering genom sammanslutningar, Stockholm 1917, sid. 328 not 1.

enär för dessa veckor ej erläggas några avgifter. Vid jämförelse mellan olika månader bör sålunda beaktas, att på januari och december komma blott 3 veckor men på de övriga 4 eller 5, allt efter antalet under dem infallande lördagar.

Antal arbetslöshets- veckor		Därav i % under											
		jan.	febr.	mars	april	maj	juni	juli	aug.	sept.	okt.	nov.	dec.
1916 .	{b 14 347	25.0	19.6	17.0	12.7	5.2	2.7	2.5	1.6	1.3	2.6	4.2	5.6
	{v 3 237	25.2	13.8	10.7	12.9	5.7	6.1	6.6	4.1	7.3	3.3	2.6	1.7
1917 .	{b 12 319	11.7	18.9	20.7	13.5	6.5	4.5	2.9	1.9	1.9	3.0	5.2	9.3
	{v 2 687	7.1	7.5	8.3	9.1	12.7	19.5	7.3	6.6	9.4	4.0	4.0	4.5
1918 .	{b 16 020	12.8	15.8	16.0	6.8	6.5	7.0	5.1	6.2	3.7	3.5	6.9	9.7
	{v 3 477	6.5	6.1	7.2	6.5	9.3	9.7	8.3	11.0	10.4	8.6	8.3	8.1
1919 .	{b 31 061	7.9	14.8	18.9	10.7	7.2	4.6	3.4	3.4	3.4	5.7	10.0	10.0
	{v 9 667	7.5	8.8	11.2	8.8	10.8	9.3	7.5	7.3	5.2	7.0	8.7	7.9
1920 .	{b 37 547	18.0	16.0	10.6	5.5	5.1	5.1	5.9	3.6	3.8	6.9	7.8	11.7
	{v 14 313	12.8	7.2	5.5	3.5	3.5	5.5	5.1	4.4	5.4	12.1	15.8	19.2

Härav framgår, att, ehuru byggnadsträarbetarna inom förbundet torde vara något färre till antalet än verkstadsträarbetarna (jfr sid. 23), de förstnämndas genomsnittliga arbetslöshetsperiod dock är c:a fyra gånger så lång som de senares. Och medan för dessa sistnämnda arbetslöshetsveckorna tämligen oregelbundet fördela sig på årets olika månader, framträder hos de förra en tydlig periodisk vågrörelse, i det att arbetslösheten stiger från ett minimum under tiden juli—september till ett, ofta fem till tio gånger högre liggande, maximum under månaderna januari—mars.

Övergår man därefter till talen för antalet arbetare med sysselsättning inom byggnadsindustrien, hava dessa sammanfattats i följande tab. 12, vilken är uppställd efter samma grunder som tab. 10.

I denna översikt faller först i ögonen, hurusom de sysselsatta byggnadsarbetarnas antal under årets lopp företer stora växlingar, vilka belysas därigenom, att antalet arbetare vid byggnadssäsongens mitt överskjuter antalet vid dess början med i medeltal 14—29 %. Bortser man från dessa säsongfluktuationer genom att betrakta arbetarantalet vid samma tider på året, vill det emellertid synas, som om under åren 1919 och 1920 en väl så stor del av byggnadsarbetarstammen funnit sysselsättning som under år 1914. Anmärkningsvärt är, att siffrorna för mars 1920 knappast visa någon påverkan av den då omedelbart förestående stora arbetsinställelsen (jfr sid. 31).

9. Arbetsgivareförhållandena inom byggnadsindustrien.

Det skulle givetvis vara av mycket intresse, om man kunde kontrollera och komplettera denna från arbetarhåll härrörande arbetsmarknadsstatistik medelst motsvarande uppgifter från byggnadsfackens arbetsgivare. Att erhålla sådana data i större utsträckning möter dock nästan oöverstigliga svårigheter på grund av arbetsgivarbegreppets förut (sid. 24) antydda, sär-

Tab. 12. Byggnadsarbetare i arbete vid vissa tidpunkter åren 1914—1920.

a) Samtliga fackföreningar, b) fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga tidpunkter.

Yrkesgrupper och landsdelar	Fackföreningsmedlemmar i arbete vid följande tidpunkter									
	31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
	antal	% ¹	antal	% ¹	antal	% ¹	antal	% ¹	antal	% ¹
Murare	a	3 140	69·5	3 958	91·4	2 785	65·8	—	—	—
	b	1 901	76·7	2 157	89·5	1 595	65·8	1 958	88·6	1 579
Träarbetare	a	6 091	78·2	6 883	88·6	5 753	74·4	—	—	—
	b	4 679	82·5	5 224	90·2	4 370	75·5	3 206	87·0	2 858
Grovarbetare	a	3 950	67·2	4 841	79·9	4 160	72·2	—	—	—
	b	1 264	59·8	1 789	74·9	1 517	66·4	958	59·7	1 026
Måleriarbetare	a	3 384	76·4	3 872	93·9	2 630	73·5	—	—	—
	b	2 665	72·2	3 272	94·4	2 144	68·8	4 391	93·2	3 775
Bleck- o. plåtslageri- arbetare	a	972	81·8	1 052	93·7	876	79·0	—	—	—
	b	837	80·3	933	93·4	761	77·0	961	91·8	828
Tillhopa	a	17 537	73·6	20 606	88·4	16 204	72·5	—	—	—
	b	11 346	75·6	13 375	88·7	10 387	71·0	11 474	79·0	10 066
Därav i Stockholms stad	a	3 748	62·9	4 743	84·0	3 781	70·8	—	—	—
	b	1 724	65·9	2 271	89·4	1 545	64·8	3 085	90·2	2 545
Östra Sverige	a	2 750	72·4	3 560	92·5	2 903	75·7	—	—	—
	b	1 673	73·5	2 197	92·9	1 887	79·8	1 478	94·2	1 103
Småland och öarna	a	702	81·9	779	93·6	586	80·7	—	—	—
	b	290	83·4	319	93·0	239	75·2	308	94·4	249
Södra Sverige	a	4 882	81·4	5 324	89·4	4 128	72·9	—	—	—
	b	3 408	81·0	3 819	88·4	2 872	69·7	3 484	86·5	3 480
Västra Sverige	a	4 470	78·7	4 960	85·6	3 892	69·2	—	—	—
	b	3 808	78·4	4 217	85·7	3 415	70·2	2 653	78·0	2 353
Norra Sverige	a	985	65·5	1 240	93·7	914	73·4	—	—	—
	b	443	63·9	552	94·7	429	75·4	471	92·5	336

egna art och utformning inom byggnadsindustrien. Vid sidan av entreprenörs- och byggnadsfirmor med verkligt storindustriell organisation och kapitalkraft möta här ett mycket stort antal små bygg- och hantverksmästare, vilka själva merendels utgått ur arbetarnas led och socialt ännu ofta stå dessa nära. Till fackets egentliga yrkesutövare, större och mindre, kommer vidare ett betydande antal husägare och jordbrukare samt kommunal- och industriförvaltningar, som för mer eller mindre tillfälliga byggnadsarbeten utan bygg- eller hantverksmästare som mellanled taga byggnadsarbetare i sin tjänst, vilka sistnämnda då, åtminstone i vissa fall, komma att utföra »eget arbete» som självständiga företagare. En representativ bild av ifrågavarande grupper numeriska betydelse såsom byggnadsarbetsgivare kan erhållas på grundval av de upplysningar, vilka å form. 2 på förut angivet sätt inhämtats från 3 031 byggnadsarbetare rörande hos vilka företag eller personer desamma haft arbete inom byggnadsfacket under tiden 1 jan. 1919—31 mars 1920. De sålunda erhållna uppgifterna, vilka sedermera skola närmare skärskådas i annat sammanhang, giva i här ifrågavarande avseende vid handen följande:

¹ I procent av dem, för vilka uppgifter föreligga i detta avseende.² Det låga procenttalet beror närmast på en tillfällig anledning (inkallelse till militärtjänst).

	Bygg- mästa- re etc.	Väg- o. vatten- bygg- nads- firmor	Må- lare- mäst.	Bleck- o. plåt- slageri- idk.	Elektr. installa- tions- o. rörled- nings- firmor m. fl.	S:a bygg- nads- arbetsg.	Statens kommu- nika- tions- verk	Kommu- nalför- valt- ningar	Indu- stri- företag	Hus- ägare och jord- bruka- re	S:a ag. utom bygg- nads- facken	Total- summa
Antal	611	22	204	98	70	1 005	18	11	204	237	470	1 475
%	41.4	1.5	13.8	6.6	4.8	68.1	1.2	0.8	13.8	16.1	31.9	100.0

Vågar man generalisera resultaten av denna utredning, vilken visserligen torde avse mindre än 10 % av antalet byggnadsarbetare i städer och stadsliknande samhällen, skulle därav framgå, att de företag och personer, vilka sysselsätta byggnadsarbetare, till närmare en tredjedel utgöras av andra än byggnadsfirmor, byggmästare och byggnadshantverkare. Från ifrågavarande personer, vilkas byggnadsverksamhet ofta är av rent tillfällig natur, kunna kontinuerliga uppgifter om antalet sysselsatta byggnadsarbetare givetvis icke erhållas, vilket däremot är möjligt beträffande åtminstone de större av de firmor, som bedriva yrkesmässig rörelse inom här ifrågavarande fack.

Genom förmedling av resp. organisationer (för oorganiserade byggmästare efter direkta hänvändelser) hava, på sätt förut angivits, från 187, i regel större byggmästare, 26 väg- och vattenbyggnadsfirmor (beträffande 128 arbetsplatser), 49 målarmästare, 56 bleck- och plåtslageriidkare, 25 rörledningsfirmor, 32 elektriska installationsfirmor samt 3 åkeriidkare införskaffats uppgifter enligt form. 3 rörande antalet hos dem direkt anställda byggnadsarbetare vid olika tidpunkter under åren 1914, 1919 och 1920. Ifrågavarande uppgifter, vilka sammanställts i tab. 13, omfatta tillhoppa 378 firmor, sysselsättande omkring hälften av det antal arbetare, som kunna beräknas vara anställda hos ifrågavarande arbetsgivaregrupper. I Svenska arbetsgivareföreningens kalender av maj 1920 angives arbetsgivareorganisationernas omfattning inom byggnadsindustrien som följer:

	Antal arbetsgivare	Antal arbetare
Sveriges byggmästareförbund	367	7 121
Sv. väg- och vattenbyggarnas arbetsgivareförbund	41	4 946
Sveriges målarmästareförening	249	1 712
Sveriges bleck- och plåtslageriarbetsgivareförbund	207	1 203
Rörledningsfirmornas riksförbund	68	1 537
Elektriska arbetsgivareföreningen	78	2 461
Arbetsgivareförbundet för godsbefordran	123	1 833
Summa	1 133	20 813

Härtill kommer ett större eller mindre antal oorganiserade arbetsgivare inom resp. grupper, men torde det härigenom erhållna tillskottet av arbetare till icke oväsentlig del uppvägas därigenom, att ett flertal i tabellen redovisade arbetare icke torde användas inom byggnadsverksamheten utan till verkstadsarbete o. d.

Huru de organiserade arbetsgivarna fördela sig på större och mindre, belyses genom följande, i huvudsak på nyssnämnda källa grundade tabell, varuti dock utelämnats tillhoppa 26 arbetsgivare utan redovisade arbetare:

Förbund	Antal organiserade arbetsgivare med nedanstående redovisade antal arbetare												Medeltal arb. pr ag.
	1	2	3	4	5	6-9	10-14	15-24	25-49	50-99	100-199	200 o. däröfver	
Sveriges byggmästareförbund	86	22	17	18	13	49	34	44	43	26	10	2	19
Svenska väg- o. vattenb. arbetsg. förb.	—	—	—	—	10	—	3	6	2	7	8	5	121
Sveriges målaremästareförening . . { ^a	28	46	34	23	20	35	28	19	10	2	—	—	7
{ ^b	76	90	65	47	27	67	36	24	12	2	—	—	6
Sveriges bleck- o. plåtsl.-arbetsgivaref.	18	36	29	28	10	42	14	14	2	1	—	—	6
Rörledningsfirmornas riksförbund . .	—	1	2	3	3	14	10	12	14	8	—	—	23
Elektriska arbetsgivareföreningen . . .	—	1	2	2	2	15	8	18	14	9	5	1	32
Arbetsgivareförb. för godsbefordran . .	11	13	7	8	6	32	21	9	4	5	2	1	15
Tillhopa { ^a	143	119	91	82	64	187	118	122	89	58	25	9	19
{ ^b	191	163	122	106	71	219	126	127	91	58	25	9	17

Räknar man arbetsgivare med 1—9 arbetare såsom små, med 10—49 såsom medelstora och med 50 och däröver såsom stora, kan erhållas följande översikt över stor- och smådriftens relativa betydelse inom de särskilda branscherna:

	Bygg- mäst.	Väg.-o. vatten- bygg.	Målare- mäst.		Bleck- och plåtsl.	Rör- ledn.- firmor	Elektr. inst. firmor	Åkeri- idk.	Samtliga		
			<i>a</i> ¹	<i>b</i> ²					<i>a</i>	<i>b</i>	
Av arbetsg.	{ små . . .	56·3	24·4	75·9	83·4	84·0	34·3	28·6	64·7	62·0	66·7
äro följande	{ medelstora	33·3	26·8	23·3	16·1	15·5	53·7	51·9	28·6	29·7	26·3
(i %)	{ stora . .	10·4	48·8	0·8	0·5	0·5	12·0	19·5	6·7	8·3	7·0
Av arbetaran-	{ små . . .	9·6	1·0	38·6	48·1	53·4	9·0	5·7	19·5	12·8	15·1
talet syssel-	{ medelstora	37·9	4·9	54·3	46·9	42·2	51·7	36·2	29·2	31·7	31·7
sättas (i %) av	{ stora . .	52·5	94·1	7·1	5·0	4·4	39·3	58·1	51·3	55·5	53·2

Härav framgår, att även inom det urval av företrädesvis något större firmor, som betecknas av de organiserade byggnadsarbetsgivarna, efter här använd måttstock omkring två tredjedelar måste betecknas som små, medan blott 7 à 8 % kunna göra anspråk på beteckningen stora. Emellertid sysselsätta sistnämnda 92 firmor mer än hälften av totala arbetarantalet. Även denna proportion är dock väsentligt lägre än inom industrien i allmänhet, varest enligt senast tillgängliga uppgifter (för år 1913) av arbetarantalet ej mindre än 74.9 % kommo på de stora firmorna, 19.3 % på de medelstora och 5.8 på de små.³ Belysande är även, att medan på varje delägare i Svenska arbetsgivareföreningen i medeltal kommo 77 arbetare, utgjorde motsvarande genomsnittssiffra för de organiserade byggnadsarbetsgivarna endast 17 à 19.

Mot bakgrunden av nu meddelade sifferuppgifter bör man se de uttalanden, som, närmast i anledning av frågepunkten 8 å form. 1 och 9 å form. 3, från så väl arbetsgivare som arbetare framkommit och nedan återgivas angående de olägenheter och svagheter, som härflyta av förefintligheten inom detta yrke, särskilt i uppsvingstider, av ett stort antal svagt utbildade och svagt kapitalutrustade företagare, vilka ofta förorsaka förluster och kostnads-

¹ Enligt Svenska arbetsgivareföreningens kalender 1920.

²⁰ Enligt särskild, senare tidpunkt gällande uppgift, avseende 446 arbetsgivare.

³ Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, utg. av Kommerskollegium, Stockholm 1919, sid. 37.

ökningar såväl för arbetare och leverantörer som för den stora allmänheten.¹

På arbetsgivarsidan är man väl medveten om önskvärdheten av en reform härvidlag, och denna söka somliga uppgiftslämnare, i överensstämmelse med de inom vissa hantverksskretsar framträdande strävandena efter skärpning av gällande näringsfrihetslagstiftning, uti väsentligt stegrade kompetensvillkor för byggnadshantverkare, vilka stundom föreslås kombinerade medelst ett med dryga avgifter förenat koncessionssystem. Andra hoppas på förbättring genom de enskilda byggmästarnas successiva uppgående i stora entreprenadfirmor, vilka genom sin utsträckning till hela landet och till byggnadsbranschens olika grenar (bostads- och industribygge o. s. v.) vore i stånd att under alla konjunkturskiftningar sysselsätta en fast stam av byggnadsarbetare. Det må emellertid anmärkas, att efterföljande statistiska utredning synes visa, att byggnadsarbetarna hos de nuvarande bolagen av denna typ knappast kunnat glädja sig åt mera stabila arbetsförhållanden än de, som sysselsatts av de enskilda företagen (jfr sid. 62).

Arbetarna tänka framför allt på möjligheten av ett direkt husbygge utan mellanhänder och kunna därvid åberopa åtskilliga erfarenheter från kristiden. Mest uppmärksammade hava varit de för Stockholms stads räkning genom dess bostadskommitté under åren 1917 och 1918 i Stadshagen, i kvarteren Stiftet och Stativet (på Söder) samt i Bromma uppförda s. k. provisoriska bostadshusen, tillhoppa omfattande c:a 1300 »eldstäder». Arbetschefen för samtliga dessa byggen, ingenjör J. Norén, lämnade arbetets utförande i huvudsakliga delar till den s. k. fackföreningarnas byggnadskommitté, bestående av representanter för byggnadssnickarnas, timmermännens, grovarbetarnas och kakelugnsmakarnas organisationer. Resultatet blev, att åtminstone Stadshagens 23 hus med 224 lägenheter om tillhoppa 640 rum voro färdiga till inflyttning den 1 oktober 1917, ehuru arbetet först påbörjats omkring den 1 juni samma år, och byggnadskostnaderna synas i förhållande till då rådande prisläge ställt sig relativt låga, c:a 2 500 à 2 600 kr. per »eldstad».² Nu antydda arbetssystem, som faller sig ganska naturligt inom ett yrke, där arbetarna äro vana att taga »eget arbete» (se sid. 55) och ofta arbeta på »gruppäckord» (se sid. 141), vann också efterföljd flerstädes i landsorten, bl. a. i Eskilstuna.

Berörda arbetsform kräver emellertid, att arbetet utföres åt en kommun e. d., som är i tillfälle att tillhandahålla redskap och arbetsmaterial ävensom svara för den tekniska och ekonomiska ledningen. Det finnes emellertid exempel på, att även dessa funktioner, om än i vårt land hitintills i ganska blygsam utsträckning, övertagits av arbetarna själva. Sedan lång

¹ Jfr härom A. V. Lundstedt: Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning i Sverige och utlandet (Bostadskommissionens utredningar VIII, Stockholm 1917), särskilt den där sid. 104 ff. på grundval av statistiska o. a. utredningar lämnade redogörelsen för de i Tyskland rådande missförhållandena å byggnadsmarknaden.

² Denna redogörelse grundar sig på notiser i tidningspressen samt Sven Wallander: Om kristidens bostadsbyggen, Teknisk tidskrift, avd. Arkitektur, 1920 (även i särtryck »Aktuella spörsmål i bostadsfrågan», Stockholm 1920).

tid tillbaka hava, om än sporadiskt och ofta med en för arbetarna ogynnsam arbetskonflikt som drivande orsak, jämväl inom byggnadsverksamheten förefunnits s. k. arbetarproduktionsföreningar. Sålunda redovisas i den officiella kooperationsstatistiken för åren 1908—1916 1 å 4 kooperativa måleriaffärer, plåtslagerier och grundläggningsföretag med tillhoppa 10—40 anställda och ett »tillverkningsvärde» (bruttoförtjänst) växlande mellan c:a 30 000 och 150 000 kr. per år.¹ Under de senaste åren hava emellertid tillkommit arbetarsammanslutningar av mer eller mindre kooperativ natur, ehuru av inbördes rätt så skiljaktig organisation, även för egentlig byggnadsverksamhet. Bland dem må nämnas Arbetarnas byggnadsaktiebolag i Stockholm (aktiekapital 30 000 kr.), vilket närmast är att anse som en fortsättning av den nyssnämnda fackföreningskommittén och med tillhjälp av sina c:a 300 medlemmar (samt utomstående arbetare) under åren 1919 och 1920 utfört byggnadsarbeten av skilda slag till ett årligt värde av c:a 2½ miljoner kr., vidare Malmö byggnads- och snickeriförening, vilken år 1920 hade 9 medlemmar och verkställde arbeten till ett värde av c:a 70 000 kr., samt Göteborgs byggnadsproduktion u. p. a., som bildades år 1919 och år 1920 utförde arbeten för en halv miljon kr., varav vinsten, efter utbetalning av 6 % ränta å andelar samt viss avsättning till reservfond, fördelades lika per arbetstimme bland dess av murare, träarbetare, grovarbetare och gråstensarbetare bestående c:a 50 medlemmar.²

Dessa byggnadsproduktionsföreningar hava merendels fört ett tynande liv, som blott under särskilda konjunkturen, exempelvis rådande arbetskonflikter, blomstrat upp i kortare uppsvingperioder. Det vill emellertid synas, som om det starka intresse, som under i vissa kretsar rådande stämning för näringslivets socialisering kommit motsvarande företag i utlandet till del, efter hand även skall sträcka sig till vårt land, särskilt sedan Landsorganisationen låtit undersöka dessa företeelser på ort och ställe genom att hösten 1921 utsända en särskild studiekommitté till England. Vid utförandet av det ovan (sid. 42) berörda stora husbyggnadsprogrammet i detta land har förekommit såväl »direct labour», d. v. s. utlämnande från kommunernas sida av byggnadsarbeten direkt åt arbetarsammanslutningar, som också »building guilds», produktionsföreningar med centraler i Manchester och London, bestående icke blott av arbetare utan även av arkitekter, tekniker o. d. samt åsyftande att inom byggnadsverksamheten förverkliga den s. k. gillesocialismens plan om lönarbetets avskaffande och hela näringslivets omdaning till självstyrande sammanslutningar av »handens och hjärnans arbetare». Ännu så länge står dock denna rörelse blott i sin början såsom belyses därav, att av de 148 566 hus, angående vilkas uppförande kontrakt i februari 1921 ingåtts av kommunala myndigheter eller filantropiska företag, 131 035

¹ Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1908—1910, 1911—1913, 1914—1916.

² Dessa uppgifter hava i fråga om Stockholms- och Malmöföretagen erhållits genom direkta hänvändelser samt för Göteborgsföreningen lämnats av kamrer H. Lindholm. — Enligt en i »Fackföreningsrörelsen» 1922 n:r 11 meddelad redogörelse för Göteborgs byggnadsproduktion, har föreningen t. o. m. år 1921 uppfört tillhoppa 259 rumsenheter och haft en omsättning av 1½ milj. kr. Vinsten för år 1921 utgjorde 72 539 kr., varav till medlemmarna utdelades 71 öre per arbetstimme.

skulle uppföras av enskilda byggmästare och 5 531 genom kommunernas byggnadskontor, medan 10 405 utlämnats direkt till arbetarna och 1 595 till byggnadsgillan.¹ — Likartade syften som de engelska byggnadsgillan följer i Tyskland den efter medeltidens vandrande byggnadsbroderskap s. k. »Bauhütte»-rörelsen, varuti i december 1920 ingingo fem »soziale Baugesellschaften m. b. H.» i resp. Berlin, Breslau, Pommern, Rheinland-Westfalen och Hessen-Nassau, arbetande i nära gemenskap med vederbörande statliga och kommunala myndigheter och sammanslutna till det under ledning av rörelsens upphovsman, dr Martin Wagner, stående »Verband sozialer Baubetriebe».²

10. Arbetarantalets fluktuationer enligt arbetsgivarnas uppgifter.

Att döma av arbetarantalsuppgifterna från de 241 firmor, vilka, såsom av tab. 13 framgår, lämnat uppgifter enligt form. 3 för samtliga i tabellen angivna tidpunkter, skulle deras arbetarstam under krisåren minskats med närmare en tredjedel, nämligen med 30·6 % från mars 1914 till samma tidpunkt 1919 och 1920 (medeltal) samt med 26·7 % under tiden juni 1914—juni 1919. Nedgång med avseende på arbetarantalet, om än i något växlande proportioner, kan jämväl konstateras beträffande de särskilda arbetsgivaregrupperna med undantag för de elektriska installationsfirmorna, vilka, på grund av den ökade användningen av elektriskt ljus och kraft särskilt på landsbygden, hösten och vintern 1919 synes hava sysselsatt omkring 20 % flera montörer än före kriget; redan i mars påföljande år synes emellertid arbetarstammen åter vara reducerad till tidigare storlek.

Av större intresse ur här ifrågavarande synpunkt än de ekonomiska konjunkturernas återverkan på byggnadsarbetsgivarnas arbetarstam är emellertid dennas säsongfluktuationer under årets lopp. För att åskådliggöra dessa har här nedan beträffande var och en av de särskilda arbetsgivarkategorierna arbetarantalet (enligt b-siffrorna) vid byggnadssäsongens början (mars) satts = 100 och detsamma vid övriga redovisade tidpunkter uträknats i procent därav:

	31/3 1914	30/6 1914	31/3 1919	30/6 1919	30/9 1919	31/12 1919
Byggmästare	100	111	100	117	118	93
Väg- och vattenbyggnadsfirmor	100	105	100	131	132	96
Målaremästare	100	137	100	156	178	102
Bleck- och plåtslageriidkare	100	115	100	117	140	117
Rörledningsfirmor	100	107	100	105	123	117
Elektriska installationsfirmor	100	99	100	89	132	128
Åkerifirmor	100	115	100	98	96	106
Tillhopa	100	111	100	119	127	101
därav i städer med över 100 000 inv. . .	100	109	100	120	127	98
» » » 10—100 000 » . . .	100	117	100	116	131	109
mindre städer och orter . . .	100	114	100	111	121	110

¹ För närmare upplysningar hänvisas till: socialattachén E. Sjöstrands rapport om byggnadsgillesrörelsen i England, Soc. Medd., årg. 1921, sid. 342; »Engelska byggnadsgillan», Fackföreningsrörelsen 1921, n:r 6, 21; E. Wigforss: De engelska byggnadsgillan, a. st. n:r 11; S. Hansson: Praktisk socialism, ett studiebesök hos engelska byggnadsgillan, a. st. n:r 43—47; »Housing», årg. 1920 och 1921 flerstades, särskilt n:r 43 (March 1921); Labour Gazette 1921, n:r 8.

² Carl Bonnevie: Boligsak og byggesamvirke i Tyskland, Sociale Meddelelser 1921, n:r 3; Martin Wagner: Die Sozialisierung der Baubetriebe, Berlin 1919; A. Ellinger: Sozialisierung des Bau- und Wohnungswesens samt Die Sozialisierung des Baugewerbes, Hamburg 1920.

Tab. 13. Antal byggnadsarbetare anställda hos uppgiftslämnande byggnadsarbetsgivare vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

a) Samtliga anställda arbetare, b) arbetare, anställda hos arbetsgivare, vilka lämnat uppgifter för samtliga tidpunkter.

Arbetsgivaregrupper, ortsklasser och yrkesspecialiteter		Antal direkt anställda byggnadsarbetare den							Medel-tal
		31/3 1920	31/12 1919	30/9 1919	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914	
Byggmästare (a 187, b 104)	a	3 905	3 844	5 262	4 950	3 987	—	—	4 389
	b	2 570	2 555	3 219	3 181	2 729	4 080	3 666	3 140
Väg- o. vattenbyggnadsfirmor (a 26, b 11)	a	3 410	3 344	4 245	4 327	3 652	—	—	3 796
	b	1 455	1 276	1 761	1 749	1 334	2 542	2 412	1 790
Målaremästare (a 49, b 40)	a	521	421	749	658	417	—	—	553
	b	481	402	705	617	396	1 020	747	624
Bleck- och plåtslageriidkare, (a 56, b 43)	a	381	410	505	412	348	—	—	411
	b	339	359	429	359	307	455	394	377
Rörledningsfirmor (a 25, b 19)	a	647	782	819	674	636	—	—	712
	b	613	646	681	554	554	817	763	666
Elektriska installationsfirmor (a 32, b 21)	a	659	793	833	545	583	—	—	683
	b	531	639	658	443	498	528	531	547
Åkerifirmor (a 3, b 3)	a	114	132	119	121	124	—	—	122
	b	114	132	119	121	124	184	160	136
Tillhopa (a 378, b 241)	a	9 637	9 726	12 532	11 687	9 747	—	—	10 666
	b	6 103	5 989	7 572	7 054	5 942	9 626	8 673	7 280
därav i									
Städer med över 100 000 inv.	a	6 218	6 091	8 101	7 678	6 120	—	—	6 842
	b	4 536	4 425	5 727	5 412	4 514	7 378	6 738	5 532
Städer med 10—100 000 inv.	a	1 926	2 174	2 780	2 466	2 145	—	—	2 298
	b	1 245	1 245	1 499	1 325	1 142	1 835	1 573	1 410
Övriga städer	a	477	459	544	476	384	—	—	468
	b	295	296	327	289	260	391	340	314
Köpingar och municipalsamhällen	a	36	18	30	52	62	—	—	40
	b	18	12	14	25	23	20	20	19
Landsbygden	a	980	984	1 077	1 015	1 036	—	—	1 018
	b	9	8	5	3	3	2	2	5
Arbetarnas yrkesspecialiteter:									
Murare	a	800	772	1 188	1 003	748	—	—	902
	b	514	488	696	621	521	827	747	631
Träarbetare	a	1 912	1 985	2 546	2 355	1 957	—	—	2 151
	b	1 038	1 131	1 416	1 295	1 130	1 759	1 560	1 333
Grovarbetare	a	4 131	3 958	5 309	5 425	4 507	—	—	4 666
	b	2 330	2 072	2 706	2 841	2 243	3 855	3 519	2 795
Måleriarbetare	a	523	429	761	659	419	—	—	558
	b	483	402	705	621	399	1 023	748	626
Bleck- och plåtslageriarbetare	a	395	426	520	425	359	—	—	425
	b	353	375	444	372	318	466	411	391
Rörarbetare	a	614	740	778	626	598	—	—	671
	b	579	604	640	544	516	767	708	623
Elektriska montörer	a	685	815	855	564	600	—	—	704
	b	535	645	661	446	501	529	533	550
Kakelugnsmakeriarbetare	a	1	3	—	—	—	—	—	2
	b	—	—	—	—	—	—	—	—
Stuckatörer	a	10	10	11	11	12	—	—	11
	b	10	10	11	11	12	50	101	29
Glasmästeriarbetare	a	—	—	—	2	—	—	—	2
	b	—	—	—	2	—	1	—	2
Åkeriarbetare	a	170	189	173	182	193	—	—	181
	b	166	186	173	179	192	234	216	192
Smeder	a	137	134	174	176	179	—	—	160
	b	95	76	120	122	110	115	130	110
Övriga (maskinister, dykare, ej spec. arb.)	a	259	265	217	259	175	—	—	235
	b	—	—	—	—	—	—	—	—

Härav framgår, att för byggnadsarbetsgivarna i gemen arbetsstyrkan från byggnadssäsongens början till dess mitt (30 juni) plägat ökas med 10—20 % (1914 11 %, 1919 19 %) och därefter ytterligare stiga för att nå sin kulmen i de bråda dagarna omedelbart före oktoberflyttningen (1919 ökning 27 %); därefter minskas arbetarantalet åter raskt, så att det vid årets slut står på ungefär samma nivå som på våren.

Från nu meddelade genomsnitt förete emellertid de särskilda arbetsgivar-grupperna ganska betydande avvikelser. Stabilare arbetsförhållanden i här ifrågavarande avseende än medeltalet uppvisa sålunda byggmästare samt rörlednings- och åkerifirmor, medan motsatsen gäller om väg- och vattenbyggnadsfirmor, målaremästare samt bleck- och plåtslageriidkare; talen för de elektriska installationsfirmorna hava rönt inverkan därav, att deras egentliga arbetssäsong faller under den mörka årstiden. Även de särskilda ortsgrupperna avvika så till vida från varandra, att säsongfluktuationerna synas vara mera utpräglade i de större städerna med deras på färdigställande till 1 oktober inriktade hyreshusbyggen än i mindre städer och orter, där egna hem o. d. beställningsbyggnader spela en större roll.

I tab. 13 hava de å arbetsgivaruppgifterna redovisade arbetarna även fördelats efter yrkesspecialiteter, och därigenom erbjödes, medelst utnyttjande av den ovan avhandlade fackföreningsstatistiken, möjlighet till direkta jämförelser, huru säsongväxlingarna för de viktigaste byggnadsarbetargrupperna te sig ej blott ur byggnadsarbetsgivarnas utan även ur byggnadsarbetarnas egen synpunkt. I detta syfte hava siffrorna i dels ifrågavarande avdelning av tab. 13, dels tab. 12 omräknats i relativtal efter nyss angivna grunder (varvid emellertid talen för 30 sept. och 31 dec. måst utelämnas såsom ej förekommande i fackföreningsuppgifterna):

		^{31/3} 1914	^{30/6} 1914	^{31/3} 1919	^{30/6} 1919
Murare	ag.	100	111	100	119
	a.	100	124	100	135
Träarbetare	ag.	100	113	100	115
	a.	100	112	100	120
Grovarbetare	ag.	100	110	100	127
	a.	100	¹ 93	100	118
Måleriarbetare	ag.	100	137	100	156
	a.	100	116	100	153
Bleck- och plåtslageriarbetare	ag.	100	113	100	117
	a.	100	116	100	123

Med reservation för de olikformigheter, som kunna förorsakas genom arbetsgivar- och arbetaruppgifternas skiljaktiga antal och fördelning, synes man ur tabellen kunna utläsa, att medan inom murare-, plåtslagare- och delvis träarbetarefacket säsongfluktuationerna uppgivits såsom relativt mera betydande av arbetarna än av de uppgiftslämnande, merendels större, arbetsgivarna, synas inom grovarbetar- och målaryrkena desamma förefalla större för industriens idkare än de i själva verket äro för arbetarna, vilka särskilt inom dessa fack ju ingalunda äro hänvisade att uteslutande arbeta hos de egentliga byggnadsarbetsgivarna.

¹ Jfr not 2 å sid. 55.

En överskådlig sammanfattning av de huvudsiffror rörande byggnadsarbetarnas antalsförändringar sedan tiden före kriget samt deras säsongfluktuationer under vissa år lämnas på grundval av såväl fackföreningarnas som arbetsgivarnas uppgifter i omstående diagram III.

11. Byggnadsarbetarnas fördelning på olika grenar av byggnadsverksamheten.

Vill man söka skaffa sig en utgångspunkt för att bedöma den förefintliga byggnadsarbetarstammens storlek i förhållande till behovet är det emellertid icke nog att känna det antal arbetare, som vid olika tidpunkter hade sysselsättning inom byggnadsindustrien överhuvud, utan även det sätt, varpå arbetskraften fördelade sig på olika grenar av densamma. Härvid hade i första hand åtskillnad ansetts böra göras mellan nybyggnad av vanliga hyreshus, uppförande av villor o. d. hus av mera lyxbostadskaraktär samt nybyggnader för industriens och handelns behov såsom fabriker, affärslokaler o. d., men därjämte vid sidan av nybyggnadsverksamheten synts böra redovisas arbetskraftens ianspråkstagande för reparationer och ombyggnader samt väg- och vattenbyggnader och andra arbeten. Uppgifter i dessa avseenden begärdes också å såväl det för fackföreningarna avsedda form. 1 som det arbetsgivarna tillställda form. 3 under särskilda punkter, vilka det dock mött stora, i vissa fall oöverstigliga, svårigheter att besvara särskilt med avseende på år 1914.¹

I tabellerna 14—18 hava sammanställts de uppgifter, som sålunda erhållits, men må det framhållas, att å primäruppgifterna i åtskilliga fall icke kunnat lämnas någon till siffran exakt utan blott en ungefärlig fördelning av fackföreningarnas medlemsantal efter här ifrågakarande synpunkter. I varje fall torde dock de meddelade siffrorna få anses lämna en i stort sett tillförlitlig bild av arbetskraftens förskjutning mellan byggnadsindustriens olika grenar åren 1919—1920 i jämförelse med fördelningen vid tiden före krigsutbrottet.

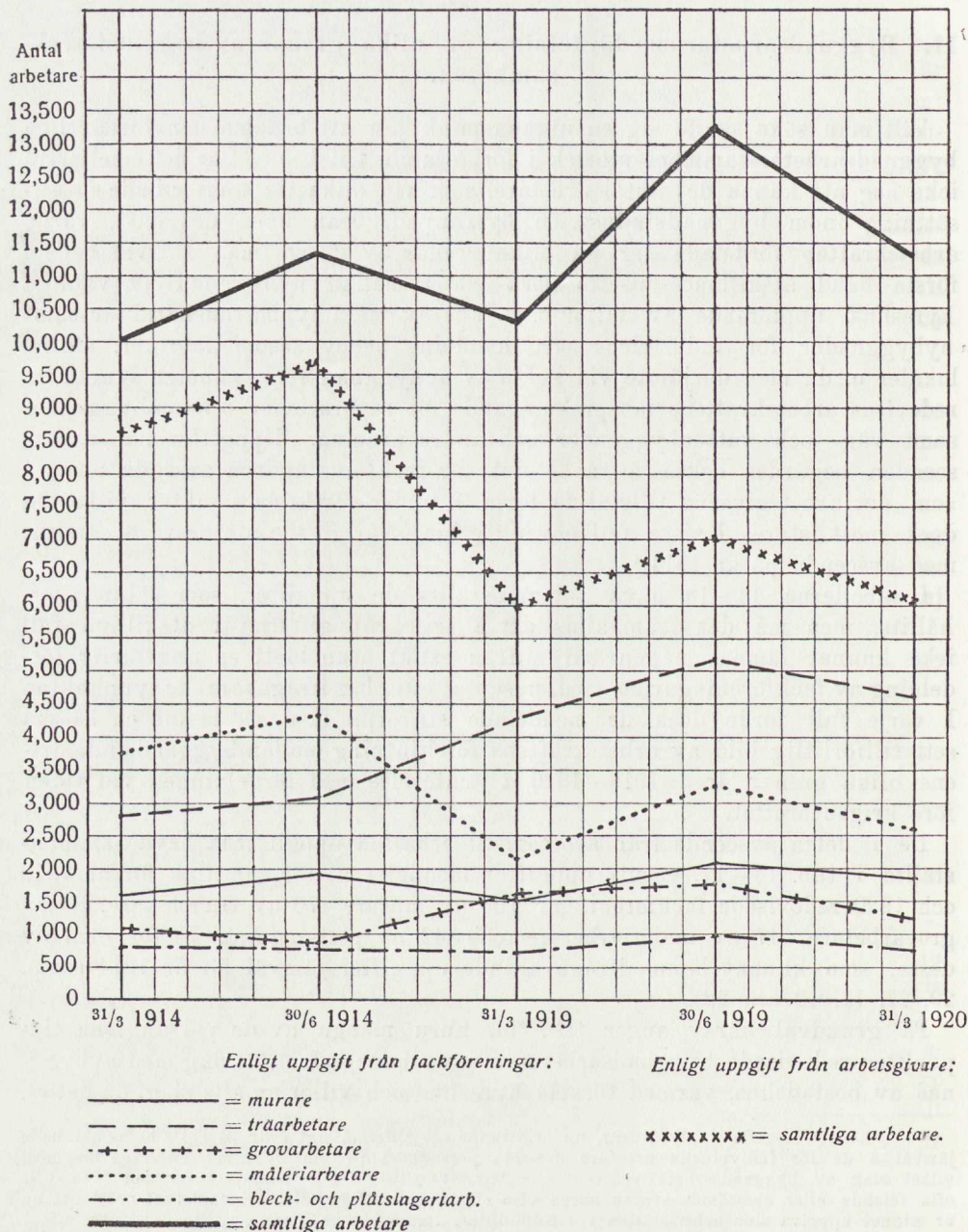
De i detta avseende från arbetarhåll erhållna uppgifterna hava sammanställts i tab. 14—17, varuti uppgifter meddelas a) för samtliga för år 1919 och 1920 redovisade fackföreningar (58 av murare, 70 av träarbetare, 33 av grovarbetare, 47 av måleriarbetare och 42 av plåtslagare), b) för dem av dessa, som kunnat lämna ifrågakarande uppgifter jämväl för år 1914 (resp. 29, 27, 11, 12 och 22).

På grundval härav anger tab. 14, huru många av de vid angivna tidpunkter redovisade byggnadsarbetarna, som hade sysselsättning med nybyggnad av bostadshus, varmed förstås hyreshus och villor av alla slag, då det ej,

¹ I syfte att insamla upplysningar, underlättande ett siffermässigt svar på detta spörsmål, hade jämväl å de för individuella arbetare avsedda personkortet (form. 2) införts en fråga om, med vilket slag av byggnadsarbete vederbörande var sysselsatt den 31 mars och 30 juni 1914. De ofta felande eller obestämda svaren härpå visa emellertid, att flertalet arbetare haft svårt att nu ur minnet uppgiva sina arbetsställen vid tidpunkter, liggande fem å sex år tillbaka.

Diagram III.

Antal byggnadsarbetare i arbete vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920 (tillhörande fackföreningar, resp. anställda hos arbetsgivare, som kunnat lämna uppgift för samtliga här ifrågasvarande tidpunkter).

Tab. 14. Byggnadsarbetarnas sysselsättning med nybyggnad av bostadshus vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

a) Samtliga uppgiftslämnande fackföreningar.

b) Fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga i tabellen angivna tidpunkter.

Yrken och landsdelar samt antal uppgiftslämnande fackföreningar	Antal arbetare sysselsatta med nybyggnad av bostadshus den									
	31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (a 58, b 29)	a 517	25.2	709	28.4	423	25.1	—	—	—	—
	b 260	23.1	384	27.5	224	23.6	573	42.6	408	41.6
Träarbetare (a 70, b 27)	a 1 391	35.7	1 627	35.6	1 340	34.9	—	—	—	—
	b 824	35.3	989	35.7	912	38.8	1 109	54.5	812	40.2
Grovarbetare (a 33, b 11)	a 847	29.0	1 357	35.4	1 171	36.0	—	—	—	—
	b 390	33.3	616	35.2	501	34.4	501	48.0	549	50.0
Måleriarbetare (a 47, b 12)	a 498	20.3	741	25.5	423	22.5	—	—	—	—
	b 281	25.6	477	31.2	291	33.1	722	31.3	423	22.9
Bleck- och plåtslageriarbetare (a 42, b 22)	a 135	16.5	226	25.0	188	25.2	—	—	—	—
	b 123	18.4	179	24.2	157	25.9	245	31.8	221	32.8
Tillhopa	a 3 388	27.9	4 660	31.7	3 545	31.1	—	—	—	—
	b 1 878	29.4	2 645	32.5	2 085	33.4	3 150	42.0	2 413	36.4
därav i										
Stockholms stad	a ¹ 922	34.1	1 403	39.6	1 098	40.9	—	—	—	—
	b ² 647	37.5	883	38.9	648	41.9	1 089	35.3	773	30.3
Östra Sverige	a 701	30.0	1 024	33.7	887	35.3	—	—	—	—
	b 222	19.3	493	31.0	422	32.3	500	46.2	410	48.3
Småland och Öarna	a 157	34.5	144	30.6	98	26.4	—	—	—	—
	b 56	24.4	67	25.1	50	23.7	72	30.1	42	22.8
Södra Sverige	a 786	22.6	916	23.9	667	23.5	—	—	—	—
	b 442	26.7	545	26.7	437	29.5	813	46.9	579	34.2
Västra Sverige	a 659	26.2	860	28.4	625	25.8	—	—	—	—
	b 497	31.9	622	32.9	502	31.3	644	50.1	593	46.1
Norra Sverige	a 163	24.9	313	39.6	170	29.4	—	—	—	—
	b 14	16.5	35	27.8	26	26.3	32	42.7	16	30.2
Städer med över 100 000 inv.	a 1 562	32.3	2 169	36.1	1 795	38.6	—	—	—	—
	b 1 161	38.9	1 498	39.2	1 239	44.0	1 600	39.8	1 258	32.3
Städer med 10—100 000 inv.	a 1 088	24.0	1 616	29.8	1 144	26.7	—	—	—	—
	b 541	21.2	929	28.1	664	25.4	1 171	43.4	884	41.6
Övriga städer och orter	a 738	26.6	875	26.7	606	24.6	—	—	—	—
	b 176	20.6	218	20.5	182	22.2	379	48.5	271	45.4

såsom ursprungligen avsetts, visat sig möjligt att inom dessa kategorier särskilja de bostäder, vilka kunna anses haft lyxbostadskaraktär. Medan år 1914 bostadsbyggena sysselsatte omkring 40 % (36—42 %) av hela antalet byggnadsarbetare, hade relationstalet år 1919—20 nedgått med c:a 10 enheter (till b) 29—33 %, a) 28—32 %). Nedgången var avsevärt kraftigare för de egentliga byggnadsfacken murare, träarbetare och grovarbetare, av vilka år 1919/20 blott omkring en tredjedel och därunder hade arbete på bostadsbyggen mot omkring hälften före kriget, än för hantverksfack såsom målare, för vilka procentalen äro nästan desamma alla åren, samt plåtslagare, som visserligen nedgått i antal men skriva anledningen härtill på den under senare år ökade benägenheten att vid taktäckning av nybyggnader föredraga tegel framför plåt. Anmärkningsvärd är vidare, att den relativa tillbakagången av

¹ Uppgift saknas beträffande murare.

² Uppgift saknas beträffande murare och grovarbetare.

Tab. 15. Byggnadsarbetarnas sysselsättning med nybyggnader för industri och handel vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

a) Samtliga uppgiftslämnande fackföreningar.

b) Fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga i tabellen angivna tidpunkter.

Yrken och landsdelar samt antal uppgiftslämnande fackföreningar	Antal arbetare sysselsatta med nybyggnader för industri och handel den									
	31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (a 58, b 29)	a 690	33·6	819	32·9	617	36·7	—	—	—	—
	b 340	30·5	433	30·9	354	37·2	355	26·4	227	23·2
Träarbetare (a 70, b 27)	a 891	22·8	1 072	23·5	972	25·4	—	—	—	—
	b 626	26·8	738	26·6	636	27·0	449	22·1	395	19·5
Grovarbetare (a 33, b 11)	a 1 127	38·6	1 332	34·7	1 120	34·5	—	—	—	—
	b 332	28·5	574	32·8	429	29·5	230	22·0	317	28·9
Måleriarbetare (a 47, b 12)	a 299	12·2	292	10·0	230	12·3	—	—	—	—
	b 120	10·9	182	11·9	149	17·0	183	8·0	267	14·5
Bleck- och plåtslageriarbetare (a 42, b 22)	a 59	7·2	63	7·0	66	8·8	—	—	—	—
	b 50	7·5	59	8·0	59	9·7	56	7·5	57	8·5
Tillhopa	a 3 066	25·2	3 578	24·3	3 005	26·4	—	—	—	—
	b 1 468	22·9	1 986	24·5	1 627	26·1	1 273	17·0	1 263	19·1
därav i										
Stockholms stad	a 572	21·2	705	19·9	654	24·4	—	—	—	—
	b 172	10·0	305	13·4	254	16·5	358	11·6	433	16·9
Östra Sverige	a ¹ 546	23·4	784	25·8	644	25·6	—	—	—	—
	b ² 281	24·5	379	23·8	295	22·6	191	17·7	148	17·4
Småland och Öarna	a 127	27·9	150	31·9	125	33·7	—	—	—	—
	b 101	44·1	122	45·7	96	45·5	105	44·0	84	45·7
Södra Sverige	a 1 166	33·5	1 201	31·3	975	34·4	—	—	—	—
	b 479	29·0	653	32·0	537	36·5	347	20·0	273	16·1
Västra Sverige	a 540	21·5	582	19·2	476	19·7	—	—	—	—
	b 393	25·2	463	24·5	392	24·4	256	19·9	314	24·4
Norra Sverige	a 115	17·5	156	19·7	131	22·7	—	—	—	—
	b 42	49·4	64	50·8	53	53·5	16	21·5	11	20·7
Städer med över 100 000 inv.	a 1 111	22·9	1 265	21·0	999	21·5	—	—	—	—
	b 431	14·4	648	17·0	454	16·1	522	15·0	682	17·5
Städer med 10—100 000 inv.	a 1 120	24·7	1 393	25·7	1 323	30·9	—	—	—	—
	b 723	28·5	955	28·9	878	33·7	607	22·5	485	22·8
Övriga städer och orter	a 835	30·1	920	28·1	683	27·8	—	—	—	—
	b 314	36·8	383	36·0	295	36·1	144	18·4	96	16·1

nybyggnadsarbetare varit väsentligt mindre framträdande i storstäderna än i de medelstora och mindre städerna. En förklaringsgrund härtill återfinnes i den byggnadsarbetarnas sysselsättning med nybyggnader för handel och industri åskådliggörande tab. 15, som utvisar, att industri och handel år 1919/20 togo i anspråk omkring 10 % flera av byggnadsindustriens arbetare än år 1914 ävensom att den år 1919 mot sitt slut lidande krigskonjunkturons investering av fast kapital just var koncentrerad till orter, tillhörande sistnämnda grupper. Däremot har icke, såsom man kanske skulle vara böjd att antaga, reparationsarbetena ökat i nämnvärd omfattning, åtminstone av siffrorna i tab. 16 att döma. Visserligen var bostadsbeståndet år 1919/20 säkerligen i vida högre grad förslitet och vanvårdat än år 1914, men behovet av reparationer motverkades, även sedan materialbristen och materialfördyringen börjat

¹ Uppgift saknas beträffande murare.

² Uppgift saknas beträffande murare och grovarbetare.

Tab. 16. Byggnadsarbetarnas sysselsättning med reparationer och ombyggnader vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

a) Samtliga uppgiftslämnande fackföreningar.

b) Fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga i tabellen angivna tidpunkter.

Yrken samt antal uppgiftslämnande fackföreningar		Antal arbetare sysselsatta med reparationer och ombyggnader den									
		31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (a 58, b 29)	a	789	38.4	918	36.8	603	35.8	—	—	—	—
	b	495	44.4	573	40.9	357	37.5	412	30.7	333	34.0
Träarbetare (a 70, b 27)	a	1 356	34.8	1 578	34.5	1 228	32.0	—	—	—	—
	b	747	32.0	869	31.4	656	27.9	367	18.0	325	16.4
Grovarbetare (a 33, b 11)	a	685	23.4	824	21.5	664	20.4	—	—	—	—
	b	399	34.4	472	27.0	446	30.6	238	22.8	184	16.7
Måleriarbetare (a 47, b 12)	a	1 310	53.5	1 632	56.2	987	52.6	—	—	—	—
	b	687	62.6	869	56.8	427	48.6	1 391	60.5	1 144	61.9
Bleck- och plåtslageriarbetare (a 42, b 22)	a	428	52.1	510	56.5	296	39.6	—	—	—	—
	b	308	46.0	406	54.9	205	33.8	376	48.9	185	27.4
Tillhopa	a	4 568	37.6	5 462	37.1	3 778	33.2	—	—	—	—
	b	2 636	41.2	3 189	38.9	2 091	33.4	2 784	37.4	2 171	32.8

Tab. 17. Byggnadsarbetarnas sysselsättning med väg- och vattenbyggnader och andra arbeten vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

a) Samtliga uppgiftslämnande fackföreningar.

b) Fackföreningar, som lämnat uppgifter för samtliga i tabellen angivna tidpunkter.

Yrken samt antal uppgiftslämnande fackföreningar		Antal arbetare sysselsatta med väg- och vattenbyggnader och andra arbeten den									
		31/3 1920		30/6 1919		31/3 1919		30/6 1914		31/3 1914	
		Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%
Murare (a 58, b 29)	a	58	2.8	48	1.9	41	2.4	—	—	—	—
	b	28	2.5	10	0.7	16	1.7	4	0.5	12	1.2
Träarbetare (a 70, b 27)	a	262	6.7	294	6.4	296	7.7	—	—	—	—
	b	137	5.9	175	6.3	149	6.3	111	5.4	490	24.2
Grovarbetare (a 33, b 11)	a	263	9.0	324	8.4	296	9.1	—	—	—	—
	b	50	4.4	87	5.0	80	5.5	75	7.2	48	4.4
Måleriarbetare (a 47, b 12)	a	342	14.0	241	8.3	236	12.6	—	—	—	—
	b	10	0.9	2	0.1	11	1.5	10	0.4	13	0.7
Bleck- och plåtslageriarbetare (a 42, b 22)	a	199	24.2	104	11.5	197	26.4	—	—	—	—
	b	188	28.4	95	12.9	186	30.6	92	12.0	211	31.3
Tillhopa	a	1 124	9.3	1 011	6.9	1 066	9.3	—	—	—	—
	b	413	6.5	369	4.5	442	7.4	292	3.9	774	11.7

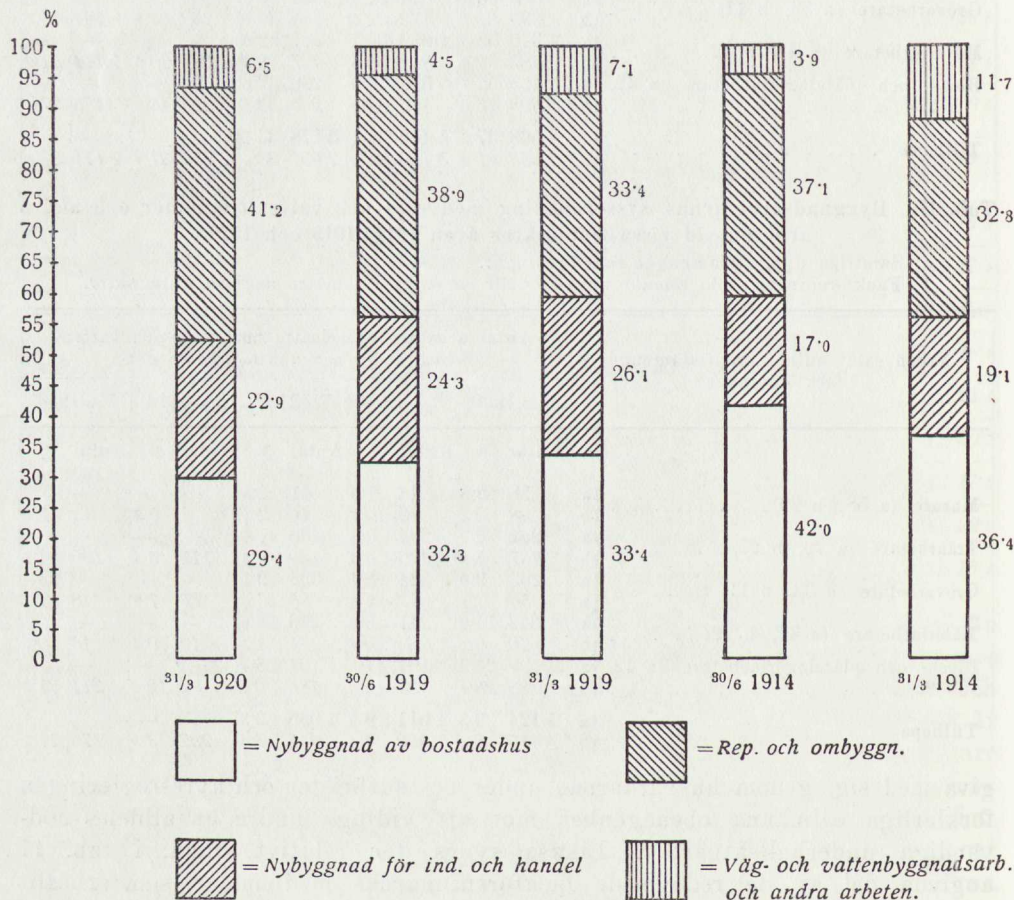
giva med sig, genom husvärdarnas under bostadsbristen och hyresregleringen förklarliga allmänna obenägenhet mot att vidtaga andra än alldeles nödvändiga underhållsåtgärder. Likaså synes den relativt ringa, i tab. 17 angivna del av de redovisade fackföreningarnas medlemmar, som erhållit anställning vid väg- och vattenbyggnads- samt andra ej till föregående kategorier hänförliga byggnadsarbeten, förete relativt ringa förskjutningar under krisåren.

Vad nu sagts på grundval av fackföreningarnas uppgifter, vilka i mera överskådlig form sammanställts i diagram IV, synes i stort sett bekräftas

genom de svar, som från arbetsgivarehåll erhållits på punkt 4 å form. 3, enligt vilken de av resp. företagare direkt anställda byggnadsarbetarna skulle efter enahanda grunder fördelas på olika grenar av byggnadsindustrien. De sålunda erhållna uppgifterna, vilka lämnats av 164 byggmästare (därav 95 fr. o. m. 1914), 24 väg- och vattenbyggnadsfirmor (7), 34 målaremästare (26), 38 bleck- och plåtslageriidkare (22), 6 rörledningsfirmor (—) samt 11 elektriska installationsfirmor (—) hava sammanställts i tab. 18. Vid jämförelse mellan däri lämnade uppgifter och motsvarande i tab. 14—17 bör nog be-

Diagram IV.

Byggnadsarbetarnas fördelning på olika grenar av byggnadsverksamheten vid vissa tidpunkter åren 1914, 1919 och 1920.

aktas, att de uppgiftslämnande företagarna i förhållandevis hög grad varit sysselsatta med väg- och vattenbyggnads- o. d. arbeten, enär dessa såväl år 1914 som år 1919/20 togo i anspråk ungefär en fjärdedel av deras sammanlagda arbetsstyrka. I fråga om nybyggnad av bostadshus märkes, om samma

Tab. 18. Hos vissa byggnadsarbetsgivare anställda byggnadsarbetare, fördelade på olika grenar av byggnadsindustrien.

a) Samtliga uppgiftslämnande arbetsgivare.

b) Arbetsgivare, som lämnat uppgifter för samtliga i tabellen angivna tidpunkter.

Grenar av byggnadsindustrien	Antal direkt anställda byggnadsarbetare den						
	31/3 1920	31/12 1919	30/6 1919	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
<i>A. Absoluta tal.</i>							
Nybyggnad av bostadshus	{ a 989	1 139	1 406	1 477	1 061	—	—
	{ b 468	607	505	520	400	1 241	865
Nybyggnad för industri och handel	{ a 2 736	3 012	3 732	3 690	2 981	—	—
	{ b 1 559	1 599	2 021	2 309	1 805	2 417	2 522
Reparationer och ombyggnader	{ a 1 695	1 678	2 521	1 918	1 397	—	—
	{ b 1 057	970	1 523	1 262	945	1 611	1 190
Väg- och vattenbyggnader o. a. arbeten	{ a 2 456	2 177	2 940	2 945	2 603	—	—
	{ b 1 036	777	1 119	1 185	957	1 773	1 672
Samtliga byggnadsarbetare	{ a 7 876	8 006	10 599	10 030	8 042	—	—
	{ b 4 120	3 953	5 168	5 276	4 107	7 042	6 249
<i>B. Relativa tal.</i>							
Nybyggnad av bostadshus	{ a 12·6	14·2	13·3	14·7	13·2	—	—
	{ b 11·4	15·4	9·8	9·8	9·7	17·6	13·8
Nybyggnad för industri och handel	{ a 34·7	37·6	35·2	36·8	37·1	—	—
	{ b 37·8	40·4	39·4	43·8	44·0	34·5	40·4
Reparationer och ombyggnader	{ a 21·5	21·0	23·8	19·1	17·4	—	—
	{ b 25·7	24·5	29·5	23·9	23·0	22·9	19·0
Väg- och vattenbyggnader o. a. arbeten	{ a 31·2	27·2	27·7	29·4	32·3	—	—
	{ b 25·4	19·7	21·6	22·5	23·5	25·2	26·8

tidpunkter jämföras 1914 och 1919, en tydlig nedgång, vilken dock vid årsskiftet 1919/20 synes slå om i en, förmodligen av tillfälliga faktorer framkallad, uppgång. Den industriella byggnadsverksamhetens utveckling är i stort sett motsatt bostadsproduktionens, medan reparations- och ombyggnadsarbeten visa tämligen konstanta siffror under hela tidsperioden. Anledningen till sistnämnda förhållande har angivits ovan, och de krav, som från hyresgästhall vid upprepade tillfällen framställts på hyresregleringslagstiftningens skärpning för att framtvinga bättre underhåll av fastigheterna, ha här ivriga förespråkare i många av särskilt målarfackets representanter såväl på arbetsgivar- som på arbetarsidan.

Såsom förut (sid. 40) antytts, företer arbetsförhållandenas utveckling inom byggnadsfacken åtskilliga beröringspunkter i olika länder, varför det synes erbjuda ett visst intresse att jämväl meddela några utländska jämförelsesiffror beträffande byggnadsarbetarnas fördelning på olika branscher.

För Danmark har den s. k. Boligkommissionen af 1916 på sin tid sammanställt vissa härför belysande data med avseende på Köpenhamn.¹ Ifrågasvarande uppgifter, vilka erhållits från dels Hustömrerforeningens faglige Afdeling, dels Murersvendenes Fagforening, återgivas i följande tablå:

¹ Boligkommissionen af 1916, Betænkning III, Köpenhamn 1917, sid. 40.

Slag av arbetare	Hela antalet fackföre- nings- medl. i arbete	Därav (i %) sysselsatta med					
		vanl. bo- stadshus	villor o. d.	fabriker, packhus o. d.	repara- tioner och om- bygg- nader	väg- och vatten- byggn.- o. ej spec. arb.	
Byggnadstimmermän	dec. 1913	1 432	71·2	15·4	7·1	5·2	1·1
	dec. 1916	1 280	27·3	25·8	26·6	17·2	3·1
	aug. 1917	1 518	62·7	7·3	20·3	7·7	2·0
Murare	aug. 1917	1 954	23·1	9·7	16·3	23·2	27·7

Ehuru ifrågavarande uppgifter avse en väsentligt tidigare del av krigskonjunkturperioden än motsvarande svenska, framträder en stark förskjutning av arbetskraften från bostadsbygge till lyx- och industribygge samt ombyggnadsarbeten. Typiska för denna utveckling äro särskilt timmermansfackföreningens siffror för dec. 1916, medan augustitalen förete en återgång till mera normala förhållanden. Uppgifterna för murarna visa, att även dessa i förhållandevis hög grad varit sysselsatta med affärsbyggnader och ombyggnadsarbeten.

Även i England uppmärksammades det, hurusom de efter vapenvilan i nov. 1918 från krigstjänsten och krigsindustrien återkommande byggnadsarbetarna i så stor utsträckning togos i anspråk för lyx- och affärsbyggnader samt reparationer, att allt för få återstodo för genomförande av regeringens storstilade arbetarbostadsbyggnadsprogram. Genom en särskild lag (Housing Additional Powers Act 1919) förlänades kommunalmyndigheterna viss befogenhet att begränsa lyxbyggnadsverksamheten, och att dessa jämväl begagnat sig av detta medgivande visar en notis, att enbart Londons grevskapsråd intill 31 juli 1920 utfärdat byggnadsförbud beträffande 60 dylika byggnader, varav 42 biografier, 8 affärshus, 4 teatrar och 6 klubbhus o. d. Alltjämt togos emellertid massor av byggnadsarbetare i anspråk för reparationsarbeten, vilka givetvis voro av behovet påkallade på grund av krigsårens försummelser i detta avseende, som tagit hårt på husbeståndet, särskilt på grund av det här merendels rådande, i jämförelse med svenska förhållanden mindre solida byggnadssättet. Också klagade i jan. 1921 den engelska hälsovårdsministern över, huru regeringens bostadsprogram fördröjdes genom den »rusning (boom) i byggnads- och reparationsarbetet», som följt efter krigets slut.¹

Ehuru vid flera tillfällen förslag varit uppe att anordna en omfattande officiell undersökning av hithörande spörsmål, varur skulle kunna framgå proportionen mellan de arbetare, som sysselsattes med bostadsbygge, och dem, som voro engagerade i annan byggnadsverksamhet, synes någon sådan icke kommit till stånd. Däremot föreligger en av engelska träarbetarförbundet, »Amalgamated Society of Carpenters and Joiners», verkställd utredning av medlemmarnas sysselsättning i början av år 1920, vars huvudresultat, vad byggnadsfacket angår, kan sammanfattas som följer:

¹ »Housing», n:r 41 (Jan. 1921).

	Samtliga byggnads- träarbetare	Därav sysselsatta med			
		nybyggnader av			reparationer och ombygg- nader
		smärre bostadshus	större bostads- och affärshus	kyrkor, teat- rar, biografer, hotell etc.	
Antal	75 034	9 787	54 486	9 108	1 653
Procent	100·0	13·1	72·6	12·1	2·2

I ögonen fallande är det stora antal byggnadsträarbetare, som sysselsattes med uppförande av större affärs- och bostadshus, samt det ringa antal sådana, som arbetade på arbetarbostadsbyggen. Frapperande är även det låga procenttalet för reparationsarbeten, vilket dock torde förklaras därigenom, att vid i England rådande byggnadssätt och arbetsspecialisering för sådana övervägande tagas i anspråk andra byggnadsfack, såsom putsmurare, taktäckare, målare, rörarbetare m. fl.

12. Byggnadsarbetarnas genomsnittliga produktionsförmåga.

Sedan man sålunda erhållit en ungefärlig uppfattning om det antal byggnadsarbetare, som under olika förhållanden kan påräknas för uppförande av bostadshus, gäller det närmast att söka erhålla ett mått på dessas genomsnittliga produktionsförmåga. Det må emellertid redan nu framhåvas, att dylika beräkningar aldrig kunna göra anspråk på annat och mera än att vara tillnärmelsevis riktiga, vilket beror dels på de ovan (sid. 38) berörda svårigheterna att på detta område erhålla lämpliga produktionsenheter att lägga till grund för beräkningen, dels och framför allt på de arbetsresultatet påverkande olikheter, som betingas av skiljaktigt byggnadssätt och avvikande byggnadstyper inom olika landsdelar och ortsgrupper.

Såsom underlag för dylika beräkningar erbjuda sig i första hand de uppgifter, som förut meddelats rörande dels numerären av enligt fackföreningarnas uppgifter med nybyggnader av bostadshus sysselsatta arbetare (se sid. 65), dels antalet å ifrågavarande orter tillkomna bostadslägenheter och rum (»eldstäder», d. v. s. boningsrum och kök, se sid. 36). En dylik sammanställning, avseende en jämförelse häremellan med avseende på år 1919, meddelas för ett 30-tal orter i omstående tab. 19.

Enligt däri lämnade uppgifter skulle under nämnda år i medeltal för de undersökta 33 orterna tillsammans tagna på varje bostadslägenhet kommit 1·6 av byggnadsarbetarnas utav murare, träarbetare och grovarbetare sammanstatta huvudgrupp samt dessutom inalles 0·5 från industriens av måleriarbetare, plåtslagare, rörarbetare, elektriska montörer m. fl. bildade hjälp- och hantverksfack, sålunda tillhoppa 2·1 byggnadsarbetare i vidsträckt bemärkelse. Räknas, såsom vid dylika kalkyler i regel plägar ske i vårt land, icke efter bostadssociala enheter, d. v. s. lägenheter, utan efter byggnadstekniska enheter, nämligen rum eller »eldstäder», erhåller man siffror, utgörande ungefär tredjedelen av de förra eller resp. 0·5, 0·2 och 0·7. Tabellen utvisar emeller-

tid, att ifrågavarande genomsnittstal ställa sig icke oväsentligt olika, därest sådana uträknas icke blott med avseende på orterna tillsammans utan även för särskilda landsdelar och ortsgrupper. I vissa fall, såsom exempelvis beträffande Småland och öarna, synas härvid framkomna differenser närmast bero på tillfälligheter, betingade av primäruppgifternas fåtalighet, medan i andra storleksförskjutningarna åtminstone delvis torde återgå på lokala skilligheter i fråga om byggnadsmetoder och arbetssätt. Anmärkningsvärd är särskilt tabellens antydning om, att produktionskapaciteten inom byggnadsfacket i Stockholm skulle vara icke obetydligt större än eljest inom östra — och södra — Sverige, men må det framhåvas, att detta ej helt behöver tillskrivas högre arbetsintensitet hos huvudstadens byggnadsarbetare, utan till icke oväsentlig del torde betingas av de arbetsbesparande maskiner och transportanordningar, som i jämförelsevis stor utsträckning och med särskild fördel kunna komma till användning vid uppförande av de för storstaden typiska väldiga hyreshusen.

Ehuru de vid nu berörda beräkningar framkomna huvudsiffrorna i stort sett vinna stöd genom den inom åtminstone vissa byggnadsarbetsgivarkretsar gängse uppfattningen, att en arbetares produktionsförmåga i medeltal kan beräknas uppgå till något mera än två »eldstäder» per år, synes det dock vara lämpligt att söka underbygga ifrågavarande kalkyler med ytterligare uppgiftsmaterial, i synnerhet som de ovan anförda siffrorna erhållits genom att ställa i inbördes relation tvenne sinsemellan olikartade och ur skilda källor härflytande talserier.

Möjligheter till kontrollräkning härvidlag erbjudas genom de svar, som av vissa byggmästare med stöd av egen erfarenhet avgivits på punkt 6 i form. 3, vilken avsåg att upptaga upplysningar rörande den genomsnittliga arbetsåtgången för olika å resp. orter sedvanliga typer av bostadshus, såsom dels större hyreshus av tegel eller enbart av trä eller s. k. landshövdingehus (trevåningshus med bottenvåningen av sten och de två övriga av trä), dels ock villa- och egnahemsbyggnader av sten eller av trä o. s. v. I fråga om de olika hustyperna skulle tillses, att beräkningarna avsåge hus uteslutande eller huvudsakligen uppförda för bostadsändamål, icke byggnader, som i större utsträckning inrymde affärslokaler o. d. I den mån detaljerade siffermässiga svar inkommit på denna frågepunkt, hava de sammanställts i efterföljande tab. 20. Visserligen möjliggöra här meddelade data icke en så långt gående specialisering, som den å formuläret antydde, särskilt vad beträffar husens storlek, men har man i tabellen sökt i någon mån korrigera detta genom att, i enlighet med det kända förhållandet, att bostadshusens genomsnittsstorlek i stort sett avtager med ortens, fördela de inkomna svaren på olika storleksgrupper av samhällen.

Såsom var att vänta, förete dessa från faktiskt utförda bostadsbyggen härrörande siffror mycket betydande differenser, varemot de framkomna medeltalen visa ganska stora inbördes överensstämmelser och häntyda på, att arbetsåtgången per »eldstad» skulle normalt hålla sig vid 7 à 800 timmar i sten-

Tab. 19. Arbetsåtgång vid bostadsproduktion å vissa orter år 1919.

Antalet under år 1919 med nybyggnader av bostadshus sysselsatta arbetare å vissa orter i jämförelse med antalet tillkomna bostadslägenheter och rum å samma orter.

Landsdelar och orter	Antal orter	Medelantal byggnadsarb. under året		Antal under året tillkomna		På varje bostadslägg. komma antal		På varje rum (»eldstad») komma antal	
		murare, trä- o. grov- arb.	saml.	bostadslägenh.	rum (bostadslägenh. och kök)	murare, trä- o. grov- arb.	saml. byggnadsarb.	murare, trä- o. grov- arb.	saml. byggnadsarb.
Stockholm	1	1 054	1 542	904	2 815	1·2	1·7	0·4	0·5
Östra Sverige	10	844	1 054	423	1 145	2·0	2·5	0·7	0·9
Småland och Öarna	2	52	58	13	28	4·0	4·5	1·9	2·1
Södra Sverige	10	916	1 098	398	1 220	2·3	2·8	0·8	0·9
Västra Sverige	7	397	474	226	673	1·8	2·1	0·6	0·7
Norra Sverige	3	159	201	138	398	1·2	1·5	0·4	0·5
Samtliga orter	33	3 422	4 427	2 102	6 279	1·6	2·1	0·5	0·7
därav									
Stockholm, Malmö	2	1 508	2 069	1 029	3 137	1·5	2·0	0·5	0·7
Städer med öv. 10 000 inv.	16	1 394	1 739	763	2 177	1·8	2·3	0·6	0·8
Städer med 5 000—10 000 inv.	8	277	347	147	467	1·9	2·4	0·6	0·7
Övriga städer	5	177	194	115	379	1·5	1·7	0·5	0·5
Köp. och municipalsamhällen	2	66	78	48	119	1·4	1·6	0·6	0·7

hus och 6 å 700 timmar i landshövdingehus eller trähus.¹ Ifrågavarande timantal avser dock endast uppförandet av själva byggnadsstommen (inkl. snickeriarbete) och innefattar icke de prestationer av andra byggnadshantverkare, vilka krävas för att göra huset färdigt till inflyttning. Enligt uppgifter från ett antal byggnadsföretag, växlande mellan 1 och 7, skulle för målning, plåtslageri-, rörlednings- och elektriska installationsarbeten samt kakelugnsuppsättning och glasmästeriarbeten i genomsnitt per »eldstad» kunna beräknas c:a 140 timmar (varav hälften för målning). Tillägges detta tal till de förut meddelade, kommer man till en genomsnittlig arbetsåtgång per eldstad av c:a 900 timmar för stenhus och något 100-tal lägre för landshövdingehus eller trähus.

Meddelas må i detta sammanhang, att uppgifter rörande totala arbetsåtgången per »eldstad», ehuru utan närmare specifikation, föreligga från ytterligare 15 byggmästare, enligt vilka densamma skulle i genomsnitt utgöra 1 081 timmar för stenhus och 885 för trähus.

Tager man hänsyn till, att, såsom nedan (sid. 127) närmare utredes, en svensk byggnadsarbetares genomsnittliga arbetssäsong endast torde omfatta något mera än 1 900 timmar per år, synes nu verkställda detaljundersökning i stort sett bekräfta de resultat, som framkommit vid den allmänna undersökningen, i alla händelser vad stenhus beträffar. Det bör dock beaktas, att enligt Socialstyrelsens statistik över byggnadsverksamheten i Sveriges stads-

¹ Enligt de detaljerade utredningar, som, på sätt nedan sid. 168 angives, verkställts med avseende på vissa särskilda husbyggen, utgjorde arbetsåtgången pr »eldstad» för två stenhus i Stockholm resp. 553 och 459 timmar, för två landshövdingehus i Göteborg resp. 573 och 629 timmar samt för ett stenhus i Malmö 438 timmar. Härvid är emellertid att märka, att i siffrorna icke ingå de arbeten, som utlämnats på entreprenad, och vilka beträffande Stockholmshusen omfattade bl. a. hela grundläggningen.

Tab. 20. Arbetsåtgång per »eldstad» vid vissa bostadsbyggen.

Ortsgrupper:		Arbetsåtgång i timmar för								
		stenhus (9 uppg.)			landshövdingehus (3 uppg.)			trähus (11 uppg.)		
		högst	lägst	medel- tal	högst	lägst	medel- tal	högst	lägst	medel- tal
a	Stockholm (3 uppg.)									
b	Göteborg och Malmö (4 uppg.)									
c	Övriga orter (16 uppg.)									
Murare	a	108	92	100	—	—	—	45	45	45
	b	175	175	175	67	59	63	—	—	—
	c	541	108	220	—	—	—	350	47	128
Träarbetare	a	248	200	224	—	—	—	500	250	375
	b	325	325	325	241	187	222	—	—	—
	c	582	127	290	—	—	—	565	225	351
Hantlangare och grovarbetare	a	455	397	426	—	—	—	225	225	225
	b	340	340	340	316	217	273	—	—	—
	c	370	173	234	—	—	—	441	30	215
Samtliga	a	811	689	750	—	—	—	770	520	645
	b	840	840	840	624	463	558	—	—	—
	c	1 493	408	744	—	—	—	1 356	302	694
tillhopa		1 493	408	755	624	463	558	1 356	302	688

samhällen omkring två tredjedelar av de årliga nybyggda boningshusen äro uppförda huvudsakligen av trä och en tredjedel av sten, låt vara att dessa senare i regel äro avsevärt större än de förra och därför kunna anses sammanlagt inrymma omkring hälften av hela rumstillskottet. Med hänsyn härtill torde för de svenska stadssamhällena tagna under ett en genomsnittlig produktionsförmåga av två »eldstäder» per år och arbetare få anses snarare något för låg än för hög.

De svårigheter och vanskligheter, dylika arbetseffektivitetsberäkningar erbjuda, synas påkalla, att man till stöd för eventuella slutsatser söker taga i anspråk jämväl utlandets erfarenhet på detta område. En genomgång av tillgänglig litteratur i ämnet synes emellertid visa, att mera omfattande siffermässiga beräkningar rörande arbetsåtgången vid husbyggnader föreligga endast i England, varest förberedelserna till och de svårigheter, som sedermera ställt sig i vägen för regeringens stora bostadsbyggnadsprogram, föranlett omfattande och noggranna undersökningar rörande ifrågavarande spörsmål. Den grundläggande utredningen verkställdes av en för dryftande av vissa med arbetarbostadsbyggandet sammanhängande frågor tillsatt ministeriell kommitté och framlades i dess betänkande.¹ Man hade undersökt, vilket antal byggnadsarbetare av olika slag, som sysselsatts vid 500 å 1 000 under krigsåren utförda nybyggnader av arbetarbostadshus utav i landet mest gängse typ. Denna definieras som ett tvåvåningshus med dagligrum (»living room»), tvättkök (»scullery»), badrum, w. c., kolskrubb och skafferi å nedre botten samt tre sovrum en trappa upp, innefattande ett kubikutrymme inkl. trappor, korridorer etc. av ungefär 6 700 kubikfot (c:a 190 kbm.) samt en ytvidd av omkring 490 kvadratfot (c:a 46 kvm.), inberäknat ytterväggar. För att färdigbygga 1 000 dylika hus på 52 veckor, inklusive

¹ Se ovan sid. 41, not 1.

transport av byggnadsmaterial och tomtens ordnande till trädgård, beräknades erfordras följande antal byggnadsarbetare:

Murare	Träarbetare	Taktäckare	Putsare och gipsarbetare	Rörarbetare	Målare	S:a yrkesarbetare	Hantlangare o. grovarbetare	S:a byggnadsarbetare
206	211	25	54	34	37	567	837	1 404

Särskilt med hänsyn till att ej ens under Englands gynnsamma klimatiska förhållanden byggnadsarbete är möjligt under årets alla veckor, utan att ett ganska betydande antal arbetsdagar avgår på grund av »wet time» etc., har man dock ansett sig böra höja antalet sannolikt behövlige arbetare till 1½—2 per hus. Med utgångspunkt från dessa grundtal har inom engelska hälsovårdsministeriet anställt vissa beräkningar rörande antalet behövlige och förefintliga yrkesutbildade byggnadsarbetare, vilka publicerats i dess tidskrift »Housing» och i sammandrag återgivas i nedanstående tabell:¹

Slag av arbetare	Behövt antal yrkesarbetare för att uppföra 200 000 hus under ett år, om man räknar med följande antal yrkes- och grovarbetare per hus			Antal yrkeslärda byggnadsarbetare, som voro arbetslöshetsförsäkrade		Antal yrkesarb. vid kommuners och allmännyttiga förs. byggnadsföretag	
	2·0	1·6	1·5	okt. 1919	jan. 1920	30/6 1920	
Murare	64 800	51 840	48 600	50 993	53 063	7 031	
Timmermän och snickare	55 800	44 640	41 850	104 441	108 199	4 651	
Taktäckare	6 800	5 440	5 100	2 643	3 673	569	
Putsare och gipsarbetare	22 000	17 600	16 500	11 671	12 067	1 087	
Rörarbetare	9 600	7 680	7 200	30 098	31 249	773	
Målare	11 000	8 800	8 250	93 597	97 251	989	
Summa yrkesarbetare	170 000	136 000	127 500	293 443	305 502	15 100	

En första blick på denna tabell synes visa, att med undantag för de båda facken taktäckare och putsare samt möjligen murare, tillgången på yrkesarbetare inom byggnadsfacken skulle vara fullt tillräcklig för behovet, även om man tar hänsyn till, att de anförda siffrorna för snickare, rörarbetare och målare jämväl torde innesluta ett betydande antal verkstadsarbetare o. d. Bilden blir emellertid en annan, om man ser på tabellens sista kolumn, vilken anger de förhållandevis ringa arbetsstyrkor, som sommaren 1920 stodo till buds för de kommunalmyndigheter och allmännyttiga föreningar, vilka skulle i huvudsak uppbära det stora byggnadsprogrammet (se sid. 42). I juli 1920 framhöll dåvarande hälsovårdsministern i ett tal, att för genomförande av allenast den begränsade del av nybyggnadsprogrammet, för vilken de byggnadstekniska och finansiella förutsättningarna lågo klara, förelåg en brist på 12 200 yrkesarbetare, vilken ett halvår senare ansågs hava ökat till 60 000.² Visserligen gjorde regeringen försök att »utspäda» yrket, särskilt med yngre f. d. soldater, vilka efter en kortare lärlingstid skulle godkännas som yrkesarbetare, men dessa försök synas — liksom strävandena att i arbetsintensitetens intresse åtminstone delvis utbyta det inom Englands byggnadsindustri enarådande tidlönsarbetet mot ackordsarbete — i huvudsak

¹ »Housing», n:r 19 (March 1920), 31, 32 (Sept. 1920).

² »Housing», n:r 41 (Jan. 1921).

hava strandat på bestämt motstånd från fackföreningarna, vilka icke ens genom viss i utsikt ställd garanti gent emot löneförlust på grund av olämplig väderlek kunde förmås avstå från sin i tidigare erfarenheter bottnande fruktan för, att ju livaktigare verksamheten nu bleve inom byggnadsbranschen, desto svårare bleve den arbetslöshetsperiod, som måste följa på ett uppsving inom denna bransch, som ju alltid kommit i första rummet bland de yrken, där arbetet är av tillfällig natur (chief among the casual trades).¹ Knappheten på arbetskraft medförde, såväl direkt som indirekt, genom den därav föranledda starka löneökningen inom byggnadsfacket, efter hand ett undanskjutande av förverkligandet av det stora husbyggnadsprogrammet, och sedan därtill kommit finansiella svårigheter, sammanhängande med den sedan medlet av år 1920 rådande industriella depressionen, synes man i England hava resignerat inför den av förhållandena påkallade starka beskringen av det ursprungligen uppställda programmet och funnit sig i att, som den nya hälsovårdsministern uttryckte det, »rätta munnen efter matsäcken» (cut the coat according to the cloth we could command).²

Det har ansetts lämpligt att något uppehålla sig vid dessa engelska förhållanden, enär desamma synas giva betydelsefulla bidrag till klarställandet av de problem, som utgöra föremål för här ifrågakarande undersökning, och det ur såväl teoretisk som praktisk synpunkt. I förstnämnda avseende äro beräkningarna av betydelse, då de erbjuda direkta jämförelser med de svenska och i huvudsak synas bekräfta därvid framkomna produktionsresultat. Visserligen företer den engelska arbetarbostaden stora avvikelser från den svenska, men dessa avse mera byggnadssätt (enfamiljs-, resp. flerfamiljshus) och rumsindelning (4 å 5 små rum och tvättkök mot 1 å 2 relativt stora rum och kök), än byggnadsvolym och nettoyta, vilka torde ställa sig skäligen likformiga i de båda länderna (i genomsnitt c:a 100—150 kbm. eller 40—65 kvm. per familjebostad).³ Även om de engelska bostäderna mera tendera mot överkanten och de svenska mera mot underkanten av nu anförda latituder och byggnadsvolymer sålunda skulle vara i genomsnitt något större i förstnämnda land, torde denna omständighet — liksom ock det förhållandet, att i de engelska kalkylerna men ej i de svenska även ingår arbete med tomtens

¹ Employment in the British Building Trade, International Labour Review Vol. II N:o 1, s. 48 (April 1921).

² »Housing», n:r 45, 46. Den 1 maj 1921 voro c:a 45 000 hus praktiskt sett färdiga och 102 000 påbörjade; den för arbetena disponibla arbetskraften utgjorde c:a 130 000 man mot 29 000 i oktober 1920.

³ Vad England beträffar, hava vissa måttuppgifter meddelats i texten, och må blott tilläggas, att de i den engelska regeringens meranämnda husbyggnadsplan ingående mönsterhusen om vardagsrum (»living room») — ev. även förmak (»parlour») — tvättkök eller renseri (»scullery») och tre sovrum innefatta sammanlagt c:a 52 kvm. (125 kbm.) med och 69 kvm. (165 kbm.) utan »parlour». — Till jämförelse med svenska förhållanden må meddelas, att G. Larson vid sina sid. 38 not 1 omnämnda undersökningar av 1917 års statsunderstödda byggnadsföretag kommit till en bruttoyta av 14—36 kvm. per »eldstad», vilket skulle motsvara en till bostadsändamål användbar nettoyta av 13—34 kvm. eller i genomsnitt 22 å 24 kvm., varigenom sålunda åtminstone lägenheter om 2 rum och kök fullt skulle nå upp till de engelska måtten. Erinras må även om, att i det betänkande angående »praktiska och hygieniska bostäder», som den 3 dec. 1920 avgivits av tillkallade sakkunniga rörande bostadssociala minimiförordningar å med allmänt understöd tillkomna smålägenheter, minimiarealen sättes till c:a 40 kvm. för lägenhet om 1 rum och kök och till 45 å 50 kvm. för sådan om 2 rum och kök (a. a. sid. 106).

ordnande till trädgård etc. — mer än väl uppvägas genom våra bostadsbyggens av klimatiska o. a. förhållanden föranledda väsentligt större soliditet i utförandet. Av mera betydelse är, att byggnadssäsongen i England torde vara icke oväsentligt längre än i vårt land, men motväges detta därigenom, att den andra faktorn i arbetskvantiteten, arbetsintensiteten, sannolikt ställer sig lägre i förstnämnda land, där, som nämnts, allt husbygge utföres mot timbetalning, än hos oss, där åtminstone nybyggnadsarbeten i stor utsträckning utlämnas på ackord. Belysande härför är, att en engelsk murare uppges sällan lägga mer än 500 tegel om dagen, ehuru han enligt experters utsago väl borde kunna hinna med 800,¹ en arbetsprestation, som i genomsnitt väl torde hållas i vårt land, t. o. m. i trakter, där man använder sig av det stora »Stockholmsteglet». Erinras må dock om, att murningsarbeten äro av så växlande natur och svårhetsgrad, att det kan tänkas fall, då en dagsprestation av t. ex. 400 tegel måste anses likvärdig med en annan på 1 600 och däröver.

Av ännu större betydelse än de mera teoretiska lärdomar, som sålunda kunna dragas av denna redogörelse, är den därigenom belysta erfarenheten om omöjligheten av att vid rådande knapphet på byggnadsarbetare söka uppdriva arbetarbostadsproduktionen till ungefär det fyrdubbla mot vad den var under åren närmast före krigsutbrottet. Vad härom anförts bör fasthållas, när det gäller att återupptaga och fullfölja de i det föregående inledda beräkningarna för vårt lands vidkommande av byggnadsarbetarnas antal i förhållande till behovet.

13. Bostadsbehovets art och storlek.

Med anledning av kapitelrubriken må förutskickas den anmärkningen, att det här ej är fråga om en nationalekonomisk undersökning av bostadsbehovets art och styrka i förhållande till andra behov. Liksom över allt annorstädes i denna avhandling betraktas och bedömas de uppställda spörsmålen uteslutande ur statistisk synpunkt, och kommer då nu föreliggande problem närmast att innefatta den, ur såväl bostadsstatistikens som bostadspolitikens ståndpunkt visserligen nog så betydelsefulla, frågan, huruvida och i vad mån bostadsbehovet kan anses kvantitativt mätbart medelst statistiska metoder. Härvid förbises givetvis ej, att på grund av den knapphetens lag, som genomgår vårt ekonomiska liv, bostadsbehovet teoretiskt sett måste sammanfalla med bostadstillgången, men gäller detta mera i stort sett och för längre tidsperioder, medan förevarande undersökning uteslutande avser frågan om mätbarheten av det konkreta bostadsbehov, som gör sig gällande i en viss situation och vid en viss given tidpunkt.

Att söka mäta behovet av nya bostäder även i denna mera inskränkta bemärkelse medför mycket stora svårigheter, i synnerhet som detsamma ingalunda är konstant, utan företer ganska hastiga växlingar. Emellertid plägar det ofta anses, att de årliga ökningstalen för stadsbefolkningen giva en

¹ Se »Housing», nr 25 (June 1920).

ungefärlig bild av förhållandena härvidlag, under förutsättning att nödig korrektion göres för befolkningstillväxten genom inkorporeringar, vilka ju tillföra resp. städer icke blott nya invånare utan även nya bostäder, ävensom att hänsyn toges till sagda ökning icke blott i de egentliga städerna utan även i köpingar och municipalsamhällen, vilka räknas såsom stadssamhällen i byggnadsverksamhetsstatistiken men icke i befolkningsstatistiken. Sammanställas för åren 1913—1920 de sålunda erhållna uppgifterna rörande stadsbefolkningens ökning (+) eller minskning (—) med de ovan sid. 36 meddelade uppgifterna om nya rum (»eldstäder»), erhålles följande uppställning (i jämna tusental):

	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	s:a 1913—1920
Folkökning (+) el.									
-minskning (—)	+ 29	+ 26	+ 26	+ 39	+ 23	— 7	+ 21	+ 30	+ 187
Nybyggda rum	28	25	17	18	19	14	14	14	149

En jämförelse mellan de båda talradernas summor visar, att under den ifrågavarande åttaårsperioden bostadstillskottet ej stannat alltför långt efter folkökningen, och även om man inskränker sammanställningen till att avse allenast de egentliga krisåren 1915—1919, understiger ökningstalet för bostadsproduktionen motsvarande siffra för befolkningstillväxten med endast omkring en sjättedel.

För att vinna en mera fördjupad inblick i nu berörda problem synes det dock vara nödigt att koncentrera undersökningen på vissa särskilda orter. I första rummet synes då böra utväljas Stockholm, med avseende på vilken stad utredningar i ämnet framlagts av Stockholms Intecknings Garantiaktiebolag samt Stockholms stads statistiska kontor.¹

Det framhålles i dessa källor, hurusom på grund av den livliga byggnadsverksamheten åren 1912—14 i huvudstaden vid världskrigets utbrott förefanns en betydande bostadsreserv, vilken vid årsskiftet 1914/15 uppskattades till 2 726 lediga bostadslägenheter (c:a 10 000 »eldstäder») eller 3·2 % av samtliga. Redan i slutet av 1915 hade emellertid denna bostadsreserv minskats till 1 690 lägenheter och vid följande årsskifte var den nedbragt till en tiondel därav eller 176 lägenheter, varmed inleddes den nästan fullständiga bostadsbrist, som utmärkt tiden efter år 1917. Denna förändring har dock icke förorsakats av, att under de mellanliggande åren bostadsproduktionen icke kunnat hålla jämna steg med folkökningen, såsom belyses av följande siffror, vilka liksom de föregående avse »gamla» Stockholm (d. v. s. oberäknat de nyinkorporerade stadsdelarna Brännkyrka och Bromma):

	1915	1916	1917	1918	S:a 1915—1918	1919	1920	S:a 1915—1920
Folkmängdens ökning (+) eller minskning (—) i tusental inv.	+5·9	+7·0	+2·4	—5·0	+10·3	+4·9	+2·8	+18·0
Nettoökning av bostadstillgången i tusental »eldstäder»	3·6	3·0	4·0	1·0	11·6	1·6	1·0	14·2

¹ Se Stockholms Intecknings Garantiaktiebolag 1869—1919, Stockholm 1919, samt bolagets förvaltnings- och revisionsberättelser för åren 1917—1920, ävensom Statistisk månadsskrift, utgiven av Stockholms stads statistiska kontor, särskilt årg. 1920, häft. 1.

En jämförelse mellan de båda siffreradernas slutsummor visar, att under perioden 1915—1918 i dess helhet bostadstillgången ökats mer än folkmängden. Den skillnad, som i detta avseende kommer till synes i förestående siffror, blir ytterligare ökad — måhända i den grad, att den motsatta utvecklingen under åren 1919 och 1920 därigenom uppväges — när i betraktande tages, att vid periodens början 82 begagnade bostads-»eldstäder» i medeltal kommo på varje hundratal av stadens invånare samt att för bevarande av detta förhållande det skulle erfordrats, att, när folkmängden ökats med c:a 10 300 personer, bostadstillgången skulle hava samtidigt stegrats med omkring 8 400 »eldstäder». Den verkliga ökningen under perioden 1915—1918 var, som av ovanstående synes, c:a 11 600 och borde sålunda hava lämnat ett överskott av 3 200 »eldstäder» att läggas till den ovanligt stora bostadsreserv, som fanns vid periodens början. Att 1918 icke desto mindre hela bostadsreserven var nästan fullständig förbrukad, torde därför vara att tillskriva särskilda anledningar. Man har sökt orsaken i den under de första krigsåren inträffade främlingsinvasionen, men av statistiska kontoret framlagda utredningar hava visat, att denna invasion inneburit en relativt ringa numerisk ökning av den redan vid krigsutbrottet förefintliga främlingskolonien, samt att för hårbärgerande av densamma endast delvis tagits i anspråk privata bostadslägenheter (i april 1918 tillhopa 4 154 »eldstäder»). Huvudanledningen till bostadsbristen anses i stället ligga i ett fortsättande även under krigsåren av den utveckling gent emot ökad bostadsrymlighet, som kunnat konstateras inom huvudstadens befolkning alltsedan år 1899, och som ytterligare underlättats och befördrats därigenom, att den sedan år 1917 gällande hyresstegringslagstiftningen kvarhållit hyrorna på en nivå avsevärt under den allmänna prisnivån, ävensom, genom bestämmelserna rörande uppsägning, föranlett en mängd personer att belägga ett bostadsutrymme, som varit vida större, än de under normala förhållanden kunnat eller velat göra anspråk på.

Med fullföljande av här angivna resonemang har från statistiska kontorets sida framlagts vissa beräkningar av bostadsbehovet i huvudstaden omkring årsskiftet 1919/20, vilka här må återgivas, framförda till 1920/21 med tillhjälp av senare publicerade befolknings- och bostadsstatistiska siffror. Vid beräkningen har saken setts från så att säga tvenne gränssynpunkter. I ena fallet har man förutsatt, att bostadsstandardens förbättring skulle fortgå såsom under åren 1909—14, vilket skulle erfordra ett tillskott av i genomsnitt 206 »eldstäder» per 100 personers folkökning eller för hela tiden 1915—20 c:a 37 000 i stället för c:a 14 200. För att nu uppnå en nivå, som svarar mot utvecklingen före kriget, måste sålunda först denna underbalans på närmare 23 000 »eldstäder» täckas och därefter en årlig produktion igångsättas minst motsvarande medelproduktionen per år före kriget, d. v. s. c:a 6 300 »eldstäder». Enär emellertid ett tillfredsställande av sådana krav måste väcka tvekan ur allmänt ekonomiska synpunkter, uppställas som bostadsbehovets andra pol allenast ett bibehållande av bostadsstandarden före kriget, vilken, som nämnts, i genomsnitt motsvarade 82 »eldstäder» per 100 boende. För de under sexårsperioden 1915—20 tillkomna c:a 18 000 invånarna borde

då beräknas ett bostadstillskott av 14 000 å 15 000 bostäder eller ungefär samma antal, som under dessa år faktiskt tillkommit. Hyrornas väsentliga höjande enligt konjunkturen samt hyresstegringslagens ändring i riktning att åstadkomma större elasticitet vid omflyttning skulle sålunda redan inom det nuvarande bostadsbeståndets ram kunna tänkas åstadkomma, att den statistiskt konstaterade relativt tillfredsställande medelbostadsstandarden före kriget skulle, vid en jämnare fördelning av bostadsutrymmet, i realiteten göra sig individuellt gällande, således även i de enskilda fallen. Med andra ord, framhålles det, det är mindre en bostadsbrist än en abnorm bostadsdisposition, som tills vidare visat sina symtom, och från denna utgångspunkt sett skulle nybyggnaden kunna inskränkas till allenast c:a 2 500 bostads- »eldstäder» per år för tillgodoseende av bostadsbehovet för de c:a 3 000 personer, varmed »gamla» Stockholms folkmängd antages komma att årligen stiga.

Mot det sålunda förda resonemanget torde emellertid kunna riktas vissa invändningar. En undersökning av bostadsbehovet i Stockholm borde rätteligen ej inskränkas inom så trånga gränser, som här skett, utan vidgas till att avse huvudstadens hela faktiska bostadsområde, i den mån detta är statistiskt gripbart. Vidare må erinras om, att liksom allmänna statistiska genomsnitt i och för sig torde vara av mindre värde genom de svar de ge än genom de frågor de föranleda, jämväl folkmängds- och folkökningstalen, ställda i relation till antalet förefintliga och nytillkomna »eldstäder», giva en skäligen missvisande bild av det faktiska bostadsbehovet. Det är också ganska naturligt, att så skall vara förhållandet. Folkökningens faktorer äro ju å ena sidan nativitetsöverskottet, å den andra inflyttningsöverskottet, vilket senare för Stockholms vidkommande merendels spelar huvudrollen. Men födelsen av ett barn föranleder väl endast i undantagsfall behov av annan bostad¹, och de till Stockholm inflyttande synas, av tillgänglig stati-

¹ Ur här ifrågavarande synpunkt är barnantalet av betydelse därigenom, att det — särskilt som flertalet arbetarbostäder i vårt land tillhör samma åtminstone till rumsantalet likformiga typ — utövar ett bestämmande inflytande på boendetäthetstalen, speciellt när, såsom här skett, dessa beräknas utan att åtskillnad göres mellan barn och vuxna. Belysande för det samband, som här råder, äro följande sifferserier, hämtade ur Statistisk månadsskrift 1921, h. 11, samt Statistisk årsbok för Stockholms stad 1921, tab. 17 (och föregående årg.):

	Vid slutet av år	1900	1910	1915	1920 (19)	1900	1910	1915	1920 (19)
						%	%	%	%
Antal boende per { »gamla» Stockholm .	140	127	122	121	100	91	87	86	
100 rum i { hela staden	140	127	124	123	100	91	89	88	
Antal barn under 15 år per 100 in- vånare	23.6	21.7	22.2	20.2	100	92	94	85	

Även om vid 15 års-åldern barnens successiva utskiljande ur föräldrarnas hushåll blott står i sin begynnelse, är sifferseriernas parallellism så slående (avvikelsen 1915 torde bero på inkorporering av vissa barnrika förstadskommuner), att man synes kunna skriva på den sjunkande nativitetens konto en mycket väsentlig del av de senaste decenniernas höjning av bostadsstandarden i huvudstaden. Är denna hypotes riktig, inses det omedelbart, att en återgång till exempelvis den genomsnittliga boendetätheten vid sekelskiftet är lika svår att praktiskt genomföra som den ur social synpunkt skulle vara beklaglig särskilt med hänsyn till den åtminstone till rumsantalet lägre bostadsstandard, som än i dag ofördelaktigt utmärker Stockholm i jämförelse med exempelvis Köpenhamn och Kristiania. Vad nu sagts gäller Stockholm, men synes den officiella befolkningsstatistikens årliga åldersfördelningssiffror, som nu föreligga t. o. m. 1917, giva vid handen, att samma faktorer varit verksamma över hela landet. Ett närmare klarställande härav torde vara att vänta, när resultatet föreligga av 1920 års riksbostadsräkning, vilken, i olikhet med den stockholmska men i överensstämmelse med 1912—14 års allmänna bostadsräkningar, på själva bostadsuppgifterna gör åtskillnad mellan barn och vuxna.

stik från andra storstäder att döma, övervägande utgöras av unga ogifta arbetssökande, vilka till en början merendels bliva inneboende och uppträda såsom spekulanter på självständiga bostadslägenheter först, sedan de efter hand blivit i tillfälle att grunda eget hushåll. Men då så skett, söker familjen, även i tider av hyresstegring eller arbetslöshet, i det längsta bibehålla hemmet i orubbat skick, och bostadsmarknaden följer därför endast med dröjande steg en vikande ekonomisk konjunktur — låt vara att i England våren 1920 hälsovårdsministern flerstädes ansåg sig kunna konstatera »something of a slump in the housing demand» (tvär nedgång i efterfrågan på bostäder).¹ Hastiga förändringar i bostadsdispositionen av den art, som i ovan refererade utredning förutsatts, synas emellertid svårigen vara tänkbara.

Det må vidare betonas, att därest man ser saken rent siffermässigt och anser rum och individer blott såsom enheter, vilka kunna godtyckligt kombineras, man rör sig med ett »atomistiskt» betraktelsesätt, som ligger ganska fjärran från de faktiska förhållandena, ehuru detsamma ännu i huvudsak präglar den officiella bostads- och befolkningsstatistiken. De bostadsbesittande och bostadssökande äro till övervägande del icke enstaka individer, utan genom socialbiologiska eller socialekonomiska faktorer bildade och sammanhållna familjer eller hushåll, och rummen existera vanligen ej för sig, utan byggnadstekniskt sammanfogade till efter olika tiders och socialgruppers genomsnittliga bostadsvanor och bostadsbehov avpassade lägenheter. Detta mera organiska betraktelsesätt, som jämväl är den moderna »familjestatistikens», synes böra anläggas, när det gäller att bedöma det av den inbördes relationen mellan tillgång och efterfrågan på bostäder betingade behovet av nya sådana.

Vad först beträffar de betydande bostadsreserver, vilka framträtt jämväl vid de förut meddelade genomsnittsberäkningarna, må det framhållas, att desamma huvudsakligen förefinnas i form av övertaliga rum i större, underbefolkade lägenheter. Vid definitionen av detta begrepp kan man visserligen — än mindre än i fråga om dess motsats, den överbefolkade lägenheten — bygga på allmänt vedertagna normer. Betraktar man emellertid såsom underbefolkade bostadslägenheter om 4 rum och kök och däröver, där antalet boplingsrum, kök oberäknat, överstiger antalet boende, och betecknar de sistnämnda rummen som överloppsrum, har en av Socialstyrelsen nyligen verkställd statistisk och byggnadsteknisk utredning påvisat, att av dessa övertaliga rum blott en del kan för överkomliga kostnader omvandlas i för bostadsmarknaden mera begärlig och betydelsefull form, nämligen till smärre självständiga familjebostäder, uppfyllande vissa lågt ställda minimifordringar på utrymme och bekvämlighet.² Vågar man generalisera de visserligen nog så små tal, på vilka den (tvenne Stockholmsrotar avseende) byggnadstekniska delen av utredningen vilar, skulle sådan omvandling vara möjligt beträffande omkring en tredjedel av de fall, där överloppsrum finnas till ett antal av

¹ »Housing», nr 46.

² Soc. Medd., årg. 1921, sid. 313 ff.

minst tvenne. Med stöd av särskilda beräkningar anses det sålunda möjliga antalet nya familjebostäder kunna uppskattas till ungefär 2 000 i Stockholm och måhända dubbelt så mycket i Sveriges samtliga städer. Det framhålls dock, att man här rör sig med maximisiffror, vilka vid eventuellt praktiskt omsättande i verkligheten med säkerhet komme att betydligt reduceras på grund av nödvändigt hänsynstagande till särskilda omständigheter, såsom bostadsinnehavarens yrkesutövning, lägenhetens upplåtelseform m. m. Genom ifrågavarande utredning synes det vara ådagalagt, att de betydande siffror för dolda bostadsreserver, vilka framkomma vid enbart teoretiska beräkningar, snabbt krympa samman, när man undersöker möjligheterna att praktiskt nyttiggöra desamma till lättande av den svåra ställningen å bostadsmarknaden.

Endast till ringa del synes sålunda den i huvudsak familjebostäder avseende bostadsbristen kunna avhjälpas genom jämnare fördelning av befintligt bostadsutrymme, varför man för dess fyllande blir i huvudsak hänvisad till nybyggnad av bostadslägenheter, enkannerligen av den å marknaden mest begärliga formen, nämligen smärre familjebostäder, betingande efter de mindre bemedlade klassernas närvarande inkomstnivå någorlunda avpassade hyrespris.

Vad så angår de bostadssökande, torde deras i förhållande till befolkningstillväxten stora antal kunna förklaras därigenom, att den faktiska bostadsnöden kan tillväxa även vid stillastående eller tillbakagående befolkningsnumerär på grund av förändringar i hushållens antal, storlek och sammansättning. Den efterfrågan på familjebostäder, som ger bostadsmarknaden dess prägel, betingas närmast av det temporärt och lokalt mycket växlande förhållande, i vilket de nybildade och genom inflyttning tillkomna hushållen stå till de upplösta eller bortflyttade.¹ Någon närmare utredning rörande dessa faktorerers växelverkan möjliggöra visserligen icke tillgängliga befolkningsstatistiska uppgifter, vilka blott räkna med individerna isolerade och icke förenade till mat- och boendelag, men allt tyder på, att behovet av självständiga bostäder under åren 1916—1920 blivit väsentligt större än förut, en naturlig återverkan av krigsårens avstannade emigration samt krigskonjunkturens ökade arbetstillfällen och förtjänstmöjligheter, vilka å ena sidan gjorde även småfolksfamiljerna mindre benägna att mottaga unga arbetare o. d. som inneboende, å den andra i större utsträckning och tidigare än tillförene möjliggjorde för dylika att bilda egna hem och hushåll. Nämnas må i detta samband, att antalet ingångna äktenskap i städerna för åren 1916—20 preliminärt beräknats till 7.75 % mot 7.18 % under föregående femårsperiod (i Stockholm resp. 9.18 och 8.96 %). Man torde icke taga miste, om man söker huvudorsakerna till den inträdda starka spänningen på bostadsmarknaden

¹ Under de senaste åren har särskilt kommunalstatistiken ägnat mycken uppmärksamhet åt att söka analysera och siffermässigt beräkna det hushållstillskott, som bestämmer det årliga eller löpande bostadsbehovet. Närmast verkligheten synas komma de beräkningar, som utförts av städerna Zürichs och Berns statistiska kontor, vilka satt nettoökningen av hushåll lika med antalet giftermål mellan ej förut gifta (bland bostadsbefolkningen) plus (resp. minus) överskottet av inflyttade (resp. utflyttade) familjer minus antalet dödsfall bland änkingar och änkor samt fränskilda kvinnor. Se Halbjahresbericht über die Bevölkerungsbewegung und die wirtschaftlichen Verhältnisse der Stadt Bern, 3. Jahrgang Nr 2, Juli—Dez. 1920, s. 21 ff.

däruti, att den försvagade bostadsproduktionen icke förmådde fylla det under krisåren småningom kumulerade bostadsunderskottet, utan att detta i stället ytterligare ökades därigenom, att å ena sidan krigskonjunkturen hos breda befolkningslager möjliggjort och framkallat ett stegrat behov av självständiga bostäder och större bostadsutrymmen, å den andra bostadsbristen och hyresregleringen i förening hos nuvarande lägenhetsinnehavare medfört en strävan att söka i det längsta bibehålla innehavda lägenheter och undvika alla bostadsflyttningar.

Vad nu anförts, kan ju förefalla som teoretiska spekulationer, och det måste därför anses mycket önskvärt att söka underbygga och stödja gjorda antaganden och påståenden medelst de faktiska förhållandena belysande bevismaterial. Ett omfattande sådant kan förväntas från de bostadsräkningar, som i slutet av år 1920 anordnats av staten med avseende på 89 städer och stadslänkande samhällen i landsorten samt av Stockholms och Göteborgs kommunalförvaltningar beträffande dessa städer. Enär det emellertid ännu torde dröja avsevärd tid, innan det sålunda insamlade materialet föreligger genomarbetat så i detalj, som måste anses erforderligt för belysande av här ifrågavarande invecklade spörsmål, har det ansetts vara lämpligt att söka åtminstone verkställa ett stickprov, som kunde antyda riktlinjerna för och omfattningen av de förskjutningar kristiden medfört i de mindre bemedlades bostadsstandard. Då det kunde antagas, att Stockholms stads bostadsinspektion förfogande över härtill lämpligt material, särskilt genom den fortlöpande undersökning av bostäder, som, vid sidan av besiktningarna på grund av klagomål, bedrivits sedan en följd av år, gjordes en hänvändelse till inspektionen. Härvid befanns, att de vid den fortlöpande besiktningen använda kartolinerna upptogo alltför få bostadsstatistiska data för att lämpligen kunna användas i här förevarande syfte, varemot det å bostadsinspektionen förvarade primärmaterialet till en år 1912 påbörjad mindre specialundersökning angående boendeförhållandena i smålägenheter med inneboende ansågs kunna lämna en viss ledning, därest de å korten gjorda utförliga anteckningarna om bostadens dimensioner, de boendes antal och sammansättning, hyresbeloppets storlek m. m. vid tiden före krigsutbrottet kunde kompletteras med motsvarande uppgifter för närvarande tid. Genom bostadsinspektören d:r M. Herrlins tillmötesgående ställdes ej blott material till förfogande, utan inhämtades även under februari och mars månader 1920 genom husbesök av bostadsinspektionens personal kompletterande uppgifter beträffande c:a 300 utvalda lägenheter, belägna i ett sextiototal hus i typiska arbetarkvarter å Norrmalm, Kungsholmen och Södermalm (28, 22, 23, 16 och 12 rotarna).

Med hänsyn till svårigheten att, på grund av lägenhetsinnehavarnas bortovaro eller av andra skäl, anskaffa behövliga uppgifter, måste emellertid ett sextiototal lägenheter utmönstras, och till grund för utredningen ligga därför endast 227 hyreslägenheter. Materialets litenhet uppväges dock i någon mån genom dess sociala homogenitet, dess egenskap att representera ett urval inom den grupp av stockholmska smålägenhetsinnehavare, som under åren före krigsutbrottet regelmässigt plägade taga emot inneboende. När det gäller

att för dessa belysa boendevillkorens utveckling under krisåren, bör emellertid hänsyn tagas till, att de data, som framkomma vid en jämförelse mellan förhållandena sådana de voro år 1912 och sådana de gestaltade sig åtta år senare, ofta kunna bero på en naturlig familjeutveckling och alltså icke utan vidare må användas som bevismaterial för en standardförskjutning i den ena eller andra riktningen. Med hänsyn härtill har i första hand åtskillnad ansetts böra göras mellan lägenheter med samma och sådana med olika innehavare de båda åren.

Utredningens huvudresultat hava sammanfattats i omstående tab. 21.

Ser man först på de 98 lägenheter, som haft samma innehavare båda åren, faller genast i ögonen, hurusom de boendes antal betydligt nedgått, nämligen från 559 till 468 eller med 16·3 %. Delvis beror detta på att barnantalet minskats (från 145 till 101 eller med 30·3 %) såsom en naturlig följd dels av den sjunkande nativiteten (jfr sid. 80 not 1), dels därav, att familjerna blivit äldre och barnen vuxit upp och då ofta lämnat hemmet. Men av större intresse ur här ifrågavarande synpunkt är minskningen av antalet inhyrande och inneboende. Medan sådana år 1912 funnos i så gott som samtliga lägenheter, hade bostäderna med inneboende år 1920 nedgått till 55 eller 56·1 % av samtliga, och totalantalet andrahandshyrande utgjorde vid de båda tidpunkterna resp. 159 och 111 eller resp. 28·4 och 23·7 % av samtliga boende. Nedgången gäller icke inneboende släktingar, vilka voro ungefär lika många båda åren (31, resp. 29), utan främmande, vilkas antal sjunkit från 128 till 82 eller med 35·9 %. Vidare var nedgången betydligt starkare för inneboende i egentlig mening (från 52 till 23 eller med 55·8 %) än för inhyrande med eget rum (från 107 till 88 eller med 17·8 %). I samband härmed står, att inneboendefrekvensen minskats starkare i de minsta bostäderna om ett rum eller ett rum och kök (från 49 till 21 personer eller med 57·1 %) än i lägenheterna om två rum och kök (från 110 till 90 personer eller med 18·2 %).

Övergår man till de 129 lägenheter, som fått nya hyresgäster under mellantiden, bliva utvecklingslinjerna helt naturligt mera utsuddade och otydliga. Delvis beror den även inom denna grupp framträdande nedgången i antalet boende (från 727 till 580 eller med 20·2 %) på, att de nyinflyttade familjerna i genomsnitt haft färre barn än deras företrädare, varigenom totalantalet barn minskats från 187 till 139 eller med 25·7 %. Men även benägenheten att taga emot inneboende har starkt gått tillbaka, såsom belyses därav, att medan år 1912 i lägenheterna funnos tillhoppa 230 inhyrande och inneboende, hade de år 1920 minskats till 130 eller med 43·5 %. Även här var nedgången av de egentliga inneboende (från 75 till 40 eller med 46·7 %) starkare än för de inhyrande med eget rum (från 155 till 90 eller med 41·9 %), men framträder differensen här väsentligt svagare än för lägenheter, som haft samma innehavare båda åren.

Det är naturligt, att den för båda av de här ifrågavarande grupperna konstaterade nedgången i boendantalet medfört ett större, relativt bostadsutrymme och därigenom en förbättring av bostadsstandarden. Siffermässiga belägg härför lämnas i omstående tab. 22.

Uträknas bostadsutrymmet per personenhets (= en vuxen eller två barn), befinnes detta för A-gruppen hava ökats från 24·3 kbm. år 1912 till 27·5 kbm. år 1920, om totalvolymen för lägenhetens samtliga rum lägges till grund, samt från 19·7 till 21·4 kbm., om blott sovrummen medräknas; den relativt ringare ökningen i senare fallet beror, som de minskade talen i kolumnen för »sovlufterymd per lägenhet» antyda, på att åtskilliga kök o. d., vilka förut använts som sovrum, nu ej längre göra det. Ser man på B-gruppen, befinnes bostadsloftrymden hava ökats från i genomsnitt 23·3 till 28·4 kbm. och sovlufterymden från 18·6 till 21·0 kbm. per personenhets.

I det förhållandet, att boendetätheten är väsentligt större i enrumsbostäderna än i

Tab. 21. Boendeförhållandena i vissa smålägenheter i Stockholm åren 1912 och 1920.

Slag av lägenhets- innehavare och lägenheter	Antal under- sökta lägenh.	Därav med inneboende		Antal i lägen- heterna boende	D ä r a v						Antal inneboende						
					män		kvinnor		barn un- der 14 år								
		An- tal	%		An- tal	%	An- tal	%	An- tal	%	An- tal	% av bo- ende	släk- tin- gar	and- ra	med utan eget rum		
A. Samma lägenhetsinnehavare båda åren.																	
a) År 1912.																	
1 rum (utan kök) .	1	1	100·0	4	1	25·0	2	50·0	1	25·0	1	25·0	—	1	—	1	
1 rum och kök . .	37	33	89·2	181	69	38·1	69	38·1	43	23·8	48	26·5	17	31	13	35	
2 rum och kök . .	60	60	100·0	374	156	41·7	117	31·3	101	27·0	110	29·4	14	96	94	16	
Samtliga	98	94	95·9	559	226	40·4	188	33·6	145	26·0	159	28·4	31	128	107	52	
b) År 1920.																	
1 rum (utan kök) .	1	1	100·0	2	1	50·0	1	50·0	—	—	1	50·0	—	1	—	1	
1 rum och kök . .	37	13	35·1	144	54	37·5	55	38·2	35	24·3	20	13·9	9	11	4	16	
2 rum och kök . .	60	41	68·3	322	128	39·8	128	39·8	66	20·4	90	28·0	20	70	84	6	
Samtliga	98	55	56·1	468	183	39·1	184	39·3	101	21·6	111	23·7	29	82	88	23	
B. Olika lägenhetsinnehavare båda åren.																	
a) År 1912.																	
1 rum (utan kök) .	6	5	83·3	20	10	50·0	9	45·0	1	5·0	7	35·0	2	5	—	7	
1 rum och kök . .	50	49	98·0	248	95	38·3	83	33·5	70	28·2	70	28·2	28	42	20	50	
2 rum och kök . .	73	73	100·0	459	182	39·6	161	35·1	116	25·3	153	33·3	20	133	135	18	
Samtliga	129	127	98·4	727	287	39·5	253	34·8	187	25·7	230	31·6	50	180	155	75	
b) År 1920.																	
1 rum (utan kök) .	6	3	50·0	20	5	25·0	11	55·0	4	20·0	3	15·0	—	3	—	3	
1 rum och kök . .	50	11	22·0	210	67	31·9	71	33·8	72	34·3	21	10·0	3	18	6	15	
2 rum och kök . .	73	47	64·4	350	140	40·0	147	42·0	63	18·0	106	30·3	27	79	84	22	
Samtliga	129	61	47·3	580	212	36·5	229	39·5	139	24·0	130	22·4	30	100	90	40	

tvårumslägenheterna, synes dock utvecklingen mot större bostadsrymlighet knappast medfört någon rubbning.

Årliga medelhyran för de undersökta lägenheterna utgjorde år 1912 180—260 kr. för ett rum, 301—323 kr. för ett rum och kök samt 501—524 kr. för två rum och kök, men hade dessa hyror — vilka ganska nära överensstämde med de vid 1910 års bostadsräkning för hela »gamla Stockholm» konstaterade av resp. 199, 313 och 508 kr. (utan centralvärme) — år 1920 ökats till resp. 231—360, 381—411 och 627—645 kr. Reducerat med hänsyn till lägenheternas volym innebär detta, att hyran per kbm. ökats från i genomsnitt 3·55 till 4·36 kr. eller med 22·8 % för lägenheter, som haft samma innehavare hela tiden, samt från 3·80 till 4·73 eller med 24·5 % för sådana, som växlade hyresgäster. Väsentligt större blir emellertid, på grund av boendeantalets minskning, ökningen av hyran per personenheter, nämligen för den förra gruppen från 86 till 121 kr. eller med 40·7 % och för den senare 88 till 135 eller med 53·4 %. I själva verket har stegringen varit ännu högre, ty vid beräkningen av bostadsinnehavarens faktiska hyresutgifter borde man rätteligen avdraga de hyresbelopp, som ev. inneboende erlägga. Ehuru dessa andrahandshyror, att döma av de uppgifter, som föreligger och jämväl meddelas i tab. 22, i genomsnitt mer än fördubblats och sålunda stegrats väsentligt mer än förstahandshyrorna, var dock, på grund av den starka tillbakagången i de inneboendes antal, det ekonomiska stöd bostadsinnehavarna härigenom kunde påräkna väsentligt mindre år 1920 än år 1912.

Då det ansetts vara av intresse att undersöka, i vad mån den, särskilt genom nedgång i inneboendefrekvensen framträdande och föranledda höjningen av bostadsstandarden för de mindre bemedlade gjort sig gällande inom olika sociala grupper, hava i tab. 23 de undersökta smålägenheternas innehavare uppdelats på fem socialgrupper, nämligen arbetare, lägre tjänstemän i statens, kommunens eller enskild tjänst, själv-

Tab. 22. Bostadsutrymme och hyrespris för vissa smålägenheter i Stockholm åren 1912 och 1920.

Slag av lägenhetsinnehavare och lägenheter	Genomsnittl. luft-rymd i kbm. pr		Genomsnittl. sov-luftrymd i kbm. pr		Årlig bruttohyra i kr. pr			Inneb:s beräkn. årl. hyra pr person, kr. (215 lög. 1912, 96 l. 1920)	Beräk-nad net-tohyra i kr. pr lägenh.
	lägen-het	person-enhet	lägen-het	person-enhet	lägen-het	kbm.	person-enhet		
A. Samma lägenhetsinnehavare båda åren.									
a) År 1912.									
1 rum (utan kök)	55·5	15·9	55·5	15·9	260	4·68	74	260	—
1 rum och kök	85·3	19·7	75·9	17·6	301	3·53	70	115	174
2 rum och kök	141·9	26·3	110·7	20·5	501	3·54	93	147	239
Samtliga	119·7	24·3	97·0	19·7	423	3·55	86	139	216
b) År 1920.									
1 rum (utan kök)	55·5	27·8	55·5	27·8	360	6·49	180	360	—
1 rum och kök	85·3	24·6	73·2	21·2	381	4·35	105	386	323
2 rum och kök	141·9	28·9	106·3	21·6	627	4·35	128	274	397
Samtliga	119·7	27·5	93·3	21·4	534	4·36	121	285	367
B. Olika lägenhetsinnehavare båda åren.									
a) År 1912.									
1 rum (utan kök)	50·7	15·6	50·7	15·6	180	3·54	55	95	100
1 rum och kök	84·9	20·0	77·3	18·2	323	3·80	76	104	190
2 rum och kök	138·6	25·5	103·8	20·5	524	3·78	96	136	253
Samtliga	112·6	23·3	90·3	18·6	428	3·80	88	127	223
b) År 1920.									
1 rum (utan kök)	50·7	16·9	50·7	16·9	231	4·56	77	18	141
1 rum och kök	84·9	23·5	69·6	19·3	411	4·94	116	—	412
2 rum och kök	138·6	31·9	96·5	22·2	645	4·66	149	289	458
Samtliga	112·6	28·4	84·0	21·0	534	4·73	135	280	418

ständiga mindre näringsidkare, pensionärer och understödstagare samt personer utan uppgivit yrke. Tyvärr hava genom denna underindelning talen blivit väl små för att möjliggöra några mera bestämda slutsatser, men likväl framträder det tydligt, huru som bl. a. inom arbetarhushållen antalet inhyrande och inneboende minskats i väsentligt högre grad än inom de lägenheter, som bebos av pensionärer och understödstagare, för vilka krisårens omvälvningar i fråga om penningvärdet och inkomstfördelningen ofta gjort mottagandet av andrahandshyrande mer än tillförene till en ekonomisk nödvändighet.

Den undersökning, vars huvudresultat här återgivits, kan visserligen icke göra anspråk på annat och mera än att vara ett stickprov, men beträffande de socialgrupper den berör ger den oförtydligt vid handen en höjning av bostadsstandarden, särskilt framträdande däruti, att arbetarfamiljer o. d. nu i väsentligt större utsträckning än förut vilja och kunna helt disponera sina lägenheter, varför där befintliga inneboende nu ofta hänvisas att på annat sätt ordna sin bostadsfråga. Vad nu konstaterats för Sveriges och närmast Stockholms del, synes emellertid hava en ganska vidsträckt giltighet att döma av uppgifter från utlandet.

Nämnas må sålunda, att man vid undersökningar i England och särskilt London kommit till enahanda resultat och speciellt påvisat, att en huvudanledning till bostadsbristen varit krigsårens löneökning, vilken medfört en höjning av levnadsstandarden hos många arbetarhushåll och föranlett dessa

Tab. 23. Inneboendefrekvensen inom olika socialgrupper i Stockholm åren 1912 och 1920.

Slag av lägenhets- innehavare	Å r 1 9 1 2						Å r 1 9 2 0					
	Antal lägen- heter	Därav med inneboende		Antal boende	Därav inne- boende		Antal lägen- heter	Därav med inneboende		Antal boende	Därav inne- boende	
		antal	%		antal	%		antal	%			
<i>A. Samma lägenhetsinnehavare båda åren.</i>												
Arbetare	50	50	100·0	294	77	26·2	50	30	60·0	268	58	21·6
Lägre tjänstemän . . .	8	7	87·5	43	12	27·9	8	3	37·5	24	5	20·8
Självst. näringsidkare .	8	7	87·5	49	16	32·7	8	4	50·0	34	9	26·5
Pensionär. o. understödst.	20	19	95·0	103	37	35·9	20	14	70·0	81	31	38·3
Ej uppgivet yrke . . .	12	11	91·7	70	17	24·3	12	4	33·3	61	8	13·1
Samtliga	98	94	95·9	559	159	28·4	98	55	56·1	468	111	23·7
<i>B. Olika lägenhetsinnehavare båda åren.</i>												
Arbetare	72	71	98·6	415	118	28·4	35	13	37·1	165	21	12·7
Lägre tjänstemän . . .	11	11	100·0	63	18	28·6	14	7	50·0	55	14	25·5
Självst. näringsidkare .	9	9	100·0	54	20	37·0	27	17	63·0	125	41	32·8
Pensionär. o. understödst.	21	20	95·2	100	38	38·0	17	13	76·5	82	36	43·9
Ej uppgivet yrke . . .	16	16	100·0	95	36	37·9	36	11	30·6	153	18	11·8
Samtliga	129	127	98·4	727	230	31·6	129	61	47·3	580	130	22·4

att för egen räkning taga i bruk rum, vilka de förut plägat uthyra till familjer eller logerande.¹

Jämväl i Tyskland har man sökt förklaringen till den svåra bostadsnöd, som råder särskilt i storstäderna, oaktat dessas avfolkning genom krigsför-luster och nativitetssminskning, arbetslöshet och livsmedelssvårigheter, dels i immigrationen från de avträdde områdena etc., dels däruti, att även om invånareantalet minskats under kriget, hushållen i stället ökat i antal. Två hushåll om vartdera två personer upptaga merendels avsevärt större bostads-utrymme än ett om fyra.²

Ehuru man sålunda någorlunda tydligt kan urskilja de huvudfaktorer, som sammantagna bestämma det vid en viss tid och å en viss ort rådande bostadsbehovet, kan man, åtminstone på statistikens nuvarande ståndpunkt, icke uppskatta desamma i tal och mått. Därest man vill bilda sig en upp-fattning om graden och arten av det föreliggande bostadsbehovet, måste man därför söka träffa anstalter för en direkt registrering av själva detta behov. En förutsättning härför är emellertid, att utbud och efterfrågan centraliseras på ett enda ställe, åtminstone vad den lokala bostadsmarknaden angår.

Ett försök därtill har gjorts genom gällande hyresstegringslagstiftning, vil-ken redan i sin ursprungliga avfattning av år 1917 föreskrev, att i varje stad, där lagen ägde tillämpning, skulle, med ledning av de uppgifter om lediga och uthyrda lägenheter m. m., som hyresvärdarna voro pliktiga att avgiva, avgifts-

¹ »Housing», nr 37 (Dec. 1920), 43 (March 1921).

² R. Kuczynski: Wohnungsnot bei Friedensschluss? Deutscher Wohnungsausschuss, Schriften Heft 2, Berlin 1917. — »Die leerstehenden Wohnungen in Breslau am 13 Nov. 1918». Zeitschrift für Wohnungswesen 1919, sid. 206. — W. Genzmer: »Kleinwohnungsbedarf und Kapitalbedarf für Kleinwohnungsbau in Sachsen». D:o 1919, sid. 234. — Krigsåren medförde en nedgång av nativiteten med ända till hälften, och vad detta innebär för Tyskland belyses kanske bäst därigenom, att medan påsken 1920 1·31 milj. barn började sin skolgång, kommer motsvarande kull 1924 att blott räkna 0·65 milj. »Wirtschaft und Statistik», herausgegeben vom Statistischen Reichs-amt 1921, sid. 442.

fritt förmedlas uthyrning av bostadslägenheter t. o. m. 3 rum och kök. I Stockholm, varest frågan om kommunal bostadsförmedling redan tidigare dryftats, ledde denna bestämmelse till, att en sådan institution nu upprättades och trädde i verksamhet den 26 maj 1917. I syfte att förverkliga det bakom ifrågavarande lagbestämmelser liggande syftemålet, nämligen att möjliggöra för kommunen att vid varje tillfälle hava en klar överblick av bostadsmarknadens läge i olika avseenden och av dess utvecklingstendenser, gick bostadsförmedlingskontoret tidigt i författning om att upprätta en fortlöpande statistik över bostadsmarknaden — eller rättare den av kontoret kontrollerade, c:a tre fjärdedelar av denna täckande omsättningen av smålägenheter. Såsom ur kontorets berättelser kan utläsas, måste man dock vid planens genomförande kämpa med många svårigheter och bristfälligheter, vilka ännu blott delvis kunnat övervinnas.¹ Vad beträffar efterfrågan på lägenheter, synes centraliseringen kunna anses hava gått ganska snabbt och fullständigt, ty under rådande bostadsbrist torde det varit ganska få hyressökande till smålägenheter, som ej anmält sig å stadens avgiftsfria bostadsförmedling, åtminstone i tider, då någon utsikt syntts föreligga att erhålla bostad i stadens eller enskildas hus. En svårighet har legat i att, genom lämpligt rapportsystem och i sista hand avskrivning efter viss tids förlopp, hålla registret över hyressökande ständigt aktuellt och förebygga, att det belastas med ett alltjämt växande antal kvarstående personer, som redan ordnat sin bostadsfråga. Mödosammare har varit centraliseringen av utbudet, enär man först genom ett omfattande upplysningsarbete och i sista hand rättsåtgärder lyckats förmå husvärdarna att någorlunda noggrant fullgöra den dem enligt hyresstegringslagen påvilande anmälningsplikten av hyreslediga lägenheter.

I fråga om tillgång och efterfrågan på bostadsmarknaden har denna veckovis utarbetade »bostadsbarometer» i medlet av månaden närmast före varje kvartalsskifte (samt medio januari) åren 1917—1921 givit följande utslag:

Tidpunkt:	1917		1918				1919				1920				1921			
	15/9	15/12	16/3	15/6	14/9	14/12	18/1	15/3	14/6	13/9	13/12	17/1	12/3	12/6	18/9	18/12	15/1	18/3
Antal lediga bostadslägenheter:	232	137	108	136	137	21	25	43	52	24	6	11	9	15	17	—	—	2
Antal hyressökande:	1936	1441	2200	2201	1176	788	828	926	1340	1561	619	850	1134	954	1042	1092	1187	1258

Nu meddelade siffror böra emellertid läsas med försiktighet. Sålunda tyda de starkt nedgående talen för antalet lediganmälda bostadslägenheter ej blott på den alltjämt skärpta bostadsbristen utan även och mera på den växande desorganisationen på bostadsmarknaden, vilken särskilt från slutet av år 1918 synes hava fortskridit så långt, att den offentliga bostadsförmedlingen i mycket ringa utstäckning togs i anspråk, enär de få lägenheter, som blevo lediga, i regel överlätos under hand på privat väg. Vidare får man ej anse det genom siffrorna för antalet hyressökande konstaterade bo-

¹ Berättelser över hyresnämndernas och bostadsförmedlingskontorets i Stockholm verksamhet 26 maj 1917—18 juni 1918, 19 juni 1918—21 juni 1919, 22 juni 1919—30 juni 1920 samt 1 juli 1920—17 juni 1921. Bih. till Beredningsutskottets, resp. Stadskollegiets utlåtanden och memorial, 1918 n:r 171, 1919 n:r 164, 1920 n:r 137 och 1921 n:r 86.

stadsbehovet såsom ett absolut, avseende att erhålla bostad över huvud, utan såsom blott relativt, inriktande sig på lägenheter av vissa slag och i vissa prislägen. Bland de hyressökande möta nämligen snart sagt alla tänkbara gradationer av bostadsbehov, från den rena husvillheten till den väl av flertalet hyresgäster närda önskan att utbyta sin nuvarande lägenhet mot en bättre, billigare eller mera välbelägen. I Tysklands storstäder hava, vid den under de senaste åren rådande bostadsnöden, bostadsbyråerna flerstades skridit till en genomförd gradering av de bostadssökande efter bostadsbehovets mer eller mindre trängande natur utan att man ändock lyckats få bukt med det ödesdigra förhållandet att — i viss analogi med Robert Malthus' bekanta befolkningslag — de hyressökande visat sig växa i geometrisk progression, medan de lediga bostäderna i bästa fall ökats i aritmetisk.¹ I Stockholm har, i syfte att frångilja kategorien av blott bostadsbytessökande från hushållen med verkligt behov av ny bostad, bostadsförmedlingskontoret vid flera tillfällen anordnat speciella undersökningar, varvid bostadsbehovet ansetts vara oavvisligt i första hand för husvilla, inkvarterade genom stadens försorg å asyler, i skolhus eller hos privata, vidare för familjer, som nu måste dela bostad med andra eller bo splittrade på olika lokaler, därefter för hushåll i lägenheter, som äro uppsagda i och för försäljning, rivning e. d., samt slutligen för personer, som vunnit arbetsanställning i staden eller skola ingå giftermål och där bosätta sig utan att förut besitta egen bostad. Ett sammandrag av denna statistik för tidpunkter, någorlunda sammanfallande med dem i föregående tablå, meddelas här nedan:

Tidpunkt:	1918					1919				1920					1921
	16/1	25/3	10/6	10/9	14/11	19/3	25/6	27/9		10/1	16/3	15/6	27/9	31/12	31/3
Antal i oavvisligt hyres- } behov av sö- } bostad	759	1588	1430	988	656	749	1057	1312	639	1074	948	995	857	1254	
kande } önskan															
hus- } ombyte av håll } lägenhet	257	695	737	319	202	241	345	196	58	100	86	61	63	114	

Granskar man närmare dessa båda sifferserier, under bortseende från de av tidpunkterna för fardagarnas infallande m. m. orsakade avvikelserna under de särskilda åren, finner man, att medan antalet hushåll, som endast önska ombyte, i stort sett oavbrutet nedgått, så att det i början av år 1921 utgjorde endast omkring en sjundedel mot tre år tidigare, företer serien av hyressökande i oavvisligt behov av bostad visserligen en tydlig och långvarig depression under tiden för den svåraste bostadsbristen, men när i början av 1920 någon ljusning börjar skönjas på bostadsmarknaden, stiger efterfrågan omedelbart och når med 1 200—1 400 bostadssökande hushåll med c:a 3 000 å 3 500 medlemmar ungefärligen upp till samma höjd som vid motsvarande tidpunkt 1918.²

¹ Margarete Hoffman: Malthus' Übervölkerungslehre im Spiegel der Politik der Wohnungsnachweise, Zeitschrift für Wohnungswesen 1921, sid. 104.

² Omkring årsskiftet 1921/22 utgjorde antalet bostadssökande enligt veckorapporterna:

31/12 1921: 625 7/1 1922: 666 14/1 1922: 759 21/1 1922: 785 28/1 1922: 806

Jämföras dessa siffror med motsvarande för föregående år, framgår härav, att det å kontoret registrerade bostadsbehovet, oaktat rådande långvarig depression och svårartad arbetslöshet, icke nedgått med mer än ungefär en tredjedel.

Visserligen kunna nu meddelade siffror, särskilt med hänsyn till den relativitet, vilken, såsom ovan påvisats, vidlåder begreppet bostadsbehov, samt dettas beroende av oberäknliga och skiftande ekonomiska konjunkturer, icke göra anspråk på att giva något fullt exakt uttryck för detta behovs styrka och omfattning, men i alla händelser torde någon bättre grundval för kalkyler i detta avseende för närvarande knappast kunna erhållas än dessa skäligen konstanta tal för hyressökande i nödläge, vilka genom var tredje vecka upprepade anmälningar styrka sin önskan att erhålla efter deras sociala anspråk och ekonomiska resurser avpassade bostäder. Med hänsyn härtill skulle underskottet av bostäder i huvudstaden vid årsskiftet 1920/21 kunna beräknas till ungefär 1 300 familjelägenheter, vilket efter tidigare genomsnittlig relation borde motsvara c:a 4 000 rum eller »eldstäder». Vågar man döma av de, visserligen mera obestämda uppgifter, som föreliggande rörande bostadsbristen i andra städer, samt dessa orters relativa andel i det normala årliga bostadstillskottet före kriget, skulle det från krigsåren återstående bostadsunderskottet kunna för Sveriges samtliga stadssamhällen uppskattas till c:a 15 000 rum eller »eldstäder». Skulle man önskat av-arbeta denna balans på exempelvis tre år och därjämte hålla bostadsproduktionen uppe på den, med undantag för Stockholm och ett par andra orter, ej alltför höga nivå, på vilken den befann sig under åren omedelbart för krigsutbrottet med ett årligt nettotillskott av 24 000 à 25 000 rum, skulle härför erfordrats en totalproduktion av c:a 30 000 »eldstäder» per år.

Det må ytterligare betonas, att på grund av beräkningens art och de använda källornas bristfällighet jämväl dessa siffror ej kunna göra anspråk på annat och mera än att illustrera den situation, som förelåg vid en viss given tidpunkt.

14. Bostadsbehov och byggnadsarbetartillgång.

Den frågan reser sig nu, om en bostadsproduktion av ungefär denna omfattning verkligen kan bringas till stånd medelst den arbetskraft, varöver byggnadsbranschen kan anses förfoga. Ovan sid. 45 ff. meddelade beräkningar synas giva vid handen, att i Sveriges städer och stadslignande samhällen i början av år 1920 skulle förefunnits drygt 30 000 byggnadsarbetare, men att av dessa, efter erfarenheten från de närmast föregående månaderna att döma, för nybyggnad av bostadshus kunde påräknas endast en tredjedel. Detta skulle motsvara ungefär 10 000 man med en genomsnittlig årsproduktion av c:a 20 000 rum eller »eldstäder», sålunda blott två tredjedelar av det uppställda programmet. Med sannolikhet kan man emellertid antaga, att den senaste tidens ekonomiska depression medfört en stark inskränkning av den gren av byggnadsverksamheten, som avser att täcka industriens och handelns lokalbehov, måhända ned till 1914 års nivå. Detta skulle innebära, att bostadsproduktionens arbetarstock ökades till c:a 40 % av totalantalet byggnadsarbetare eller c:a 12 000 man. Härigenom kunde den beräknade årsproduktionen höjas till åtminstone 24 000 rum, d. v. s. upp till det normala under åren när-

mast före kriget, varemot amorteringen av krisårens beräknade underskott även efter denna kalkyl måste tills vidare anstå.

Den knapphet på byggnadsarbetare i förhållande till behovet, som under de närmast förflutna åren förelegat och alltjämt föreligger i våra städer och stadsliknande samhällen, torde, särskilt med de ovan anförda exemplen från England för ögonen, få anses mana till försiktighet vid uppgörande av bostadsbyggnadsplaner i vårt land. Så har också skett och med hänsyn till befarad brist på arbetskraft -- tidigare även delvis på byggnadsmaterial -- hava hittills framlagda och för praktiskt förverkligande under den närmaste tiden avsedda bostadsplaner rört sig med väsentligt lägre produktionssiffror än de, med vilka kalkylerats här ovan. Sålunda hava de inom Civildepartementet den 14 dec. 1918 tillkallade bostadssakkunniga i sitt den 1 mars 1919 avgivna betänkande angående hyresstegringsskatt räknat med ett oundgängligen erforderligt minimum av nya bostäder motsvarande 12 000 »eldstäder» per år, och regeringens bostadsplan vid 1920 års riksdag (prop. n:r 314) torde kalkylerat med ungefärligen samma antal, om man utgår från, att den beräknade statliga eller av staten subventionerade bostadsbyggnadsverksamheten om tillhoppa 45 000 »eldstäder» under fem år, efter erfarenheterna från föregående år att döma, skulle motsvara c:a två tredjedelar av den totala bostadsproduktionen i städer och stadsliknande samhällen.

Den i det föregående lämnade utredningen synes, även om all tillbörlig hänsyn toges till byggnadsindustriens starka känslighet för ekonomiska konjunkturer samt byggnadsarbetarnas stora rörlighet och svaga avgränsning mot andra arbetargrupper, giva vid handen, att under det senaste årtiondet i vårt land, liksom även i andra länder, en viss avfolkning ägt rum inom byggnadsyrkena, medförande en påfallande knapphet på arbetskraft i förhållande till behovet.

Uppgiften blir nu att söka utreda orsakerna till denna avfolkning. Man har sökt en huvudanledning härtill i byggnadsarbetets natur av utearbete och hållit före, att våra dagars arbetare hellre står i en bekväm, torr och varm verkstad än i en lergrop eller på en murarställning, utsatt för väder och vind. Något torde väl ligga i detta resonemang, men säkerligen har det knappast träffat sakens kärna. Otvivelaktigt har byggnadsarbetet sidor, som torde verka avskräckande, men det besitter i stället andra, vilka kunna anses som tilldragande särskilt för den svenske arbetaren. Ej sällan kan man hos denne, liksom hos nationen i allmänhet, spåra en viss ovilja mot det likformiga, mekaniska, ihållande arbetet dag ut och dag in och i stället förkärlek för vad som med ett betecknande norskt uttryck kallas »jobbearbeide», d. v. s. att »hugga i», ofta med uppjudande av alla sina krafter, på en viss kortvarig arbetsuppgift för att efter slutförandet därav kunna taga sig ledigt och i godan ro njuta den intjänta arbetsförtjänsten. För dylikt arbete torde byggnadsindustrien erbjuda ett av huvudområdena, särskilt när, såsom i vårt land, arbetet är av utpräglad säsongnatur och i stor utsträckning utföres på ackord.

Vid sidan av och väl merendels i än högre grad än av arbetets art betingas i våra dagar dess större eller mindre dragningskraft av den ekonomiska och sociala ställning det kan beräknas bereda sina utövare. I detta avseende har framhållits det egendomliga i, att byggnadsarbetarnas goda löner, vilka — som nedan skall utvisas dock i viss mån med orätt — ansetts ligga 50 % över exempelvis metallarbetarnas, icke locka mera folk till yrket eller i varje fall icke hindra en avfolkning. Härvid förbiser man emellertid, att för arbetaren arbetslönens värde företrädesvis ligger i den levnadsstandard den för honom möjliggör. Men denna standard bestämmes i huvudsak genom årsinkomstens höjd, och utslagsgivande för denna är ej blott timlönens eller timförtjänstens storlek utan även, i hur många timmar per år denna förtjänst står till buds. Från denna synpunkt skulle nog en jämförelse mellan lönestandarden för byggnadsarbetare och exempelvis mekaniska verkstadsarbetare ofta utfalla annorlunda än som i allmänhet antages (jfr sid. 138, 179).

Av vad nu anförts torde framgå, att spørgsmålet om orsakerna till nedgången i antalet byggnadsarbetare ingalunda är enkelt utan ganska komplicerat och för sitt besvarande bl. a. förutsätter ingående undersökningar av den nuvarande byggnadsarbetarstammens personliga, sociala och ekonomiska förhållanden. Att, i den mån det tillgängliga materialet det medger, söka framlägga sådana, har varit huvudsynpunkten vid avfattandet av följande kapitel.

III. Byggnadsarbetarnas levnads- och arbetsförhållanden.

1. Primärmaterialets art och omfattning.

I högre grad än om flertalet andra arbetargrupper gäller det om byggnadsarbetarna, med deras merendels lösa arbetsförhållanden och rörliga liv, att upplysningar om deras personliga och ekonomiska förhållanden endast i mindre utsträckning kunna lämnas av resp. arbetsgivare. Såsom i inledningskapitlet angivits, hava från vissa sådana medelst form. 3 inhämtats uppgifter rörande hos dem anställda byggnadsarbetares arbetstid och löneförhållanden. Vill man emellertid tränga mera på djupet, återstår knappast någon annan väg än direkt hänvändelse till arbetarna själva. På sätt förut angivits har det även lyckats att med tillhjälp av särskilda, för ändamålet antagna och avlönade undersökare insamla tillhoppa 3 031 för ändamålet användbara individualuppgifter enligt form. 2. Huru dessa personkort, vilka utgöra en huvudkälla för den i det följande lämnade redogörelsen och tillhoppa torde omfatta närmare 10 % av totalantalet byggnadsarbetare i städer och stadsliknande samhällen, fördela sig på olika yrken och landsdelar, utvisar omstående tab. 24. På grundval härav har utarbetats följande tablå, som åskådliggör, i vilken utsträckning de särskilda byggnadsyrkena äro företrädade i denna representativa undersökning, varvid uppgifterna för de olika yrkesspecialiteterna uträknats i procent a) av totalantalet till undersökningen redovisade arbetare (3 031), b) av samtliga arbetare inom resp. specialiteter (enligt fackföreningarnas uppgifter i tab. 7):

Murare	Träarb.	Grov- arb.	Summa eg. bygg- nadsarb.	Måleri- arb.	Bleck- o. plåt- slarb.	Metall- (rör-) arb.	Elektr. mont.	Sten- hugg.	Kakel- ugnsn.	Ej upp- g. yrke	Samtl. byggn- arb.
a) 28.2	25.2	13.9	67.3	14.4	8.9	2.5	2.6	2.6	1.3	0.4	100.0
b) 17.5	8.7	5.0	9.2	8.8	22.1	2.7	2.2	21.8	15.0	—	83

Härav framgår, att medan exempelvis murare, bleck- och plåtslageriarbetare samt stenhuggare och kakelugnsmakare vid undersökningen kommit att medtagas i större utsträckning än gruppernas totalantal egentligen betingat, hava däremot grovarbetare, metallarbetare och elektriker blivit underrepresenterade, medan särskilt träarbetare och måleriarbetare äro företrädade i riktiga proportioner. Granskar man de till representativundersökningen redovisade byggnadsarbetarnas lokala fördelning, framträder det förhållandet, att våra båda största städer, oaktat all nedlagd möda, på grund av där-

Tab. 24. Antal redovisade byggnadsarbetare med fördelning efter ortsgupper och yrkesspecialiteter.

Landsdelar och ortsgupper	Murare	Träarb.	Grovarb.	S:a eg. byggn. arb.	Måleri- arb.	Bl.- o. plåt- sl. arb.	Metall- arb.	Elektr. mont.	Stenhugg.	Kakel- ugnsm. arb.	Ej uppg. yrke	Samtliga
<i>Östra Sverige . .</i>	103	239	85	427	115	228	—	43	23	4	—	840
därav												
städ.m.öv.10000inv.	45	27	50	122	92	223	—	35	23	3	—	498
övriga städer . . .	26	103	—	129	23	5	—	8	—	1	—	166
köp. o. mun.samh. .	8	54	35	97	—	—	—	—	—	—	—	97
landsbygden . . .	24	55	—	79	—	—	—	—	—	—	—	79
<i>Småland o. Öarna</i>	74	66	60	200	28	12	1	11	15	19	2	288
därav												
städ.m.öv.10000inv.	11	31	27	69	18	12	—	1	—	19	—	119
övriga städer . . .	63	27	33	123	8	—	1	10	—	—	2	144
köp. o. mun.samh. .	—	4	—	4	—	—	—	—	—	—	—	4
landsbygden . . .	—	4	—	4	2	—	—	—	15	—	—	21
<i>Södra Sverige . .</i>	384	282	188	854	130	6	20	23	40	18	7	1 098
därav												
städ.m.öv.10000inv.	196	135	38	369	92	6	20	23	19	17	5	551
övriga städer . . .	64	28	140	232	23	—	—	—	—	1	—	256
köp. o. mun.samh. .	47	56	—	103	9	—	—	—	—	—	—	112
landsbygden . . .	77	63	10	150	6	—	—	—	21	—	2	179
<i>Västra Sverige . .</i>	226	139	75	440	65	5	31	2	—	—	—	543
därav												
städ.m.öv.10000inv.	145	42	74	261	36	4	31	—	—	—	—	332
övriga städer . . .	78	78	1	157	25	1	—	2	—	—	—	185
köp. o. mun.samh. .	2	10	—	12	4	—	—	—	—	—	—	16
landsbygden . . .	1	9	—	10	—	—	—	—	—	—	—	10
<i>Norra Sverige . .</i>	67	38	13	118	97	20	25	—	—	—	2	262
därav												
städ.m.öv.10000inv.	24	10	1	35	60	18	23	—	—	—	—	136
övriga städer . . .	18	27	12	57	4	2	—	—	—	—	2	65
köp. o. mun.samh. .	—	—	—	—	14	—	—	—	—	—	—	14
landsbygden . . .	25	1	—	26	19	—	2	—	—	—	—	47
<i>Samtliga orter . .</i>	854	764	421	2 039	435	271	77	79	78	41	11	3 031
därav												
städ.m.öv.10000inv.	421	245	190	856	298	263	74	59	42	39	5	1 636
övriga städer . . .	249	263	186	698	83	8	1	20	—	2	4	816
köp. o. mun.samh. .	57	124	35	216	27	—	—	—	—	—	—	243
landsbygden . . .	127	132	10	269	27	—	2	—	36	—	2	336

varande fackföreningars ringa intresse för denna gren av undersökningen, tyvärr blivit företrädade mycket svagt. I övrigt belyses undersökningens representativitet med avseende på olika landsdelar och ortsgupper genom följande uppställning, varvid under a) talen för de särskilda ortsgrupperna uträknats i procent av totalantalet redovisade arbetare, medan under b) beräknats relationen mellan representerade och oreprresenterade inom resp. grupper:

	Östra Sverige (inkl. Stockholm)	Småland och Öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige	Hela riket	Städer med över 10 000 inv.	Övriga städer	Köpingar och municipalsamh.	Landsbygden
a) . .	27.7	9.5	36.2	17.9	8.7	100.0	54.0	26.9	8.0	11.1
b) . .	5.4	19.9	13.3	6.2	10.4	8.3	5.5	16.9	17.6	39.3

Här faller genast i ögonen den betydande underrepresentationen (blott 5 å 6 % medtagna) av landsdelarna östra och västra Sverige samt gruppen av större städer, som blivit en naturlig följd av, att Stockholm och Göteborg så gott som fullständigt lysa med sin frånvaro vid denna undersökning.

Även om sålunda det insamlade materialet icke kan anses i samma grad representativt för samtliga orts- och yrkesgrupper, torde det dock få anses i stort sett väl lämpat som underlag för en undersökning, avseende att giva en tillförlitlig bild, om än i miniatyr, av byggnadsarbetarnas personliga och sociala förhållanden, i första hand i de svenska landsortsstäderna.

2. Byggnadsarbetarnas ålder och civilstånd.

Liksom sålunda den representativa undersökningen måst bliva lokalt tämligen snävt avgränsad, kan detta även antagas hava blivit fallet ur social synpunkt, i det att ifyllandet av de vid undersökningen använda personkorten måste ställa vissa, av den tillämpade agentmetoden endast delvis undanröjda, krav på uppgiftslämnarnas intresse och omdöme, vilka automatiskt kunde förväntas medföra en koncentration av undersökningen till i första hand gruppens äldre, ordningssammare och mera erfarna element.

Att så även i verkligheten varit fallet, bestyrkes vid en närmare granskning av de uppgifter rörande de av här ifrågavarande specialundersökning berörda arbetarnas ålders- och civilståndsfördelning, som innehållas i tab. 25.¹ Ifrågavarande siffror inbjuda till jämförelse med de motsvarande uppgifter, som insamlats vid senaste slutförda folkräkning, och, i en här för första gången genomförd kombination av ålder med civilstånd för varje yrke, meddelats i del III av berättelsen över 1910 års folkräkning.² Visserligen ligga dessa uppgifter ett decennium längre tillbaka i tiden än de till förevarande undersökning insamlade, men torde detta ej utesluta, att en sammanställning ändock med fördel kan ske, då det, som här, rör sig om skäligen konstanta förhållanden. En sådan lämnas här nedan med avseende på de båda viktigaste i folkräkningsberättelsen urskilda byggnadsyrkena, murare och timmermän:

Samtliga manliga yrkesutövare enligt 1910 års folkräkning										Yrkesutövare, varom uppgifter avgivits å personkort 1920									
Yrke	Antal	Därav i % i åldern				Proc. antal			Antal	Därav i % i åldern				Proc. antal					
		15/25 år	25/50 år	50/65 år	65/∞ år	ogifta	gifta	fränsk. ånkl. o.		15/25 år	25/50 år	50/65 år	65/∞ år	ogifta	gifta	fränsk. ånkl. o.			
Murare ³	st.	8 189	17.6	62.0	15.9	4.5	38.2	57.7	4.1	663	4.2	76.6	17.2	2.0	20.2	75.3	4.5		
	lb.	7 659	19.6	52.3	18.0	10.1	34.8	59.3	5.9	179	6.1	81.6	12.3	—	23.4	74.5	2.1		
	s:a	15 848	18.6	57.3	16.9	7.2	36.6	58.4	5.0	842	4.6	77.7	16.2	1.5	20.9	75.1	4.0		
Timmermän ⁴	st.	2 146	3.8	48.4	32.6	15.2	15.9	75.0	9.1	499	4.6	75.4	17.2	2.8	16.8	79.1	4.1		
	lb.	6 806	16.6	53.5	20.7	9.2	34.3	59.9	5.8	253	15.4	71.5	12.7	0.4	29.0	63.1	7.9		
	s:a	8 952	13.5	52.3	23.6	10.6	29.9	63.5	6.6	752	8.2	74.1	15.7	2.0	20.9	73.7	5.4		

¹ Åldern har efter de å personkorterna lämnade uppgifterna om födelsedag och -år beräknats per 31 dec. 1919.

² Folkräkningen den 31 dec. 1910 av K. Statistiska Centralbyrån, III. Folkmängdens fördelning efter yrken, Stockholm 1917, sid. 40* samt tab. 6 (sid. 362 ff.).

³ I folkräkningen ingå här även hantlangare.

⁴ I specialundersökningen ingå samtliga byggnadsträarbetare (timmermän och snickare).

Tab. 25. Arbetarna fördelade

Ortsgrupper och yrken	Under 18 år	18—20 år		21—24 år			25—29 år			30—34 år			35—39 år			40—44 år			45—49 år		
	og.	og.	g.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.
1 Östra Sverige	2	18	3	40	18	—	63	69	—	37	125	3	22	109	4	11	93	7	11	71	—
2 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	2	15	3	17	11	—	38	38	—	23	71	1	13	60	2	6	54	5	5	43	—
3 övriga städer	—	2	—	12	3	—	18	19	—	7	28	—	4	22	—	2	14	—	1	14	—
4 köp. o. mun.samh.	—	1	—	4	1	—	3	6	—	3	13	—	2	13	—	3	20	1	4	9	—
5 landsbygden	—	—	—	7	3	—	4	6	—	4	13	2	3	14	2	—	5	1	1	5	—
6 Småland o. Öarna	6	11	—	15	4	—	19	12	—	13	29	1	15	45	2	5	27	6	3	16	—
7 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	4	5	—	4	1	—	4	6	—	3	10	1	4	18	1	—	13	4	1	12	—
8 övriga städer	2	5	—	7	1	—	12	5	—	10	18	—	11	24	1	5	13	1	1	3	—
9 köp. o. mun.samh.	—	—	—	1	2	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
10 landsbygden	—	1	—	3	—	—	2	1	—	—	1	—	3	—	—	1	1	1	1	1	—
11 Södra Sverige	5	35	—	73	15	—	65	87	1	39	166	4	16	141	5	14	121	4	10	88	—
12 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	4	13	—	35	9	—	28	41	—	22	75	3	6	75	3	9	57	4	7	43	—
13 övriga städer	—	11	—	14	4	—	16	17	—	8	39	—	6	29	1	1	35	—	2	26	—
14 köp. o. mun.samh.	—	4	—	12	—	—	13	10	—	3	24	—	1	8	—	2	13	—	—	7	—
15 landsbygden	1	7	—	12	2	—	8	19	1	6	28	1	3	29	1	2	16	—	1	12	—
16 Västra Sverige	3	12	—	27	5	—	34	37	—	25	76	1	8	94	—	9	72	3	4	39	—
17 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	3	4	—	14	3	—	22	18	—	13	39	—	6	64	—	4	45	2	2	31	—
18 övriga städer	—	5	—	11	2	—	9	15	—	11	32	1	2	29	—	4	26	1	2	8	—
19 köp. o. mun.samh.	—	2	—	1	—	—	1	2	—	1	4	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—
20 landsbygden	—	1	—	1	—	—	2	2	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—
21 Norra Sverige	1	3	—	24	2	—	22	27	—	17	36	—	5	26	1	2	26	1	4	16	—
22 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	1	2	—	12	—	—	14	15	—	9	13	—	3	9	1	2	11	—	3	10	—
23 övriga städer	—	1	—	8	—	—	6	3	—	5	13	—	1	6	—	—	5	1	—	3	—
24 köp. o. mun.samh.	—	—	—	3	2	—	—	—	—	2	1	—	3	—	—	3	—	—	—	—	—
25 landsbygden	—	—	—	1	—	—	2	9	—	1	9	—	1	8	—	—	7	—	1	3	—
26 Samtliga orter	17	79	3	179	44	—	203	232	1	131	432	9	66	415	12	41	339	21	32	230	1
27 därav städ. m. öv. 10 000 inv.	14	39	3	82	24	—	106	118	—	70	208	5	32	226	7	21	180	15	18	139	—
28 övriga städer	2	24	—	52	10	—	61	59	—	41	130	1	24	110	2	12	93	3	6	54	—
29 s:a för städer	16	63	3	134	34	—	167	177	—	111	338	6	56	336	9	33	273	18	24	193	1
30 köp. o. mun.samh.	—	7	—	21	5	—	18	18	—	9	42	—	3	25	—	5	37	1	4	16	—
31 landsbygden	1	9	—	24	5	—	18	37	1	11	52	3	7	54	3	3	29	2	4	21	—
32 s:a för landsbygd	1	16	—	45	10	—	36	55	1	20	94	3	10	79	3	8	66	3	8	37	—
33 Murare {st.	1	10	—	15	2	—	27	34	—	37	95	2	17	119	2	15	89	4	4	57	—
34 {lb.	—	3	—	8	—	—	11	16	—	4	37	1	5	28	2	5	19	—	1	17	—
35 Träarbetare {st.	1	1	—	16	5	—	28	39	—	17	72	1	6	73	1	6	65	8	5	54	—
36 {lb.	1	9	—	22	7	—	20	30	1	12	35	2	1	33	1	2	22	2	4	12	—
37 Grovarbetare {st.	2	13	1	15	3	—	20	19	—	12	50	—	10	46	1	3	52	—	5	39	—
38 {lb.	—	—	—	3	—	—	2	1	—	1	9	—	3	4	—	1	12	—	2	5	—
39 Övriga {st.	12	39	2	88	24	—	92	85	—	45	121	3	23	98	5	9	67	6	10	43	—
40 {lb.	—	4	—	12	3	—	5	7	—	3	13	—	1	14	—	—	13	1	1	3	—

Jämföras dessa båda grupper av procenttal, faller genast i ögonen huru-
som vid specialundersökningen förhållandevis få av de yngsta och äldsta
åldersgrupperna blivit medtagna och i stället de redovisade i anmärknings-
värt hög grad (till c:a tre fjärdedelar) äro koncentrerade omkring åldrarna
25—50 år. I samband med denna avvikande åldersfördelning står jämväl
bland de senare de högre procentalen för gifta. Framhållas må emellertid,
att i fråga om murargruppen den lägsta ålderskategoriens relativa under-
talighet i förhållande till folkräkningssiffrorna till icke oväsentlig del torde
bero på, att i dessa senare med de yrkeslärda murarna sammanräknats deras

ter ålder och civilstånd.

50—54 år			55—59 år			60—64 år			65 år och däröver			Okänd ålder			Samtliga			Summa	Medelålder, år				
og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.		og.	g.	ä.	samtliga	
8	37	7	5	31	5	2	20	4	—	3	3	1	3	—	220	582	38	840	30·9	39·4	49·1	37·6	1
5	28	4	5	22	2	1	14	2	—	1	2	—	2	—	130	347	21	498	31·0	39·9	49·5	38·0	2
1	6	—	—	5	2	—	2	—	—	2	—	1	1	—	48	116	2	166	28·7	38·3	58·0	35·7	3
2	1	1	—	3	—	1	2	1	—	—	1	—	—	—	23	68	6	97	36·6	40·2	52·2	40·1	4
—	2	2	—	1	1	—	2	1	—	—	—	—	—	—	19	51	9	79	28·9	37·0	44·0	35·9	5
3	17	2	—	16	1	1	6	1	1	6	—	—	3	—	92	181	15	288	31·1	41·9	45·1	38·6	6
1	5	1	—	10	—	—	2	1	—	5	—	—	2	—	26	84	9	119	31·2	43·4	44·4	40·7	7
2	9	1	—	5	1	1	3	—	1	1	—	—	1	—	57	83	4	144	31·8	40·4	47·8	37·1	8
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	4	23·0	24·0	—	23·5	9
—	3	—	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	7	12	2	21	27·6	45·1	42·5	39·0	10
3	67	8	4	56	5	1	19	8	—	15	4	10	6	—	275	781	42	1 098	28·2	39·5	50·5	37·2	11
2	33	5	3	31	3	—	11	4	—	12	4	5	3	—	134	390	27	551	29·6	39·2	50·9	37·4	12
—	19	1	1	12	1	—	4	2	—	3	—	1	2	—	60	190	6	256	27·8	41·0	53·5	38·2	13
1	4	1	—	2	1	1	2	1	—	—	—	—	1	—	37	71	4	112	27·4	38·1	54·5	35·1	14
—	11	1	—	11	—	—	2	1	—	—	—	4	—	—	44	130	5	179	26·6	39·3	41·4	36·1	15
1	39	4	—	18	3	—	9	4	—	2	—	5	2	—	128	393	22	543	28·6	40·1	52·0	38·0	16
—	27	3	—	13	2	—	7	4	—	—	—	1	1	—	69	248	15	332	28·2	41·0	54·5	39·0	17
1	11	1	—	5	1	—	2	—	—	2	—	2	—	—	47	132	6	185	29·8	39·2	46·3	37·1	18
—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	6	10	—	16	24·0	35·0	—	31·0	19
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	6	3	1	10	28·7	28·3	48·0	33·9	20
1	16	4	1	11	1	—	7	2	—	4	1	—	1	—	80	172	10	262	28·8	40·2	53·7	37·3	21
1	8	2	—	9	1	—	5	1	—	2	1	—	1	—	47	83	6	136	29·1	42·1	54·7	38·2	22
—	4	2	1	1	—	—	2	1	—	2	—	—	—	—	22	39	4	65	27·5	40·7	52·3	36·9	23
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	9	—	14	26·8	34·8	—	31·9	24
—	4	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6	41	—	47	33·0	37·2	—	36·7	25
16	176	25	10	132	15	4	61	19	1	30	8	16	15	—	795	2 109	127	3 031	29·5	39·8	50·0	37·6	26
9	101	15	8	85	8	1	39	12	—	20	7	6	9	—	406	1 152	78	1 636	29·8	40·3	50·8	38·2	27
4	49	5	2	28	5	1	13	3	1	10	—	4	4	—	234	560	22	816	29·3	39·9	50·7	37·2	28
13	150	20	10	113	13	2	52	15	1	30	7	10	13	—	640	1 712	100	2 452	29·6	40·2	50·8	37·9	29
3	6	2	—	5	1	2	4	2	—	—	1	1	2	—	73	160	10	243	29·9	38·5	53·1	36·1	30
—	20	3	—	14	1	—	5	2	—	—	—	5	—	—	82	237	17	336	27·9	38·4	43·4	36·2	31
3	26	5	—	19	2	2	9	4	—	—	1	6	2	—	155	397	27	579	28·9	38·4	47·0	36·3	32
3	44	4	1	33	3	—	19	7	1	10	2	6	1	—	137	503	30	670	32·1	40·7	51·6	39·5	33
1	9	—	—	8	—	1	2	1	—	—	—	4	1	—	43	137	4	184	31·0	39·0	41·0	37·3	34
1	35	3	2	25	4	1	14	1	—	12	2	3	6	—	87	400	21	508	32·6	41·4	45·6	40·1	35
1	8	4	—	8	2	1	5	3	—	—	1	2	1	—	75	161	20	256	27·9	37·4	48·4	35·5	36
—	31	7	2	22	2	—	8	4	—	3	—	1	2	—	83	276	17	376	29·3	41·2	53·1	39·1	37
1	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11	33	1	45	35·5	39·2	51·0	38·5	38
9	40	6	5	33	4	1	11	3	—	5	3	—	4	—	333	533	32	898	28·0	38·1	52·1	34·8	39
—	9	—	—	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	26	66	2	94	25·7	39·3	42·5	35·6	40

i regel avsevärt yngre hantlangare. Emellertid bör redan nu fastslås det för bedömande av i det följande meddelade undersökningsresultat betydelsefulla förhållandet, att i specialutredningen de mest arbetskraftiga åldrarna säkerligen blivit företrädade i något starkare proportion än i verkligheten.

Riktas därefter uppmärksamheten på upplysningarna rörande de av här ifrågakvarande undersökning berörda byggnadsarbetares åldersfördelning, hava de viktigaste data i dessa avseenden, omräknade i relativtal, sammanställts i efterföljande tab. 26.

Tab. 26. Arbetarnas fördelning på vissa åldersklasser.

Landsdelar, ortsgrupper och yrken	Antal arbetare med känd ålder	Därav (i %) i åldern						Medel- ålder, år
		under 18 år	18—24 år	25—39 år	40—54 år	55—64 år	65 år och där- över	
Östra Sverige	837	0·2	9·5	51·7	29·9	8·0	0·7	37·6
Småland o. Öarna	285	2·1	10·5	47·7	28·4	8·8	2·5	38·6
Södra Sverige	1 086	0·5	11·4	48·4	29·4	8·6	1·7	37·2
Västra Sverige	537	0·6	8·2	51·3	33·2	6·3	0·4	38·0
Norra Sverige	261	0·4	11·1	51·4	26·8	8·4	1·9	37·3
Samtliga orter	3 006	0·6	10·2	50·0	29·9	8·0	1·3	37·6
Städer med över 10 000 inv. . . .	1 625	0·9	9·1	47·6	31·3	9·4	1·7	38·2
Övriga städer	809	0·3	10·6	53·0	28·3	6·4	1·4	37·2
Köpingar o. municipalsamh. . . .	240	—	13·8	47·9	32·1	5·8	0·4	36·5
Landsbygden	332	0·3	11·5	56·2	25·4	6·6	—	36·2
Murare	{st. 665 lb. 179	0·1 —	4·1 6·1	50·2 58·1	34·1 29·1	9·5 6·7	2·0 —	39·5 37·3
Träarbetare	{st. 501 lb. 254	0·2 0·4	4·4 15·0	47·5 53·4	35·7 23·3	9·4 7·5	2·8 0·4	40·1 35·5
Grovarbetare	{st. 374 lb. 45	0·5 —	8·6 6·7	42·4 42·2	37·5 48·9	10·2 2·2	0·8 —	39·1 38·5
Övriga	{st. 894 lb. 94	1·3 —	17·1 20·2	52·8 45·7	21·5 29·8	6·4 4·3	0·9 —	34·8 35·6

Av samtliga 3 006 arbetare, för vilka åldersuppgifter föreligga, befann sig jämnt hälften inom den åldersgrupp, som bland kroppsarbetare kan betecknas såsom den kraftigaste, nämligen 25—40-års-åldern. Under 25-årsgränsen föll föga över en tiondel, medan fyra tiondelar uppnått eller överskridit 40-årsåldern, varav dock ej ens fjärdedelen fyllt 55 år. Ser man på åldersfördelningen inom särskilda landsdelar och ortsgrupper, är den, som jämväl de inbördes föga avvikande medelålderssiffrorna angiva, skäligen likformig, om man bortser från, att de större städernas byggnadsarbetare i genomsnitt synas vara något äldre än småstädernas och landsbygdens, vilket torde vara en naturlig följd av att, såsom sedermera skall påvisas, förstnämnda samhällens byggnadsarbetarstam i stor utsträckning rekryteras från de senare. Nu antydda åldersavvikelser mellan stad och land bekräftas jämväl av de i tabellen meddelade ålderssiffrorna för vissa yrkesgrupper, åtminstone vad beträffar de tre stora byggnadsfacken murare, träarbetare och grovarbetare, medan mera tillfälliga faktorer synas hava spelat in beträffande de under »övriga» sammanförda hjälp- och hantverksfacken, måleri- arbetare, bleck- och plåtslageriarbetare, metallarbetare, elektriska montörer, stenhuggare och kakelugnsmakeriarbetare.

Vad den för byggnadsarbetarna nu angivna åldersfördelningen innebär, blir tydligt först om densamma jämföres med motsvarande uppgifter för de, visserligen fåtaliga, näringsgrenar, för vilka dessa förhållanden äro kända genom av Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik (eller Socialstyrelsen) verkställda specialundersökningar.¹ Till belysning härav har upprättats följande tablå:

¹ Undersökning av bagerierna i Sverige (utg. 1899). — Undersökning av tobaksindustrien i Sverige (utg. 1899). — Undersökning av den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige: 1. Större egent-

Tab 27. Arbetarnas civilståndsfördelning inom olika åldersklasser.

Åldersklasser	Murare			Träarbetare			Grovarbetare			Övriga			Samtliga byggnads- arbetare						Tillhopa				Sum- ma
													städerna			landsbygden							
	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.	og.	g.	ä.		
a) Absoluta tal																							
under 18 år	1	—	—	2	—	—	2	—	—	12	—	—	16	—	—	1	—	—	17	—	—	1	
18—20 »	13	—	—	10	—	—	13	1	—	43	2	—	63	3	—	16	—	—	79	3	—	8	
21—24 »	23	2	—	38	12	—	18	3	—	100	27	—	134	34	—	45	10	—	179	44	—	23	
25—29 »	38	50	—	48	69	1	20	21	—	97	92	—	167	177	—	36	55	1	203	232	1	48	
30—34 »	41	132	3	29	107	3	13	59	—	48	134	3	111	338	6	20	94	3	131	432	9	57	
35—39 »	22	147	4	7	106	2	13	50	1	24	112	5	56	336	9	10	79	3	66	415	12	46	
40—44 »	20	108	4	8	87	10	4	64	—	9	80	7	33	273	18	8	66	3	41	339	21	40	
45—49 »	5	74	6	9	66	5	7	44	3	11	46	3	24	193	12	8	37	5	32	230	17	27	
50—54 »	4	53	4	2	43	7	1	31	8	9	49	6	13	150	20	3	26	5	16	176	25	21	
55—59 »	1	41	3	2	33	6	2	23	2	5	35	4	10	113	13	—	19	2	10	132	15	15	
60—64 »	1	21	8	2	19	4	—	8	4	1	13	3	2	52	15	2	9	4	4	61	19	8	
65 år o. där- över . . .	1	10	2	—	12	3	—	3	—	—	5	3	1	30	7	—	—	1	1	30	8	3	
Samtliga	170	638	34	157	554	41	93	307	18	359	595	34	630	1 699	100	149	395	27	779	2 094	127	3 000	
b) Relativa tal																							
under 18 år	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	—	—	100'0	
18—20 »	100'0	—	—	100'0	—	—	92'9	7'1	—	95'6	4'4	—	95'5	4'5	—	100'0	—	—	96'3	3'7	—	100'0	
21—24 »	92'0	8'0	—	76'0	24'0	—	85'7	14'3	—	78'7	21'3	—	79'8	20'2	—	81'8	18'2	—	80'3	19'7	—	100'0	
25—29 »	43'2	56'8	—	40'7	58'5	0'8	48'8	51'2	—	51'3	48'7	—	48'5	51'5	—	39'1	59'8	1'1	46'6	53'2	0'2	100'0	
30—34 »	23'3	75'0	1'7	20'9	77'0	2'1	18'1	81'9	—	25'9	72'4	1'7	24'3	74'3	1'4	17'1	80'3	2'6	22'9	75'5	1'6	100'0	
35—39 »	12'7	85'0	2'3	6'1	92'2	1'7	20'3	78'1	1'6	17'0	79'4	3'6	14'0	83'8	2'2	10'9	85'9	3'2	13'4	84'2	2'4	100'0	
40—44 »	15'2	81'8	3'0	7'6	82'9	9'5	5'9	94'1	—	9'4	83'3	7'3	10'2	84'3	5'5	10'4	85'7	3'9	10'2	84'5	5'3	100'0	
45—49 »	5'9	87'1	7'0	11'3	82'5	6'2	13'0	81'5	5'5	18'3	76'7	5'0	10'5	84'3	5'2	16'0	74'0	10'0	11'5	82'4	6'1	100'0	
50—54 »	6'5	86'9	6'6	3'8	82'7	13'5	2'5	77'5	20'0	14'1	76'6	9'3	7'1	82'0	10'9	8'8	76'5	14'7	7'4	81'1	11'5	100'0	
55—59 »	2'2	91'1	6'7	4'9	80'5	14'6	7'4	85'2	7'4	11'4	79'5	9'1	7'4	83'1	9'5	—	90'5	9'5	6'4	84'1	9'5	100'0	
60—64 »	3'3	70'0	26'7	8'0	76'0	16'0	—	66'7	33'3	5'9	76'5	17'6	2'9	75'4	21'7	13'3	60'0	26'7	4'8	72'6	22'6	100'0	
65 år o. där- över . . .	7'7	76'9	15'4	—	80'0	20'0	—	100'0	—	—	62'5	37'5	2'6	78'9	18'5	—	—	100'0	2'6	76'9	20'5	100'0	
Samtliga	20'1	75'8	4'1	20'9	73'7	5'4	22'2	73'4	4'4	36'3	60'2	3'5	25'9	69'9	4'2	26'1	69'2	4'7	26'0	69'8	4'2	100'0	

gruppen »övriga» sammanförda måleriarbetare, plåtslageriarbetare, installatörer m. fl. hjälp- och hantverksfack så till vida, som bland dem endast omkring två tredjedelar ingått äktenskap. Förklaringsgrunderna härtill synas böra sökas dels däruti, att denna arbetargrupp inom sig räknar jämförelsevis många unga arbetare, dels däruti att den i större grad än de övriga innesluter stadsarbetare, bland vilka, om icke i genomsnitt så åtminstone inom de talrikast företrädde fyra femårsklasserna mellan 25 och 45 år, äktenskapsfrekvensen synes vara något mindre än bland arbetare i småsamhällena och på landsbygden.

3. Byggnadsarbetarnas försörjningsplikt.

I nära samband med arbetarnas äktenskapliga ställning står deras försörjningsplikt. Enligt formuläret tillfrågades arbetarna om det antal

personer, barn och andra, som de utom sig själva hade att helt eller delvis försörja. Av de inkomna svaren, vilka sammanställts i tab. 28, framgår, att av de 3 025 arbetare, som lämnat uppgifter i detta avseende, 2 031 eller 67·1 % hade personer att helt försörja, 71 eller 2·3 % blott personer att delvis försörja och 257 eller 8·5 % såväl personer att helt som sådana att delvis försörja, medan 666 eller 22·0 % icke uppgivit sig hava någon som helst försörjningsplikt. Helt naturligt ställa sig dessa förhållanden mycket olika för de ogifta arbetarna och för dem, som äro eller varit gifta. Av de 789 inom förstnämnda grupp, som lämnat uppgift, hade 627 eller 79·5 % inga utom sig själva att försörja, medan 162 eller 20·5 % helt eller delvis underhöllo föräldrar, syskon m. fl. till ett antal av 231 (varav 48 barn). I fråga om de 2 236 arbetare, som voro gifta, änklingar eller frånskilda, stiger underhållsbördan högst betydligt. Alldeles utan försörjningsplikt hava av dessa blott 39 eller 1·7 % uppgivit sig vara, medan 2 197 eller 98·3 % hade att helt eller delvis försörja hustru och minderåriga barn, ev. även andra. Tillhoppa utgjorde de helt försörjda 6 603 personer, varav 4 447 (67·3 %) voro barn, medan återstoden i huvudsak utgjordes av arbetarnas hustrur (eller hushållerskor). Bland de delvis försörjda, 399 till antalet, voro 318 merendels vuxna barn, som själva kunde bidra till sitt uppehälle. Tilläggas dessa barn till de förenämnda 4 447, erhålles ett sammanlagt barnantal av 4 765 eller i genomsnitt något mer än 2 barn per gift arbetare. På varje försörjningspliktig arbetare, som var eller varit gift, kommo i genomsnitt 3 personer, vilka helt berodde på honom för sitt uppehälle, och en än mera konkret föreställning om den lagenliga eller självpåtagna försörjningspliktens omfattning erhålles av de i tab. 28 meddelade procenttalen, vilka utvisa, att inom här ifrågasvarande grupp 45·1 % utom sig själva hade att helt ge uppehälle åt 1 å 2 personer, medan 36·4 % svarade för 3 å 4 och 18·5 % för 5 eller flera.

4. Byggnadsarbetarnas rekrytering och yrkesväxling.

De uppgifter, som insamlats rörande arbetarnas födelseort, äro av mycken betydelse, då desamma, sammanställda med samtidigt införskaffade upplysningar rörande varje arbetares förutvarande och nuvarande arbetsort samt mantalsskrivningsort, lämna viktiga bidrag till klarläggande av det för förevarande utredning mycket betydelsefulla spørsmålet om rekryteringen av särskilt städernas byggnadsarbetare. I detta avseende upplyser tab. 29, att om man ser på de olika landsdelarna, dessa förefalla vara i huvudsak självförsörjande med avseende på byggnadsarbetare. Procenttalen i kolumnerna för nuvarande arbetsort och födelseort äro nämligen nära överensstämmande, och blott östra och norra Sverige framträda som svagt utpräglade tillvandringsområden — en fylligare representation för Stockholm skulle antagligen ytterligare framhäft detta för förstnämnda områdes vidkommande — medan de tre övriga landsdelarna i någon mån skulle utgöra utvandringsdistrikt. Riktat man däremot uppmärksamheten på de särskilda ortsgrupperna, blir bilden en helt annan. Vare sig man granskar ortssiffrorna för varje enskild

Tab. 28. Arbetarna fördelade efter försörjningsplikt.

Landsdelar, ortsgupper och yrken	Antal arbetare, som hade andra att helt försörja	Därav (i %) sådana som hade att helt försörja							Summa personer att försörja	Därav barn	Antal arb., som hade andra att delvis försörja	Därav ej medtagna i kol. 2	Därav (i % av kol. 11) sådana, som hade att delvis försörja				Summa personer att försörja	Därav barn
		1	2	3	4	5 à 6	7 o.f.	1					2	3	4 o.f.			
a) Ogifta.																		
Östra Sverige . . .	32	62.5	31.3	3.1	3.1	—	—	47	13	23	21	87.0	13.0	—	—	26	1	
Småland o. Öarna . .	3	100.0	—	—	—	—	—	3	—	10	10	60.0	40.0	—	—	14	3	
Södra Sverige . . .	30	76.7	10.0	13.3	—	—	—	45	15	13	11	92.3	7.7	—	—	14	1	
Västra Sverige . . .	14	92.9	7.1	—	—	—	—	15	—	13	12	53.8	30.8	15.4	—	21	3	
Norra Sverige . . .	20	60.0	30.0	10.0	—	—	—	30	10	9	9	44.4	55.6	—	—	16	3	
Samtliga orter	99	71.7	20.2	8.1	—	—	—	140	38	68	63	72.1	25.0	2.9	—	91	10	
Städerm. öv. 10000 inv.	54	72.2	22.2	5.6	—	—	—	75	26	38	36	89.5	7.9	2.6	—	42	4	
Övriga städer . . .	21	81.0	9.5	9.5	—	—	—	27	8	16	15	62.5	31.3	6.2	—	24	3	
Köp. o. municipalsamh.	10	40.0	40.0	20.0	—	—	—	19	4	10	9	40.0	60.0	—	—	18	3	
Landsbygden	14	78.6	14.3	—	7.1	—	—	19	—	4	3	25.0	75.0	—	—	7	1	
Murare	st. 18	55.6	33.3	11.1	—	—	—	31	13	10	9	70.0	20.0	10.0	—	14	2	
	lb. 3	33.3	—	33.3	33.4	—	—	8	2	—	—	—	—	—	—	—	—	
Träarbetare . . .	st. 8	87.5	12.5	—	—	—	—	9	1	1	1	100.0	—	—	—	1	—	
	lb. 14	64.3	35.7	—	—	—	—	19	1	7	5	42.9	57.1	—	—	11	—	
Grovarbetare . . .	st. 11	81.8	9.1	9.1	—	—	—	15	5	6	5	66.7	33.3	—	—	8	—	
	lb. 1	—	100.0	—	—	—	—	2	1	2	2	50.0	50.0	—	—	3	—	
Övriga	st. 38	78.9	15.8	5.3	—	—	—	47	15	37	36	86.5	13.5	—	—	43	4	
	lb. 6	83.3	—	16.7	—	—	—	9	—	5	5	20.0	80.0	—	—	11	4	
b) Giftna, änklingar och fränskilda.																		
Östra Sverige . . .	605	24.3	28.9	24.3	11.4	8.3	2.8	1 602	1 000	75	5	64.0	32.0	1.3	2.7	107	87	
Småland o. Öarna . .	193	22.3	21.8	21.8	12.4	17.1	4.6	597	398	22	1	50.0	18.2	31.8	—	40	36	
Södra Sverige . . .	802	20.3	21.7	22.1	15.1	15.9	4.9	2 497	1 730	95	1	57.9	30.5	6.3	5.3	151	124	
Västra Sverige . . .	408	13.0	27.2	19.4	17.9	16.9	5.6	1 362	951	47	—	61.7	27.7	6.4	4.2	73	47	
Norra Sverige . . .	181	23.8	20.4	24.3	11.6	14.4	5.5	545	368	21	1	71.4	23.8	4.8	—	28	24	
Samtliga orter	12 189	20.5	24.6	22.3	14.1	14.0	4.5	6 603	4 447	260	8	60.8	28.8	6.9	3.5	399	318	
Städerm. öv. 10000 inv.	1 199	22.3	23.0	22.1	13.7	14.7	4.2	3 598	2 404	153	4	60.1	29.4	7.2	3.3	236	197	
Övriga städer . . .	573	19.5	27.1	20.9	11.9	14.7	5.9	1 761	1 210	53	1	62.3	24.5	7.5	5.7	83	73	
Köp. o. municipalsamh.	166	13.9	28.3	29.5	18.7	7.8	1.8	479	315	32	2	68.8	28.1	—	3.1	44	33	
Landsbygden	251	18.7	24.3	21.9	17.9	12.8	4.4	765	518	22	1	50.0	36.4	13.6	—	36	19	
Murare	st. 519	18.1	23.7	18.7	17.0	17.5	5.0	1 672	1 152	86	1	62.8	27.9	3.5	5.8	132	103	
	lb. 141	16.3	18.4	31.2	17.0	11.4	5.7	446	304	12	—	41.7	41.7	16.6	—	21	19	
Träarbetare . . .	st. 415	20.5	25.3	23.5	14.2	16.1	0.4	1 244	840	60	1	55.0	30.0	11.7	3.3	98	97	
	lb. 175	15.4	35.4	20.6	17.7	9.7	1.2	489	320	29	2	69.0	27.6	—	3.4	40	24	
Grovarbetare . . .	st. 286	21.0	21.3	24.1	10.9	15.0	7.7	916	630	19	—	73.7	21.0	5.3	—	25	17	
	lb. 33	21.2	12.1	21.2	30.3	12.1	3.1	104	71	6	1	50.0	50.0	—	—	9	9	
Övriga	st. 552	25.3	25.7	24.3	9.8	10.9	4.0	1 527	992	41	3	58.5	29.3	9.8	2.4	64	53	
	lb. 68	19.1	23.5	25.0	16.2	11.8	4.4	205	138	7	—	71.4	14.3	14.3	—	10	4	

¹ Frågan har ej besvarats av 6 personer.

landsdel eller för dem alla tillsammantagna, får man en mycket livlig föreställning om landsbygdens betydelse för rekryteringen av jämväl städernas byggnadsarbetare. Fördelas de redovisade arbetarna efter nuvarande arbetsort, dominera, som förut påpekats, städerna, i det att de sammantagna omfatta 80·9 % av samtliga arbetare, medan endast 19·1 % komma på landsbygden, även om dit hänföras köpingar och municipalsamhällen. Sker uppdelning efter födelseort, blir däremot relationen alldeles omkastad, i det att nu på städernas anpart komma blott 35·7 % mot 63·3 % på landsbygdens. Tabellens övriga kolumner giva vid handen, att den inom detta yrke sålunda påvisade »flykten från landet» ofta äger rum vid helt unga år. Blott halva antalet av de å landet födda hade där över huvud börjat utöva yrkesarbete, och blott en tredjedel av dem hade där lärt sin nuvarande yrkesspecialitet inom byggnadsfacket. Fortfarande står dock en relativt stor del av i städerna verksamma byggnadsarbetare mantalsskrivna på landsbygden, ett förhållande, som måhända bör sättas i samband bl. a. med de svåra bostadsförhållanden, som under senare år ofta varit rådande i samhällen med sammanträngd befolkning.

Söker tab. 29 sålunda ge en åtminstone schematisk föreställning om byggnadsarbetarstammens rekrytering, avser tab. 30 att närmare belysa det sista stadiet i denna utvecklingsgång, nämligen tillvandringen av yrkesutbildade byggnadsarbetare från andra orter, vilket för detta yrke betydelsefulla spörsmål redan i det föregående berörts på grundval av uppgifter ur andra källor (se sid. 49). Tabellen innebär närmast en lokalt differentierad sammanställning av personkortens uppgifter, rörande i huru många fall byggnadsarbetare börjat arbeta i sin nuvarande yrkesspecialitet å orten och i huru många fall å annan ort. Av de 1 578 arbetare i de större städerna, om vilka uppgifter i detta avseende föreligga, hade 1 268 eller 80·3 % där börjat arbeta i sin nuvarande yrkesspecialitet, medan återstående 310 eller 19·7 % förut utövat sitt yrke å andra orter, därav 188 på landsbygden. Mot dem kunna ställas de 179, vilka efter att jämte 426 andra hava lärt sitt yrke på landsbygden, där fortfarande utövade detsamma tillika med 121 arbetare, som ditkommit från andra samhällen.

Av kanske ännu större intresse än att undersöka byggnadsarbetarnas ortsväxling är att studera deras yrkesväxling. Material härför föreligger i svaren å den å personkorten införda frågan: »Vad var Eder sysselsättning, innan Ni började i nuvarande yrkesspecialitet?» De härigenom erhållna upplysningarna hava, sammanförda under vissa huvudgrupper av yrken, med avseende på byggnadsindustriens olika yrkesspecialiteter sammanställts i tab. 31. Härav framgår, att 42·2 % av samtliga byggnadsarbetare icke uppgivit sig tidigare hava utövat annat yrke, medan övriga 57·8 % förut haft annan sysselsättning, i flertalet fall såsom jordbruksarbetare (17·2 %), arbetare inom annat byggnadsfack än det nuvarande (16·1 %) eller industriarbetare o. d. (13·2 %).

En närmare granskning av dessa uppgifter med avseende på de särskilda yrkesspecialiteterna inom byggnadsindustrien låter emellertid framstå vissa

Tab. 29. Arbetarna fördelade efter födelseort och arbetsort.

Landsdelar och ortsgrupper	Arbetare, vilka inom vidstående ortsgrupper hade sin									
	nuv. arbetsort		nuv. mantals-skrivnings-ort		första arbetsort				födelseort	
					inom nuv. yrkes-specialitet		över huvud			
antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	
Östra Sverige	840	27·7	836	27·8	788	27·0	734	26·1	714	23·9
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	498	16·4	489	16·3	467	16·0	398	14·1	268	9·0
övriga städer	166	5·5	139	4·6	111	3·8	85	3·0	60	2·0
köp. o. mun.-samh.	97	3·2	82	2·7	43	1·5	35	1·3	17	0·6
landsbygden	79	2·6	126	4·2	167	5·7	216	7·7	369	12·3
Småland och öarna	288	9·5	279	9·3	264	9·0	256	9·1	288	9·7
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	119	3·9	117	3·9	94	3·2	72	2·6	48	1·7
övriga städer	144	4·8	108	3·6	128	4·4	101	3·6	58	1·9
köp. o. mun.-samh.	4	0·1	2	0·1	3	0·1	3	0·1	1	0·0
landsbygden	21	0·7	52	1·7	39	1·3	80	2·8	181	6·1
Södra Sverige	1 098	36·2	1 098	36·5	1 070	36·6	1 041	37·0	1 110	37·2
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	551	18·2	479	15·9	470	16·0	372	13·2	249	8·3
övriga städer	256	8·4	119	4·0	248	8·5	202	7·2	67	2·3
köp. o. mun.-samh.	112	3·7	52	1·7	105	3·6	82	2·9	45	1·5
landsbygden	179	5·9	448	14·9	247	8·5	385	13·7	749	25·1
Västra Sverige	543	17·9	541	18·0	572	19·6	540	19·2	621	20·8
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	332	11·0	291	9·7	282	9·7	206	7·3	132	4·4
övriga städer	185	6·1	147	4·9	164	5·6	126	4·5	90	3·0
köp. o. mun.-samh.	16	0·5	3	0·1	18	0·6	9	0·3	2	0·1
landsbygden	10	0·3	100	3·3	108	3·7	199	7·1	397	13·3
Norra Sverige	262	8·7	251	8·4	229	7·8	243	8·6	252	8·4
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	136	4·5	115	3·8	120	4·1	114	4·1	69	2·3
övriga städer	65	2·1	48	1·6	51	1·7	42	1·5	24	0·8
köp. o. mun.-samh.	14	0·5	4	0·2	9	0·3	10	0·3	2	0·0
landsbygden	47	1·6	84	2·8	49	1·7	77	2·7	157	5·3
Samtliga orter	3 031	100·0	3 005	100·0	2 923	100·0	2 814	100·0	2 985	100·0
därav städ. m. öv. 10 000 inv.	1 636	54·0	1 491	49·6	1 433	49·0	1 162	41·3	766	25·7
övriga städer	816	26·9	561	18·7	702	24·0	556	19·8	299	10·0
köp. o. mun.-samh.	243	8·0	143	4·8	178	6·1	139	4·9	67	2·2
landsbygden	336	11·1	810	26·9	610	20·9	957	34·0	1 853	62·1

för desamma karakteristiska drag i yrkesväxlingen. Ett särdrag för murarna är sålunda, att de i stort antal komma från andra byggnadsfack, vilket ju endast innebär ett statistiskt uttryck för det kända förhållandet, att muryrket företrädesvis rekryteras genom upplärande av unga murerihantlangare eller »murarbetsmän». Träarbetarna åter synas i stor utsträckning börja som lantarbetare, för vilka ju ofta kräves en viss slöjdekunighet, som av den därför fallne kan utvecklas till full kunskap i snickaryrket. Grovarbetarna komma även i stor utsträckning från jordbruket, men än flera hava börjat som sådana vid unga år utan föregående yrke. I än högre grad gäller detta om de lång lärotid krävande måleri- och plåtslageriyrkena, vilkas utövare till alldeles övervägande del börjat däri

¹ Dessutom 26 personer å utländsk eller ej uppgiven ort.

² » 108 » » »

³ » 217 » » »

⁴ » 46 » » »

Tab. 30. Byggnadsarbetarnas ortsväxling.

Förut- varande arbetsort	Nuvarande arbets- ort	Östra Sverige	Små- land och öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige	Samtliga orter				
							städer med över 10 000 inv.	övriga städer	köp. o. municipi- palsam- hällen	lands- bygden	till- hopa
a) Absoluta tal.											
Östra Sverige		712	13	7	12	34	451	173	75	79	778
Småland och öarna		18	235	6	3	2	114	128	5	17	264
Södra Sverige		22	15	1 019	8	4	541	262	108	157	1 068
Västra Sverige		41	11	12	493	8	348	190	17	10	565
Norra Sverige		22	—	—	4	203	124	53	15	37	229
Samtliga orter		815	274	1 044	520	251	1 578	806	220	300	12 904
Städer m. öfver 10000 inv.		492	113	522	320	131	1 268	82	33	46	1 429
Övriga städer		165	140	255	184	62	94	550	8	41	693
Köp. o. municipalsamh. .		82	3	106	15	14	28	18	97	34	177
Landsbygden		76	18	161	1	44	188	156	82	179	605
b) Relativa tal (%).											
Östra Sverige		87.4	4.7	0.7	2.3	13.5	28.6	21.4	34.1	26.3	26.8
Småland och öarna		2.2	85.8	0.6	0.6	0.8	7.2	15.9	2.3	5.7	9.1
Södra Sverige		2.7	5.5	97.6	1.5	1.6	34.3	32.5	49.1	52.3	36.8
Västra Sverige		5.0	4.0	1.1	94.8	3.2	22.0	23.6	7.7	3.3	19.4
Norra Sverige		2.7	—	—	0.8	80.9	7.9	6.6	6.8	12.4	7.9
Samtliga orter		100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Städer m. öfver 10000 inv.		60.4	41.2	50.0	61.5	52.2	80.3	10.2	15.0	15.3	49.2
Övriga städer		20.2	51.1	24.4	35.4	24.7	6.0	68.2	3.6	13.7	23.9
Köp. o. municipalsamh. .		10.1	1.1	10.2	2.9	5.6	1.8	2.2	44.1	11.3	6.1
Landsbygden		9.3	6.6	15.4	0.2	17.5	11.9	19.4	37.3	59.7	20.8

som pojkar. Beträffande de övriga mindre byggnadsfacken må blott påpekas, att rörarbetare ju ha nära gemenskap med verkstadsindustrien, vilket gäller även om elektriska montörer, låt vara att sådana för att nödtorftigt fylla det under kristiden extraordinärt utökade behovet av detta slags arbetskraft måste, som tabellen antyder, sammansökas från snart sagt alla möjliga yrken och fack.

Vad nu senast yttrats, gäller, som tabellen ock antyder, jämväl i viss mån övriga byggnadsfack, och en detaljgranskning av personkortens yrkesväxlingsuppgifter bestyrker vad ofta plägar framhåvas från fackmannahåll, nämligen att byggnadsindustriens arbetskraft kan hämtas från de mest skilda yrken. Nämnas må blott som exempel, att bland murarna redovisats tre, som förut varit typografer, en brandsoldat, tre järnvägsmän och två kontorister. Bland träarbetarna möter en f. d. betjänt och en f. d. skogsvaktare, bland grovarbetarna en banvakt och bland målarna en typograf, två handelsbiträden och en musiker. Det behöver väl knappt framhållas, att de nu anförda exemplen ingalunda illustrera någon naturlig yrkesutveckling utan snarare

¹ Dessutom 127 arbetare, som ej lämnat uppgift i detta avseende.

Tab. 31. Byggnadsarbetarnas rekrytering från olika yrken.

Förut- varande yrke Nu- varande yrke	Jordbruk med binärningar		Industri och hantverk		Handel och sambärfärd		Allmän tjänst		Gro- v- och lös- arbetare (diverse arb.)	Utan före- gående eller ej uppg. yrke	Samt- liga arbe- tare
	Hemman- söner, fiskare o. d.	Lantarb., träd- gårdarb. o. d.	Byggnadsarb., väg- och vatten- byggnadsarb.	Övriga ind- och hantv.-arb.	Slu- veriarb., sjömän	Springpojkar, magesinspektör, transportarb.	Mänskap till- hörande här och flotta	Kommunalarb. allmän tjänst i och övriga i			
Murare	31	96	307	89	18	24	17	4	30	238	854
Träarbetare . . .	10	268	94	129	10	5	8	2	29	209	764
Grovarbetare . . .	5	109	37	81	22	8	5	5	21	128	421
Målare	—	10	7	25	1	13	—	—	6	373	435
Bleck- och plåt- slageriarbetare .	—	3	3	11	2	3	—	—	2	247	271
Elektriska instal- lationsmontörer .	—	5	12	21	—	14	3	4	4	16	79
Rörarbetare . . .	2	3	13	34	2	2	—	—	4	17	77
Stenhuggare . . .	2	25	7	3	5	—	3	—	1	32	78
Kakelugnsmakare	—	1	5	7	3	2	—	1	8	14	41
Samtliga (antal arbetare { %	50 1·7	520 17·2	485 16·1	400 13·2	63 2·1	71 2·3	36 1·2	16 0·5	105 3·5	1 274 42·2	3 020 100·0

ett av lynnesläggnings, alkoholmissbruk e. d. betingat, socialt nedåtstigande till såsom »lägre» ansedda yrken eller lösare och mera oregelbunden sysselsättning.

5. Byggnadsarbetarnas ålder i yrket.

Enär å personkorten efterfrågats ej blott var utan även när vederbörande började arbeta i sin nuvarande yrkesspecialitet, möjliggör utredningen jämväl ett besvarande av spørsmålet om byggnadsarbetarnas ålder i yrket. Uppgifter i detta avseende innehållas i vidstående tab. 32. Denna upplyser, att, av däri redovisade 2 917 arbetare 8·0 % arbetat i sin nuvarande yrkesspecialitet mindre än 3 år, 20·9 % 3—9 år, 35·6 % 10—19 år, samt 35·5 % 20 år och däröver. I genomsnitt hade arbetarna varit 16·9 år i yrket. Ser man på de särskilda landsdelarna, undergår detta genomsnitt ganska obetydliga förskjutningar, men dessa växa vid en indelning efter ortsklasser, i det att städerna då utmärka sig genom i stort sett väsentligt högre yrkesålder än landsbygden. Detta förhållande framträder också inom en var av de å tabellen utskilda yrkesspecialiteterna, bland vilka åter de i grupperna murare, träarbetare och »övriga» samlade yrkesarbetarna betecknas genom väsentligt högre genomsnittlig yrkesålder än grovarbetargruppen. Till någon del står detta i samband med det av tabellens sista talrader belysta förhållandet, att yrkesutövningens möjliga, ehuru visserligen icke alltid dess faktiska, längd ytterst betingas av levnadsåldern. Av arbetarna under 18 år hade flertalet blott varit ett eller annat år i yrket och av 18—24-åringarna det övervägande antalet 3—9 år, varemot det vanliga varit 10—19 år inom åldersgruppen 25—39 år samt minst 20 år för årsklasserna om 40 år och däröver.

¹ Dessutom 11 arbetare, som icke uppgivit sin nuvarande yrkesspecialitet.

Tab. 32. Arbetarna fördelade efter ålder i yrket.

Landsdelar, ortsklasser samt yrkes- och åldersgrupper	Antal arb., varom uppgif- finnes idetta avs.	Därav arbetare, som arbetat i nuvarande yrkesspecialitet														Med- del- tal år i yrket
		under 1 år		1—2 år		3—5 år		6—9 år		10—14 år		15—19 år		20 år och däröver		
		antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	antal	%	
Östra Sverige .	814	9	1.1	47	5.8	57	7.0	92	11.3	174	21.4	149	18.3	286	35.1	17.7
Småland o. Öarna	271	7	2.6	23	8.5	32	11.8	32	11.8	55	20.3	46	17.0	76	28.0	14.9
Södra Sverige .	1 042	26	2.5	71	6.8	129	12.4	108	10.4	153	14.7	166	15.9	389	37.3	16.6
Västra Sverige .	533	18	3.4	25	4.7	48	9.0	47	8.8	104	19.5	93	17.5	198	37.1	16.7
Norra Sverige .	257	1	0.4	7	2.7	21	8.2	42	16.3	57	22.2	43	16.7	86	33.5	17.5
Samtliga orter .	2917	61	2.1	173	5.9	287	9.9	321	11.0	543	18.6	497	17.0	1 035	35.5	16.9
Städer med över 10 000 inv. . .	1 599	31	1.9	75	4.7	103	6.4	155	9.7	273	17.1	281	17.6	681	42.6	18.8
Övriga städer .	790	19	2.4	65	8.2	127	16.1	85	10.8	154	19.5	132	16.7	208	26.3	14.2
Köp.o.mun.-samh.	216	6	2.8	11	5.1	19	8.8	41	19.0	51	23.6	29	13.4	59	27.3	14.6
Landsbygden .	312	5	1.6	22	7.1	38	12.2	40	12.8	65	20.8	55	17.6	87	27.9	14.9
Murare . . .	660	11	1.7	34	5.1	36	5.5	42	6.4	118	17.9	130	19.7	289	43.7	18.9
Träarbetare .	163	—	—	3	1.8	17	10.4	25	15.3	37	22.7	26	16.0	55	33.8	15.8
Grovarbetare .	495	—	—	15	3.0	38	7.7	57	11.5	95	19.2	94	19.0	196	39.6	17.9
Övriga . . .	244	8	3.3	20	8.2	29	11.9	39	16.0	57	23.3	39	16.0	52	21.3	13.6
Ålders- grup- per	364	20	5.5	53	14.6	82	22.5	42	11.5	44	12.1	39	10.7	84	23.1	11.6
Övriga . . .	30	3	10.0	7	23.4	4	13.3	4	13.3	4	13.3	1	3.3	7	23.4	9.8
Ålders- grup- per	870	19	2.2	38	4.4	74	8.5	99	11.4	170	19.5	150	17.2	320	36.8	18.2
Övriga . . .	91	—	—	3	3.3	7	7.7	13	14.3	18	19.8	18	19.8	32	35.1	17.5
Ålders- grup- per	under 18 år	17	5	29.4	9	52.9	3	17.7	—	—	—	—	—	—	—	—
18—24	297	35	11.8	48	16.2	105	35.3	89	30.0	20	6.7	—	—	—	—	—
25—39	1 457	21	1.4	85	5.8	126	8.7	192	13.2	456	31.3	384	26.4	193	13.2	—
40—54	874	—	—	31	3.5	43	4.9	33	3.8	56	6.4	103	11.8	608	69.6	—
55-års.däröv.	272	—	—	—	—	10	3.7	7	2.6	11	4.0	10	3.7	234	86.0	—

De i tab. 32 meddelade uppgifterna om tidslängden av arbetarnas verksamhet som yrkesutövare kompletteras genom tab. 33, som upplyser, huru länge arbetarna utövat sin yrkesspecialitet å deras nuvarande boningsort. Med hänsyn till de ovan berörda vandringarna jämväl av yrkesutbildad arbetskraft är denna kombinerade Orts- och yrkesålder något, i medeltal 3.9 år, kortare än den enbart för sig beräknade yrkesåldern. Ifrågasvarande differens ställer sig emellertid väsentligt lägre för städerna än för landsbygden, varigenom ytterligare bestyrkes vad som framgått av det föregående, nämligen att byggnadsindustrien på landsbygden merendels kan och måste nöja sig med sämre utbildad och mindre erfaren arbetskraft, än förhållandet är i städerna.

6. Arbetsinställelser inom byggnadsverksamheten.

Sedan sålunda redogörelse lämnats för byggnadsarbetarnas antal, rekrytering och yrkesutbildning, övergår framställningen till att avse byggnadsindustriens arbetsförhållanden. Det är ju en känd sak, som även berörs i det föregående (sid. 27), att inom denna näringsgren arbetsmarknaden särskilt

¹ Dessutom 114 arbetare, som ej lämnat uppgift i detta avseende.

Tab. 33. Arbetarna fördelade efter ålder i yrket å nuvarande arbetsort.

Landsdelar, ortsklasser samt yrkes- och åldersgrupper	Antal arbetare, varom uppgift finnes i detta avs.	Därav arbetare, som å resp. orter arbetat i nuvarande yrkesspecialitet												Medeltal år i yrket å orten		
		under 1 år		1—2 år		3—5 år		6—9 år		10—14 år		15—19 år			20 år och däröfver	
		An-tal	%	An-tal	%	An-tal	%	An-tal	%	An-tal	%	An-tal	%		An-tal	%
Östra Sverige . . .	829	52	6.3	82	9.9	102	12.3	125	15.1	155	18.7	131	15.8	182	21.9	12.9
Småland och Öarna	273	22	8.0	53	19.4	38	13.9	34	12.5	53	19.4	29	10.7	44	16.1	10.1
Södra Sverige . . .	978	77	7.9	119	12.2	146	14.9	120	12.3	124	12.7	150	15.3	242	24.7	12.8
Västra Sverige . . .	526	44	8.3	43	8.2	64	12.2	62	11.8	99	18.8	82	15.6	132	25.1	13.4
Norra Sverige . . .	248	23	9.3	23	9.3	34	13.7	35	14.1	47	18.9	31	12.5	55	22.2	12.7
Samtliga orter . . .	12 854	218	7.6	320	11.2	384	13.5	376	13.2	478	16.7	423	14.8	655	23.0	13.0
Städ. m. öv. 10000 inv.	1 560	69	4.4	114	7.3	145	9.3	197	12.6	286	18.4	272	17.4	477	30.6	16.1
Övriga städer . . .	789	67	8.5	125	15.8	159	20.2	87	11.0	125	15.9	90	11.4	136	17.2	10.5
Köp. o. mun.-samh.	230	24	10.4	36	15.7	32	13.9	52	22.6	35	15.2	31	13.5	20	8.7	8.7
Landsbygden . . .	275	58	21.1	45	16.4	48	17.5	40	14.5	32	11.6	30	10.9	22	8.0	7.1
Murare	{ st. 653	29	4.4	54	8.3	54	8.3	63	9.6	112	17.2	134	20.5	207	31.7	15.8
	{ lb. 139	16	11.5	31	22.3	23	16.6	26	18.7	20	14.4	11	7.9	12	8.6	7.4
Träarbetare . . .	{ st. 487	33	6.8	54	11.1	69	14.1	69	14.2	88	18.1	63	12.9	111	22.8	12.4
	{ lb. 235	48	20.4	32	13.6	37	15.7	45	19.2	29	12.3	30	12.8	14	6.0	7.4
Grovarbetare . . .	{ st. 357	25	7.0	58	16.2	84	23.5	37	10.4	47	13.2	31	8.7	75	21.0	10.4
	{ lb. 41	6	14.6	4	9.8	6	14.6	11	26.8	5	12.2	3	7.3	6	14.7	9.0
Övriga	{ st. 852	49	5.8	73	8.6	97	11.4	115	13.5	164	19.2	134	15.7	220	25.8	14.4
	{ lb. 90	12	13.3	14	15.6	14	15.6	10	11.1	13	14.4	17	18.9	10	11.1	9.0
Ålders-	{ under 18 år . 17	9	52.9	5	29.4	3	17.7	—	—	—	—	—	—	—	—	—
grup-	{ 18—24 » . 290	80	27.6	64	22.1	79	27.2	58	20.0	9	3.1	—	—	—	—	—
per	{ 25—39 » . 1 425	129	9.1	153	10.7	195	13.7	234	16.4	356	25.0	251	17.6	107	7.5	—
	{ 40—54 » . 853	—	—	98	11.5	72	8.4	72	8.4	102	12.0	144	16.9	365	42.8	—
	{ 55 åro. däröfver 269	—	—	—	—	35	13.0	12	4.5	11	4.0	28	10.4	183	68.1	—

under senare år karakteriserats av stor oro och omfattande arbetskonflikter. Siffermässiga uppgifter i detta avseende förefinnas i de först av Kommerskollegii avdelning för arbetsstatistik och sedermera Socialstyrelsen utgivna årliga berättelserna rörande arbetsinställelser fr. o. m. 1903, vilka redogörelser utmärka sig genom en hög grad av fullständighet och noggrannhet, även om de ej kunnat undgå att röna inverkan av de särskilda svårigheter, som möta en officiell statistik på detta område.² En sammanställning av vissa ur denna

¹ Dessutom 177 arbetare, som ej lämnat uppgift i detta avseende.

² Dessa svårigheter, vilka speciellt avse särskiljningen av arbetsinställelser i egentlig mening från andra rörelser (blockader o. d.), redovisningens fullständighet även beträffande små lokala konflikter samt beräkningen av antalet arbetare och förlorade arbetsdagar, och som varit föremål för livlig diskussion, särskilt i Tyskland före kriget, belysas för vårt lands vidkommande bäst genom jämförelse mellan den officiella statistiken och förefintlig privat statistik på området. Beträffande Svenska arbetsgivareföreningen, som sedan år 1919 innefattar det övervägande flertalet organiserade arbetsgivare (jfr sid. 25), upptagas i 1919 års styrelseberättelse 391 löne- o. d. rörelser utan och 331 med konflikt (varav 20 påbörjade före 1919), medan för 1920 motsvarande tal äro resp. 491 och 371 (44). De arbetsnedläggelser, som under 1919 ägde rum vid till skadeersättning berättigade företag, omfattade sammanlagt 27 349 arbetare och medförde 1 187 755 förlorade arbetsdagar, medan för år 1920 talen blevo resp. 107 255 och 5 635 815. Dessa siffror synas knappt stå i strid med de i tab. 34 upptagna, då man tager hänsyn till, att de där redovisade arbetsinställelserna till över 2/3 avsågo oorganiserade arbetsgivare. — Enligt Landsorganisationens berättelse för år 1919 (sid. 21, 170), för år 1920 kompletterad genom muntliga upplysningar, gestaltade sig dessa förhållanden under de senaste fem åren som följer:

statistik hämtade huvuddata för tioårsperioden 1911—1920 meddelas för såväl byggnadsverksamheten för sig (innefattande husbyggnadsverksamhet, målning och glasmästeri, monteringsarbeten, järnvägs- samt väg- och vattenbyggnader) som för samtliga näringsgrenar i efterföljande tab. 34. Vare sig man ser på de kolumner, som angiva antalet arbetsinställelser, eller på dem, som medelst uppgifter om antalet berörda arbetare och förlorade arbetsdagar markera desammas omfattning och betydelse, framgår, att inom byggnadsverksamheten i än högre grad än inom näringslivet i allmänhet lugna år å arbetsmarknaden växla med oroliga. Såsom år med omfattande arbetskonflikter framträda särskilt 1911, 1917, 1918 och 1920, då ända till en tredjedel och däröver av hela byggnadsarbetarstammen synes hava varit indragen i strejk eller lockout (jfr sid. 25). Liksom konflikterna variera från år till år, förete de även stora fluktuationer under årets olika månader. Detta åskådliggöres genom tab. 35, i vilken, på grundval av de såsom bilaga till den officiella arbetsinställelseberättelsen meddelade individualredogörelserna för under resp. år påbörjade strejker och lockouter, utförts en sammanställning, utvisande antalet av arbetsinställelser inom byggnadsverksamheten berörda arbetare under olika månader åren 1911—1920. I denna tabell, liksom det därpå grundade, åren 1911, 1912 samt 1918—1920 avseende diagram V, framträder klart, hurusom särskilt under

	1916	1917	1918	1919	1920
Hela antalet iscensatta rörelser	1 247	1 777	2 878	2 950	3 419
därav arbetskonflikter	232	495	912	812	933
Antal förlorade arbetsdagar för organiserade	179 205	535 335	799 254	906 662	3 817 792

Anmärkas bör, att i det redovisade antalet konflikter innefattas ej blott strejker och lockouter utan även vissa blockader samt såsom »trakasserier» redovisade följdkonflikter, vilka 1916—1919 utgjorde 50—150 per år och 1920 uppgingo till 117. Men även sedan avdrag gjorts härför, blir konfliktantalet anmärkningsvärt högt, särskilt i betraktande av, att c:a $\frac{1}{4}$ av de organiserade arbetarna stodo utanför Landsorganisationen samt under senare år ca 15 % av arbetsinställelsena avsett icke organiserade arbetare. En närmare granskning av de redogörelser från fackförbunden, som ligga till grund för nu meddelade siffror, visar emellertid, att exempelvis en allmän lockout, vilken i den officiella statistiken redovisas som en enhet, i fackförbundsstatistiken kan räknas som ända till 40 å 50 konflikter allt efter det antal avtalsrörelser, som utmynnat i densamma. Även efter nödig korrektion med hänsyn till dylika skiljaktigheter i redovisningssättet, vill det synas, som om ett antal smärre, rent lokala strejker skulle kvarstå oredovisade till den officiella statistiken, vilket förhållande nog ej saknar sin betydelse särskilt för byggnadsbranschen. Vad beträffar antalet förlorade arbetsdagar, äro de anförda siffrorna mycket låga i jämförelse med de officiella, även om hänsyn tages till, att de förra uteslutande avse organiserade arbetare. Rättvisligen må erkännas, att man här har att göra med ett mycket invecklat problem, som dessutom ter sig olika från arbetsgivare- och arbetaresynpunkt. Därest nämligen under en konflikt nya arbetare antagas och de strejkande eller utestängda en längre eller kortare tid efter driftens igångsättande måste gå arbetslösa, räknas de på så sätt förlorade arbetsdagarna med i fackförbunden men ej i arbetsgivarens statistik. Motsatt måste förhållandet bliva i ett fall, där de strejkande snart erhålla annat arbete, medan arbetsgivaren måste låta sin rörelse ligga nere. Under åren 1916—20 med deras i stort sett mycket goda konjunkturer torde i stor utsträckning detta sistnämnda varit fallet, och särskilt synes det gälla i fråga om 1920 års stora byggnadskonflikt. Enligt arbetsgivarnas uppgifter skulle denna hava berört 11 400 arbetare och varat i c:a 8 månader, varför totalantalet förlorade arbetsdagar beräknats till c:a 2·28 milj. Enligt undersökningar av vissa fackförbund omfattade den av konflikten direkt orsakade faktiska arbetslösheten per arbetare emellertid blott c:a 90 dagar, varigenom summan förlorade arbetsdagar skulle nedgå till c:a 1·03 milj. Då, såsom ovan sid. 36 påvisats, byggnadsverksamheten, betraktad och bedömd i sin helhet och ej efter förhållandena å vissa orter, synes hava lidit ganska obetydligt av konflikten, vill det synas, som om sistnämnda siffra även ur produktionssynpunkt skulle ge ett bättre uttryck för den av konflikten förorsakade förlusten än den förstnämnda, som ensam influer i den officiella statistiken. Det synes därför böra uppställas som ett önskemål, att i den mån ske kan sifferserierna måtte meddelas med utgångspunkt från en var av dessa båda synpunkter.

Tab. 34. Arbetsinställelser inom byggnadsverksamheten och inom samtliga näringsgrenar åren 1911—1920.

År, då arbetsinst. påbörjades	Byggnadsverksamhet					Samtliga näringsgrenar						
	Antal arbetsinställelser				Högsta antal dir. berörda arbetare	Antal förlorade arbetsdagar	Antal arbetsinställelser				Högsta antal dir. berörda arbetare	Antal förlorade arbetsdagar
	Strejker	Lockout-ter	Bländade	Tillhopa			Strejker	Lockout-ter	Bländade	Tillhopa		
1911	23	1	—	24	12 034	422 900	85	9	4	98	20 576	569 800
1912	16	—	—	16	489	5 120	108	4	4	116	9 980	292 145
1913	30	—	—	30	2 082	78 795	118	1	—	119	9 591	303 344
1914	27	—	—	27	1 943	84 788	105	8	2	115	14 385	620 469
1915	24	—	—	24	1 169	17 698	70	7	3	80	5 119	83 270
1916	65	—	3	68	4 654	143 351	218	2	7	227	20 711	474 718
1917	127	—	2	129	10 830	349 424	458	8	9	475	46 701	1 108 819
1918	129	2	14	145	14 501	451 343	668	10	30	708	61 223	1 436 409
1919	77	1	2	80	3 477	85 505	414	10	16	440	81 041	2 295 910
1920	41	2	5	48	14 562	2 464 748	455	9	22	486	139 039	8 942 543
S:a 1911—20	559	6	26	591	65 741	4 103 672	2 699	68	97	2 864	408 366	16 127 427

Tab. 35. Av arbetsinställelser inom byggnadsindustrien berörda arbetare under olika månader åren 1911—1920.

År	Januari	Februari	Mars	April	Maj	Juni	Juli	Augusti	Septem-ber	Oktober	Novem-ber	Decem-ber
1911	38	825	1 173	176	—	425	10 028	10 210	10 074	10 052	—	—
1912	54	210	129	21	53	27	56	135	97	—	—	—
1913	—	140	80	617	684	797	1 122	585	249	83	152	40
1914	86	289	642	410	819	744	666	615	374	126	146	—
1915	—	—	128	225	179	104	314	53	403	49	—	64
1916	371	392	224	574	1 021	770	640	969	651	729	393	374
1917	110	210	221	704	2 161	4 210	4 749	4 408	2 007	1 029	1 233	445
1918	615	799	3 325	9 146	7 663	7 941	7 564	6 908	1 061	341	128	75
1919	63	363	543	680	585	712	1 058	1 038	1 177	377	281	327
1920	1 626	1 841	1 863	13 247	13 172	11 552	11 683	11 594	11 688	11 907	11 717	223
S:a 1911—1920												
antal	2 963	5 069	8 328	25 800	26 337	27 282	37 880	36 515	27 781	24 693	14 050	1 548
%	1·2	2·1	3·5	10·8	11·1	11·4	15·9	15·4	11·7	10·4	5·9	0·6

mera utpräglade konfliktår arbetsinställelserna äro koncentrerade till den egentliga byggnadssäsongen. Under tioårsperioden i dess helhet kommo sålunda av samtliga strejkande eller utestängda arbetare ej mindre än 76·3 % på tiden april—september och blott 23·7 % på månaderna oktober—mars. Framhållas må, att den genom hopräkning av månadssiffrorna erhållna totalsumma, på vilken dessa procenttal uträknats, innesluter talrika dubbelräkningar och därför blir väsentligt högre än den förut meddelade siffran för antalet konfliktberörda arbetare under nämnda tidsperiod.

Vill man närmare skärskåda arbetsstriderna inom byggnadsfacken, synes det vara lämpligast att bortse från nu berörda årliga och månatliga fluk-

tuationer genom att utgå från de i tab. 34 meddelade summatalen för hela tidsperioden 1911—1920. Det framgår härav, att medan genomsnittliga antalet arbetare inom byggnadsbranschen under perioden torde understigit 10 % av det till c:a 600 000 uppskattade totalantalet arbetare inom industri, handel och samfärdsl, likväl på den förstnämnda kommo 20·6 % av samtliga arbetsinställelser, 16·1 % av totalantalet därav berörda arbetare samt 25·4 % av hela antalet förlorade arbetsdagar. Byggnadsindustriens anpart av arbetsstriderna synes i vårt land vara större än åtminstone på vissa håll i utlandet. Sålunda inträffade åren 1919 och 1920 inom Englands då så forcerat arbetande byggnadsindustri resp. 150 och 247 arbetsinställelser, motsvarande resp. 10·6 och 14·4 % av samtliga. Härav berördes resp. c:a 25 000 (1·8 %) och 47 000 arbetare (2·3 %), medan konflikternas sammanlagda varaktighet utgjorde resp. 578 000 (1·7 %) och 896 000 (3·3 %) arbetsdagar.¹

Den svenska arbetsinställelsestatistiken ger jämväl ett mått på de förlorade arbetsdagarnas relativa vikt och betydelse genom att ställa desamma i relation till hela antalet arbetare, resp. utgjorda dagsverken inom de särskilda näringsgrenarna. Detta har emellertid blott kunnat ske, i den mån industristatistiken härom innehåller uppgifter, och sålunda bl. a. ej för byggnadsverksamheten. Emellertid möjliggöra vissa för förevarande undersökning insamlade uppgifter att med åtminstone approximativ riktighet beräkna antalet inom byggnadsindustrien anställda arbetare och utgjorda dagsverken under olika år.² Uträknas med tillhjälp härav nyss berörda relativtal för byggnadsindustrien, erhållas följande talserier, varuti i jämförelsesyfte jämväl inryckts motsvarande siffror för fabriksindustrien, vilka för åren 1918—1920 meddelas i berättelserna men för de tidigare åren beräknats på grundval av där meddelade uppgifter:

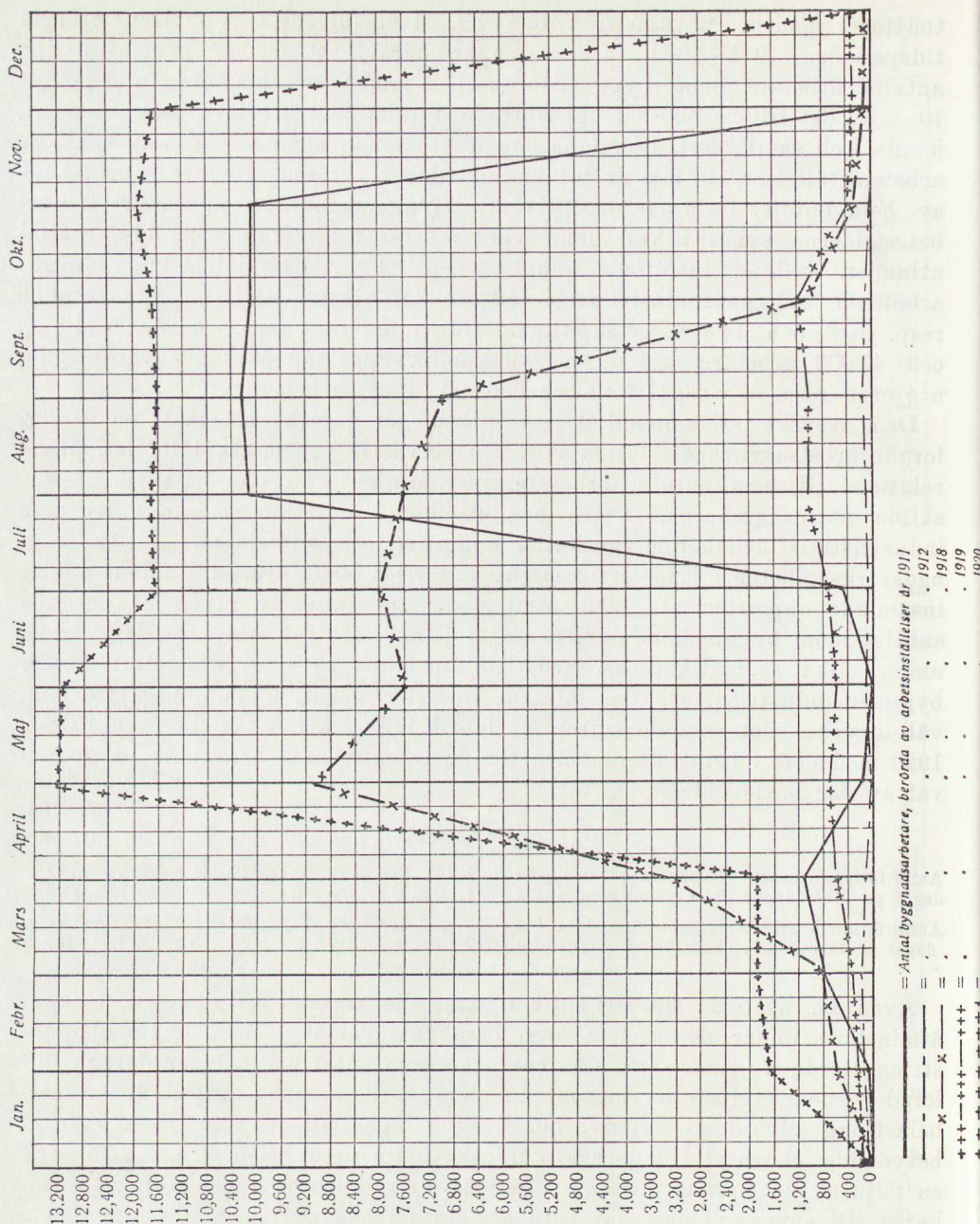
	Medeltal											
År:	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1911—1920	
Antal förlorade arbetsdagar pr 1000 dagsv.	{Byggnadsind. 57·6 0·8 13·7 14·5 3·0 23·9 54·1 64·5 11·8 339·0 58·3											
	{Fabriksind. . 1·8 3·4 2·4 5·0 0·6 2·5 6·8 8·6 23·1 87·7 14·2											
Antal förlorade arbetsdagar pr år och arb.	{Byggnadsind. 14·4 0·2 3·4 3·6 0·8 6·0 13·5 16·1 3·0 84·7 14·6											
	{Fabriksind. . 0·5 1·0 0·7 1·5 0·2 0·7 2·0 2·1 5·4 20·8 3·5											

Även om, av ovan sid. 108 not 2 angivna skäl, antalet förlorade arbetsdagar åtminstone under de senaste åren beräknats väl högt inom byggnadsindustrien, torde i genomsnitt ett avsevärt större antal arbetsdagar där gå förlorade genom strejk eller lockout än inom fabriksindustrien. Och denna merbelastning blir ännu tyngre, om hänsyn toges till den säkerligen mycket betydande, ehuru ej i dagsverken uppskattbara produktionsförlust, som varit en följd av arbetarnas missnöje före själva strejktubrotten och efter det strejkerna till synes avblåsts, låt vara att detta i någon mån motverkats genom

¹ Labour Gazette 1921, n:r 1.

² Härvid hava använts de sid. 34 meddelade uppgifterna om antalet av kollektivavtal berörda arbetare, dock utökade med hänsyn till att enligt arbetsinställelsestatistiken 1911—1920 c:a 15 % av konflikterna avsett oorganiserade arbetare, vilka sålunda sannolikt arbetat utan kollektivavtal. Antal dagsverken per arbetare har beräknats med ledning av sid. 127 meddelade uppgifter.

Diagram V. Av arbetsinställelser inom byggnadsindustrin berörda arbetare under olika månader åren 1911—1912 och 1918—1920.

ackordsarbetets produktionsfrämjande inflytande.¹ Framhållas må i detta samband, att av de åren 1911—1920 inom byggnadsverksamheten inträffade arbetsinställelserna blott hälften (50·7 %, efter arbetarantalet räknat) ledde

¹ Se John Leitch: »Man to man», i svensk översätt. under titeln »Samförstånd mellan kapital och arbete», utg. av Sveriges Industriförbund, Div. publ. n:r 19, sid. 13.

till, att arbetarnas fordringar helt eller i huvudsak kunde genomdrivas, medan de återstående bilades på arbetsgivarnas villkor eller genom lika eftergifter å båda sidor. Rörande de drivande krafterna vid dessa arbetsstrider upplyser statistiken, att huvudorsaken till tre fjärdedelar av samtliga (72·4 % räknat efter antalet arbetsinställelser, 76·5 % efter antalet berörda arbetare) varit arbetarnas begäran om löneförhöjning, och vid sidan av denna dominerande konfliktorsak intaga övriga anledningar, såsom arbetstiden, sättet för arbetares antagande och avskedande, kollektivavtal, föreningsrätten m. m., en skäligen undanskymd plats.

De i det föregående lämnade uppgifterna giva å ena sidan vid handen, att vårt lands byggnadsindustri i kanhända högre grad än ett flertal andra yrken förfogar över en stam av äldre erfarna yrkesmän, av vilkas arbetsförtjänst många bero för sitt uppehälle, men vitsorda å den andra, att icke desto mindre ifrågavarande näringsgren i högre grad än flertalet andra under senare år hemsökts av omfattande arbetskonflikter. Härav torde man vara berättigad att draga den slutsatsen, att inom byggnadsverksamheten råder en utpräglad otillfredsställelse och »industriell oro», och det synes lämpligt undersöka, om denna kan bero på verksamhetens egenartade natur eller på arbetets nuvarande organisation eller på båda dessa förhållanden i förening.

7. Olycksfall i arbete inom byggnadsverksamheten.

Vad först arbetets natur beträffar, får denna sin prägel av, att byggnadsarbetet övervägande bedrives som ett utearbete, vilket utsätter sina utövare för de särskilt under våra klimatiska förhållanden ofta skadebringande verkningarna av väder och vind, köld och regn, och som därjämte ofta sker på ställningar eller eljest på farliga höjder och därigenom medför allvarliga risker för liv och lem. Någon yrkeshygienisk statistik, som på ett uttömmande sätt behandlar och klarställer de sjukdoms- och olycksfallsrisker byggnadsarbetaren löper i jämförelse med andra arbetare, finnes dock ej i vårt land, utan är man i detta avseende i huvudsak hänvisad till den statistik över olycksfall i arbete, som t. o. m. år 1917 utarbetats av Socialstyrelsen och därefter omhänderhaves av Riksförsäkringsanstalten. En sammanställning av vissa huvuddata från denna statistik, i vad den avser byggnadsverksamheten (d. v. s. husbyggnadsverksamhet, målning och glasmåsteri, monteringsarbeten, väg- och gatu-, järnvägs- och spårvägs- samt vattenbyggnader) meddelas för tiden fr. o. m. år 1906 t. o. m. år 1917, som utgör det senaste år, för vilket dylik statistik hittills föreligger publicerad, i omstående tab. 36.

Vare sig man ser på siffrorna för antalet olycksfall eller på de något större talen för därigenom skadade personer, visar tabellen för tolvårsperioden en betydande ökning, vilken för byggnadsverksamheten i dess helhet uppgår till c:a 40 %. Då, såsom förut sid. 34 anförts, antalet byggnadsarbetare under denna tidsperiod snarare torde minskats än ökats, ligger det nära till hands att härav sluta, att olycksfallsrisken inom byggnadsindustrien skulle

Tab. 36. Olycksfall i arbete inom byggnadsverksamheten under åren 1906—1917.

År	Antal olycks- full	Antal skadade	Av de skadade voro arbetare											
			under 18 år	18 år och däröver	i stä- derna	å lands- byg- den	inom hus- byggnads- verksamhet		inom målning och glasmästeri		inom monterings- arbeten		inom väg- och vattenbygg- nadsarb. m. m.	
							städer	lands- bygd	städer	lands- bygd	städer	lands- bygd	städer	lands- bygd
1906 . . .	838	858	28	830	554	304	295	128	7	1	106	33	146	142
1907 . . .	1 067	1 083	26	1 057	656	427	308	198	8	4	106	63	234	162
1908 . . .	1 013	1 035	22	1 013	470	565	194	200	5	1	62	88	209	276
1909 . . .	881	904	10	894	440	464	138	149	6	—	68	52	228	263
1910 . . .	961	970	24	946	494	476	172	202	8	—	54	42	260	232
1911 . . .	960	981	13	968	434	547	138	189	8	2	67	47	221	309
1912 . . .	1 210	1 224	24	1 200	662	562	202	106	12	1	122	56	326	399
1913 . . .	1 272	1 293	33	1 260	683	610	235	179	10	1	126	68	312	362
1914 . . .	1 314	1 338	31	1 307	700	638	262	202	9	—	181	111	248	325
1915 . . .	1 157	1 174	24	1 150	620	554	176	147	7	3	84	66	353	338
1916 . . .	1 174	1 196	33	1 163	680	516	214	206	11	3	95	94	360	213
1917 . . .	1 236	1 246	40	1 206	734	512	262	244	10	2	116	87	346	179
S:a 1906—17	13 083	13 302	308	12 994	7 127	6 175	2 596	2 150	101	18	1 187	807	3 243	3 200

alltmera tilltagit. Emellertid synes man icke vara berättigad till en sådan slutsats, enär det i berättelserna över olycksfall i arbete uttryckligen framhålls, att den fortgående ökningen sannolikt helt och hållet torde vara att tillskriva vissa åtgärder, som vidtagits för att inträffade olycksfall måtte bli anmälda fullständigare än tidigare skett. Med hänsyn härtill synes uppmärksamheten mindre böra riktas på de särskilda årsiffrorna och deras fluktuationer än på summatalen för hela tidsperioden 1906—1917, vilka såsom avseende över 13 000 olycksfall, torde innebära ett ganska fullständigt material för olycksfallsstatistiska utredningar beträffande byggnadsverksamheten.

Härav framgår, att av de 13 302 genom olycksfall skadade personerna 308 eller 2·3 % voro under och 12 994 eller 97·7 % över 18 år. Fördelade på olika grenar av byggnadsverksamheten kommo 4 746 eller 35·7 % på husbyggnadsverksamhet, 119 eller 0·9 % på målning och glasmästeri, 1 994 eller 15·0 % på monteringsarbeten samt 6 443 eller 48·4 % på väg- och vatten- samt järnvägs- och spårvägsbyggnader. Uppdelas olycksfallen allt eftersom de inträffat i städerna eller på landsbygden, kommo 7 127 eller 53·6 % på de förra och 6 175 eller 46·4 % på den senare ortgruppen beträffande byggnadsverksamheten i dess helhet, medan för dennas fyra nyssnämnda grenar motsvarande jämförelsetal bli 36·4, resp. 34·8 %, 1·4 resp. 0·3 %, 16·7 resp. 13·1 % och 45·5 resp. 51·8 %.

Av större betydelse för bedömande av olycksfallsrisken inom byggnadsverksamheten än nu meddelade siffror är antalet skadade per 1 000 årsarbetare, vilken sistnämnda räkneenhet plägar antagas motsvara 300 utgjorda dagsverken. Såsom förut angivits, föreligga visserligen för byggnadsindustriens vidkommande inga arbetarantalssiffror i den officiella statistiken, men med användande av de ovan sid. 44 meddelade uppgifterna om dags-

verksantalet år 1918 torde det bliva möjligt att härvidlag komma till ett åtminstone approximativt riktigt resultat. Ställes det på grundval av nämnda dagsverksantal beräknade årsarbetareantalet i relation till antalet genom olycksfall skadade under det senaste år, för vilken dylik statistik föreligger, nämligen år 1917, blir antalet skadade per 1 000 årsarbetare för hela byggnadsverksamheten 38.3 samt för husbyggnadsverksamhet 29.5, målning och glasmåsteri 6.5, monteringsarbeten 43.9 och väg- och vattenbyggnadsarbeten 58.9. Till jämförelse må meddelas följande siffror för olycksfallsrisken inom vissa andra näringsgrenar, för vilka dylika meddelas i den officiella statistiken, beträffande dels år 1917, dels i genomsnitt för de fem åren 1913—17, då enahanda yrkesklassificering varit i tillämpning och alltså för olika yrkesgrupper jämförbara siffror kunna erhållas:

Yrkesgrupp:		Malm- brytn. o. me- tall- ind.	Jord- o. sten- ind.	Skogs- hant. o. trä- ind.	Pap- pers- graf. ind.	Livs- o. me- dels- ind.	Textil- och be- klädn. ind.	Läder, hår-, o. gum- miv- ind.	Kem- tekn. ind.	Kraft- o. vat- ten- verk	Land- trans- port	Till- hopa
Antal skada- de pr 1 000 årsarb.	år 1917	81.1	62.6	56.7	44.0	27.5	9.5	16.3	55.8	31.5	69.2	57.5
	i medeltal 1913—17	78.3	61.4	55.4	44.0	25.2	8.7	15.1	49.1	36.4	60.2	53.0

Av dessa siffror att döma skulle byggnadsarbetarens yrke vara mindre farligt icke blott än järnvägs- och spårvägsdrift och annan landtransport utan även än åtskilliga gruv- och fabriksarbetarfack, speciellt inom malm-brytnings- och metall-, jord- och sten-, trä-, pappers- och kemisk-teknisk industri. En i Norge nyligen verkställd specialbearbetning av därvarande riksförsäkringsanstalts material för tioårsperioden 1907—1916 synes emellertid sätta byggnadsindustrien i en väsentligt högre farlighetsklass, karakteriserad genom 61.2 olycksfall per 1 000 »årsverk» (å 300 dagsverken). Högre komma enligt denna utredning blott gruvdrift (»ertser og malmer») med ej mindre än 144.5 samt jord- och skogsbruk (i den mån detta beröres av olycksfallsförsäkringen) med 90.0, medan övriga näringsgrenar visa lägre tal, exempelvis maskinindustri, transportarbete, kemisk industri och träindu-stri 50—59.¹

Återvänder man därefter till den svenska olycksfallsstatistikens uppgifter angående byggnadsverksamheten, utvisa dessa i fråga om olycksfallens tillkomst och förlopp under 1907—17 följande:²

Orsak:	Ångpan- nor o. rör, upp- värm- nings-, belysn.-o. kem. app.	Mo- torer	Trans- miss. o. el. ledn.	Hand- verk- tyg m. m.	Ar- bets- mask.	Trans- port- medel	Spräng- ämnen	Lastn., barn. och lyftn.	Fall o. fall. före- mål	På annat eller okänt sätt	Samt- liga	
Genom olycksfall skadade	antal	83	33	149	4 276	359	2 400	352	2 589	1 538	665	12 444
	%	0.7	0.3	1.2	34.4	2.9	19.3	2.8	20.8	12.3	5.3	100.0

¹ Ulykkesstatistikk meddelt ved Chefinspektoratet for fabrikktilsynet, Sociale Meddelelser 1921, nr 5.

² Uppgifterna för år 1906 ha uteslutits på grund av mindre detaljerad bearbetning i detta avseende.

Dessa sifferuppgifter angående arbetets risker inom byggnadsverksamheten karaktisera på samma gång de därinom använda arbetsmetoderna såsom av övervägande hantverks- och handarbetsnatur. Medan sålunda transmissioner, ledningar och arbetsmaskiner krävt relativt få offer, kommer huvudparten av desamma på grupperna handverktyg, transportmedel, lastning, bärning och lyftning samt fall och fallande föremål.

Rörande olycksfallens påföljd meddelas, att beträffande 12 444 skadade, om vilka dylika uppgifter föreligga, 10 811 eller 86·9 % lidit övergående skada (därav 78·6 % sjukdom i 5—60 dagar och 8·3 % i 61 och däröver), medan 1 114 eller 9·0 % ådragit sig för livet kvarstående men (därav 2·5 % invaliditet under och 6·5 % över 10 %) samt 440 eller 3·5 % lidit döden; rörande återstående 79 eller 0·6 % förelåg okänd eller ej definitivt fastställd påföljd.

Nu berörda uppgifter, vilka i den officiella statistiken meddelas med stor utförlighet och noggrannhet, leda tanken på möjligheten att utnyttja dem i och för »vägning» av olycksfallssiffrorna i syfte att å ena sidan giva ett mera rättvisande mått på de särskilda yrkenas verkliga olycksfallsrisk än den vanliga metoden, som ju i sina summatal likställer ett skadat finger med ett krossat huvud, å den andra att i görligaste mån borteliminera den felkälla, som ligger däruti, att ett betydande antal särskilt smärre olycksfall aldrig redovisas till statistiken, i all synnerhet från så ostadiga och ambulatoriska sysselsättningar som byggnadsverksamheten. I fråga om de olycksfall, som blott förorsakat övergående oförmåga till arbete, låter sig en dylik »vägning» lätt verkställa med tillhjälp av det redovisade antalet sjukdagar men beträffande olycksfall, som medfört kvarstående oförmåga till arbete eller döden, blir huvudproblemet att söka uppskatta den därigenom uppkomna förlusten i arbetsdagar räknat. Utgår man från de olycksfall, som medfört döden, visa specialundersökningar för åren 1906—1910, att medelåldern för de omkomna var ca 38 år.¹ Enligt dödlighets- och livslängdstabellerna för 1901—1910² utgjorde återstående medellivslängden för män av denna ålder ca 32 år, men med hänsyn till, att det här närmast är fråga om den tid arbetaren kunnat förväntas kvarstanna i sitt fack, och med beaktande av, att industriarbetarna förete en skälig egenartad åldersuppbyggnad särskilt på grund av tendensen att redan i 40- och 50-års åldern lämna yrket — varför och varthän är ett av socialstatistikens många ännu olösta problem³ — synes den uppskattade tidsperioden böra avsevärt förkortas, exempelvis till 20 år, motsvarande ca 6 000 förlorade arbetsdagar. Man kommer då i överensstämmelse med Förenta staternas arbetsstatistik, som sedan ett flertal år tillbaka plägat komplettera frekvenstalen (accident frequency rates) med »svårhetstal» (accident severity rates) och nyligen antagit denna »vikt» i st. f. den förut använda 30 år eller 9 000 dagar.⁴ Fullständig invaliditet synes ur här ifrå-

¹ Ålderdomsförsäkringskommittén VI: Statistiska undersökningar, tab. 7, sid. 99 (Stockholm 1915).

² Statistisk årsbok 1921, tab. 44.

³ Mycket intresse ur denna synpunkt erbjuder en artikelserie »Das Lebensalter der deutschen Industriearbeiter in den wichtigsten Gewerbebezügen» i Reichs-Arbeitsblatt 1914, n:r 3—8.

⁴ Monthly Review of the U. S. Bureau of Labor Statistics: Vol. III n:r 1 (July 1916) sid. 6 ff., Vol. XIII n:r 3 (Sept. 1921), sid. 1 ff., n:r 4 (Oct.), sid. 174 ff. — International Labour Review Vol. V n:r 1 (Jan. 1922), sid. 145 ff.

gavarande synpunkt böra uppskattas väl så högt som dödsfall — den amerikanska statistiken satte här ursprungligen 35 år eller 10 500 arbetsdagar med hänsyn till den av dylika olycksfall orsakade större bördan för samhälle och släktingar. Sedan man sålunda fått en måttssiffra för 100 % invaliditet, erhållas »vikterna» för de lägre invaliditetsgraderna genom enkel procentberäkning; 75 % invaliditet skulle alltså motsvara 4 500 förlorade dagar, 10 % 600 o. s. v. Tillämpas nu angivna beräkningsmetod på siffrorna i 1917 års officiella olycksfallsstatistik, erhålles efter nödiga omräkningar följande tablå, varuti olycksfall med okänd eller ej slutligt fastställd påföljd lämnats å sido:

Olycksfallens påföljd		Malm- brytn. och me- tallind.	Jord- o. sten- ind.	Skogs- hant. o. trä- ind.	Pap- pers- o. graf. ind.	Livs- me- o. be- dels-kläd- ind.	Textil- o. be- dels-kläd- ind.	Lä- der-, hår- o. gum- miv.ind.	Kem.- tekn. ind.	Kraft- o. vat- ten- verk	Land- tran- sport	Bygg- nads- verk- samhet	Till- hopa ¹
Övergående oförmåga till arbete	skadade förl. d. (1 000)	10 517	1 771	3 633	1 614	697	324	185	871	297	3 852	1 109	24 870
Kvarstå- ende oförm. till arbete	skadade förl. d. (1 000)	229	40	110	42	17	10	5	21	7	87	33	601
		418	70	340	76	29	35	19	53	10	84	91	1 225
		377	83	339	85	40	37	11	56	16	139	139	1 322
Döden	skadade förl. d. (1 000)	84	17	69	21	14	2	—	5	7	58	43	320
		504	102	414	126	84	12	—	30	42	348	258	1 920
S:a förlora- de arbets- dagar	1 000 . pr års- arb.	1 111	225	863	254	142	59	17	107	60	575	430	3 843
		8.2	7.6	18.2	6.5	5.3	1.6	1.4	0.7	8.0	11.4	13.2	8.8

Jämföras sista radens »vägda» relationstal med de förut meddelade »ovägda», befinnes byggnadsindustrien nu komma i väsentligt högre riskgrupp, vilket tydligen beror på, att av de från denna verksamhetsgren inrapporterade olycksfallen ett förhållandevis stort antal varit av svårare natur. På byggnadsverksamheten kommo 1917 ej mindre än 13.2 förlorade arbetsdagar per årsarbetare (12.6 inom husbyggnad och 14.7 inom väg- och vattenbyggnad), och högre »svårhetstal» företedde blott skogs- och trävaruindustrien, medan landtransporten kom i ungefär samma klass. Vilka erinringar man än kan göra angående den här använda metoden att »väga» olycksfallssiffrorna och sålunda mot de därvid framkomna absoluta talen, torde det svårligen kunna förnekas, att de därpå beräknade relativtalen bättre än de »ovägda» lämpa sig för jämförelser beträffande den större eller mindre olycksfallsrisken inom olika näringsgrenar och för olika tidsperioder. Likaså äger metoden den stora fördelen, att den ger mera stabila jämförelsetal genom att till ett minimum reducera den felkälla, som ligger i den ofullständiga redovisningen av de smärre olycksfallen.

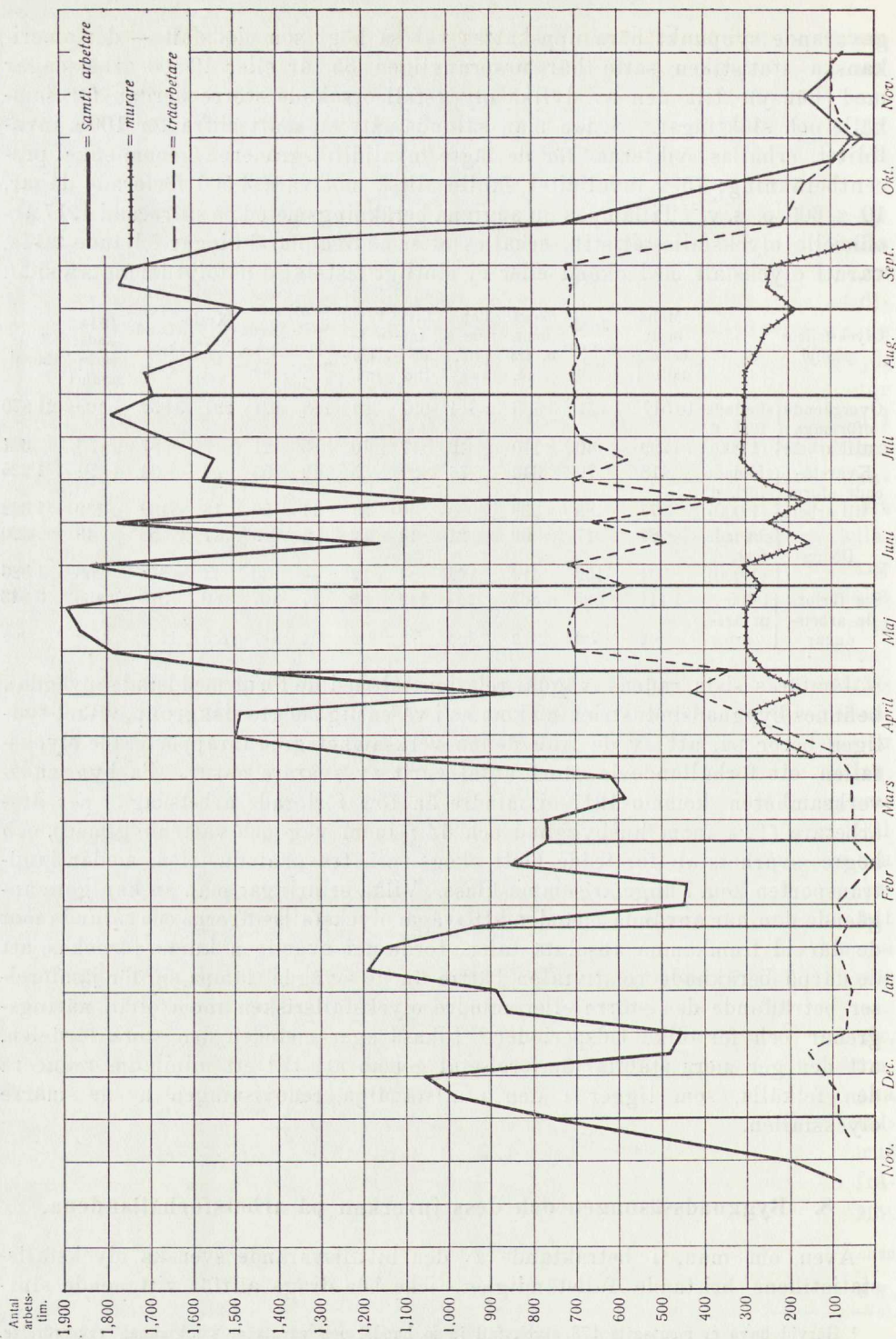
8. Byggnadssäsongen och dess inverkan på arbetsförhållandena.

Även om man, i betraktande av den hittillsvarande svenska olycksfallsstatistikens bristande fullständighet, icke bör draga alltför vittgående slut-

¹ Härvid hava ej medtagits 173 olycksfall inom handel och varulager samt annan yrkesrörelse.

Diagram VI. Normal byggnadssäsong för ett åren 1918—1919 uppfört s. k. landshövdingehus i Göteborg.

Sammanlagda antalet arbetstim. för dels murare och träarb., dels samtliga arbetare (murare, träarb., grundläggare, hantl., drivare, arbetskarl. och rengör.-pers.)

satser av vad ovan anförts, synas emellertid meddelade siffror och uppgifter häntyda på, att byggnadsverksamheten, enkannerligen när densamma bedrivs i form av vanligt husbyggnadsarbete, icke synes vara förknippad med större olycksfallsrisk än åtskillig annan yrkesutövning. Det synes också knappast vara själva byggnadsarbetets natur, som på arbetarna verkar avskräckande och irriterande, utan fastmer dess nuvarande teknisk-ekonomiska organisation.

Under hänvisning till vad ovan (sid. 15) anförts rörande denna och speciellt angående de avvikelser densamma företer från den vanliga fabriksorganisationen, må här blott framhållas, att byggnadsindustrien utgör ett säsongyrke och under våra klimatiska förhållanden ett mycket utpräglat sådant, ävensom att arbetsförhållandenas därav betingade ostadighet i hög grad skärpes genom att verksamheten icke är stationär utan utövas på växlande arbetsplatser och av ett flertal varandra successivt avlösande arbetarkategorier. För att välja ett konkret exempel plägar i Stockholm ett husbygge, då det, som sedvanligt är inom den egentliga staden, skall ske å förut bebyggd tomt, påbörjas med rivningsarbeten efter 1 oktober, varefter grundläggningsarbetena påbörjas för att efterföljas med tegelmurningsarbeten, vilka pågå, tills starkare frost börjar inträda, d. v. s. vanligen vid jultiden. Under vintern får huset torka ut den i byggnadsordningen föreskrivna tiden av tre månader (tiden januari—mars), varefter under våren och sommaren verkställas in- och utvändig putsning, inredningsarbeten och målning, så att huset kan stå färdigt till inflyttning den 1 oktober. I Göteborg synas de särskilda byggnadsarbetena anordnas på i stort sett samma sätt och i samma tidsföljd, såsom framgår av vidstående av kamrer H. Lindholm benäget meddelade diagram VI över den normala byggnadssäsongen i denna stad, exemplifierad genom månatliga antalet utgjorda arbetstimmar för olika arbetarkategorier vid uppförande under åren 1918—19 av ett av de för nämnda stad typiska s. k. landshövdingehusen.

9. Arbetsförmedling för byggnadsarbetare.

Med utgångspunkt från det nu anförda inses det lätt, vilket betydande antal arbetstimmar kan förloras ej blott på grund av arbetssäsongens inskränkning genom otjänlig väderlek utan även genom sökande efter arbete mellan de ofta kortvariga anställningsperioderna vid de särskilda byggnadsföretagen. Detta sistnämnda gäller särskilt, när arbetaren använder sig av det gamla systemet med »rundgång» från arbetsplats till arbetsplats för att ofta blott mötas av anslaget »arbetsstyrkan fulltalig». På smärre orter, där arbetsgivare och arbetare hava personlig kännedom om och stå i nära beröring med varandra, kan denna form av arbetsanvisning hava ett visst berättigande, ehuru den även här lätt kan ge anledning till trakasserier och mer eller mindre grundade anklagelser för utestängande av vissa arbetare från sig yppande arbetstillfällen. Å större orter ökas av naturliga skäl friktionsanledningarna, varjämte tidsförlusten växer med byggnadsmarknadens vidgade omfattning. Här gör sig därför ett starkt behov gällande att söka

i görligaste mån till en punkt centralisera utbud och efterfrågan å arbetsmarknaden. I vårt land har man i detta syfte hittills anlitat i huvudsak tvenne tillvägagångssätt. Det ena har varit att, i samband med organisationsrörelsens ökade utbredning bland arbetarna, vederbörande yrkesföreningar tagit jämväl arbetsförmedlingen om hand, och alltjämt finnas åtskilliga orter och byggnadsfack, där arbetsgivarna hava för vana att vid behov av särskilt yrkesarbetare hänvända sig till vederbörande fackförenings expedition. Det är dock en från såväl in- som utlandet känd sak, att när vare sig arbetare eller arbetsgivare kunnat slå under sig arbetsförmedlingen, ifrågavarande part lätt frestas att utnyttja densamma som maktmedel i lönestriden. I vårt land har man emellertid vetat att i huvudsak förebygga en dylik icke önskvärd utveckling genom att från år 1902 i alltjämt växande utsträckning skapa avgiftsfria offentliga arbetsförmedlingskontor, vilka uppehållas genom bidrag av staten och kommunerna och ledas av styrelser, inom vilka såväl arbetsgivare som arbetstagare äro i lika mån representerade. Redan från början hava byggnadsarbetarna utgjort en ganska betydande del av arbetsförmedlingsanstalternas klientel, och huru förhållandena utvecklats sig under det senaste decenniet, belyses genom efterföljande tab. 37, vilken är grundad dels på de i Sociala Meddelanden publicerade redogörelserna för Sveriges offentliga arbetsförmedlingsverksamhet under vart och ett av åren 1911—1920, dels på en för ändamålet verkställd specialbearbetning av de till grund för dessa berättelser liggande primäruppgifterna. Härav framgår, att under nämnda tioårsperiod de offentliga arbetsförmedlingsanstalterna fingo mottaga sammanlagt 207 841 ansökningar om arbete inom byggnadsverksamheten, motsvarande 13.3 % av samtliga manliga arbetssökande. Samtidigt anmäldes inom branschen 105 972 lediga platser eller 9.4 % av samtliga, medan av densamma tillsattes 86 401 eller 81.5 %, vilket förmedlingsresultat utgör 9.8 % av samtliga tillsatta manliga platser över huvud. Utgår man från de (sid. 34, 47, 123) meddelade uppgifterna om antalet arbetare och anställningar per år, torde emellertid de genom den offentliga arbetsförmedlingen årligen i medeltal tillsatta 8 640 platserna inom byggnadsindustrien knappast representera mer än 20 % av det faktiska antalet årliga arbetsanställningar inom denna verksamhetsgren enbart i städer och stadsliknande samhällen.

En närmare granskning av tabellens siffror synes även ge vid handen, att den offentliga arbetsförmedlingen utvecklat sig vida långsammare inom byggnadsverksamheten än inom andra branscher. Då med hänsyn till de under redogörelseåren starkt växlande konjunkturerna såväl inom byggnadsindustrien som inom näringslivet i allmänhet en jämförelse mellan enstaka år lätt kan bli missvisande, ha nedan tabellens uppgifter om tillsatta platser omräknats till indextal, varvid a) talen för år 1911 satts = 100, b) varje föregående års siffror satts = 100 (s. k. kedjeindextal):

		1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	1920	
Tillsatta platser inom	{ byggnadsverksamhet . .	{ a	100	104	132	154	170	220	174	152	168	120
		{ b	100	104	127	117	110	129	79	87	111	72
	{ samtliga näringsgrenar .	{ a	100	126	139	166	210	243	244	234	211	209
		{ b	100	126	110	119	127	116	100	96	90	99

Tab. 37. Sveriges offentliga arbetsförmedlings verksamhet inom byggnadsindustrien och inom samtliga näringsgrenar åren 1911—1920 (män).

År	Anstalter	Byggnadsverksamhet					Samtliga näringsgrenar				
		Ansökningar om arbete	Lediga platser	Tillsatta platser	På 100 lediga platser kommo		Ansökningar om arbete	Lediga platser	Tillsatta platser	På 100 lediga platser kommo	
					ans. om arbete	tillsatta platser				ans. om arbete	tillsatta platser
1911	Stockholm . .	4 000	2 198	1 779	182	81	20 000	11 120	8 861	180	80
	Göteborg . .	1 412	906	794	156	88	10 407	7 991	7 021	130	88
	Malmö . . .	1 514	585	575	259	98	9 725	3 763	3 392	258	90
	Övriga . . .	6 283	3 376	2 635	186	78	60 361	36 690	27 445	165	75
	Samtliga	13 209	7 065	5 783	187	82	100 493	59 564	46 719	169	78
1912	Stockholm . .	5 210	2 566	2 066	203	81	24 724	15 467	12 053	160	78
	Göteborg . .	1 316	948	824	139	87	11 201	10 320	8 840	109	86
	Malmö . . .	1 756	707	654	248	93	11 267	5 054	4 413	223	87
	Övriga . . .	5 560	3 415	2 480	163	73	65 451	44 420	33 737	147	76
	Samtliga	13 842	7 636	6 024	181	79	112 643	75 261	59 043	150	78
1913	Stockholm . .	4 832	2 648	2 152	182	81	23 968	16 115	12 542	149	78
	Göteborg . .	1 511	1 677	1 579	90	94	12 616	11 697	10 565	108	90
	Malmö . . .	1 545	954	857	162	90	10 171	5 293	4 483	192	85
	Övriga . . .	5 689	4 097	3 039	139	74	68 949	50 575	37 487	136	74
	Samtliga	13 577	9 376	7 627	145	81	115 704	83 680	65 077	138	78
1914	Stockholm . .	8 211	2 665	2 277	308	85	32 017	15 389	12 957	208	84
	Göteborg . .	2 011	1 883	1 769	107	94	15 685	14 202	12 915	110	91
	Malmö . . .	3 690	912	880	405	96	14 238	6 287	5 537	226	88
	Övriga . . .	8 838	5 037	3 983	175	79	88 404	60 228	45 989	147	76
	Samtliga	22 750	10 497	8 909	217	85	150 344	96 106	77 398	156	81
1915	Stockholm . .	13 922	2 661	2 300	523	86	42 832	21 163	18 384	202	87
	Göteborg . .	2 377	1 971	1 844	121	94	20 603	18 921	17 175	109	91
	Malmö . . .	4 169	1 219	1 161	342	95	15 025	6 950	6 003	216	86
	Övriga . . .	12 749	6 118	4 534	208	74	105 369	74 321	56 678	142	76
	Samtliga	33 217	11 969	9 839	278	82	183 829	121 355	98 240	151	81
1916	Stockholm . .	7 354	4 065	2 997	181	74	31 126	27 541	22 433	113	81
	Göteborg . .	1 764	2 625	2 397	67	91	21 122	21 349	19 238	99	90
	Malmö . . .	2 219	1 096	830	202	76	11 360	7 506	5 848	151	78
	Övriga . . .	10 719	8 666	6 484	124	75	100 257	100 238	66 069	100	66
	Samtliga	22 056	16 452	12 708	134	77	163 865	156 634	113 578	105	73
1917	Stockholm . .	7 930	3 976	2 777	199	70	32 304	27 427	22 012	118	80
	Göteborg . .	1 802	1 860	1 645	97	88	22 434	18 491	16 951	121	92
	Malmö . . .	2 757	813	684	339	84	14 227	7 973	7 008	178	88
	Övriga . . .	9 753	6 573	4 984	148	76	104 475	108 613	67 979	96	63
	Samtliga	22 242	13 222	10 090	134	76	173 440	162 504	113 950	107	70
1918	Stockholm . .	8 123	2 482	1 842	327	74	33 226	22 088	18 218	150	82
	Göteborg . .	1 988	1 411	1 295	141	92	21 060	18 583	17 023	113	92
	Malmö . . .	4 472	730	666	613	91	16 073	7 654	6 869	210	90
	Övriga . . .	12 136	6 321	4 962	192	79	127 918	85 425	67 217	150	79
	Samtliga	26 719	10 944	8 765	244	80	198 277	133 750	109 327	148	82
1919	Stockholm . .	6 462	2 514	1 995	257	79	31 275	19 193	16 579	163	86
	Göteborg . .	1 956	1 387	1 258	141	91	18 546	16 098	14 511	115	90
	Malmö . . .	2 670	602	571	444	95	11 179	5 448	4 601	205	84
	Övriga . . .	12 477	6 453	5 885	193	91	129 228	76 652	62 855	169	82
	Samtliga	23 565	10 956	9 709	215	89	190 228	117 391	98 546	162	84
1920	Stockholm . .	5 981	1 894	1 599	316	84	29 066	16 970	14 732	171	87
	Göteborg . .	1 216	724	639	168	88	22 710	18 279	16 852	124	92
	Malmö . . .	1 199	317	297	378	94	8 040	4 977	4 150	162	83
	Övriga . . .	8 268	4 920	4 412	168	90	118 629	79 463	61 778	149	78
	Samtliga	16 664	7 855	6 947	212	88	178 445	119 689	97 512	149	81
1911—1920	Stockholm . .	72 025	27 669	21 784	260	79	300 538	192 473	158 771	156	82
	Göteborg . .	17 353	15 392	14 044	113	91	176 384	155 931	141 081	113	90
	Malmö . . .	25 991	7 935	7 175	328	90	121 305	60 905	52 304	199	86
	Övriga . . .	92 472	54 976	43 398	168	79	969 041	716 625	527 234	135	74
	Samtliga	207 841	105 972	86 401	196	82	1 567 268	1 125 934	879 390	139	78

Tab. 38. Antal tillsatta platser inom olika byggnadsfack åren 1911 och 1920.

Å r	Murare	Byggnads- snickare och tim- mermän	Murarbets- män och tegelbärare	Jord-, betong- o. schakt- ningsar- bete (inkl. gatu-, väg- o. vatten- byggn.arb.)	Grundläg- gare, berg- sprängare och sten- sättare	Rörläggare, gas- och vattenled- ningsar- bete	Måle- riarar- bete	Öv- riga	Samt- liga
1911 Antal	464	1 680	635	1 952	219	120	407	—	15 477
%	8.5	30.7	11.6	35.6	4.0	2.2	7.4	—	100.0
1920 Antal	237	1 071	396	3 412	311	103	1 170	247	6 947
%	3.4	15.4	5.7	49.1	4.5	1.5	16.8	3.6	100.0

Arbetsförmedlingsverksamhetens utveckling inom byggnadsbranschen har emellertid icke blott varit skäligen långsam, utan även synnerligen ojämn, vare sig man ser på förhållandena å olika orter eller inom särskilda yrkes-specialiteter. I förstnämnda avseende giva de i tab. 37 meddelade special-siffrorna för våra tre största arbetsförmedlingsanstalter åtskilliga upplysningar. Ännu betydelsefullare är emellertid den sistnämnda synpunkten, och för att tillbörligt belysa densamma hava i ovanstående tab. 38 vissa i en särskild specialundersökning² meddelade tal för yrkesfördelningen inom byggnadsbranschen år 1911 sammanställt med en efter samma grunder verkställd specialbearbetning av arbetsförmedlingskontorens rapporter för år 1920. Ehuru, som förut antytts, knappast något av dessa år kan anses såsom ett gott arbetsår inom byggnadsindustrien, vittna dock de här meddelade talen om sådana förskjutningar mellan olika byggnadsfack, att man kan tala om en bestämd tendens till minskning av förmedlingsresultatet för yrkesutbildade arbetare och motsvarande ökning med avseende på grovarbetare. Inom den förstnämnda gruppen är det egentligen endast måleriarbetarna, som förete ökning, detta säkerligen i huvudsak på grund av vissa under de senaste åren vidtagna åtgärder att anordna facklig arbetsförmedling för detta slag av arbetare. Detta synes innebära en maning att fortgå på samma väg beträffande murare och träarbetare, ty de framkomna siffrorna för dessa fack torde få anses giva ett visst berättigande åt de klagomål rörande arbetsförmedlingens nuvarande anordning, som från såväl arbetsgivare- som arbetarhåll antecknats å frågeformulären (form. 1, punkt 8; form. 3, punkt 9). Från flera håll framhålles här, att den offentliga arbetsförmedlingen, sådan den nu är anordnad, är av föga betydelse för byggnadsindustrien, och betonas, att om densamma skall bidraga till en välbehörlig stabilisering av arbetsförhållandena inom detta fack, densamma måste omorganiseras i samråd med arbetsgivarnas och arbetarnas organisationer. Delade meningar synas emellertid råda i frågan, om denna reform kan tänkas ske inom ramen av nuvarande organisation såsom en särskild fackförmedling eller om för ändamålet måste tillskapas en helt ny institution.

¹ Angivna fördelning saknas för 306 platser.

² Den offentliga arbetsförmedlingen i Sverige 1902—1912, Stockholm 1915, sid. 102 ff.

10. Arbetstillfällenas art och varaktighet inom byggnadsverksamheten.

Det av klimatiska och traditionshänsyn betingade säsongarbetet medför i förening med arbetsanvisningens otillfredsställande anordning, att byggnadsarbetarnas arbetsförmåga för närvarande i avsevärt mindre utsträckning än förhållandet är inom flertalet andra näringsgrenar tages i anspråk för produktivt arbete. Siffermässiga belägg härpå lämnar den på de insamlade personkorten (form. 2) baserade specialundersökningen, till vars resultat framställningen nu återgår.

Å nämnda formulär begärdes, som förut anförts, bl. a. nominativa uppgifter om, hos vilka arbetsgivare vederbörande arbetare haft sysselsättning sedan 1 januari 1919 vare sig inom eller utom byggnadsfacket, och dessa upplysningar kontrollerades på sätt ovan (sid. 9) angivits genom skriftväxling med vederbörande arbetsgivare, i samband varmed inhämtades kompletterande uppgifter om utgjorda arbetstimmar och erhållen arbetsförtjänst. På grundval av detta material kan i första hand beräknas antalet och varaktigheten av de arbetsanställningar, vilka de undersökta byggnadsarbetarna erhållit under år 1919. De arbetsgivare, hos vilka de härvid arbetat, hava till antal och yrken redovisats förut (sid. 56), varemot uppgifterna om arbetstillfällena sammanställts i omstående tab. 39. Härav framgår, att de redovisade 3 031 byggnadsarbetarna under år 1919 haft sammanlagt 4 283 arbetsanställningar, vilket i genomsnitt motsvarar 1.4 arbetstillfälle per arbetare. Detta genomsnittstal överskrides något av den egentliga byggnadsindustrien, medan lägre tal framkomma för byggnadshantverkare ävensom för kommunalförvaltningar, industriföretag samt husägare o. d., vilka mera tillfälligt sysselsätta egentliga byggnadsarbetare. Arbetsanställningarnas antal står givetvis i samband med deras varaktighet, vilken i medeltal utgjorde 6 månader. Längre voro anställningsperioderna merendels hos byggnadshantverkare, kraftverk och installationsfirmor samt kommunalförvaltningar och industriföretag, medan byggmästare och väg- och vattenbyggare falla något samt husägare, jordbrukare och andra mera tillfälliga byggnadsarbetsgivare betydligt under det allmänna genomsnittet. Uppdelas de särskilda arbetsgivarkategorierna på olika landsdelar och ortsgrupper, framträda emellertid, såsom tabellen utvisar, vissa avvikelser från nu angivna medeltal, vilka i vissa fall synas bero på tillfälligheter men i andra giva uttryck för karakteristiska åtskillnader mellan arbetsförhållandena inom olika ortsgrupper, såsom t. ex. att stadsbyggmästare merendels kunna bereda varaktigare anställning än lantbyggmästare, medan i fråga om städernas och landsbygdens husägare (och jordbrukare) snarare gäller det motsatta förhållandet.

En mera konkret bild av nu berörda förhållanden lämnas i tab. 40, varuti arbetarna fördelats efter antalet arbetsgivare och arbetssäsongens längd år 1919. Härav framgår, att av arbetarna tillsammantagna 68.1 % under året haft anställning hos en, 26.9 % hos två eller tre samt 5.0 % hos fyra eller flera arbetsgivare. Talen för särskilda landsdelar och ortsgrupper synas

Tab. 39. Arbetstillfällenas antal och genomsnittliga varaktighet inom byggnadsverksamheten år 1919.

Landsdelar och ortsgupper		Östra Sverige	Småland och Öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige	Samtliga orter	D ä r a v			
								St. m. över 10 000 inv.	Övriga städer	Köp. o. mun.-samh.	Landsbygden
Slag av arbetsgivare	Byggnads- och vattenbyggare	267	79	580	342	81	1 349	717	374	140	118
	antal arb.	392	115	917	444	143	2 011	1 100	547	202	162
	medellängd mån.	5.4	6.0	4.8	6.9	3.3	5.4	5.4	5.5	5.2	4.4
	arbetstillf. pr arb.	1.5	1.5	1.6	1.3	1.8	1.5	1.5	1.5	1.4	1.4
Byggnads- och hantverkare	antal arb.	337	33	148	62	91	671	515	92	30	34
	antal arb.-tillfäll.	421	41	179	85	102	828	639	112	38	39
	medellängd mån.	7.4	7.4	6.8	6.1	7.3	7.1	7.3	6.6	6.5	7.0
	arbetstillf. pr arb.	1.2	1.2	1.2	1.4	1.1	1.2	1.2	1.2	1.3	1.1
Kraftverk och elektriska firmor	antal arb.	74	11	28	17	9	139	84	46	3	6
	antal arb.-tillfäll.	90	13	39	17	11	170	107	52	3	8
	medellängd mån.	7.1	5.8	7.6	6.9	6.9	7.1	7.0	7.2	9.0	6.6
	arbetstillf. pr arb.	1.2	1.2	1.4	1.0	1.2	1.2	1.3	1.1	1.0	1.3
Industri- och företag	antal arb.	129	49	268	96	72	614	226	218	44	126
	antal arb.-tillfäll.	166	59	293	113	86	717	271	250	49	147
	medellängd mån.	4.6	7.2	7.3	6.4	6.4	6.4	5.2	7.2	5.2	7.7
	arbetstillf. pr arb.	1.3	1.2	1.1	1.2	1.2	1.2	1.2	1.1	1.1	1.2
Stads- och kommunalförvaltn.	antal arb.	65	79	104	11	11	270	123	86	44	17
	antal arb.-tillfäll.	67	79	110	12	12	280	128	89	46	17
	medellängd mån.	7.0	9.4	7.3	2.8	5.0	7.5	7.4	8.5	6.2	6.8
	arbetstillf. pr arb.	1.0	1.0	1.1	1.1	1.1	1.0	1.0	1.0	1.0	1.0
Husägare och jordbrukare	antal arb.	34	10	38	18	17	117	37	39	19	22
	antal arb.-tillfäll.	45	13	47	20	31	156	49	57	24	26
	medellängd mån.	3.0	4.6	4.5	3.3	1.8	3.4	3.6	2.8	3.3	4.5
	arbetstillf. pr arb.	1.3	1.3	1.2	1.1	1.8	1.3	1.3	1.5	1.3	1.2
Övriga	antal arb.	21	14	38	15	19	107	39	43	5	20
	antal arb.-tillfäll.	29	15	40	16	21	121	42	51	7	21
	medellängd mån.	3.4	5.1	3.3	4.9	3.3	3.8	5.0	3.3	1.3	3.5
	arbetstillf. pr arb.	1.4	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.1	1.2	1.4	1.1
Samtliga	antal arb.	840	288	1 098	543	262	3 031	1 636	816	243	336
	antal arb.-tillfäll.	1 210	335	1 625	707	406	4 283	2 336	1 158	369	420
	medellängd mån.	6.1	7.1	5.7	6.5	5.0	6.0	5.6	6.1	5.3	5.9
	arbetstillf. pr arb.	1.4	1.2	1.5	1.3	1.5	1.4	1.4	1.4	1.5	1.3

hänföra på något stabilare arbetsförhållanden i Småland och västra Sverige än i övriga landsdelar, ävensom i städerna i jämförelse med på landsbygden. Sistnämnda förhållande torde dock i huvudsak bero på, att i städerna äro avsevärt talrikare företrädde de under »övriga» redovisade hantverksfacken målare, plåtslagare, elektriska montörer o. d., vilkas utövare tabellen anger såsom merendels knutna till en enda företagare. Egendomligt nog synes så även vara fallet med grovarbetare, ty dessa företage såväl i städerna som på landsbygden i fråga om anställning hos en enda arbetsgivare väsentligt högre procenttal än såväl murare som träarbetare. Uppdelas arbetarna efter anställningstidens sammanlagda längd under året, befinnas av arbetarna med under 6 månaders arbetssäsong 9.1 hava arbetat hos tre eller flera arbetsgivare, men stiger detta jämförelsetal till 18.1 % för arbetare med 6 å 7 och till 27.6 % för sådana med 8—10 månaders arbetssäsong. För den sista gruppen, arbetare med 11 å 12 månaders säsong och sålunda med i stort sett anställning året om, sjunker dock relationstalet till 7.9 %, medan samtidigt procenttalet i kolumnen för »1 arbetsgivare» stiger

Tab. 40. Byggnadsarbetarna fördelade efter antalet arbetsgivare och arbetssäsongens längd 1919.

Landsdelar, ortsgupper, yrken och anställningstid	Antal arbetare, vilka under år 1919 haft anställning hos följande antal arbetsgivare											
	1	2	3	4	5	6 o. fl.	1	2	3	4	5	6 o. fl.
Östra Sverige	533	169	59	19	8	6	67.1	21.3	7.4	2.4	1.0	0.8
Småland o. Öarna	187	28	18	9	—	—	77.3	11.6	7.4	3.7	—	—
Södra Sverige	661	186	112	27	17	8	65.4	18.4	11.1	2.6	1.7	0.8
Västra Sverige	358	78	38	11	4	3	72.8	15.9	7.7	2.2	0.8	0.6
Norra Sverige	148	40	18	13	7	4	64.4	17.4	7.8	5.7	3.0	1.7
Samtliga orter ¹	1 887	501	245	79	36	21	68.1	18.1	8.8	2.9	1.3	0.8
Städer m. öv. 10 000 inv.	1 032	249	143	47	18	13	68.7	16.6	9.5	3.1	1.2	0.9
Övriga städer	527	135	50	19	15	7	70.0	17.9	6.7	2.5	2.0	0.9
Köp. o. mun.-samh.	130	67	28	2	1	1	56.8	29.3	12.2	0.9	0.4	0.4
Landsbygden	198	50	24	11	2	—	69.5	17.5	8.4	3.9	0.7	—
Murare	368	113	87	33	15	8	59.0	18.1	13.9	5.3	2.4	1.3
Träarbetare	273	89	53	23	12	8	59.6	19.4	11.6	5.0	2.6	1.8
Grovarbetare	134	64	23	6	2	1	58.3	27.8	10.0	2.6	0.9	0.4
Övriga	279	55	6	2	2	—	81.1	16.0	1.7	0.6	0.6	—
Arbetssäsongens längd	36	5	—	1	—	—	85.7	11.9	—	2.4	—	—
Övriga	639	127	47	8	4	4	77.1	15.3	5.6	1.0	0.5	0.5
Arbetssäsongens längd	71	12	7	1	—	—	78.0	13.2	7.7	1.1	—	—
Arbetssäsongens längd	282	77	22	14	—	—	71.4	19.5	5.6	3.5	—	—
Arbetssäsongens längd	228	99	48	11	13	—	57.1	24.8	12.0	2.8	3.3	—
Arbetssäsongens längd	266	164	104	31	13	16	44.8	27.6	17.5	5.2	2.2	2.7
Arbetssäsongens längd	1 111	161	71	23	10	5	80.4	11.7	5.1	1.7	0.7	0.4

till ej mindre än 80.4. Man kan här i viss mån anse sig hava funnit ett statistiskt uttryck för de »stamarbetare», som även under nuvarande starkt fluktuerande arbets- och anställningsförhållanden finnas inom byggnadsindustrien, och vilkas andel av hela arbetarantalet man, med utgångspunkt från tabellens antalsiffror, måhända kan uppskatta till omkring en fjärdedel.

11. Arbetssäsongens längd för byggnadsarbetare.

I fråga om arbetssäsongens längd inom byggnadsindustrien upplysa slutraderna i tab. 40, att sammanlagda anställningstiden för de där redovisade 2 769 arbetarna utgjort under 6 månader för 395 eller 14.3 %, 6—7 månader för 399 eller 14.4 %, 8—10 månader för 594 eller 21.4 % samt 11—12 månader för 1 381 eller 49.9 %.

Hittills meddelade siffror avse endast arbetarnas sammanlagda anställningstid inom byggnadsfacket, men uteslutet är givetvis icke, att de tidvis kunnat ägna sig åt andra yrken och sysselsättningar. Även i detta avseende hava förfrågningar gjorts på personkort. De sålunda erhållna svaren hava sammanställts i tab. 41, som anger arbetssäsongens längd för vissa byggnadsarbetare, vilka under år 1919 uppgivit sig vid sidan av sin facksysselsättning hava haft fyllnadsarbete av ett eller annat slag. Ifråga-

¹ Uppgifter saknas för 262 arbetare.

Tab. 41. Arbetssäsongens längd för vissa byggnadsarbetare, vilka år 1919 haft fyllnadsarbete.

Landsdelar, ortsggrupper och yrken	Byggnadsarb., som haft fyllnadsarb.		Procentuell fördelning av dessa eftersom de haft byggnadsarbete i							Procentuell fördelning av dessa eftersom de haft byggnadsarbete och fyllnadsarb. i							Medelanst.-tid, mån.	
	antal	% av samtliga	und. 3 mån.	3-5 mån.	5-7 mån.	7-9 mån.	9-11 mån.	11-12 mån.	und. 3 mån.	3-5 mån.	5-7 mån.	7-9 mån.	9-11 mån.	11-12 mån.	enbart byggn. arb.	byggn. o. fyllnadsarb.		
Östra Sverige . . .	61	7.7	14.8	16.4	32.8	29.5	6.5	—	—	1.6	3.3	24.6	34.4	36.1	5.6	9.7		
Småland och Öarna	24	9.9	—	29.2	20.8	37.5	12.5	—	—	12.5	8.3	29.2	50.0	—	6.3	10.2		
Södra Sverige . . .	96	9.5	14.6	28.1	38.5	13.5	4.2	1.1	—	5.2	20.8	27.1	24.0	22.9	5.0	8.3		
Västra Sverige . . .	39	7.9	15.4	15.4	35.9	23.1	10.2	—	—	2.6	7.7	12.8	20.5	56.4	5.6	10.1		
Norra Sverige . . .	17	7.4	5.9	—	35.3	41.1	11.8	5.9	—	—	5.9	23.5	35.3	35.3	7.3	10.0		
Samtliga orter	237	8.6	12.7	21.1	34.6	23.6	7.2	0.8	—	3.0	12.2	21.9	27.4	35.5	5.5	9.3		
Städ. m. öv. 10 000 inv.	101	6.7	14.9	16.8	31.7	26.7	9.9	—	—	1.0	4.0	18.8	26.7	49.5	5.7	10.1		
Övriga städer . . .	57	7.6	3.5	24.6	38.6	26.3	5.3	1.7	—	3.5	10.6	12.3	36.8	36.8	5.8	9.5		
Köp. o. mun.-samh.	36	15.7	8.3	13.9	47.2	25.0	2.8	2.8	—	—	16.7	30.6	36.1	16.6	6.0	8.8		
Landsbygden . . .	43	15.1	23.2	32.6	25.6	11.6	7.0	—	—	9.3	30.2	34.9	9.3	16.3	4.5	7.4		
Murare . . . {st.	38	6.1	15.8	26.3	31.6	21.1	5.2	—	—	5.2	13.2	15.8	31.6	34.2	5.3	9.0		
{lb.	28	18.5	17.9	32.1	32.1	14.3	3.6	—	—	7.1	35.7	42.9	7.1	7.2	4.7	6.9		
Träarbetare . . . {st.	14	3.1	14.3	21.4	21.4	28.6	14.3	—	—	—	14.3	7.1	21.4	57.2	5.9	10.0		
{lb.	30	13.0	20.0	26.7	30.0	16.7	6.6	—	—	6.7	20.0	33.3	23.3	16.7	5.0	8.2		
Grovarbetare . . . {st.	35	10.2	5.7	25.7	45.7	14.3	5.7	2.9	—	—	2.9	14.3	25.7	57.1	5.7	10.5		
{lb.	14	33.3	14.3	14.3	50.0	21.4	—	—	—	—	21.4	21.4	42.9	14.3	5.2	8.8		
Övriga . . . {st.	71	8.6	9.9	12.7	32.4	35.2	9.8	—	—	1.4	2.8	19.7	33.8	42.3	6.0	10.1		
{lb.	7	7.7	—	—	42.9	28.5	14.3	14.3	—	—	—	14.3	28.6	57.1	7.8	10.9		

varande arbetare utgjorde tillhoppa 237, motsvarande endast 8.6 % av samtliga 2 769 arbetare med uppgiven anställningstid, varför utredningen synes ådagalägga, att, oaktat arbetssäsongens korthet inom byggnadsbranschen, blott få av dess utövare under vinterns arbetsbrist söka tillfälligt arbete inom andra yrken. Visserligen blir, såsom tabellen utvisar, ifrågavarande relation något olika för olika orter och fack. Städernas byggnadsarbetare synas sällunda mera sällan arbeta utom sitt fack än landsbygdens, och yrkesarbetare förefalla merendels ställa sig mera avböjande än grovarbetarna mot fyllnadsarbete under den döda säsongen.

Vissa förklaringsgrunder till nu berörda avvikelser erhållas genom en närmare undersökning av fyllnadsarbetets art. En sammanfattning av därom erhållna upplysningar, fördelade efter vissa huvudgrupper av yrken, meddelas i tab. 42. Härav framgår, att det företrädesvis varit industri- och hantverksarbete av olika slag samt grov- och diversearbete, som ifrågakommit för de byggnadsarbetare, som ej gått arbetslösa under mellansäsongen; mera sällan har fyllnadsarbete erhållits inom jordbruk, handel och samfärdsl samt allmän tjänst. I genomsnitt har detta arbete räckt i 3 å 4 månader, och synas de särskilda branscherna ej förete alltför stora avvikelser från detta allmänna medeltal.

Nu meddelade siffror antyda väl något om de huvudgrupper av yrken, inom vilka byggnadsarbetarna företrädesvis kunna få användning för sin lediga arbetskraft, men utsäga däremot intet om de speciella fack, på vilka ifrågavarande temporära yrkesväxling inriktar sig. En närmare granskning

Tab. 42. Fyllnadsarbetets art och varaktighet.

Fyllnads- arbetets art Lands- delar och ortsgrupper	Jordbruk med binärningar		Industri och hantverk		Handel och sambärdsel		Allmän tjänst		Grov- och lösarbete	
	antal arb.	medel- an- ställn.- tid, mån.	antal arb.	medel- an- ställn.- tid, mån.	antal arb.	medel- an- ställn.- tid, mån.	antal arb.	medel- an- ställn.- tid, mån.	antal arb.	medel- an- ställn.- tid, mån.
Östra Sverige . . .	2	3·8	29	3·5	10	4·1	9	3·3	19	4·0
Småland och Öarna	—	—	13	5·1	5	2·8	1	5·0	11	3·5
Södra Sverige . . .	24	3·8	57	3·8	4	4·1	16	2·7	24	4·7
Västra Sverige . . .	3	3·3	16	4·3	5	4·0	2	8·3	24	5·7
Norra Sverige . . .	—	—	10	2·6	1	0·5	2	3·5	9	1·6
Samtliga orter ¹ därav	29	3·8	125	3·8	25	3·7	30	3·4	87	4·4
Städ. m. öv. 10 000 inv.	4	6·4	57	4·4	13	3·8	10	4·2	50	5·4
Övriga städer . . .	4	4·1	20	4·3	9	3·8	3	3·8	29	3·3
Köp. o. mun.-samh.	2	5·8	22	2·7	3	2·8	7	3·1	7	1·7
Landsbygden . . .	19	2·9	26	3·0	—	—	10	2·6	1	1·0

av personkortens uppgifter i detta avseende ger vid handen, att de talrikast representerade fyllnadsyrkena äro fabriks- och verkstadsarbetare (109 fall), grov- och diversearbetare (70), jordbruksarbetare (28), skogsarbetare (14), stuveriarbetare (13), expressarbetare, vaktmästare o. d. (8), arbetare vid kommunala nödhjälpsarbeten (5), torvupptagningsarbetare (5), stenhuggare (5), sjömän (4), affärsbiträden (3), järnvägsmän (3). Bland mera egenartade anställningar, som förekommo å personkorten, må här nämnas frökontrollant, kontorist, handelsresande, skräddare, slaktare, badmästare, brännmästare, fiskare samt ombudsman hos livsmedelsnämnd.

Återvänder man till en närmare granskning av arbetssäsongens längd inom byggnadsfacket, meddelas i tab. 43 en fördelning av de 2 755 arbetare, vilka lämnat uppgifter i detta avseende, efter antalet under år 1919 faktiskt utgjorda arbetstimmar. Av dessa arbetare hade 20·1 % utgjort mindre än 1 500 arbetstimmar och 23·5 % 1 500—1 999 timmar, medan 41·4 % kommo upp till 2 000—2 499 och 15·0 % till 2 500 timmar och däröver. I medeltal hade presterats 1 953 timmar per år, vilket, då av kollektivavtalen att döma ordinarie arbetstiden inom byggnadsverksamheten nämnda år uppgick till i genomsnitt 9 timmar per dag och i regel 51 å 52 timmar per vecka (i enstaka fall dock sjunkande till 48 och stigande ända till 56 å 58 timmar), skulle motsvarat c:a 217 arbetsdagar eller 8 å 9 arbetsmånader, om i genomsnitt på varje sådan anses falla 25 arbetsdagar.² Nu berörda genomsnitt företer emellertid vissa

¹ Summorna i denna tab. överstiga de i tab. 41 angivna, enär vissa arbetare haft fyllnadsarbete inom flera av här angivna näringsgrupper och sålunda räknats mer än en gång.

² Oaktat teknikens landvinningar även på detta område synes byggnadssäsongens faktiska genomsnittslängd hava relativt litet ändrats under de senaste årtiondena. Till de uppgifter, som i detta avseende anförts ovan sid. 26, kunna läggas några siffror, hämtade ur en av Svenska måleri- och målariarbetareförbundets avd. 1 verkställd undersökning rörande arbetslösheten inom facket i Stockholm vintern 1902/03 (oktober—mars). Enligt denna, vilken baserade sig på frågeformulär besvarade av 900 målariarbetare eller c:a $\frac{3}{4}$ av samtliga då i huvudstaden varande, och som innefattade ej blott arbetslöshet i egentlig mening (på grund av arbetsbrist) utan även arbetsledighet på

Tab. 43. Arbetsarna fördelade efter det antal arbetstimmar de uppgivit sig hava utgjort inom byggnadsfacket år 1919.

Landsdelar, ortsgupper och yrken		Antal arb. m. upp-givet antal arbets-tim.	Därav (i %) sådana, vilka under året utgjort följande antal arbetstimmar																			Model-tal arbets-tim-mar per år			
			und. 1000-1000	1100-1199	1200-1299	1300-1399	1400-1499	1500-1599	1600-1699	1700-1799	1800-1899	1900-1999	2000-2099	2100-2199	2200-2299	2300-2399	2400-2499	2500-2599	2600-2699	2700-2799	2800-2899		2900-2999	3000-över	
1	Östra Sverige . .	818	5.6	0.1	1.7	3.8	2.7	3.4	4.2	3.9	6.1	4.4	4.6	10.0	7.8	8.0	8.9	8.6	10.8	2.7	1.4	0.6	—	0.7	1991
2	Småland och Öarna . .	258	5.4	1.5	0.8	3.5	1.5	3.1	4.6	1.9	4.3	4.3	6.6	6.6	4.6	10.1	13.6	8.5	10.5	4.3	3.9	0.4	—	—	2036
3	Södra Sverige . .	952	8.2	3.6	2.2	3.4	2.7	4.2	4.1	3.2	6.0	4.3	5.5	11.2	6.5	6.6	7.2	5.6	10.3	1.3	1.2	0.7	1.1	0.9	1899
4	Västra Sverige . .	485	6.4	1.2	3.3	3.3	3.5	2.5	3.3	5.2	4.5	5.8	4.7	8.5	6.0	12.0	14.0	7.4	4.5	1.7	1.4	—	0.4	0.4	1921
5	Norra Sverige . .	242	1.7	1.7	0.8	4.5	3.7	5.0	3.7	7.0	6.2	5.8	5.4	7.0	5.0	9.9	6.2	8.3	7.4	7.9	1.2	0.4	0.4	0.8	2009
6	Hela riket . . .	2755	6.3	1.8	2.0	3.6	2.8	3.6	4.0	4.0	5.6	4.7	5.2	9.6	6.5	8.6	9.4	7.3	9.2	2.6	1.5	0.5	0.5	0.7	1953
7	Städt. m. ö. 10000 inv.	1444	5.5	1.2	2.3	4.4	3.4	3.3	3.9	3.9	5.9	3.7	5.0	8.8	7.1	9.2	11.6	8.2	8.6	2.3	1.4	0.1	0.1	0.1	1957
8	Övriga städer . .	786	4.1	1.8	1.2	3.1	1.7	3.4	2.9	4.3	5.6	6.7	6.7	11.8	6.0	8.3	7.4	6.2	13.7	2.3	0.9	0.3	0.1	1.5	2004
9	Köp. o. mun.-samh.	234	12.0	4.3	3.0	1.3	4.3	6.4	9.0	4.3	6.8	4.7	4.3	11.5	7.7	5.1	6.0	4.3	3.0	0.8	0.8	—	0.4	—	1725
10	Landsbygden . .	291	11.3	2.4	2.1	2.7	2.1	3.8	3.4	3.1	3.4	4.5	2.7	5.9	3.8	8.9	7.2	8.3	4.5	6.5	4.5	3.8	3.4	1.7	1978
11	Murare . . . {st.	633	7.7	2.2	3.1	5.3	4.2	4.2	4.7	5.8	8.6	6.3	7.7	9.1	6.4	7.4	7.4	4.6	2.0	0.6	0.6	0.3	1.1	0.7	1785
12	. . . {lb.	158	13.3	2.0	5.5	1.9	2.5	4.4	8.9	5.1	5.1	3.2	4.4	8.2	3.2	5.7	7.6	3.2	2.5	5.7	2.5	1.9	—	3.2	1808
13	Träarbetare . . {st.	476	2.5	0.4	0.8	0.8	1.1	2.1	3.2	4.2	2.3	4.8	3.6	11.8	10.7	13.7	14.7	10.9	7.4	3.6	1.0	—	0.2	0.2	2111
14	. . . {lb.	241	9.9	2.5	3.3	2.5	3.3	5.8	2.5	2.1	5.8	7.5	2.9	7.1	10.0	9.1	6.6	8.7	4.6	2.9	2.9	—	—	—	1861
15	Grovarbetare . {st.	325	5.8	2.5	0.6	2.8	2.1	2.8	0.9	1.5	2.2	3.4	3.4	14.5	7.1	8.0	10.8	4.6	23.1	1.5	0.6	—	—	—	2055
16	. . . {lb.	40	35.0	—	—	—	—	7.5	17.5	5.0	7.5	2.5	2.5	17.5	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1.8	1341
17	Övriga . . . {st.	796	4.0	1.0	2.0	5.2	2.9	3.5	3.9	3.5	7.1	4.0	6.0	7.4	4.4	7.5	9.2	8.9	13.8	3.2	2.0	0.1	0.1	0.3	2007
18	. . . {lb.	86	2.3	3.5	1.2	1.2	3.5	2.3	4.7	4.7	1.2	—	3.5	8.1	—	8.1	8.1	9.3	5.8	5.8	4.6	9.3	12.8	—	2927

1 Dessutom 276 arbetare med ej uppgivet antal arbetstimmar.

skiftningar, i första hand inom olika landsdelar, varvid framträder det anmärkningsvärda förhållandet, att arbetssäsongen i genomsnitt skulle vara något kortare inom de i klimatiskt avseende mera gynnade södra och västra landsdelarna än i övriga delar av riket. Vad de särskilda ortsgrupperna beträffar, förefaller arbetssäsongen hava varit något längre i städerna än på landsbygden, särskilt om dit räknas även köpingar och municipalsamhällen. Talen för de speciella byggnadsyrkena visa emellertid, att förhållandena i detta avseende äro något växlande inom olika fack. Vad dessa sistnämnda beträffar, framträder, om stad och land tagas under ett, särskilt muraryrket genom en icke oväsentligt kortare säsong än övriga redovisade branscher.

Nu meddelade uppgifter bero uteslutande på förfrågningar hos resp. arbetare, men, på sätt ovan angivits, har det i flertalet fall varit möjligt att kontrollera dessa genom inhämtande av upplysningar även hos vederbörande arbetsgivare. De båda serierna av uppgifter äro sammanställda i tab. 44 och förete — såsom är att vänta, då siffrorna basera sig på detaljerat specificerade konkreta arbetsanställningar och icke på allmänna uttalanden och uppfattningar — mycket god inbördes överensstämmelse. De redovisade arbetarna hade efter deras egna uppgifter under året haft arbete inom byggnadsfacket i genomsnitt 1959 timmar, medan enligt arbetsgivarnas uppgifter medeltimantalet skulle vara 1963, d. v. s. blott 4 timmar eller 0.2 % högre. Även om större avvikelser stundom framträda vid materialets uppdelning på landsdelar, ortsklasser, yrken och timgrupper, synas emellertid uppgifterna visa sådan homogenitet och samstämmighet såväl inbördes som med de direkt från arbetsgivarna insamlade upplysningarna enligt form. 3, att de kunna anses giva en god föreställning om byggnadsarbetarnas faktiska arbetstid år 1919. Denna skulle sålunda hava utgjort föga mer än två tredjedelar av den möjliga arbetstiden, vilken enligt då gällande kollektivavtal kan uppskattas till 2 600 à 2 700 timmar per år. Även om det är sannolikt, att nu berörda intervall något minskats i och med ikraftträdandet fr. o. m. år 1920 av lagen av den 17 oktober 1919 om arbetstidens begränsning till 48 timmar per vecka, torde det vara visst, att under nuvarande arbetsorganisation samhället ej tillgodosör sig mer än högst 70 % av byggnadsarbetarnas normala produktionsförmåga.

12. Byggnadsarbetarnas löner enligt kollektivavtalen.

Har man lyckats tillnärmelsevis riktigt uppskatta den tidsperiod, varunder en byggnadsarbetare i normala fall kan påräkna arbete, så har man funnit den ena av de båda faktorer, som i huvudsak bestämma hans ekonomiska och

grund av sjukdom etc., hade i medeltal 52.5 % av alla yrkesutövare varit arbetslösa, nämligen 26.1 % under hela sexmånadersperioden och 26.4 % under en del av densamma. Det blev i genomsnitt 4½ månaders arbetslöshet för varje arbetare under detta i ekonomiskt avseende visserligen rätt så dåliga år. För de olika specialiteterna av måleriarbetare (se sid. 17) ställde sig procenttalen av total och partiell vinterarbetslöshet som följer: rumsmålare 28.1, resp. 29.7, dekorationsmålare, lackerare o. d. 20.8, resp. 27.2, vagnsmålare 10.0, resp. 22.7 samt målare vid industriella anläggningar 6.5, resp. 7.0 %. G. Henriksson-Holmberg a. a. sid. 12.

därmed även i stort sett hans sociala standard. Det gäller nu närmast att söka fixera den andra faktorn, nämligen inkomsten per timme eller annan tidsenhet.

Arbetsvillkoren inom byggnadsverksamheten regleras, såsom förut nämnts, å flertalet något mera betydande orter genom för resp. fack ingångna kollektivavtal, och dessa innehålla genomgående bestämmelser om gällande timlöner. Dessa lönesatser, på vilka alla eljest inom yrket tillämpade avlöningsformer ytterst synas grunda sig, betecknas sällan som minimilöner, utan såsom sedvanlig betalning för yrkesduglig, »fullgod och flitig», arbetare, och deras egenskap av »normallöner» för arbetarnas stora flertal angives stundom även negativt genom den kompletterande föreskriften, att arbetare, som på grund av oskicklighet eller nedsatt arbetsförmåga icke kan anses uppfylla stadgade kompetensvillkor, kan erhålla 15—20 % lägre avlöning.

För ett årtionde sedan företedde de avtalsbestämda timlönerna inom byggnadsbranschen ett mycket brokigt utseende, i det att desamma visade stora olikheter ej blott å olika orter utan även mellan olika fack å samma ort. Under de år, som sedan dess förflutit, har emellertid en tydlig utjämning ägt rum i båda dessa avseenden, låt vara att fortfarande avsevärda skiljaktigheter bestå. Vad nu sagts belyses närmare genom tab. 45, vilken åskådliggör löneutvecklingen inom byggnadsbranschen åren 1911—1920 i vissa större städer genom att meddela avtalsenliga tim- och beräknade veckolönsuppgifter för fyra yrkesfack, murare, träarbetare, grovarbetare samt bleck- och plåtslagare.

Tabellen lämnar i första hand detaljupplysningar rörande den allmänna löneutjämning, vilken, som nyss antytts, framträder som ett mycket karaktéristiskt drag för löneutvecklingen inom byggnadsfacken under de senare åren. Betraktar man först med ledning av tabellens a-siffror förhållandena omkring år 1911, finner man betydande olikheter mellan timlönerna såväl för samma fack å olika orter som beträffande olika fack å en och samma ort, men följer man utvecklingen särskilt under krisåren, finner man, att dessa ojämnheter efter hand till största delen försvunnit. År 1911 låg exempelvis murartimlönen i Göteborg 15 %, i Malmö 20 %, i Norrköping och Örebro 12 % och i Eskilstuna 15 % under Stockholms timpenningen, medan beträffande träarbetare motsvarande procenttal voro resp. 22, 17, 20 och 20 %. Under de följande åren reglerades, i mån av centralorganisationernas växande betydelse vid avtalsförhandlingarna, de lokala lönesatserna efter hand enhetligt efter dyrortsförhållandena, så att efter novemberuppgörelsen 1920 inom samtliga fack lönerna i Göteborg lågo 11 å 12 % och å övriga angivna orter 15 å 17 % under Stockholmslönerna. Och före krigsutbrottet voro icke blott timlönerna för de tre yrkesarbetarkategorierna murare, träarbetare samt bleck- och plåtslageriarbetare å samma ort merendels olika, utan förekommo även vissa uppdelningar i löneavseende inom desamma, såsom då i Stockholm ända till år 1918 och i Göteborg intill år 1916 inom träarbetargruppen snickare hade några öres högre timpenning än timmermän. Under de första krisåren framträder en bestämd tendens, särskilt märkbar fr. o. m. år 1916, till förenhetligande av timlönen för murare, träarbetare samt bleck- och

Tab. 45. Tidlöner inom vissa byggnadsyrken enligt kollektivavtal åren 1911—1920.

a) Timlön (öre per timme), inkl. dyrtidstillägg, b) beräknad veckolön (kronor per vecka) vid tidlönsarbete.

Yrken och orter	1911	1912	1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	Jan.-okt. 1920	Nov.-dec. 1920
I. Murare.											
Stockholm . . a)	65	65	65	67	67	74	94	¹ 160	¹ 160	¹ 160	240
b)	37 ⁰⁵	37 ⁰⁵	37 ⁰⁵	38 ¹⁹	38 ¹⁹	42 ⁴⁸	53 ⁵⁸	81 ⁶⁰	81 ⁶⁰	76 ⁸⁰	115 ²⁰
Göteborg . . a)	55	55	55	57	57	64	79	130	130	130	210
b)	31 ³⁵	31 ³⁵	31 ³⁵	32 ⁴⁹	32 ⁴⁹	36 ⁴⁸	45 ⁰⁵	66 ³⁰	66 ³⁰	62 ⁴⁰	100 ⁸⁰
Malmö . . . a)	52	52	52	54	54	61	76	125	143	152	200
b)	29 ⁶⁴	29 ⁶⁴	29 ⁶⁴	30 ⁷⁸	30 ⁷⁸	34 ⁷⁷	43 ⁵²	63 ⁷⁵	72 ⁹³	72 ⁹⁶	96 ⁰⁰
Norrköping . a)	57	57	57	59	59	66	81	125	125	125	200
b)	31 ⁹²	31 ⁹²	31 ⁹²	33 ⁰⁴	33 ⁰⁴	36 ⁹⁶	45 ⁵⁶	63 ⁷⁵	63 ⁷⁵	60 ⁰⁰	96 ⁰⁰
Örebro . . . a)	57	59	59	61	61	68	83	125	125	125	200
b)	32 ⁴⁹	33 ⁶⁵	33 ⁶⁵	34 ⁷⁷	34 ⁷⁷	38 ⁷⁶	47 ⁵¹	63 ⁷⁵	63 ⁷⁵	60 ⁰⁰	96 ⁰⁰
Eskilstuna . . a)	55	57	57	59	59	66	81	135	135	135	—
b)	31 ³⁵	32 ⁴⁹	32 ⁴⁹	33 ⁰⁴	33 ⁰⁴	36 ⁹⁶	45 ⁵⁶	68 ⁸⁵	68 ⁸⁵	64 ⁸⁰	—
II. Träarbetare.											
Stockholm snickare . . a)	60	60	60	62	62	72	92	¹ 160	¹ 160	¹ 160	240
b)	34 ²⁰	34 ²⁰	34 ²⁰	35 ³⁴	35 ³⁴	41 ⁰⁴	52 ⁴⁴	81 ⁶⁰	81 ⁶⁰	76 ⁸⁰	115 ²⁰
timmermän a)	55	55	55	57	57	67	87	¹ 160	¹ 160	¹ 160	240
b)	31 ³⁵	31 ³⁵	31 ³⁵	32 ⁴⁹	32 ⁴⁹	38 ¹⁹	49 ⁵⁹	81 ⁶⁰	81 ⁶⁰	76 ⁸⁰	115 ²⁰
Göteborg snickare . . a)	47	49	49	51	51	62	77	130	130	130	210
b)	26 ⁷⁹	27 ⁹³	27 ⁹³	29 ⁰⁷	29 ⁰⁷	35 ³⁴	43 ⁸⁹	66 ³⁰	66 ³⁰	62 ⁴⁰	100 ⁸⁰
timmermän a)	45	47	47	49	49	62	77	130	130	130	210
b)	25 ⁶⁵	26 ⁷⁹	26 ⁷⁹	27 ⁹³	27 ⁹³	35 ³⁴	43 ⁸⁹	66 ³⁰	66 ³⁰	62 ⁴⁰	100 ⁸⁰
Malmö a)	50	52	52	54	54	61	76	125	143	152	200
b)	28 ⁵⁰	29 ⁶⁴	29 ⁶⁴	30 ⁷⁸	30 ⁷⁸	34 ⁷⁷	43 ⁵²	63 ⁷⁵	72 ⁹³	72 ⁹⁶	96 ⁰⁰
Norrköping . a)	48	48	48	50	50	62	77	125	125	125	200
b)	27 ³⁶	27 ³⁶	27 ³⁶	28 ⁰⁰	28 ⁰⁰	34 ⁷²	43 ¹²	63 ⁷⁵	63 ⁷⁵	60 ⁰⁰	96 ⁰⁰
Örebro a)	48	48	48	50	50	62	77	125	125	125	200
b)	27 ³⁶	27 ³⁶	27 ³⁶	28 ⁵⁰	28 ⁵⁰	35 ³⁴	43 ⁸⁹	63 ⁷⁵	63 ⁷⁵	60 ⁰⁰	96 ⁰⁰
Eskilstuna . . a)	48	48	50	52	52	62	77	135	135	135	—
b)	27 ³⁶	27 ³⁶	28 ⁵⁰	29 ⁶⁴	29 ⁶⁴	35 ³⁴	43 ⁸⁹	68 ⁸⁵	68 ⁸⁵	64 ⁸⁰	—
III. Grovarbetare.											
Stockholm . . a)	46	48	48	50	50	57	77	140	140	140	220
b)	26 ²²	27 ³⁶	27 ³⁶	28 ⁵⁰	28 ⁵⁰	32 ⁴⁹	43 ⁸⁹	71 ⁴⁰	71 ⁴⁰	67 ²⁰	105 ⁶⁰
Göteborg . . a)	37	40	40	42	42	51	66	120	120	120	195
b)	21 ⁰⁹	22 ⁸⁰	22 ⁸⁰	23 ⁹⁴	23 ⁹⁴	29 ⁰⁷	37 ⁶²	61 ²⁰	61 ²⁰	57 ⁶⁰	93 ⁶⁰
Malmö a)	40	42	42	44	44	51	66	115	133	142	185
b)	22 ⁸⁰	23 ⁹⁴	23 ⁹⁴	25 ⁰⁸	25 ⁰⁸	29 ⁰⁷	37 ⁶²	58 ⁶⁵	67 ⁸⁵	68 ¹⁶	88 ⁸⁰
Norrköping . a)	38	40	40	42	42	51	66	115	115	115	185
b)	21 ⁶⁶	22 ⁸⁰	22 ⁸⁰	23 ⁹⁴	23 ⁹⁴	29 ⁰⁷	37 ⁶²	58 ⁶⁵	58 ⁶⁵	55 ²⁰	88 ⁸⁰
Örebro a)	39	39	39	41	41	49	64	115	115	115	185
b)	22 ²⁵	22 ²⁵	22 ²⁵	23 ³⁷	23 ³⁷	27 ⁹³	36 ⁴⁸	58 ⁶⁵	58 ⁶⁵	55 ²⁰	88 ⁸⁰
Eskilstuna . . a)	37	38	38	40	40	47	62	115	115	115	—
b)	21 ⁰⁹	21 ⁶⁶	21 ⁶⁶	22 ⁸⁰	22 ⁸⁰	26 ⁷⁹	35 ³⁴	58 ⁶⁵	58 ⁶⁵	55 ²⁰	—
IV. Bleck- och plåt- slageriarb.											
Stockholm . . a)	65	65	65	65	71	73	80	160	175	175	240
b)	37 ⁰⁵	37 ⁰⁵	37 ⁰⁵	37 ⁰⁵	40 ⁴⁷	41 ⁶¹	45 ⁶⁰	81 ⁶⁰	89 ²⁵	84 ⁰⁰	115 ²⁰
Göteborg . . a)	54	54	54	56	56	64	69	130	160	160	210
b)	30 ⁷⁸	30 ⁷⁸	30 ⁷⁸	31 ⁹²	31 ⁹²	36 ⁴⁸	39 ³³	73 ⁴⁵	81 ⁶⁰	76 ⁸⁰	100 ⁸⁰
Malmö a)	52	54	54	56	56	62	62	125	155	155	200
b)	29 ⁶⁴	30 ⁷⁸	30 ⁷⁸	31 ⁹²	31 ⁹²	35 ³⁴	35 ³⁴	63 ⁷⁵	79 ⁰⁵	74 ⁴⁰	96 ⁰⁰
Norrköping . a)	52	52	52	54	54	60	75	135	155	155	200
b)	29 ¹²	29 ¹²	29 ¹²	30 ²⁴	30 ²⁴	33 ⁶⁰	42 ⁰⁰	75 ⁶⁰	79 ⁰⁵	74 ⁴⁰	96 ⁰⁰
Örebro a)	55	55	55	55	55	60	72	125	155	155	200
b)	31 ³⁵	31 ³⁵	31 ³⁵	31 ³⁵	31 ³⁵	34 ²⁰	40 ³²	70 ⁰⁰	79 ⁰⁵	74 ⁴⁰	96 ⁰⁰
Eskilstuna . . a)	53	53	53	55	55	65	75	135	155	155	200
b)	30 ²¹	30 ²¹	30 ²¹	31 ³⁵	31 ³⁵	37 ⁰⁵	42 ⁷⁵	76 ⁹⁵	79 ⁰⁵	74 ⁴⁰	96 ⁰⁰

¹ Vid arbete, där ackord kan förekomma, 145 öre.

plåtslageriarbetare, och vid uppgörelsen efter 1918 års stora arbetskonflikt slår principen om lika timlöner för dessa tre fack helt igenom (med undantag för bleck- och plåtslageriarbetare i Norrköping). Visserligen förskjutes jämviktsläget åter år 1919 till följd därav, att väl det sistnämnda facket då ernådade en löneökning, men icke de båda förstnämnda, men med uppgörelsen i november 1920 erhöles åter igen murare, träarbetare samt bleck- och plåtslageriarbetare samma timlön.¹ Löneutjämningen avser emellertid icke blott yrkesarbetarfacken inbördes, utan utsträcker sig även att gälla mellan dessa å ena sidan och grovarbetarna på den andra. Det har ju varit en allmän tendens vid kompenserandet av kristidens våldsamma levnadskostnadsstegring att i första hand tillgodose lägre avlönade och sålunda närmare existensminimum levande arbetargrupper, och inom byggnadsfacken har denna tendens i förening med vissa arbetsmarknads- och organisationsförhållanden medfört en väsentligt större prisstegring på olärd än på yrkeslärd arbetskraft. Före krisåren låg i stort sett murarnas timlön 20, bleck- och plåtslageriarbetarnas 15 och träarbetarnas 10 öre över grovarbetarnas. Vid den stora löneuppgörelsen år 1918, då som nämnts, murare, träarbetare och bleck- och plåtslageriarbetare erhöles lika timlön, sattes denna endast 10 à 20 öre över grovarbetarnas, och den kraftiga löneuppskrivningen i november 1920 medförde, procentuellt räknat, en ytterligare löneutjämning mellan grov- och yrkesarbetare, låt vara att antalet »skiljande ören» ökades till 15 i landsortsstäderna (i Stockholm fortfarande 20 öre).

Man synes här hava att göra med en under kristiden allmän löneutvecklingstendens, som framträtt ej blott i de skandinaviska länderna utan även i Tyskland, England och Amerika. I Berlin betalades 1913 en murare med i genomsnitt 80 pfennig per timme och en hjälparbetare med 55 pfennig eller 31 % lägre; i februari 1920 hade dessa båda lönesatser förskjutits till resp. 398 och 368 pfennig, vilket innebär, att differensen krympt samman till mindre än 8 %.² I London utgjorde vid tiden för krigsutbrottet murarnas timlön 11½ pence och hantlangarnas 8 pence eller 30 % lägre,³ men i slutet av år 1920 voro motsvarande lönesatser resp. 28 och 25 pence, varför sålunda differensen reducerats till 11 %.⁴ I New-York utgjorde år 1913 den av fackföreningarna godkända minimitimlönen för murare 70 cents och för grovarbetare 22½ cents eller blott 32 % därav. År 1920 hade dessa lönesatser höjts till resp. 125 och 75 cents, vilket innebär en uppräckning av grovarbetarnas lönenivå till 60 % av murarnas. Men när depressionen inom näringslivet började göra sig allt starkare gällande, sänktes år 1921 sistnämnda lönesats till 60 cents, medan den förra tillsvidare kvarstod. Därmed började åter göra sig gällande den för Amerikas hela näringsliv karak-

¹ Intressant är att observera, hurusom i Malmö principen om lika lön för murare och träarbetare tillämpats ända sedan år 1906 (med undantag för året 1911).

² Wirtschaft und Statistik 1921, sid. 83.

³ Seventeenth abstract of labour statistics of the United Kingdom (Cmd. 7733), London 1915, sid. 48.

⁴ Standard time rates of wages and hours of labour in the United Kingdom at 31:st December 1920 (Cmd. 1253), London 1921, sid. 7.

Tab. 46. Den procentuella ökningen av kollektivavtalens tidlöner inom vissa byggnadsyrken åren 1914—1920 samt levnadskostnadernas stegring under samma tid.

a) Timlön, b) veckolön vid tidlönsarbete.

Yrken och orter	Procentuell stegring från år 1914 till år						
	1915	1916	1917	1918	1919	jan.-okt. 1920	nov.-dec. 1920
I. <i>Murare.</i>							
Stockholm a)	0·0	10·4	40·3	138·8	138·8	138·8	258·2
b)	0·0	10·4	40·3	113·7	113·7	101·4	201·6
Göteborg a)	0·0	12·3	38·6	128·0	128·0	128·0	268·4
b)	0·0	12·3	38·6	104·0	104·0	92·4	210·2
Malmö a)	0·0	13·0	40·7	131·5	164·8	181·5	270·3
b)	0·0	13·0	40·7	107·4	136·9	137·0	211·9
Norrköping a)	0·0	11·9	37·3	111·9	111·9	111·9	238·9
b)	0·0	11·9	37·3	92·9	92·9	81·6	190·6
Örebro a)	0·0	11·5	36·1	104·9	104·9	104·9	227·8
b)	0·0	11·5	36·1	83·3	83·3	72·6	176·4
Eskilstuna a)	0·0	11·9	37·3	128·8	128·8	128·8	—
b)	0·0	11·9	37·3	108·4	108·4	96·4	—
II. <i>Träarbetare.</i>							
Stockholm							
snickare a)	0·0	16·1	48·4	158·1	158·1	158·1	287·0
b)	0·0	16·1	48·4	130·9	130·9	117·3	226·0
timmermän a)	0·0	17·5	52·6	180·7	180·7	180·7	321·1
b)	0·0	17·5	52·6	151·2	151·2	136·4	254·6
Göteborg							
snickare a)	0·0	21·6	51·0	154·9	154·9	154·9	311·7
b)	0·0	21·6	51·0	128·2	128·2	114·7	246·7
timmermän a)	0·0	26·5	57·1	165·3	165·3	165·3	328·6
b)	0·0	26·5	57·1	137·4	137·4	123·4	260·9
Malmö a)	0·0	13·0	40·7	131·5	164·8	181·5	270·3
b)	0·0	13·0	40·7	107·4	136·9	137·0	211·9
Norrköping a)	0·0	24·0	54·0	150·0	150·0	150·0	300·0
b)	0·0	24·0	54·0	127·7	127·7	114·3	242·9
Örebro a)	0·0	24·0	54·0	150·0	150·0	150·0	300·0
b)	0·0	24·0	54·0	123·7	123·7	110·3	236·8
Eskilstuna a)	0·0	19·2	48·1	159·6	159·6	159·6	—
b)	0·0	19·2	48·1	132·3	132·3	118·6	—
III. <i>Grovarbetare.</i>							
Stockholm a)	0·0	14·0	54·0	180·0	180·0	180·0	340·0
b)	0·0	14·0	54·0	150·3	150·3	135·3	270·3
Göteborg a)	0·0	21·4	57·1	185·7	185·7	185·7	364·2
b)	0·0	21·4	57·1	155·6	155·6	140·6	291·0
Malmö a)	0·0	15·9	50·0	161·3	202·3	222·7	354·5
b)	0·0	15·9	50·0	133·9	170·3	171·8	254·4
Norrköping a)	0·0	21·4	57·1	173·8	173·8	173·8	376·1
b)	0·0	21·4	57·1	145·0	145·0	130·6	270·9
Örebro a)	0·0	19·5	56·1	180·4	180·4	180·4	351·2
b)	0·0	19·5	56·1	151·0	151·0	136·2	280·0
Eskilstuna a)	0·0	17·5	55·0	187·5	187·5	187·5	—
b)	0·0	17·5	55·0	157·2	157·2	142·4	—
IV. <i>Bleck- och plåtslageriarb.</i>							
Stockholm a)	9·2	12·3	23·1	146·1	169·2	169·2	269·2
b)	9·2	12·3	23·1	146·1	140·9	126·7	210·9
Göteborg a)	0·0	14·3	23·2	132·1	185·7	185·7	275·0
b)	0·0	14·3	23·2	130·4	155·6	140·6	215·8
Malmö a)	0·0	10·7	10·7	123·2	176·8	176·8	257·1
b)	0·0	10·7	10·7	99·7	147·7	133·4	200·8
Norrköping a)	0·0	11·1	38·9	150·0	187·0	187·0	279·6
b)	0·0	11·1	38·9	150·0	161·4	146·0	217·3
Örebro a)	0·0	9·1	30·9	127·2	181·8	181·8	263·6
b)	0·0	9·1	30·9	123·2	152·4	137·3	206·2
Eskilstuna a)	0·0	18·2	36·4	145·5	181·8	181·8	263·6
b)	0·0	18·2	36·4	145·5	152·2	137·3	206·2
Genomsnittlig ökning av levnadskostnaderna	14	30	62	125	161	165	171

teristiska stora åtskillnaden mellan priset för yrkesarbete och för vanligt grov-arbete.¹

Med timlönssiffrorna böra emellertid sammanhållas de även i tabellen (under b) beräknade siffrorna för veckoinkomsten vid tidlönsarbete. Dessa tal äro nämligen av särskild betydelse därigenom, att vid deras uträkning hänsyn jämväl kunnat tagas till den inkomstminskning, som uppstått på grund av arbetstidens reduktion under redogörelseperioden från 57 à 56 timmar per vecka år 1914 till 51 timmar år 1918—1919 och 48 timmar fr. o. m. år 1920. Dessa siffror åskådliggöra därför vida bättre än de förra ändringarna i byggnadsarbetarnas lönestandard under de senare åren.

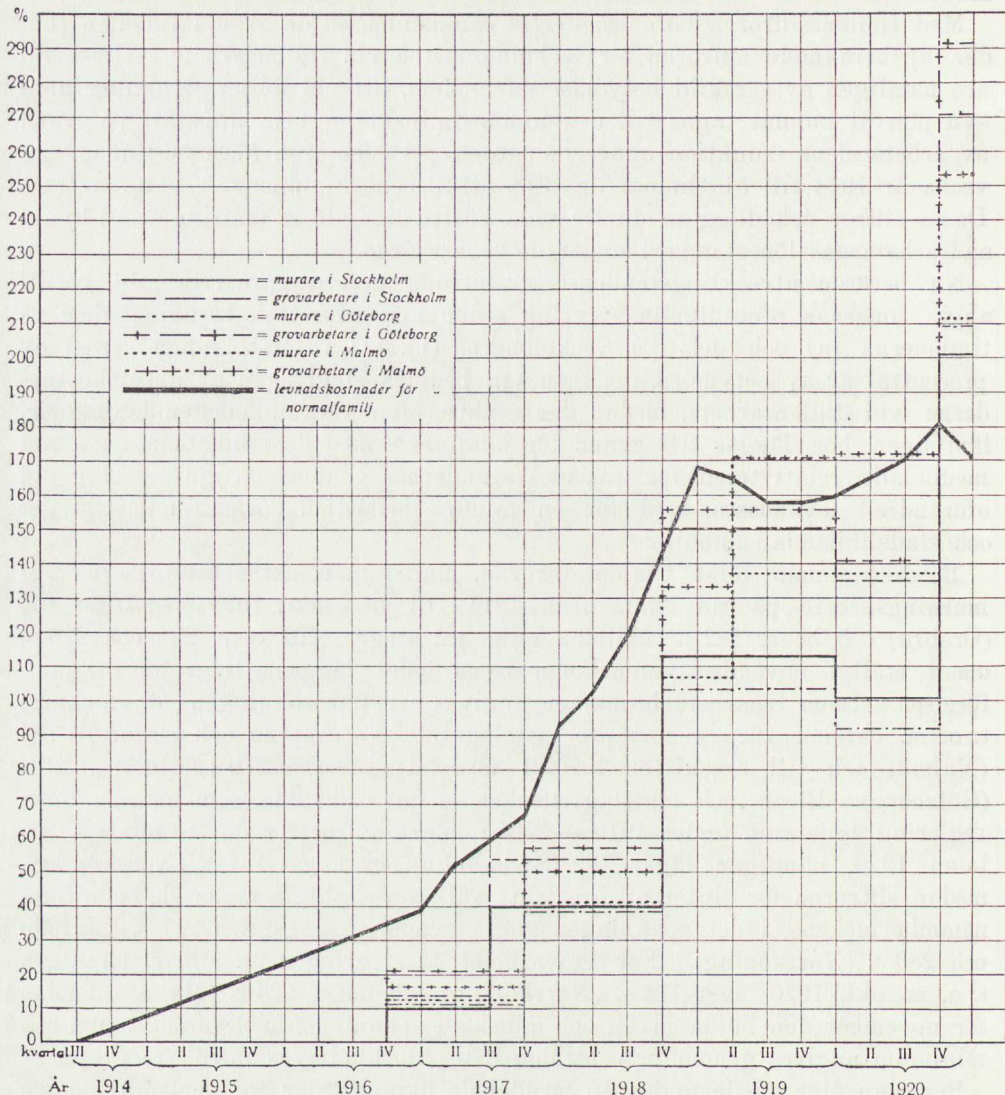
Nu berörda utvecklingstendenser framträda än tydligare i tab. 46, varuti anges lönernas procentuella stegring sedan krigsutbrottet, beräknad dels på timlönerna (a) och dels på veckolönerna (b). Den förstnämnda serien av procenttal är av betydelse, om man vill bedöma stegringen av arbetskostnaderna vid tidlönsarbete, medan den senare, efter veckoinkomsten beräknade, lämpligen bör läggas till grund för jämförelse med de i tabellens sista rad meddelade relativtalen för levnadskostnadernas genomsnittliga stegring vid oförändrad levnadsstandard för en mindre bemedlad normalfamilj i städer och stadsliknande samhällen.

Betraktar man först timlönssiffrorna, finner man, att arbetspriserna vid murningsarbete på tid ökats från 1914 till jan.—okt. 1920 med lägst 105 (Örebro) och högst 182 % (Malmö), vilka tal stegras till resp. 228 och 270 %, om i stället novemberöverenskommelsens löner läggas till grund för jämförelsen. Inom träarbetarbranschen angives arbetsprisökningen (för snickare) t. o. m. oktober 1920 genom procenttalen 150 (Norrköping och Örebro)—182 (Malmö) och till årsskiftet 1920/21 medelst siffrorna 270 (Malmö)—312 % (Göteborg). Bleck- och plåtslagerifacket — det enda där, som nämnts, löne-reglering ägde rum under 1919 — visar högre siffror för de tre första kvartalerna 1920, nämligen lägst 169 (Stockholm) och högst 187 % (Norrköping), medan siffrorna för slutet av året rätt väl överensstämmer med de båda förenämnda fackens, i det spänningen anges genom ökningstalen 257 % (Malmö) och 280 % (Norrköping). För grovarbetet är stegringen än större, nämligen t. o. m. okt. 1920 lägst 174 % (Norrköping) och högst 223 % (Malmö), medan för november den höjda nivån och minskade spänningen mellan maximum och minimum angives genom procenttalen 340 (Stockholm) och 376 (Norrköping).

Ser man åter på de under b) meddelade ökningstalen för veckoförtjänsten vid tidlönsarbete, finner man, att desamma ställa sig icke obetydligt lägre än motsvarande timlönssiffror. Stegringen från år 1914 till år 1919 mätes nu genom spänningstalen 83 % (Örebro)—137 % (Malmö) för murare, 124 (Örebro)—137 % (Malmö) för träarbetare, 141 (Stockholm)—161 % (Norr-

¹ Changes in union scale of wages and hours of labor, 1913 to 1921. Monthly Labor Review Vol. XIII, nr 3 (sept. 1921), sid. 98. — På grund av den säregna yrkesuppdelningen inom särskilt den amerikanska byggnadsindustrien erbjuder det vissa svårigheter att finna yrkesgrupper fullt jämförliga med de svenska. God ledning härvid erbjuder R. Kuczynski: Arbeitslohn und Arbeitszeit in Europa und Amerika 1870—1909, Berlin 1913.

Diagram VII. Veckoavlönings ökning för murare och grovarbetare i vissa städer åren 1914—1920 samt levnadskostnadernas stegring under samma tid.

köping) för bleck- och plåtslageriarbetare och 145 (Norrköping)—171 % (Malmö) för grovarbetare. Med den 1 jan. 1920 ikraftträdande normalarbetsdagen sjunka dessa tal till resp. 73 (Örebro)—137 (Malmö),¹ 111 (Örebro)—137 (Malmö),¹ 127 (Stockholm)—146 (Norrköping) och 131 (Norrköping)—172 (Malmö),¹ men genom novemberuppgörelsen 1920 springa talen upp till resp. 176 (Örebro)—212 (Malmö), 212 (Malmö)—247 (Göteborg, snickare), 201 (Malmö)—218 (Norrköping) och 254 (Norrköping)—291 (Göteborg).

¹ I Malmö erhöles murare, träarbetare och grovarbetare full kompensation för införandet av 48-timmars arbetsvecka.

Jämföras nu meddelade siffror för den under ett visst år ernådda löneökningen med talen för den av Socialstyrelsen beräknade genomsnittliga procentuella levnadskostnadsstegringen under samma år, finner man, att under åren 1915—1917 de förra stanna långt under de senare, och att först genom löneuppgörelsen år 1918 kompensation ernås inom vissa orter och fack. Men under år 1919 bortelimineras dessa löneförhöjningar i huvudsak genom de alltjämt hastigt stigande levnadskostnaderna, liksom normalarbetsdagens ikraftträdande med 1920 års ingång medförde en ny sänkning, då merendels ingen omedelbar kompensation erhöles för den sålunda förkortade arbetsdagen. Ersättningen kom emellertid vid uppgörelsen i november s. å., då byggnadsbranschens lönenivå lyftes högt över de nu snarast till sänkning tenderande levnadskostnaderna.

För att ytterligare förtydliga dessa jämförelser mellan löner och levnadskostnader, har utarbetats vidstående diagram VII, varuti jämväl för vinnande av större exakthet och bättre anpassning årsmedeltalen ersatts med kvartals-siffror. Denna grafiska framställning ger en bild av den för dessa år utmärkande kapplöpningen mellan levnadskostnader och löner, som ganska väl överensstämmer med vissa närmast från arbetarhåll framlagda beräkningar rörande samma ämne.¹ Det må emellertid framhållas, att nu meddelade jämförelser endast kunna göra anspråk på ungefärlig riktighet. Sålunda plägar, som nedan skall utvisas, arbetet inom byggnadsbranschen i stor utsträckning utföras på ackord och därigenom merendels tillföra arbetarna en större eller mindre merinkomst utöver timlönen. Å andra sidan bör det emellertid beaktas, att, såsom framgått av det föregående, det hör till regeln, att byggnadsarbetaren går arbetslös en stor del av året och då merendels ej uppbär någon som helst löneinkomst. I det följande skall göras ett försök att utreda verkningarna av nu berörda faktorer.²

¹ »Byggnadsarbetarnas löner», Träarbetaren 1921, nr 5, och Fackföreningsrörelsen 1921, nr 25, sid. 575 ff.

² Sedan detta skrivits, har för Norges vidkommande byråchef E. Storsteen framlagt en undersökning rörande lönestegring och levnadskostnader (Sociale Meddelelser 1921, tilläggshefte 1), som erbjuder många beröringspunkter med den förevarande. Liksom denna avser den byggnadsindustrien, churu fattad såsom inbegripande ej blott själva arbetet på byggnadsplatserna utan även byggnadsmaterialtillverkningen, men är å andra sidan inskränkt till Kristiania med omnejd. Huvudresultaten av undersökningen kunna sammanfattas som följer:

	Genomsnittlig sedvanlig timlön (merendels något högre än den avtalsenliga), öre						Beräknad genomsnittlig sedvanlig vecko-lön, kr.					
	1913	1915	1917	1918	Jan. 1920	Hösten 1920	1913	1915	1917	1918	Jan. 1920	Hösten 1920
Murare	65	70	90	150	185	210	37.05	37.80	48.60	81.00	88.80	100.80
Timmermän . .	61	68	81	152	185	215	34.77	38.76	43.74	82.08	88.80	103.20
Murarhantl. . .	55	60	80	140	175	200	31.35	32.40	43.20	75.60	84.00	96.00
Bleck- o. plåtsl.	57	.	73	150	187	212	32.49	.	39.42	81.00	89.76	101.76

Timlönerna för resp. år beteckna lönestegringen närmast ur arbetsgivarsynpunkt och kunna därför lämpligen sammanställas med byggnadskostnaderna, såsom skett i följande indextalserier:

	1913	1915	1917	1918	Jan. 1920	Hösten 1920
Timlöner (vägt genomsnitt för samtl. arb.-grupper)	100	110	140	246	317	365
Byggnadskostnader per kvm. i nyuppfört hyreshus	100	154	244	320	354	386

Härav framgår, att det är varupriserna, som gått före, och lönerna, som följt efter, först långsamt och sedan i raskare tempo. — Lönestegringen ur arbetarsynpunkt belyses däremot bäst genom veckolönerna, vilkas ökning på grund av arbetstidens förkortning blir åtskilligt mindre än tim-

Innan man ingår på denna utredning, torde det vara lämpligt att något uppehålla sig vid, huru de ovan berörda lönesatserna inom byggnadsyrket ställa sig i jämförelse med dem, som gälla inom andra fack. Ej sällan hör man uttalas även från personer, som kunna göra anspråk på sakkunskap, att lönerna inom byggnadsindustrien äro bortåt dubbelt så höga som exempelvis inom den mekaniska verkstadsindustrien, och en första jämförelse mellan ifrågavarande kollektivavtals lönesatser synes giva ett visst stöd för denna uppfattning. Enligt det i januari 1919 mellan Sveriges verkstadsförening och vederbörande fackförbund träffade kollektivavtalet — vilket vid denna tidpunkt beräknades beröra 347 arbetsgivare och 51 800 arbetare — äro verkstäderna fördelade i tre dyrortsgrupper, av vilka grupp I omfattar Stockholm med omnejd, grupp II större städer och vissa andra såsom dyra ansedda samhällen samt grupp III övriga orter. Minimitimlönerna utgöra 1) för yrkesarbetare, som uppnått 24 års ålder och arbetat minst 7 år i yrket, inom grupp I 90 öre, grupp II 85 öre och grupp III 83 öre, 2) för yrkesarbetare, som uppnått 21 års ålder och arbetat minst 4 år i yrket, resp. 87, 82 och 80 öre samt 3) för grovyarbetare resp. 84, 79 och 78 öre sålunda lönesatser, vilka de i tab. 45 sammanställda avtalsenliga byggnadsarbetartimlönerna för samma år överskrida med 50—75 %. En närmare granskning av de båda näringsgruppernas kollektivavtal synes emellertid giva vid handen, att denna differens är mindre i verkligheten än på papperet, ty avtalens lönebestämmelser avse rätt skilda saker. Medan inom byggnadsbranschen de avtalsenliga lönerna tendera att angiva den faktiska betalningen vid tidlönsarbete för arbetare med genomsnittlig duglighet och arbetsförmåga, avser riksavtalet inom verkstadsindustrien blott att angiva de, efter vidlyftig generalisering och under hänsynstagande jämväl till de ekonomiskt sämst ställda verkstäderna bestämda, lägsta gränser, under vilka timlönerna i normala fall icke få sjunka. I verkligheten utgå här minimilönerna, åtminstone under någorlunda goda konjunkturer, blott till ett fåtal mindre försigkomna arbetare, medan för det stora flertalet timpenningen utbetalas enligt särskilda kompletterande kollektiva eller individuella lönereregleringar. Om dessas betydelse och räckvidd får man en föreställning därigenom, att enligt verkstadsföreningens lönestatistik år 1919 den i genomsnitt faktiskt utbetalda timpenningen för arbete på ordinarie tid (inkl. extra förmåner) utgjorde 97 öre för yrkesarbetare (med minst 4 års utbildning) och 87 öre för icke yrkesarbetare.¹ Härigenom minskas differensen mellan byggnads- och verkstadsarbetarnas timlöner till 20 å 30 %, och denna merbetalning synes såväl i vårt eget land som i andra länder anses som skälig beträffande ett yrke, vilket icke, såsom under normala förhållanden verkstadsindustrien, kan bereda arbete och anställning året om. Ser man på förhållandena i England, gällde sålunda

lönerna. Jämföras ökningstalen för de förstnämnda (t. o. m. 1920 för huvudmassan av arbetare 172—410 %) med levnadskostnadernas genomsnittliga ökning (vilken för år 1913, 1915, 1917, 1918 och 1920 kan åskådliggöras genom indextalen 100, 119, 207, 271 och 344), befinnes det, att under kriget lönerna genomgående lågo lägre än prisnivån och att först efter fredsslutet desamma för vissa kategorier började uppnå och t. o. m. överstiga levnadskostnaderna.

¹ Svenska arbetsgivareföreningens lönestatistiska årsbok 1919, Stockholm 1921, sid. 18.

exempelvis i London i december 1920 timlöner för murare och träarbetare av 2 sh. 4 d., för målare av 2 sh. 3 d. och för grovarbetare av 2 sh. 1 d. Med 44 timmars arbetsvecka innebär detta veckolöner av resp. 102 sh. 8 d., 99 sh. och 90 sh. 2 d., medan för mekaniska verkstadsarbetare (»engineers») veckolönen i London samtidigt bestämts till 83 sh. 6 d. och blott för vissa specialarbetare (såsom modellsnickare, kopparslagare, verktygsarbetare) till 90 à 103 sh.¹

Vad nu sagts för vårt lands vidkommande, gäller emellertid närmast i fråga om de för byggnadsarbetare gällande lönesatserna under år 1919 och förra delen av år 1920, varemot de i november sistnämnda år avtalade, i tab. 45, sista kol., redovisade timlönerna, även i avsaknad av mera fullständigt jämförelsematerial, torde kunna betecknas såsom stående på ett mycket högt plan. Vill man hava några jämförelsepunkter, torde i första hand böra uppmärksammas kommunernas arbeten. För kommunala gatu- och byggnadsarbeten fastställdes år 1920 timlöner av i Stockholm 160—182 öre, i Göteborg 150—167 öre, i Malmö 145—168 öre, i Norrköping 147—179 öre samt i Örebro 165—175 öre. Differenserna mellan dessa timpenningar och de nyssnämnda byggnadsarbetartimlönerna synas uppgå till 12—32 % för yrkesarbetare och 12—38 % för grovarbetare och sålunda så tämligen hålla sig inom ramen av den ovan såsom normal betecknade löneåtskillnaden mellan års- och säsongarbetare.

13. Ackordsarbetets betydelse inom byggnadsverksamheten.

Medan exempelvis i England allt byggnadsarbete sker mot tidlön (se sid. 77) och även i Tyskland byggnadsarbetarnas fackföreningar merendels ställt sig avböjande mot ackordsarbete,² utföres i vårt land liksom i våra grannländer, exempelvis Danmark, arbetet inom denna bransch i stor utsträckning på ackord, åtminstone vad beträffande större orter och byggnadsföretag. I syfte att erhålla ett mått på ackords- och tidlönsarbetets relativa omfattning hade å form. 2 införts en frågepunkt, enligt vilken resp. arbetare skulle ange antalet år 1919 inom byggnadsfacket utgjorda arbetstimmar (ev.-dagar) på ackord och mot timpenning. Denna punkt besvarades av 2 735 arbetare, som tillhoppa utgjort c:a 5·3 milj. arbetstimmar, varav något över 4 milj. kunnat fördelas efter löneform. Såsom av tab. 47 framgår, hade under 65·4 % av arbetstiden arbetet skett efter timlön och endast beträffande 34·6 % på ackord. Detta gäller för undersökningsområdet i dess helhet, men ser man på de särskilda landsdelarna, synes det endast vara östra Sverige, där ackordsarbetet övervägt timlönsarbetet. Vid bedömande av här meddelade siffror bör emellertid hänsyn tagas till, dels att de städer, där ackordsarbetet inom byggnadsbranschen torde vara mest utvecklat, nämligen Stockholm och Göteborg,

¹ Se a. a. sid. 133 not 4.

² Se t. ex. Martin Wagner: a. a. sid. 16. — Enligt Lohn- und Gehaltserhebung vom Februar 1920 (Statistik des Deutschen Reichs Band 293, Berlin 1921, sid. 20*), utfördes inom byggnadsindustrien arbetet till 99 % mot tidlön och till blott 1 % mot stycklön.

Tab. 47. Betydelsen av ackords- och tidlönsarbete samt av fyllnadsarbete (enligt arbetarnas uppgifter).

Landsdelar, ortsggrupper och yrken	Inom byggnadsfacket år 1919 utgjorda arbetstimmar		Därav i %		Sammanlagd arbetsförtjänst år 1919					
					inom bygg- nadsfacket		av fyllnads- arbete		tillhopa	
	samtliga	med för- delning efter löneform	på ack- ord	mot tim- pen- ning	kr.	%	kr.	%	kr.	%
Östra Sverige	1 619 377	1 365 201	52.1	47.9	2 577 188	96.6	90 128	3.4	2 667 316	100.0
Småland och Öarna . . .	518 677	405 602	30.9	69.1	672 496	97.7	15 500	2.3	687 996	100.0
Södra Sverige	1 795 683	1 088 573	29.6	70.4	2 234 938	96.9	72 526	3.1	2 307 464	100.0
Västra Sverige	926 069	808 450	20.0	80.0	1 234 761	97.8	27 839	2.2	1 262 600	100.0
Norra Sverige	481 794	377 346	20.9	79.1	751 808	97.5	19 657	2.5	771 465	100.0
Samtliga orter	5 341 600	4 045 172	34.6	65.4	7 471 191	97.1	225 650	2.9	7 696 841	100.0
Städer m. öfver 10 000 inv.	2 798 422	2 466 822	36.1	63.9	4 139 025	97.6	101 449	2.4	4 240 474	100.0
Övriga städer	1 567 832	930 744	31.8	68.2	2 014 107	97.8	44 557	2.2	2 058 664	100.0
Köpingar o. municipals.	403 627	280 788	30.0	70.0	607 035	94.6	34 736	5.4	641 771	100.0
Landsbygden	571 719	366 818	35.3	64.7	711 024	94.1	44 908	5.9	755 932	100.0
Murare	1 126 820	954 505	35.4	64.6	1 670 944	99.1	15 002	0.9	1 685 946	100.0
Träarbetare	995 114	740 636	33.5	66.5	1 376 093	97.8	30 766	2.2	1 406 859	100.0
Grovarbetare	661 180	334 180	25.0	75.0	762 314	98.5	11 427	1.5	773 741	100.0
Övriga	53 642	47 205	34.1	65.9	97 722	83.7	19 100	16.3	116 822	100.0
	1 583 140	1 368 245	37.7	62.3	2 343 781	96.3	88 811	3.7	2 432 592	100.0
	191 542	136 357	44.0	56.0	192 230	96.3	7 464	3.7	199 694	100.0

så gott som fullständigt saknas i denna statistik,² dels att under redovisningsåret nybyggnadsarbeten, där ju ackordsuppgörelser företrädesvis kunna förekomma, såsom förut antytts, mer än vanligt undanskjutits genom reparations- o. d. tidlönsarbeten. Likväl torde de erhållna uppgifterna innebära en bestämd maning att icke överskatta ackordsarbetets betydelse för arbetskostnaderna och arbetsförtjänsterna inom byggnadsfacket i vårt land.

Ackordsavlöningens nära samband med tidlönen framgår bl. a. därav, att i kollektivavtalen timlönen plägar vara arbetaren garanterad antingen direkt eller ock indirekt genom föreskrift, att på avlöningsdagen styckarbetare äga utbekomma förskott å ackordet, beräknat efter gällande timlön. Om styckarbetets reglering meddela avtalen ofta utförliga bestämmelser, kompletterade genom ackordsprislistor, vilka kunna specificera hundratals olika arbeten och därför bliva synnerligen vidlyftiga. Sålunda upptager den i samband med novemberuppgörelsen 1920 uppgjorda ackordsprislistan för mureriarbeten i Stockholm 10 trycksidor, den för byggnadstimmermansarbeten 26 sidor och den för byggnadssnickeriarbeten 28 sidor. Arbetspriserna i dessa avtal äro satta under förutsättning, att all hantlangning, ställningsbyggnad etc. erhålles fritt, medan det för ett årtionde sedan var vanligt, att ackordspriserna jäm-

¹ Avser 2 735 arbetare.

² Enligt de specialundersökningar, som, på sätt nedan sid. 168 omnämnas, verkställets med avseende på fem bostadsbyggen i Stockholm, Göteborg och Malmö, utfördes av murarna 71—95 %, av träarbetarna 72—75 % och av grovarbetarna 24—53 % av arbetet på ackord, efter timantalet räknat. Läggas i stället lönesumman till grund, ökas talen till resp. 81—98, 83—89 och 34—67 %.

väl innefattade gottgörelse för såväl ställningsbyggnad — åtminstone »om arbetsgivaren tillsläpper en ställningsbyggare för varje påbörjat tiotal av murare» — som hantlangning, varvid murarlaget självt hade att antaga bruks- och tegelbärare, ansvara för deras arbete samt, åtminstone delvis, avlöna dem.

Vad nu anförts, leder uppmärksamheten på det för murare liksom åtskilliga andra byggnadsyrken karakteristiska förhållandet, att som arbetande och avlöningstagande enhet framträder ej så mycket den enskilda arbetaren som det arbetslag han tillhör. Härigenom övergår ackordet till s. k. grupp-ackord, och hur ett sådant är organiserat, framgår genom följande utdrag av de »bestämmelser vid ackordsarbete», vilka uti huvudsak likalydande form ingå i 1920 års förenämnda Stockholmsavtal:

d) »Vid ackordsarbete äger arbetaren att på avlöningsdagen erhålla förskott, beräknat efter den för honom gällande timpenningen, och är denna garanterad, då pris å arbetet ej är fastställt i mellan organisationerna överenskomna ackordsprislista.

e) Arbetare, som slutfört ackordsarbete och kvarstå hos arbetsgivaren, äga rätt och skyldighet att efter gällande timlön verkställa sådant kompletteringsarbete, som ej kunnat hänföras till ackordet och kan utföras utan avbrott i arbetet.

Vad i detta moment stadgas, gäller dock endast arbete å nybyggnader eller i våningar, påförda gamla hus.

f) Arbetare må ej skiljas från åtaget ackordsarbete med mindre han vid arbete enligt ackordsprislista bedriver arbetet på sådant sätt, att det ej motsvarar vad som utbetalts i förskott, eller vägrar att ställa sig avtalets bestämmelser till efterrättelse. Om arbetare utan arbetsgivarens och, där sådant finnes, arbetslagets tillstånd eller utan laga förfall eller eljest tvingande omständigheter avgått från ackordet före detsamma fullbordande, är det på honom belöpande överskottet förverkat, och tillfaller hans andel den eller de arbetare, som slutfört ackordet.

g) Vid ackordsarbete skall arbetsgivaren tillse, att icke hinder förefinnas, som verka försenande på arbetet. I sådant hänseende åligger honom att besörja den utrymning av lokaler och den rengöring, som för arbetets behöriga fortgång är behövlig.

Nödgas arbetare vänta på material eller uppstår eljest hinder för arbetets fortgång och annat arbete inom facket ej lämnas, ersättes sålunda förlorad arbetstid efter gällande timlön, såvida icke bristen på material eller det uppståndna hindret berott av omständigheter, som arbetsgivaren ej rimligen kunnat förekomma. Arbetare, som av sådan anledning gör anspråk på väntetidsersättning, skall till arbetsgivaren eller dennes ombud därom göra anmälan så fort ske kan.

Avstannar ackordsarbete längre tid än 6 dagar av annan anledning än av arbetare vidtagen arbetsinställelse eller till följd av naturhinder, skall på begäran av någondera parten verkställt ackordsarbete uträknas och i fastställd ordning likvideras. Vid avbrott i ackordsarbete till följd av naturhinder eller arbetsinställelse utbetalas ej väntpengar.

h) I och för kontroll uppför ackordsförmannen vid varje avlöning dagnota i två ex., å vilka angivas såväl dagtid som ackordstid, vilka justeras och undertecknas av arbetsgivaren. Det ena exemplaret tillställs genom ackordsförmannen en inom och av arbetslaget utsedd person. Dagnoter bekostas av arbetsgivaren.

i) Uppmätning och uträkning av ackordsarbete utföres gemensamt av arbetsgivaren eller dennes ombud och av arbetarna eller ombud för dem på förut avtalad tid inom den i mom. k) angivna tidgränsen. Uteblir vid sådan förrättning ena parten utan giltigt skäl, gäller andra partens uppmätning och uträkning.

Uppstår tvist om mätningen, då båda parterna däri deltagit, utse de gemensamt, om de därom kunna enas, en kompetent person, som omedelbart verkställer ommätning och skola kostnaderna i detta fall gäldas med hälften av vardera parten.

Kunna ej parterna enas om gemensam mätare, utse de var för sig en kompetent

person, som gemensamt verkställa mätningen och gäller därefter den mätning dessa framlägga. I detta mom. inbegripes även sådan mätning, som till följd av arbetets beskaffenhet måste verkställas under arbetets gång.

k) Uppmätning och uträkning av slutfört ackordsarbete skall påbörjas senast å tredje dagen efter det arbetet är färdigt och slutföras snarast möjligt utan avbrott. Eventuellt överskott skall utbetalas om möjligt å andra avlöningsdagen och senast 14 dagar efter arbetets slutförande.

Ackordsöverskottet skall, då arbetslaget består av minst 3 personer, utbetalas till den eller dem, som flertalet av arbetslaget befullmäktigat att uppbära och fördela det samma, och är arbetsgivaren, sedan betalning i denna form skett, fri från vidare anspråk från lagets sida. Avskrift av fördelningslistan skall vid utbetalningen avlämnas till arbetsgivaren.

Uppstår tvist vid ackordsuppgörelse, utbetalas dock den summa, varom tvist ej föreligger.

l) Är ackordsarbete av den omfattning, att det ej kan slutföras inom 6 månader, skall vid slutet av var 3:dje månad från arbetets påbörjande ske uppmätning och uträkning av då utfört arbete, samt utbetalas 75 % av det å detta arbete belöpande överskottet.»

När man studerar ackordsprislistorna med deras minutiösa specifikationer och prissättningar på olika inom byggnadsbranschen förekommande arbeten, kommer man lätt på den tanken att genom jämförelse mellan typiska ackordssatser i avtal från olika tider och orter söka erhålla ett mått på arbetsprisernas faktiska nivå och stegring inom byggnadsbranschen. En närmare undersökning ger emellertid vid handen, att mycket ej står att vinna på denna väg. Bortsett från svårigheten att ur ackordsprislistornas detaljrika specificeringar framlösa just sådana »typiska» ackordssatser, hava vid själva å-prisernas fixering å olika tider och orter skett talrika förändringar och olikformigheter, vilka i hög grad försvåra varje jämförelse. Medan sålunda murningspriset tidigare beräknades per 1 000 tegel, utgår det nu per kvm., och likartat är förhållandet beträffande åtminstone vissa av ackordsberäkningarna för träarbetare. Vidare prissattes numera merendels yrkesarbetet enbart för sig, medan tidigare, såsom förut påpekats, i ackordspriset för sådant även ingått vissa hantlangningsarbeten av skäligen svårbedömligt värde.

Lämnar sålunda en granskning av gällande ackordssatser ett tämligen mager resultat för här ifrågakommande syfte,¹ gäller något liknande även beträffande ackordsförtjänsterna. I de diskussioner om byggnadsarbetarnas löner, vilka talrikt möta i tidningspressen särskilt under de på senare år allt allmännare orostiderna å byggnadsindustriens arbetsmarknad, är det emellertid företrädesvis sifferuppskattningar av sådana, som figurera. Från arbetsgivarhåll anföres, ofta med stöd av räkenskapsutdrag, att vid vissa arbeten timförtjänsten kunnat uppgå till 10 å 12 kr. och däröver, och det ligger då nära till hands för den med de faktiska förhållandena obekante att genom enkel multiplikation med arbetstimmarnas antal per dag och arbetsdagarnas per år framräkna årsinkomster av mycket akttningsbjudande

¹ Vad nu sagts avser prislistorna såsom källa för en mera generell arbetsprisstatistik och utsluter givetvis ej, att de med fördel kunna användas av fackmän för klarställande av arbetskostnadernas förändring vid enskilda byggnadsföretag. Se sid. 168.

storlek. Från arbetarhåll är man åter angelägen om att framdraga fall, då arbetsförtjänsten föga eller intet överstigit gällande timpenning. När lönestatistiken på detta sätt användes som vapen i den sociala striden, är det visserligen icke ovanligt, att betydande differenser kunna uppstå mellan resp. parter uppskattningar, ehuru skiljaktigheterna knappast någonstades pläga taga sådana mått som inom byggnadsbranschen. Och dock låter sig saken ofta ganska väl förklara. När det gäller att definiera och prissätta hundratal, för att ej säga tusentals olika arbeten, kan det, trots allt från organisationernas förhandlingsmäns sida nedlagt arbete och omsorg, lätt inträffa, att en eller annan ackordssats blir mindre väl avvägd och sålunda kommer att giva en arbetsförtjänst betydligt över- eller understigande det normala. Inom byggnadsindustrien råder emellertid ingalunda en så genomförd arbetsspecialisering som inom vissa slag av fabriksindustri, utan måste å ett nybygge varje murare, snickare o. s. v. utföra ett flertal olika arbeten. I praktiken komma därför merendels över- och underbetalningarna att uppväga varandra och försvinna i massan av mera »normala» ackord, och det såväl om man ser på arbetsstyrkan i dess helhet som på de särskilda arbetslagen. Vad nu sagts, utesluter givetvis ej, att vissa arbetslag kunna uppnå väsentligt högre förtjänster än andra, men torde detta merendels bero på, att desamma innesluta arbetare med särskilt stor yrkesskicklighet eller, — i fråga om grovarbetare — ovanliga kroppskrafter och därför äro i tillfälle att utveckla en osedvanlig arbetsintensitet, vilken väl stegrar deras inkomster men ej fördyrar arbetet i dess helhet. En annan sak är, när, såsom icke varit ovanligt under de senaste årens oroliga och desorganiserade arbetsförhållanden, särskilt i huvudstaden, arbetsstyrkor å enskilda byggen genom strejk, blockad eller hot om sådana åtgärder vetat tilltvinga sig delvis mycket betydande tilläggsbetalningar utöver de fastställda ackordssatserna eller för arbetarparten ytterst förmånliga s. k. slumpackord.¹

Vid en undersökning av byggnadsverksamheten i allmänhet kunna emellertid dessa speciella, ehuru av den allmänna opinionen mycket uppmärksammade huvudstadsförhållanden åtminstone i detta sammanhang lämnas å sido och utredningen inriktas på att avse de mera normala ackords- och arbetsförtjänstförhållandena inom branschen.

Såsom utgångspunkt härför synes det vara lämpligt att skärskåda förhållandena vid vissa särskilda byggen. Material härtill, erhållet genom statistisk bearbetning av resp. räkenskapsböcker, har för här ifrågavarande ändamål ställts till förfogande dels av en större byggmästare i Stockholm, dels av kamrer H. Lindholm med avseende på vissa kommunala och halvkommunala bostadsbyggen i Göteborg. Förstnämnda uppgifter, vilka avse en arbetsmängd av 143 080 timmar och ett lönebelopp av 501 279 kr., utbetalt under tiden från slutet av år 1918 till början av år 1920, hava sammanställts i tab. 48. Denna ger vid handen, att under denna tidsperiod medelförtjänsten per timme utgjort för murare 3.13 kr., för byggnadssnickare

¹ Under intryck av den förändrade maktställningen mellan arbetsgivare och arbetare har sålunda detta uttryck kommit att innebära raka motsatsen mot för ett trettiotal år sedan (se sid. 27).

Tab. 48. Ackordsförtjänster vid vissa byggen i Stockholm 1918—1920 (enligt räkenskapsutdrag).

Räkningens			Ut- gjorda arbets- timmar	Medel- tim- för- tjänst, kr.	Ackords- över- skott i % av timp. ¹	Räkningens			Ut- gjorda arbets- timmar	Medel- tim- för- tjänst, kr.	Ackords- över- skott i % av timp. ¹
datum	belopp (inkl. dyrt. tillägg)					datum	belopp (inkl. dyrt. tillägg)				
	kronor	öre					kronor	öre			
a) <i>Murare.</i>											
22/11 1918	28 508	18	11 470	2·49	71·7	9/10 1919	13 546	75	2 187	6·19	326·9
11/12 1918	9 692	34	3 456	2·80	93·1	4/7 1919	402	27	81	4·97	242·8
16/4 1919	23 727	56	8 538	2·78	91·7	19/9 1919	1 008	97	250	4·04	178·6
6/5 1919	11 423	57	3 645	3·13	115·9	14/3 1919	16 560	13	3 720	4·45	206·9
28/5 1919	2 597	93	846	3·07	111·7	1/4 1919	1 357	53	530·5	2·56	76·6
21/7 1919	9 417	70	3 073	3·06	111·0	14/6 1919	29 808	40	5 425	5·49	278·6
19/9 1919	8 639	55	2 637	3·28	126·2	19/6 1919	962	—	176	5·47	277·2
23/4 1919	3 251	75	1 007	3·23	122·8	1/10 1919	306	77	82·5	3·72	156·6
18/7 1919	9 969	97	2 850	3·50	141·4	23/9 1919	2 138	60	654	3·27	125·5
9/12 1919	1 812	13	646	2·81	93·8	5/11 1919	1 055	52	222	4·75	227·6
10/3 1920	2 406	87	947	2·54	75·2	27/11 1919	664	25	231	2·88	98·6
23/4 1920	7 800	84	3 205	2·43	67·6	15/12 1919	1 954	25	369	5·30	265·5
10/5 1920	10 378	40	3 183	3·26	124·8	25/2 1920	1 312	22	341	3·85	165·5
28/8, 16/10 1920						Summa	81 160	83	18 599	4·36	200·7
19/1 1920	55 018	30	15 150·5	3·63	150·3	d) <i>Cementarbetare.</i>					
5/2 1920	27 719	41	7 511	3·69	154·5	4/9 1919	1 114	—	396	2·81	93·8
Summa	6 455	19	1 772	3·64	151·0	18/9 1919	1 270	—	440	2·89	99·3
	218 819	69	69 936·5	3·13	115·9	21/3 1919	11 441	81	2 628	4·35	200·0
b) <i>Snickare.</i>											
4/12 1918	3 331	04	1 450·5	2·30	58·6	6/6 1919	14 086	63	2 673	5·27	263·4
6/6 1919	28 612	31	7 662	3·73	157·2	10/10 1919	5 420	03	1 282	4·23	191·7
7/8 1919	8 827	90	2 299	3·84	164·8	18/12 1919	2 714	90	505	5·38	271·0
5/12 1919	10 271	33	1 165·5	8·81	507·6	17/3 1920	5 644	08	1 196	4·72	225·5
17/9 1919	1 961	27	279	7·03	384·8	1/4 1920	706	48	256	2·76	90·3
29/7 1919	261	15	62	4·21	190·3	Summa	42 397	93	9 376	4·52	211·7
12/12 1919	4 879	99	1 779·5	2·74	89·0	e) <i>Bruksbärare.</i>					
29/7 1919	1 783	03	604	2·95	103·4	22/11 1918	12 072	78	4 331	2·79	99·3
24/9 1919	4 188	33	1 353	3·10	113·8	25/8 1919	2 663	03	922	2·89	106·4
13/12 1919	12 101	94	3 655·5	3·31	128·3	19/2 1919	11 400	06	4 174	2·73	95·0
21/1 1920	5 844	64	1 635·5	3·57	146·2	18/9 1919	1 202	44	334·5	3·59	156·4
17/3 1920	12 341	44	2 570	4·80	231·0	1/10 1919	1 961	71	691	2·84	102·9
30/3 1920	1 223	02	354·5	3·45	137·9	12/3 1919	2 422	64	826	2·93	109·3
Summa	95 627	39	24 870	3·85	165·5	23/4 1919	4 844	87	2 622	1·85	32·1
c) <i>Timmermän.</i>											
2/2 1919	6 046	14	2 724	2·22	53·1	29/8, 20/10 1919	15 667	06	3 996	3·92	180·0
17/5 1919	4 037	03	1 606	2·51	73·1	21/1 1920	8 758	27	1 826	4·80	242·9
						5/3 1920	1 834	01	414	4·43	216·4
						23/3 1920	446	38	162	2·76	97·1
						Summa	63 273	25	20 298·5	3·12	122·9

3·85 kr., för timmermän 4·36 kr., för cementarbetare 4·52 kr. och för hantlangare 3·12 kr. Enär under angivna tidsperiod den avtalsenliga timpenningen vid ackordsarbete (inkl. dyrtidstillägg) för de fyra förstnämnda grupperna utgjorde 1·45 kr.¹ och för den sistnämnda 1·40 kr., innebär detta en genomsnittlig merförtjänst per timme av resp. 115·9, 165·5, 200·7, 211·7 och 122·9 %. Såsom av uppgifterna rörande de särskilda utbetalningarna framgår, hava dock ackordsöverskotten ställt sig mycket växlande för olika arbetslag och avlöningsperioder. För murare har det sålunda utgjort lägst 67·6 och högst

¹ För murare, snickare, timmermän och cementarbetare 1·45 kr., för grovarbetare 1·40 kr. Den för de tre förstnämnda grupperna i tab. 45 upptagna timlönen 1·60 kr. utgår, såsom där anmärks, blott då ackordsarbete ej kan förekomma.

Tab. 49. Arbetsförtjänster vid vissa byggen i Göteborg 1918—19 (enligt räkenskapsutdrag).

Arbets- grupper	Tidlönsarbete			Ackordsarbete			Ackords- över- skott i % ¹	Tillhoppa		
	Arbets- förtjänst, kr.	Tim- mar	Medel- förtj. per tim., kr.	Arbets- förtjänst, kr.	Tim- mar	Medel- förtj. per tim., kr.		Arbets- förtjänst, kr.	Tim- mar	Medel- förtj. per tim., kr.
a) Murare										
Bygge 1 . .	447·85	358·5	1·25	16 097·55	5 580·0	2·88	121·5	16 545·40	5 938·5	2·79
» 2 . .	183·80	141·0	1·30	9 000·48	3 529·0	2·55	96·2	9 183·78	3 670·0	2·50
» 3 . .	663·00	510·0	1·30	16 198·77	5 676·0	2·85	119·2	16 861·77	6 186·0	2·73
b) Snickare										
Bygge 1 . .	9 940·65	7 038·5	1·41	27 068·75	17 355·5	1·56	20·0	37 009·40	24 394·0	1·52
» 2 . .	4 748·35	3 618·0	1·31	23 332·08	10 197·5	2·29	76·2	28 080·43	13 815·5	2·03
» 3 . .	5 551·65	4 270·5	1·30	33 705·57	13 146·5	2·56	96·9	39 257·22	17 417·0	2·25
c) Hantlangare										
Bygge 1 . .	365·40	229·5	1·59	7 166·18	3 934·0	1·82	51·7	7 531·58	4 163·5	1·81
» 2 . .	9·60	8·0	1·20	5 887·55	2 005·0	2·94	145·0	5 897·15	2 013·0	2·93
» 3 . .	279·60	233·0	1·20	8 271·99	2 738·0	3·02	151·7	8 551·59	2 971·0	2·88
d) Diversearb.										
Bygge 1 . .	14 369·55	14 759·5	0·97	4 078·24	2 951·0	1·38	15·0	18 447·79	17 710·5	1·04
» 2 . .	14 591·90	12 372·5	1·18	3 925·17	2 268·5	1·73	44·2	18 517·07	14 641·0	1·26
» 3 . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
e) Drivare										
Bygge 1 . .	—	—	—	2 111·00	1 149·0	1·84	—	2 111·00	1 149·0	1·84
» 2 . .	—	—	—	1 244·08	642·0	1·94	—	1 244·08	642·0	1·94
» 3 . .	—	—	—	1 801·95	972·0	1·85	—	1 801·95	972·0	1·85
f) Rörare										
Bygge 1 . .	—	—	—	1 277·15	493·0	2·59	—	1 277·15	493·0	2·59
» 2 . .	—	—	—	914·90	428·0	2·14	—	914·90	428·0	2·14
» 3 . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
g) Glasmästeria.										
Bygge 1 . .	—	—	—	362·05	278·5	1·30	—	362·05	278·5	1·30
» 2 . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
» 3 . .	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

154·5 %, medan motsvarande »spänning» för övriga arbetsgrupper anges genom följande tal: snickare 58·6 och 507·6 %, timmermän 53·1 och 326·9 %, cementarbetare 90·3 och 271·0 % samt grovarbetare 32·1 och 242·9 %.

Nu anförda differentiering föreligger ej beträffande de i tab. 49 meddelade, åren 1918—19 avseende Göteborgsuppgifterna, men möjliggöra dessa i stället en beräkning av tidlöns- och ackordsarbetets relativa betydelse vid ifrågasvarande byggnadsarbeten. Det framgår härav, att ackordsarbetet i genomsnitt omfattat 62·7 % av redovisade 116 883 arbetstimmar och 76·1 % av den till 213 594 kr. upptagna löneutgiften, vilka siffror lämpligen böra sammanhållas med de ovan sid. 139 meddelade angående ackordsarbetets omfattning inom byggnadsbranschen. Ser man på de i tabellen redovisade timförtjänsterna, förete desamma vid tidlönsarbete blott obetydliga avvikelser uppåt och nedåt från de vid denna tid gällande avtalsenliga timlönerna (1·30 kr. för yrkesarbetare och 1·20 för grovarbetare, se tab. 45). Ackordsförtjänsterna ligga däremot på en helt annan nivå, nämligen för murare 96·2—121·5 %, för

¹ Timlönen har härvid, i överensstämmelse med tab. 45, satts till kr. 1·30 för murare och snickare samt 1·20 kr. för hantlangare och diversearbetare.

snickare 20·0—96·9 %, för hantlangare 51·7—151·7 % och för diversearbetare 15·0—44·2 % över gällande timlöner. Beträffande de båda för landshövdingehusbyggen egenartade grupperna »drivare» och »rörare» hava, liksom för glas-mästeriarbetare, blott upptagits ackordsförtjänster, nämligen resp. 1·84—1·94 samt 2·14—2·59 kr. per timme.

Inom industrien i allmänhet anses ett ackord, för att verka tillräckligt sporrande, böra sättas så, att det ger en medelgod arbetare 30—50 % merförtjänst utöver timlönen. Under sådana förhållanden förefalla ackordsöverskott sådana som de ovan redovisade på 100 % och däröver anmärkningsvärda, men deras överensstämmelse med verkligheten bekräftas jämväl av utsagor från fackmän på området. Sålunda har direktör J. Thor Blomqvist vid ett föredrag vid »svensk byggnadsdag» i Malmö i juli 1919 om arbetslönernas förhållande till byggnadskostnaderna uttalat, att byggnadsarbetarnas och särskilt träarbetarnas medelförtjänster på grund av goda ackordspriser stegrats så mycket, att de sannolikt skulle visa ett överskott av 100 till 200 % å timlönen.¹ Murare Albin Halldén, vilken i mars 1921 tilldelats ett statsstipendium för byggnadsstudier i Danmark, meddelar i sin reseberättelse,² att medan timpenningen för byggnadsarbetare är ungefär densamma i Köpenhamn som i Stockholm, ställa sig ackordspriserna betydligt lägre där än här. Medan sålunda i Stockholm för murning per kvm. betalas 1·48 kr. för 1/2 stens vägg, 1·91 kr. för 1 stens, 2·43 kr. för 1 1/2 stens och 2·97 kr. för 2 stens,³ äro i Köpenhamn motsvarande priser resp. 0·84, 1·20, 1·63 och 1·83 kr. Tegelbärning betalas, då maskinhiss användes, med resp. 20·90 och 6 kr. per 1 000 tegel samt utan maskinhiss (4 vån.) med resp. 32 och 8 kr. Invändig puts (inberäknat rörning) kostar resp. 1·31 och 0·91 per kvm., medan putsning av tegelväggar betingar resp. 0·83 och 0·57 kr. Här angivna ackordspriser, vilka visserligen inbördes knappast torde vara fullt jämförbara på grund av skiftande arbetsmetoder och olikartat arbetsmaterial, anses lämna en timförtjänst av 4 å 5 kr. i Stockholm och 3 å 3·50 kr. i Köpenhamn.⁴

I detta sammanhang må dock erinras om, att såsom framgår av det ovan (sid. 131 ff.) anförda, de avtalsenliga timlönerna för huvudgrupperna av byggnadsarbetare stodo stilla ända från sommaren 1918 till hösten 1920 och sålunda under en tidsperiod, som åtminstone under sin första del utmärktes av en våldsam levnadskostnadsförhöjning. Följden härav blev på detta som på andra arbetsområden ett starkt tryck på arbetspriserna, vilket kan antagas hava gjort sig mest märkbart i fråga om de på lokala uppgörelser beroende ackordspriserna och därigenom starkt ökat spänningen mellan dessa och de avtalsenliga timlönerna. Vissa skäl tala också för det från arbetarhåll ofta framförda påståendet, att arbetarna under den växande livsmedelsfördyringen

¹ Föredraget är tryckt i Byggnadstidningen 1919, n:r 8—10.

² Tryckt i Soc. Medd., årg. 1921, sid. 630 ff.

³ De anförda priserna synas innefatta vissa tillägg å 1920 års ackordsprislista.

⁴ Enligt Storsteens ovan sid. 137 not 2 omnämnda undersökning (sid. 30) för Kristiania utfördes år 1920 inom murar-, träarbetar-, grovarbetar- och målarfacken c:a 50—70 % av arbetet på ackord, vilket innebar, att ackordsarbetets omfattning väsentligt ökats sedan år 1913. Enligt arbetarnas uppgifter plägade ackordsförtjänsten överstiga den avtalsenliga timlönen med 25—70 %, men ansågs detta från arbetsgivarhåll vara för lågt.

tryck måst betydligt stegra sin arbetsintensitet för att inom ramen av gällande prislistor i görligaste mån ernå ökade arbetsförtjänster.

Vill man erhålla en möjligast tillförlitlig och allmängiltig bild av lönenivån inom byggnadsindustrin, får man emellertid icke generalisera förhållandena å enskilda arbetsplatser, där tillfälliga faktorer lätt kunna spela in och förskjuta arbetsförtjänsten i den ena eller andra riktningen, utan måste man söka erhålla ett material av så stor och likformig omfattning, att tillfälligheterna uppvägas och undanskjutas och det mera normala och allmängiltiga träder fram. Ur synpunkten av att skapa garanti för allsidighet och opartiskhet är det givetvis av mycken betydelse att uppgifter erhållas såväl från arbetsgivare som arbetare.

Det till förevarande undersökning införskaffade lönestatistiska materialet härrör också från båda ifrågavarande källor. Sålunda föreligga å ena sidan de av byggnadsindustriens arbetsgivare i enlighet med form. 3, punkt 7, avgivna uppgifterna om byggnadsarbetarnas löneförhållanden åren 1914 samt 1919/20, i den mån desamma belysas genom resp. firmors lönebokföring. Å den andra hava å personkortet (form. 2, punkt 8) från ett stort antal byggnadsarbetare erhållits upplysningar rörande deras resp. arbetsförtjänster åren 1919 och 1920, svar, som i deras ursprungliga form av naturliga skäl ofta röjde osäkerhet och tveksamhet, men vilka det visat sig möjligt att, tack vare intresserad medverkan av de sakkunniga personkortsinsamlarna samt omfattande skriftväxling med resp. arbetares å personkortet namngivna arbetsgivare under nämnda tid, komplettera och kontrollera i den utsträckning, att de i föreliggande form kunna anses utgöra ett gott och värdefullt lönestatistiskt material (jfr sid. 11).

14. Byggnadsarbetarnas faktiska arbetsförtjänster enligt uppgifter från arbetsgivare.

Betraktar man till en början den förstnämnda serien av uppgifter, föreligga sådana från tillhopa 477 arbetsgivare med ett beräknat arbetarantal år 1919 av c:a 12 000. I fråga om arten av de av dessa arbetsgivare avgivna lönestatistiska uppgifterna må här framhållas, att för samtliga arbetare, som under år 1914, år 1919 samt första kvartalet 1920 haft sysselsättning hos uppgiftslämnaren, skulle, med fördelning på särskilda arbetargrupper, uppges totalsumma utgjorda arbetstimmar samt bokförd utbetald avlöning (inkl. ackordsöverskott, gratifikation, dyrtidstillägg, naturaförmåner m. m.). Avlöningssummorna skulle i första hand uppföras, sådana de direkt framgingo av lönebokföringen, men då det, med hänsyn till vissa, ovan sid. 141 berörda särdrag hos byggnadsindustriens avlöningssystem, kunde antagas, att de på de angivna arbetstimmarna intjänta ackordsöverskotten icke alltid skulle falla jämnt på redovisade tidsperioder, borde till komplettering möjligast exakta anteckningar härom göras i vissa kolumner å formuläret.

En översikt av de från byggnadsarbetsgivarna sålunda meddelade upp-

Tab. 50. Översikt av de från byggnadsarbetsgivare lämnade uppgifterna om byggnadsarbetarnas löneförhållanden (enl. form. 3).

Slag av arbetsgivare	1914				1919				1920			
	Antal arbetsgivare	Antal arbetstimmar	Utbetald avlöning (kr.)		Antal arbetsgivare	Antal arbetstimmar	Utbetald avlöning (kr.)		Antal arbetsgivare	Antal arbetstimmar	Utbetald avlöning (kr.)	
			bokförd	korrigerad			bokförd	korrigerad			bokförd	korrigerad
Byggmästare . . .	80	5 738 684	3168601	3152379	187	9 665 615	16 745 748	16 661 187	160	1 722 615	3 044 028	3 033 426
Väg- och vattenbyggare . .	21	5 868 611	2 964 148	2 964 148	128	7 836 723	13 854 637	13 856 137	72	1 447 146	2 598 892	2 597 392
Målar- och målarmästare .	36	1 448 998	877 061	888 566	49	1 126 765	1 709 154	1 723 166	47	216 212	348 253	348 443
Bleck- o. plåtslagariidkare .	40	824 867	461 201	459 127	56	786 037	1 333 780	1 324 823	54	178 413	335 282	384 581
Elekt. instal-lat-firmor .	20	1 200 189	609 098	609 451	32	1 583 481	2 548 151	2 550 082	32	352 489	560 423	558 465
Rörlednings-firmor . . .	13	1 495 017	872 590	872 590	25	1 675 261	3 601 741	3 626 537	15	60 775	99 291	99 819
Samtliga	210	16 576 366	8 952 699	8 946 261	477	22 673 882	39 793 211	39 741 932	380	3 977 650	7 036 169	7 022 126

gifterna angående byggnadsarbetarnas löneförhållanden lämnas i tab. 50. Därav framgår, att medan för år 1919 477 firmor redovisat sammanlagt 22 673 882 arbetstimmar (för första kvartalet 1920 380 firmor 3 977 650 timmar), hade av dessa ej ens hälften (210 eller 44·0 %) kunnat lämna motsvarande uppgifter för 1914, men redovisades härä ej mindre än 16 576 366 timmar. De under nämnda tidsperioder såsom utbetalda bokförda lönesummorna hava uppgått till resp. 39 793 211 (7 036 169) och 8 952 699 kr., vilka förändras till resp. 39 741 932 (7 022 126) och 8 946 261 kr. efter korrigering på sätt ovan angivits. Att ändringen icke blivit större än c:a 0·1 % och sålunda icke nämnvärt påverkar de ur resp. lönesiffror framräknade medeltimförtjänsterna (1914 0·54 kr., 1919 1·76 kr., 1920 1·77 kr., efter korrigering resp. 0·54, 1·75 och 1·77 kr.), beror ingalunda på, att dylika rättelser skett i ringa skala — de möta tvärt om ganska talrikt på primäruppgifterna — utan därpå, att det förhållandet, att i de för ett visst år bokförda lönesiffrorna även ingå ackordsöverskott, som utgått för arbete under ett föregående, i huvudsak uppvägs därigenom, att i en viss periods timsiffror kunnat upptagas arbeten, för vilka full likvid erhållits först under nästföljande år.

Den lönestatistik, som kunnat erhållas på grundval av detta material, har sammanfattats i tab. 51, i vars första kolumn anges antalet arbetsgivare,¹ som lämnat uppgifter för åren 1914 och 1919/20, vilka åtminstone 1919/20 sysselsatte omkring en tredjedel av byggnadsindustriens totala arbetarantal i städer och stadsliknande samhällen. I tabellens följande kolumner anges de genom division av de förberörda »korrigerade» avlöningssummorna med motsvarande timantal erhållna medeltimförtjänsterna, vilka alltså avse arbetarnas totalförtjänst, vare sig denna erhållits genom arbete på tidlön eller

¹ Jfr dock not 1 till tabellen.

på ackord, på ordinarie tid eller på övertid, och vare sig den utgått i form av ordinarie avlöning eller dyrtidstillägg, ackordsöverskott, naturaförmåner e. d. För åren 1919 och 1920 meddelas tvenne serier av siffror, varav den med a betecknade grundar sig på samtliga uppgifter, medan talen under b avse det väsentligt mindre antal firmor, som kunnat lämna upplysningar jämväl för år 1914, och med avseende på vilka alltså direkt jämförelse är möjlig för dessa år. Framhållas må i detta samband, att uppgifterna för år 1920 måste anses som mindre betecknande och tillförlitliga än de för år 1919, ty under det de sistnämnda avse ett helt år, gälla de förstnämnda blott ett kvartal och därtill ett sådant, som i huvudsak faller inom byggnadsverksamhetens döda säsong. I fråga om lönenivån inom byggnadsfacken och dess förskjutningar upplyser tab. 51, att medeltimförtjänsten för arbetarna tillsammans år 1914 utgjorde 0·54 kr., men år 1919 ökats till 1·75 kr. (a-siffror) å 1·63 kr. (b-siffror) och i början av 1920 till 1·77 å 1·68 kr., vilket innebär en löneökning av resp. 201·9 och 211·1 % (enligt b-siffrorna).

Nu meddelade siffror torde direkt kunna jämföras med den visserligen summariska men en mycket stor del av näringslivet omspannande statistik, som Socialstyrelsen utarbetat rörande arbetslönernas stegring inom olika näringsgrenar under åren 1913—1920. Enligt denna utgjorde inom den ungefär på samma sätt som i förevarande framställning avgränsade gruppen byggnadsverksamhet — till vilken år 1919 redovisats i medeltal 7 442 och år 1920 5 624 arbetare, merendels i större städer — genomsnittliga löneinkomsten per dag för män 5·35 kr. 1913, 14·22 kr. 1919 och 14·71 kr. 1920, vilket, under antagande av en genomsnittlig arbetstid av resp. 10, 9 och 8 timmar per dag, skulle motsvara en timförtjänst av resp. 0·54, 1·58 och 1·84 kr., sålunda siffror i ganska god överensstämmelse med förevarande undersöknings.¹ I mindre grad gäller detta i fråga om den av Socialstyrelsen beräknade lönestegringen, som skulle innebära en ökning av 166 % till 1919 och 175 % till 1920, d. v. s. delvis mindre än inom näringslivet i gemen, där motsvarande procenttal beräknats utgöra resp. 166 och 206. Förevarande undersökning kommer, som nämnt, för byggnadsindustriens vidkommande till väsentligt högre tal, nämligen 202 % för 1919 och 211 % för 1920. Differensen beror dock till viss del på, att förstnämnda procenttal beräknats icke på timförtjänsten utan på dagsförtjänsten, vilken ju för de tre angivna åren inbegriper ett avtagande antal timavlöningar. Vidtagas korrektion med hänsyn härtill, ökas procenttalen i Socialstyrelsens undersökning till resp. 187 och 241, men växa även i ungefär motsvarande grad siffrorna för industrien i dess helhet, varför nyss angivna relation mellan resp. stegringsprocenter kvarstår orubbad. — Ser man emellertid ej på löneökningen utan på lönenivån inom byggnadsverksamheten i jämförelse med andra näringsgrenar, inhämtas av meranämnda statistik, att medeldagsinkomsten inom samtliga näringsgrenar var 11·48 kr. år 1919 och 13·23 kr. år 1920, medan

¹ Sociala Meddelanden årg. 1921, sid. 587 ff.; beträffande utredningens metod må hänvisas till årg. 1919, sid. 871 ff. — Lönenivån synes hava varit alldeles oförändrad åren 1913 och 1914, ty den utbetalda avlöningen utgjorde då i genomsnitt resp. 1 091 och 1 090 kr. per år och arbetare samt resp. 3·82 och 3·88 kr. per dagsverke.

Tab. 51. Genomsnittliga arbetsförtjänster inom byggnadsindustrin

Arbetsgivar-, resp. arbetarkategorier				Antal uppgiftslämnande arbetsgivare ¹			Medeltimförtjänst				Procentuell ökning från 1914 till	
							1914 kr.	1919 kr.		1920 kr.		1919
				1914	1919	1920		a ²	b ³	a ²	b ³	
a) Fördelning efter arbetsgivarnas yrken.												
Byggmästare	Stockholm	54	100	95	0.70	2.35	2.18	2.36	2.24	211.4	220.0	
	Göteborg o. Malmö	56	124	124	0.52	1.50	1.49	1.62	1.49	186.5	186.5	
	Övriga större städer	134	194	163	0.51	1.48	1.39	1.49	1.46	172.5	186.3	
	Mindre städer o. landsb. . .	32	53	53	0.41	1.47	1.38	1.55	1.53	236.6	273.2	
	Samtliga orter	276	471	435	0.55	1.72	1.63	1.76	1.66	196.4	201.8	
Väg- och vattenbyggare	Stockholm	21	53	36	0.52	2.04	1.81	2.19	1.92	248.1	269.2	
	Göteborg o. Malmö	14	45	42	0.47	1.67	1.63	1.72	1.74	246.8	270.2	
	Övriga större städer	27	91	52	0.46	1.55	1.45	1.54	1.40	215.2	204.3	
	Mindre städer o. landsb. . .	26	129	61	0.56	1.77	1.71	1.63	1.94	205.4	246.4	
	Samtliga orter	88	318	191	0.51	1.77	1.66	1.79	1.77	225.5	247.1	
Målare-mästare	Stockholm	13	13	11	0.80	2.06	2.00	2.12	2.11	150.0	163.8	
	Göteborg o. Malmö	16	17	17	0.57	1.36	1.36	1.54	1.54	138.6	170.2	
	Övriga större städer	9	16	16	0.55	1.57	1.54	1.57	1.57	180.0	185.5	
	Mindre städer o. landsb. . .	1	4	3	0.50	1.94	1.38	1.51	1.40	176.0	180.0	
	Samtliga orter	39	50	47	0.61	1.53	1.49	1.61	1.61	144.3	163.9	
Bleck- och plåtslageridkare	Stockholm	27	37	33	0.66	1.84	1.81	2.55	1.85	174.2	180.3	
	Göteborg o. Malmö	9	10	10	0.41	1.43	1.42	1.69	1.69	246.3	312.2	
	Övriga större städer	8	9	9	0.47	1.50	1.47	1.56	1.54	212.8	227.7	
	Mindre städer o. landsb. . .	1	2	2	0.58	1.68	2.00	2.61	2.21	244.8	281.0	
	Samtliga orter	45	58	54	0.56	1.69	1.65	2.16	1.75	194.6	212.5	
Elektriska installationsfirmor	Stockholm	6	12	11	0.59	1.95	1.95	1.80	1.72	230.5	191.5	
	Göteborg o. Malmö	3	4	4	0.38	1.26	1.27	1.52	1.53	234.2	302.6	
	Övriga större städer	9	13	13	0.41	1.28	1.28	1.35	1.34	212.2	226.8	
	Mindre städer o. landsb. . .	2	3	4	0.35	1.18	0.99	1.28	1.03	182.9	194.3	
	Samtliga orter	20	32	32	0.51	1.61	1.60	1.58	1.55	213.7	203.9	
Rörledningsfirmor	Stockholm	6	10	1	0.69	2.66	1.80	(4.29)	(4.29)	160.9	(521.7)	
	Göteborg o. Malmö	6	7	7	0.51	1.44	1.86	1.69	1.67	264.7	227.5	
	Övriga större städer	5	5	4	0.47	1.35	1.35	1.46	1.46	187.2	210.6	
	Mindre städer o. landsb. . .	1	3	3	0.48	1.28	1.26	1.65	1.64	162.5	241.7	
	Samtliga orter	18	25	15	0.58	2.16	1.69	1.64	1.63	191.4	181.0	
Samtliga	Stockholm	127	225	187	0.61	2.22	1.96	2.23	1.97	221.3	223.0	
	Göteborg o. Malmö	104	207	204	0.50	1.52	1.53	1.64	1.59	206.0	218.0	
	Övriga större städer	192	328	257	0.49	1.48	1.39	1.49	1.44	183.7	193.9	
	Mindre städer o. landsb. . .	63	194	126	0.51	1.70	1.45	1.61	1.62	184.3	217.6	
	Samtliga orter	486	954	774	0.54	1.75	1.63	1.77	1.68	201.9	211.1	
b) Fördelning efter arbetarnas yrken.												
Murare	Stockholm	19	38	31	0.82	2.74	2.62	2.28	2.39	219.5	191.5	
	Göteborg o. Malmö	19	46	44	0.57	1.68	1.64	2.24	1.72	187.7	201.8	
	Övriga större städer	45	64	51	0.64	1.66	1.67	1.70	1.61	160.9	151.6	
	Mindre städer o. landsb. . .	9	32	16	0.58	2.08	1.70	1.75	1.81	193.1	212.1	
	Samtliga orter	92	180	142	0.65	2.03	1.90	2.10	1.83	192.3	181.5	

¹ Uppgifterna avse 477 skilda arbetsgivare, men då vissa av dessa (särskilt byggmästare och väg- och² a = samtliga.³ b = ag., som även lämnat uppgift för 1914.

åren 1914 samt 1919—20 enligt arbetsgivarnas uppgifter (å form. 3).

Arbetsgivar-, resp. arbetarkategorier		Antal uppgifts- lämnande arbets- givare ¹			Medeltimförtjänst				Procentuell ökning från 1914 till		
					1914 kr.	1919 kr.		1920 kr.		1919	1920
		1914	1919	1920		a ²	b ³	a ²	b ³		
Träarbetare	Stockholm	24	48	45	0·65	2·54	2·20	2·61	2·30	238·5	253·8
	Göteborg o. Malmö	25	57	57	0·57	1·61	1·56	1·64	1·66	173·7	191·2
	Övriga större städer	55	99	79	0·49	1·66	1·44	1·58	1·45	193·9	195·9
	Mindre städer o. landsb.	21	62	42	0·50	1·97	1·45	1·76	1·68	190·0	236·0
	Samtliga orter	125	266	223	0·56	1·90	1·67	1·88	1·77	198·2	216·1
Grovarbetare	Stockholm	25	51	45	0·54	1·97	1·87	2·14	1·99	246·3	268·5
	Göteborg o. Malmö	23	54	58	0·46	1·49	1·51	1·52	1·53	228·3	232·6
	Övriga större städer	57	100	76	0·45	1·42	1·32	1·43	1·39	193·3	208·9
	Mindre städer o. landsb.	20	66	42	0·51	1·61	1·44	1·55	1·62	182·4	217·6
	Samtliga orter	125	271	221	0·49	1·62	1·58	1·68	1·65	222·4	236·7
Måleri- arbetare	Stockholm	13	13	11	0·80	2·06	2·00	2·12	2·11	150·0	163·8
	Göteborg o. Malmö	16	17	17	0·57	1·36	1·36	1·54	1·54	138·6	170·2
	Övriga större städer	9	16	16	0·55	1·57	1·54	1·57	1·57	180·0	185·5
	Mindre städer o. landsb.	1	4	3	0·50	1·94	1·38	1·51	1·40	176·0	180·0
	Samtliga orter	39	50	47	0·61	1·53	1·49	1·61	1·61	144·3	163·9
Bleck- och plåtslageri- arbetare	Stockholm	27	37	33	0·66	1·84	1·81	2·55	1·85	174·2	180·3
	Göteborg o. Malmö	9	10	10	0·41	1·43	1·42	1·69	1·69	246·3	312·2
	Övriga större städer	8	9	9	0·47	1·50	1·47	1·56	1·54	212·8	227·7
	Mindre städer o. landsb.	1	2	2	0·58	1·68	2·00	2·61	2·21	244·8	281·0
	Samtliga orter	45	58	54	0·56	1·69	1·65	2·16	1·75	194·6	212·5
Elektr. mont.	Stockholm	7	16	13	0·59	1·93	1·93	1·80	1·72	227·1	191·5
	Göteborg o. Malmö	3	4	4	0·38	1·26	1·27	1·52	1·53	234·2	302·6
	Övriga större städer	10	13	13	0·41	1·28	1·28	1·35	1·34	212·2	226·8
	Mindre städer o. landsb.	4	5	8	0·41	1·24	0·99	1·39	1·03	141·5	151·2
	Samtliga orter	24	38	38	0·51	1·61	1·60	1·59	1·55	213·7	203·9
Rörarbetare	Stockholm	6	10	1	0·69	2·66	1·80	(4·29)	(4·29)	160·9	(521·7)
	Göteborg o. Malmö	6	7	7	0·51	1·44	1·86	1·69	1·67	264·7	227·5
	Övriga större städer	5	5	4	0·47	1·35	1·35	1·46	1·46	187·2	210·6
	Mindre städer o. landsb.	1	3	3	0·48	1·28	1·26	1·65	1·64	162·5	241·7
	Samtliga orter	18	25	15	0·58	2·16	1·69	1·64	1·63	191·4	181·0
Övriga arbetare	Stockholm	6	12	8	0·55	1·82	1·48	1·81	1·62	169·1	194·5
	Göteborg o. Malmö	3	12	7	0·49	1·47	1·71	1·74	1·72	249·0	251·0
	Övriga större städer	3	22	9	0·58	1·49	1·32	1·49	1·37	127·6	136·2
	Mindre städer o. landsb.	6	20	10	0·55	1·25	1·32	1·25	1·38	140·0	150·9
	Samtliga orter	18	66	34	0·54	1·54	1·57	1·61	1·63	190·7	201·9
Samtliga	Stockholm	127	225	187	0·61	2·22	1·96	2·23	1·97	221·3	223·0
	Göteborg o. Malmö	104	207	204	0·50	1·52	1·53	1·64	1·59	206·0	218·0
	Övriga större städer	192	328	257	0·49	1·48	1·39	1·49	1·44	183·7	193·9
	Mindre städer o. landsb.	63	194	126	0·51	1·70	1·45	1·61	1·62	184·3	217·6
	Samtliga orter	486	954	774	0·54	1·75	1·63	1·77	1·68	201·9	211·1

vattenbyggare) sysselsätta olika arbetarkategorier, har dubbelräkning av arbetsgivarna i vissa fall ägt rum.

de ovan meddelade dagsinkomsttalen för byggnadsindustrien ligga resp. 23.9 % och 11.2 % högre.

Återvänder man till siffrorna i tab. 51, har inom byggnadsverksamheten löneförhöjningen varit större i Stockholm, där löneinkomsten höjts från i genomsnitt 0.61 kr. år 1914 till 1.96 kr. år 1919 eller med 221.3 %, än för övriga städer och orter, där genomsnittsförtjänsten år 1914 var 0.50 kr. och till år 1919 höjts med 208.0 % eller till 1.54 kr. Medan år 1914 arbetsförtjänsterna i Stockholm torde legat ungefär 22.0 % över övriga stadssamhällen, hade år 1919 angivna differens ökats till 27.3 %. Till jämförelse må meddelas, att enligt Socialstyrelsens förenämnda lönestatistik byggnadsarbetarnas medeldagsinkomst skulle utgöra 16.61 kr. i Stockholm och 12.57 kr. å övriga städer och orter, vilket innebär en 32.1 % högre nivå i Stockholm än i landsorten. En motsvarande undersökning för år 1920 har givit talen 17.58 kr. och 13.50 kr., alltså en differens till huvudstadens förmån av 31.0 %.¹

Ser man på de särskilda i tabellen redovisade kategorierna av arbetsgivare, hade löneinkomsten under tidsperioden 1914—1919 ökats hos byggmästare med i genomsnitt 196.4 %, hos väg- och vattenbyggare med 225.5 %, hos målarmästare med 144.3 %, hos bleck- och plåtslagare med 194.6 %, hos elektriska installationsfirmor med 213.7 % och hos rörledningsfirmor med 191.4 %. År 1919 var medeltimförtjänsten (a-siffror) bland byggmästarnas arbetare 1.72 kr., bland arbetarna hos idkare av måleri- och bleck- och plåtslagerirörelse resp. 1.53 och 1.69 kr. Hos de elektriska installationsföretagen har beräknats en genomsnittlig arbetsförtjänst av 1.61 kr. per timme och hos rörledningsfirmorna av 2.16 kr.

Till jämförelse må meddelas, att enligt den utförligare statistik, som bl. a. för sistnämnda båda företagsgrupper meddelas i Svenska arbetsgivarföreningens lönestatistiska årsbok 1919, utgjorde inom 95 elektriska installationsföretag med tillhoppa 2081 arbetare timförtjänsten å ordinarie tid (inkl. extra förmåner) för yrkesvana manliga arbetare i åldern 18—60 år 1.54 kr. och för sådana om 17—18 år 0.98 kr.; för 25 rörledningsföretag med tillsammans 1556 arbetare hade uträknats en medeltimförtjänst av 1.51 kr. på ordinarie tid och 1.84 kr. på övertid för vuxna manliga fack- och förrådsarbetare, medan för minderåriga talen voro resp. 0.97 och 1.11 kr. Inom den dessa branscher närstående mekaniska verkstadsindustrien hade beträffande 355 verkstäder med tillhoppa 35879 redovisade arbetare för manliga yrkesarbetare 21—60 år beräknats en ordinarie timförtjänst (inkl. förmåner) av 0.97 kr. vid tidlönsarbete och 1.50 kr. vid allt arbete (oavsett löneformen), medan för grovarbetare motsvarande tal voro resp. 0.87 och 1.27 kr. Dessa siffror synas vara lämpligare såsom illustration av det faktiska löneläget inom denna industri än de ovan sid. 138 angivna avtalsenliga minimilönerna.

Hos väg- och vattenbyggnadsfirmor var enligt förevarande undersökning år 1919 medelförtjänsten per timme 1.77 kr. Enligt en i nämnda årsbok införd statistik för samma bransch, omfattande 20 företag med tillsammans

¹ Sociala Meddelanden årg. 1920, sid. 984 ff., årg. 1921 sid. 683.

9 004 arbetare, utgjorde för vuxna manliga fack- och förrådsarbetare 18—70 år medeltimförtjänsten 1·83 kr. på ordinarie tid och 2·17 kr. på övertid. Nu anförda statistik avser även olika yrkesspecialiteter, och, i syfte att anställa jämförelse mellan dessa detaljerade lönesiffror och de till förevarande utredning införskaffade, har verkställt en specialbearbetning av ifrågavarande primäruppgifter. Härav har framgått, att medan i årsboken för väg- och vattenbyggnadsbranschens största arbetargrupp, jordschaktare, redovisas en timförtjänst för vuxna arbetare på ordinarie tid av 1·72 kr. (på övertid 2·16 kr.), ger förevarande utredning för »grovarbetare» en totalförtjänst av 1·62 kr. per timme. För träarbetare äro talen resp. 2·08 (2·04) och 1·90 kr. samt för tegelmurare resp. 2·52 (1·60) och 2·03 kr., varför ganska god överensstämmelse synes föreligga, om hänsyn toges till de båda utredningarnas olika räckvidd och skiljaktiga bearbetningsmetoder.

Inom väg- och vattenbyggnadsfacket uppträda emellertid såsom arbetsgivare icke blott enskilda utan även staten, varvid såsom organ företrädesvis tjäna järnvägsstyrelsens och vattenfallsstyrelsens byggnadsavdelningar, vilka i genomsnitt per månad sysselsatte 3 897 arbetare år 1919 och 3 640 år 1920. För dessa har under senare år i Sociala Meddelanden pläгат offentliggöras en på uppgifter från resp. verk grundad, ganska ingående periodisk lönestatistik,¹ varur kunna hämtas åtskilliga jämförelsesiffror till dem, som meddelats i det föregående. Efter graden av yrkesutbildning samt arbetets mer eller mindre krävande natur indelas dessa statsanställda väg- och vattenbyggnadsarbetare i trenne lönegrupper, nämligen grupp I omfattande jordarbetare, bergsprängare, hantlangare o. d. grovarbetare, grupp II, vartill hänföras gråstensmurare, timmermän o. d. yrkesarbetare med lägre yrkesutbildning, samt grupp III, innefattande stenhuggare, tegelmurare, målare, snickare, smeder o. d. arbetare med större yrkesskicklighet. Med hänsyn till levnadskostnaderna fördelas vidare arbetsplatserna i fem (före 1 juli 1917 tre) dyrortsklasser, och genom kombination av dessa båda indelningsgrunder uppstår en ganska vidlyftig löneskala.

Av järnvägsstyrelsen och vattenfallsstyrelsen hava tid efter annan fastställts vissa normaltimlöner, vilka åren 1913—1915 höllo sig vid 0·38—0·46 kr. för grupp I, 0·43—0·51 kr. för grupp II och 0·46—0·56 kr. för grupp III, men därefter successivt höjts till resp. 1·10—1·40, 1·15—1·45 och 1·20—1·50 kr. i slutet av år 1919 samt till 1·32—1·64, 1·42—1·74 och 1·52—1·84 kr. vid samma tid 1920. Detta innebär en stegring av timlönen inom den lägsta dyrortsklassen med 161—189 % t. o. m. 1919 och 230—247 % t. o. m. 1920. I fråga om de faktiska arbetsförtjänsterna inhämtas, att vid statens järnvägsbyggnadsarbeten medelförtjänsten per arbetstimme år 1919 utgjorde 1·18 kr. vid tidlönsarbete, 1·88 kr. vid ackordsarbete — på ackord torde här omkring tre fjärdedelar av allt arbete utföras — samt 1·67 kr. i genomsnitt för båda slagen av arbete, medan för år 1920 dessa tal stigit till resp. 1·41, 2·11 och 1·95 kr. Detta skulle innebära en genomsnittlig stegring

¹ Soc. Medd., årg. 1920, sid. 696, 700; årg. 1921, sid. 774, 779.

Tab. 52. Arbetsförtjänstens växlingar inom byggnads-

Arbetsgivar- resp. arbetar- kategorier		Antal arbetsgivare, ¹ hos vilka medel- timförtjänsten 1919 utgjort i kr.							Sum- ma	Antal arbetare, för vilka medeltimför- tjänsten 1919 utgjort i kr.							Sum- ma	
		un- der 1'00	1'00- 1'49	1'50- 1'99	2'00- 2'49	2'50- 2'99	3'00- 3'99	4'00 och där- över		un- der 1'00	1'00- 1'49	1'50- 1'99	2'00- 2'49	2'50- 2'99	3'00- 3'99	4'00 och där- över		
a) Fördelning efter arbetsgivarnas yrken.																		
Bygg- mästare	Stockholm	—	7	27	20	22	13	1	90	—	73	361	225	308	210	1	1 17	
	Göteborg o. Malmö	1	63	49	9	—	—	—	122	22	988	755	135	5	—	—	1 90	
	Övriga större städer	—	110	33	13	4	—	1	161	4	604	208	60	20	2	1	89	
	Mindre städer o. lb.	4	25	12	3	1	1	—	46	26	129	75	27	6	1	—	26	
	Samtliga orter	5	205	121	45	27	14	2	419	52	1 794	1 399	447	339	213	2	4 24	
Väg- o. vatten- byggare	Stockholm	—	5	24	9	10	4	1	53	—	88	336	295	106	24	2	85	
	Göteborg o. Malmö	1	18	18	7	—	1	—	45	1	199	461	45	2	1	—	70	
	Övriga större städer	—	45	26	12	7	1	—	91	2	586	260	61	28	5	—	94	
	Mindre städer o. lb.	5	47	40	20	8	6	3	129	17	605	280	124	144	9	13	1 19	
	Samtliga orter	6	115	108	48	25	12	4	318	20	1 478	1 337	525	280	39	15	3 69	
Målare- mästare	Stockholm	1	—	8	3	—	—	—	12	2	—	29	42	—	—	—	7	
	Göteborg o. Malmö	—	11	6	—	—	—	—	17	—	195	150	—	—	—	—	34	
	Övriga större städer	1	9	4	1	—	—	—	15	3	48	63	15	—	—	—	12	
	Mindre städer o. lb.	—	2	1	—	—	1	—	4	—	8	5	—	—	6	—	1	
	Samtliga orter	2	22	19	4	—	1	—	48	5	251	247	57	—	6	—	56	
Bleck- o. plåt- slageri- idkare	Stockholm	1	1	23	8	—	—	—	33	7	9	149	51	—	—	—	21	
	Göteborg o. Malmö	1	5	3	—	1	—	—	10	4	28	36	—	1	—	—	6	
	Övriga större städer	—	4	4	1	—	—	—	9	—	27	49	2	—	—	—	7	
	Mindre städer o. lb.	—	1	—	1	—	—	—	2	—	4	—	3	—	—	—	—	
	Samtliga orter	2	11	30	10	1	—	—	54	11	68	234	56	1	—	—	37	
Elektris- ka instal- lations- firmor	Stockholm	—	2	8	2	—	—	—	12	—	18	167	169	—	—	—	35	
	Göteborg o. Malmö	—	4	—	—	—	—	—	4	—	88	—	—	—	—	—	8	
	Övriga större städer	—	13	—	—	—	—	—	13	—	263	—	—	—	—	—	26	
	Mindre städer o. lb.	1	2	—	—	—	—	—	3	7	16	—	—	—	—	—	2	
	Samtliga orter	1	21	8	2	—	—	—	32	7	385	167	169	—	—	—	72	
Rörled- nings- firmor	Stockholm	—	—	9	—	—	—	—	9	—	—	404	—	—	—	—	40	
	Göteborg o. Malmö	—	5	2	—	—	—	—	7	—	124	72	—	—	—	—	19	
	Övriga större städer	1	3	1	—	—	—	—	5	7	45	15	—	—	—	—	6	
	Mindre städer o. lb.	—	3	—	—	—	—	—	3	—	10	—	—	—	—	—	1	
	Samtliga orter	1	11	12	—	—	—	—	24	7	179	491	—	—	—	—	67	
Samtliga	Stockholm	2	15	99	42	32	17	2	209	9	188	1 446	782	414	234	3	3 07	
	Göteborg o. Malmö	3	106	78	16	1	1	—	205	27	1 622	1 474	180	8	1	—	3 31	
	Övriga större städer	2	184	68	27	11	1	1	294	16	1 573	595	138	48	7	1	2 37	
	Mindre städer o. lb.	10	80	53	24	9	8	3	187	50	772	360	154	150	16	13	1 51	
	Samtliga orter { antal	17	385	298	109	53	27	6	895	102	4 155	3 875	1 254	620	258	17	10 28	
		%	1'9	43'0	33'3	12'2	5'9	3'0	0'7	100'0	1'0	40'4	37'7	12'2	6'0	2'5	0'2	100
b) Fördelning efter arbetarnas yrken.																		
Murare	Stockholm	—	—	8	7	10	9	1	35	—	—	40	32	97	86	2	25	
	Göteborg o. Malmö	—	20	20	6	—	—	—	46	—	90	172	73	—	—	—	33	
	Övriga större städer	—	26	17	9	—	—	1	53	—	80	62	59	—	—	1	20	
	Mindre städer o. lb.	—	7	8	7	2	4	2	30	—	14	30	17	8	6	6	8	
	Samtliga orter	—	53	53	29	12	13	4	164	—	184	304	181	105	92	9	87	

¹ Jfr not 1 till tab. 51.

Industrien år 1919 enligt arbetsgivarnas uppgifter (å form. 3).

Arbetsgivar- resp. arbetar- kategorier		Antal arbetsgivare, hos vilka medel- timförtjänsten 1919 utgjort i kr.							Sum- ma	Antal arbetare, för vilka medeltimför- tjänsten 1919 utgjort i kr.							Sum- ma	
		un- der 1'00	1'00- 1'49	1'50- 1'99	2'00- 2'49	2'50- 2'99	3'00- 3'99	4'00 och där- över		un- der 1'00	1'00- 1'49	1'50- 1'99	2'00- 2'49	2'50- 2'99	3'00- 3'99	4'00 och där- över		
Trä- arbetare	{ Stockholm . . .	—	—	15	6	17	6	1	45	—	—	120	54	232	82	1	489	
	{ Göteborg o. Malmö	—	24	26	6	—	—	—	56	—	231	510	69	—	—	—	810	
	{ Övriga större städer	—	50	21	11	6	—	—	88	—	240	117	35	45	—	—	437	
	{ Mindre städer o. lb.	2	22	19	10	4	1	1	59	9	92	70	85	50	2	6	314	
	{ Samtliga orter	2	96	81	33	27	7	2	248	9	563	817	243	327	84	7	2 050	
Gro- v- arbetare	{ Stockholm . . .	—	9	19	15	3	1	—	47	—	144	507	428	77	64	—	1 220	
	{ Göteborg o. Malmö	1	31	19	2	—	—	—	53	22	823	532	36	7	—	—	1 420	
	{ Övriga större städer	—	65	17	2	4	1	—	89	6	844	284	22	2	7	—	1 165	
	{ Mindre städer o. lb.	4	32	20	5	2	1	—	64	28	595	250	48	91	1	1	1 014	
	{ Samtliga orter	5	137	75	24	9	3	—	253	56	2 406	1 573	534	177	72	1	4 819	
Måleri- arbetare	{ Stockholm . . .	1	—	8	3	—	—	—	12	2	—	29	42	—	—	—	73	
	{ Göteborg o. Malmö	—	11	6	—	—	—	—	17	—	195	150	—	—	—	—	345	
	{ Övriga större städer	1	9	4	1	—	—	—	15	3	48	63	15	—	—	—	129	
	{ Mindre städer o. lb.	—	2	1	—	—	1	—	4	—	8	5	—	—	6	—	19	
	{ Samtliga orter	2	22	19	4	—	1	—	48	5	251	247	57	—	6	—	566	
Bleck- o. plåtsla- geriarbe- tare	{ Stockholm . . .	1	1	23	8	—	—	—	33	7	9	149	51	—	—	—	216	
	{ Göteborg o. Malmö	1	5	3	—	1	—	—	10	4	28	36	—	1	—	—	69	
	{ Övriga större städer	—	4	4	1	—	—	—	9	—	27	49	2	—	—	—	78	
	{ Mindre städer o. lb.	—	1	—	1	—	—	—	2	—	4	—	3	—	—	—	7	
	{ Samtliga orter	2	11	30	10	1	—	—	54	11	68	234	56	1	—	—	370	
Elektriska montörer	{ Stockholm . . .	—	3	11	2	—	—	—	16	—	24	173	169	—	—	—	366	
	{ Göteborg o. Malmö	—	4	—	—	—	—	—	4	—	88	—	—	—	—	—	88	
	{ Övriga större städer	—	13	—	—	—	—	—	13	—	263	—	—	—	—	—	263	
	{ Mindre städer o. lb.	1	3	1	—	—	—	—	5	7	21	1	—	—	—	—	29	
	{ Samtliga orter	1	23	12	2	—	—	—	38	7	396	174	169	—	—	—	746	
Rör- arbetare	{ Stockholm . . .	—	—	9	—	—	—	—	9	—	—	404	—	—	—	—	404	
	{ Göteborg o. Malmö	—	5	2	—	—	—	—	7	—	124	72	—	—	—	—	196	
	{ Övriga större städer	1	3	1	—	—	—	—	5	7	45	15	—	—	—	—	67	
	{ Mindre städer o. lb.	—	3	—	—	—	—	—	3	—	10	—	—	—	—	—	10	
	{ Samtliga orter	1	11	12	—	—	—	—	24	7	179	491	—	—	—	—	677	
Övriga	{ Stockholm . . .	—	2	6	1	2	1	—	12	—	11	24	6	8	2	—	51	
	{ Göteborg o. Malmö	1	6	2	2	—	1	—	12	1	43	2	2	—	1	—	49	
	{ Övriga större städer	—	14	4	3	1	—	—	22	—	26	5	5	1	—	—	37	
	{ Mindre städer o. lb.	3	10	4	1	1	1	—	20	6	28	4	1	1	1	—	41	
	{ Samtliga orter	4	32	16	7	4	3	—	66	7	108	35	14	10	4	—	178	
Samtliga	{ Stockholm . . .	2	15	99	42	32	17	2	209	9	188	1 446	782	414	234	3	3 076	
	{ Göteborg o. Malmö	3	106	78	16	1	1	—	205	27	1 622	1 474	180	8	1	—	3 312	
	{ Övriga större städer	2	184	68	27	11	1	1	294	16	1 573	595	138	48	7	1	2 378	
	{ Mindre städer o. lb.	10	80	53	24	9	8	3	187	50	772	360	154	150	16	13	1 515	
	{ Samtliga orter { antal	17	385	298	109	53	27	6	895	102	4 155	3 875	1 254	620	258	17	10 281	
		%	1'9	43'0	33'3	12'2	5'9	3'0	0'7	100'0	1'0	40'4	37'7	12'2	6'0	2'5	0'2	100'0

av arbetsförtjänsten sedan år 1915 med 178 % t. o. m. år 1919 och 225 % t. o. m. år 1920. Ungefär densamma synes stegringen hava varit vid vattenfallsstyrelsens byggnadsarbeten, ehuru jämförelsen här försvåras därigenom, att ifrågavarande arbeten ej äro lika kontinuerliga och siffror därför lämnas blott för de särskilda arbetsföretagen. För 1919 har medelförtjänsten per arbetstimme här beräknats till 1·44—1·68 kr. vid kanal- och kraftverksbyggnader i södra och mellersta Sverige samt till 2·01—2·33 kr. i övre Norrland, under det att för år 1920 motsvarande tal höjts till resp. 1·76(1·46)—1·80 och 2·27—2·72 kr. Vill man erfara, huru arbetsförtjänsterna ställa sig inom de särskilda ovannämnda löneklasserna, utgjorde vid statens järnvägsbyggnadsarbeten år 1919 genomsnittliga timförtjänsten 1·63 kr. för grupp I, 1·75 kr. för grupp II och 1·78 kr. för grupp III, vilka belopp under år 1920 höjts till resp. 1·93, 2·01 och 2·02 kr.

Det synes i detta samband böra framhållas, att man i nu berörda statistik ansett sig böra komplettera de av arbetstidsförkortningar o. d. starkt påverkade timförtjänstuppgifterna medelst siffror för medelförtjänsten per »levnadsdag», varvid såsom sådana räknas summan av antalet arbetsdagar, sönd- och helgdagar samt sådana söckendagar, under vilka arbetet varit inställt på grund av oväder e. d. Ifrågavarande dagsförtjänst har för vattenfallsstyrelsens arbetare år 1919 beräknats till 10·25—12·12 kr. i södra och mellersta Sverige och till 14·40—21·18 kr. i övre Norrland, medan för 1920 motsvarande tal bliva resp. 11·96(9·84)—12·71 och 15·19—21·83 kr. Vid statens järnvägsbyggnader utgjorde medelförtjänsten per levnadsdag 11·08 kr. år 1919 och 12·90 kr. år 1920, vilka tal ligga resp. 155 och 197 % över 1915 års lönenivå.

Återvänder man till den för förevarande undersökning sammanställda lönestatistiken för husbyggnadsarbetare, föreligga även där specialsiffror för särskilda yrken och fack. Ser man uteslutande på de särskilda yrkesgrupperna — utan hänsyn till de olika slag av företag, hos vilka de kunna vara anställda — meddelas löneuppgifter i detta avseende i senare delen av tab. 51. Enligt denna utgjorde timförtjänsten för murare i medeltal 0·65 kr. år 1914 och 2·03 (a-siffror) å 1·90 kr. (b-siffror) 1919, sålunda en ökning av 192·3 % (b-siffror), vilken varit starkast i Stockholm (219·5 %) och svagast i »övriga större städer» (160·9 %). För träarbetare mätes arbetsförtjänstnivån under nämnda tidsperiod genom talen 0·56 och 1·90 å 1·67 kr., vilket innebär 198·2 % förhöjning (högst i Stockholm med 239·5 %, lägst i Göteborg och Malmö med 173·7 %), medan för grovarbetarna motsvarande lönesiffror bliva resp. 0·49 och 1·62 å 1·58 kr. samt ökningstalet 222·4 % (högst 246·3 % i Stockholm, lägst 182·4 % i »mindre städer och landsbygden». För målare samt bleck- och plåtslagare höjdes genomsnittliga löneinkomsten samtidigt från resp. 0·61 och 0·56 till 1·53 å 1·49 kr. och 1·69 å 1·65 kr. per timme eller med 144·3 resp. 194·6 %, medan för elektriker, rörarbetare och »övriga» lönenivån lyftes från resp. 0·51, 0·58 och 0·54 kr. år 1914 till 1·61 å 1·60, 2·16 å 1·69 samt 1·54 å 1·57 kr. år 1919 eller med resp. 213·7, 191·4 och 190·7 % (enligt b-siffrorna).

Vad nu meddelade lönesiffror och stegringsprocenter innebära, kan belysas genom att anföra motsvarande tal för Danmark, sådana de föreligga i den

lönestatistik, som sedan år 1918 kvartalsvis utarbetats av Det Statistiske Departement på grundval av material, som ställts till förfogande av Dansk Arbejdsgiverforening.¹ I fråga om byggnadsindustriens viktigaste fack hava i denna statistik meddelade löneuppgifter för åren 1919 och 1920 sammanställts här nedan:

	Antal arbetare		Genomsnittlig timförtjänst i öre								
	^{27/6} 1919	^{30/6} 1920	1914	1 kv.	1 9 2 kv. 3 kv.	1 9 3 kv. 4 kv.	1 kv.	1 9 2 0 2 kv. 3 kv. 4 kv.			
<i>A. Köpenhamn.</i>											
Murare	1 279	1 479	86	198	244	290	363	338	355	350	376
Timmermän	1 072	970	84	216	247	314	370	336	350	350	371
Byggnadssnickare .	739	974	76	147	194	224	264	262	264	272	284
Mureriarbetare . .	1 072	1 097	62	146	193	229	274	266	278	286	284
Målare	1 466	1 512	72	136	162	182	232	226	210	237	274
<i>B. Landsorten.</i>											
Murare	3 127	2 601	58	113	147	202	206	189	193	207	218
Timmermän	1 880	2 431	52	117	134	182	189	185	194	209	216
Byggnadssnickare .	243	1 641	51	.	133	175	186	183	186	179	204
Mureriarbetare . .	2 988	2 199	46	102	120	169	171	162	170	181	189
Målare	916	859	52	.	136	151	184	168	172	197	215

Uträknas årsgenomsnitt jämväl för 1919 och 1920 och sättas dessa i relation till talen för 1914, erhålles följande översikt:

	K ö p e n h a m n				L a n d s o r t e n			
	Medel- tim- förtj. 1919, öre	Ökn. 1914— —19, %	Medel- tim- förtj. 1920, öre	Ökn. 1914— —20, %	Medel- tim- förtj. 1919, öre	Ökn. 1914— —19, %	Medel- tim- förtj. 1920, öre	Ökn. 1914— —20, %
Murare	274	218·6	355	312·8	167	187·9	202	248·3
Timmermän	287	241·7	352	319·0	156	200·0	201	286·5
Byggnadssnickare .	207	172·4	271	256·6	165	223·5	188	268·6
Mureriarbetare . .	211	240·3	279	350·0	141	206·5	176	282·6
Målare	178	147·2	237	229·2	157	201·9	188	261·5

För samtliga de över 100 000 industriarbetare, som redovisats i statistiken, utgjorde medeltimförtjänsten 1914 i Köpenhamn 61, i landsorten 48 och i hela landet 55 öre, men hade dessa lönesiffror år 1919 ökats till resp. 1·77, 1·45 och 1·60 kr. eller med resp. 190·2, 200·8 och 190·9 % samt år 1920 till resp. 2·32, 1·89 och 2·09 kr. eller med resp. 280·0, 292·1 och 280·3 %. Medan sålunda löneinkomststegringen för murare, timmermän och grovarbetare i Köpenhamn varit avsevärt större än det allmänna genomsnittet, falla där-

¹ Statistiske Efterretninger 1919, n:r 10, 16; 1920 n:r 4, 11, 21, 26; 1921 n:r 2, 10.

under de köpenhamnska byggnadssnickarna och måleriarbetarna ävensom så gott som samtliga byggnadsfack i landsorten.¹

Jämföras de danska lönesiffrorna med motsvarande svenska (i tab. 51), finner man ganska stor överensstämmelse mellan 1919 års löneinkomstnivåer i de båda huvudstäderna, medan i de svenska landsortsstäderna arbetsförtjänsterna merendels synas vara något högre. Måleriyrket synes dock genomgående vara avsevärt bättre betalt i Sverige än i Danmark. Det nu sagda gäller år 1919, ty i fråga om år 1920 saknas, som förut framhållits, tillräckligt representativa siffror rörande de faktiska arbetsförtjänsterna inom den svenska byggnadsindustrien.

Återvänder man nu till dessa, har undersökningen hittills uteslutande rört sig med medelförtjänster, men torde det nog samt framgå av det föregående, hurusom variationsbredden mellan de enskilda arbetarnas eller kanske rättare arbetslagens löneinkomster inom byggnadsindustrien är större än inom flertalet andra fack. Dessa arbetsförtjänsternas faktiska variationer omkring medeltalet kunna dock blott i begränsad omfattning belysas genom här ifrågavarande, från arbetsgivarehåll härrörande statistik, enär å frågeformulären redovisats vad som utbetalts icke till varje särskild arbetare utan blott till arbetsstyrkan i dess helhet. Med hänsyn härtill kan en differentiering efter arbetsförtjänsternas variationer icke ske beträffande de individuella arbetarna utan blott med avseende på de särskilda arbetsgivarna och de hos var och en av dem sysselsatta arbetarna, betraktade som en enhet. Ur dessa synpunkter har uppställts tab. 52, och denna ådagalägger, att under år 1919 arbetsförtjänsterna å de särskilda arbetsställena företett betydande växlingar även inom samma ort och fack. Medan sålunda hos blott 1·9 % av arbetsgivarna, sysselsättande 1·0 % av hela arbetspersonalen, genomsnittsförtjänsten understeg 1 kr. per timme, höll den sig hos 76·3 (78·1) % vid 1—2 kr., hos 18·1 (18·2) % vid 2—3 kr. och hos 3·7 (2·7) % vid 3 kr. och däröver. I Stockholm sker dock denna »spridning» annorlunda än i övriga landsdelar. Så-

¹ En liknande statistik föres även av Norsk Arbeidsgiverforening, men av dess resultat hava hittills blott offentliggjorts vissa sammanfattningssiffror. I Storsteens ovan sid. 137 not 2 omnämnda undersökning meddelas emellertid (sid. 37 ff.) efter denna källa uppgifter rörande genomsnittliga timförtjänster för vuxna män inom byggnadsfacken dels för Norge i dess helhet, dels särskilt för Kristiania. Härur må återgivas följande siffror (öre):

		1913	1914	1915	1916	1917	1918	1919	Nov. 1920
Murare	{Norge	65·7	67·9	71·9	80·8	103·9	151·9	208·9	241·4
	{Kristiania . .	66·0	67·1	69·4	77·7	100·8	155·7	213·8	.
Träarbetare . .	{Norge	55·6	57·9	60·3	69·4	90·1	129·2	185·2	225·5
	{Kristiania . .	58·9	60·5	63·5	70·3	91·8	135·3	196·0	.
Målare	{Norge	58·1	59·3	64·4	69·9	90·8	125·0	191·5	224·4
	{Kristiania . .	60·2	62·0	67·4	72·2	86·7	127·2	198·4	.
Bleck- o. plåtsl.	{Norge	54·7	58·7	62·8	74·2	92·6	141·8	214·6	252·4
	{Kristiania . .	55·2	58·7	61·4	74·4	94·0	142·4	222·5	.

Jämföras dessa tal med de förut återgivna närmast från arbetarhåll härrörande timlönssiffrorna, är överensstämmelsen i stort sett god, och att dessa i åtskilliga fall överstiga de ovan meddelade, vilka även innesluta ackordsförtjänst och övertidsersättning, torde bero på, att uppgifterna avse något olika tidpunkter (slutet av året, resp. årsmedeltal). Tablan synes ge vid handen, att byggnadsarbetarna i Kristiania ingalunda intaga den särställning i löneavseende i förhållande till landsortens, som fallet är med deras kamrater i Köpenhamn och Stockholm.

lunda är tätheten störst i lönegrupperna omkring 2 kr., och hos närmare 10 % av arbetsgivarna, sysselsättande c:a 8 % av arbetarna, hade uppnåtts medelförtjänster av 3 kr. per timme och däröver.

15. Byggnadsarbetarnas timförtjänster enligt arbetarnas egna uppgifter.

För ett djupare inträngande i lönevillkoren för byggnadsarbetare måste dessas egen medverkan anlitas, och såsom ovan framhållits, upptaga de från byggnadsarbetare insamlade personkorten (form. 2) vissa lönestatistiska uppgifter. Liksom vid utredningens igångsättande ock förutsades, visade sig spörsmålen om sammanlagd arbetsförtjänst år 1919 (inom byggnadsfacket och eljest) samt om genomsnittlig arbetsförtjänst (inkl. ackordsöverskott) som byggnadsarbetare per normal arbetsvecka och per timme detta år och första kvartalet av det följande vara de, vilka satte uppgiftslämnarnas omdömesförmåga och villighet på det svåraste provet. Likväl hava dessa frågor på ett tillfredsställande sätt besvarats av tillhopa 2 735 arbetare eller 90·2 % av samtliga uppgiftslämnare enligt form 2. Det må erinras om, att dessa arbetare företrädesvis representera landsorten, då, som vid flera tillfällen påpekats, så gott som inga personkort kunnat erhållas från Stockholm och Göteborg.

För dessa arbetare har i tab. 47 redovisats en sammanlagd arbetsförtjänst under år 1919 av 7 696 841 kr., varav 97·1 % erhållits genom arbete inom byggnadsfacket och blott 2·9 % från fyllnadsarbete av olika slag. Ser man på specialtalen för olika ortsklasser och yrkesgrupper, bekräftas vad förut (sid. 126) framhävts, nämligen att fyllnadsarbetet endast synes vara av nämnvärd betydelse i småsamhällena och på landsbygden samt för grovarbetare och därmed jämförliga arbetarkategorier.

På grundval av här ifrågavarande uppgifter beräknade genomsnittliga arbetsförtjänster inom byggnadsfacket meddelas i tab. 53. Av dennas förra del (a) framgår, att för arbetarna i gemen arbetsinkomsten år 1919 utgjorde i genomsnitt per timme 1·40 kr. Såsom i inledningskapitlet framhävts, har man emellertid sökt kontrollera dessa löneberäkningar genom skriftväxling med resp. arbetsgivare (medelst form. 2: a) och därigenom kunnat verifiera omkring två tredjedelar av de lämnade uppgifterna. Inom det sålunda kontrollerade urvalet, vilket omfattar tillhopa 1 902 arbetare, utgjorde medeltimförtjänsten 1919 enligt arbetarnas uppgifter 1·44 kr., medan den enligt resp. arbetsgivares meddelanden skulle uppgå till 1·52 kr., d. v. s. 8 öre eller 5·6 % högre. Differenserna i fråga om dessa vanskliga data äro sålunda i stort sett ganska ringa, vilket vittnar gott om kvaliteten även i övrigt av det från arbetarhåll till denna utredning lämnade materialet.

Ser man på löneinkomstförhållandena inom olika landsdelar och ortsgrupper, finner man, att lönenivån ställde sig högre i östra och norra Sverige än i övriga landsdelar, vilket står i god överensstämmelse med rådande löne- och levnadskostnadsförhållanden i allmänhet, exempelvis sådana de framgå av Socialstyrelsens förenämnda utredning av arbetslönerna inom lika Orts-

Tab. 53. Timförtjänster inom byggnadsfacket åren 1919 och 1920 (enligt arbetarnas uppgifter)

Arbetsförtjänst, kr.	Landsdelar, ortsgrupper och yrken	Östra Sverige	Småland och öarna	Södra Sverige	Västra Sverige	Norra Sverige	Samtliga orter	Städer med öfver 10 000 inv.	Övriga städer	Köpingar o. municipalsamb.	Landsbygden	Murare		Träarbetare		Grovarbetare		Övriga	
												landsbygd	städer	landsbygd	städer	landsbygd	städer	landsbygd	städer
a) Arbetare med löneuppgifter för 1919																			
Timför- tjänst 1919	ag. kontroll. a.	1'59	1'21	1'24	1'33	1'56	1'40	1'47	1'28	1'50	1'24	1'48	1'46	1'38	1'37	1'15	1'82	1'48	1'10
		1'72	1'58	1'39	1'39	1'62	1'52	1'57	1'42	1'56	1'48	1'55	1'58	1'47	1'47	1'32	1'53	1'62	1'10
		1'62	1'47	1'30	1'34	1'57	1'44	1'51	1'31	1'57	1'35	1'52	1'43	1'39	1'42	1'15	1'83	1'53	1'10
b) Arb. med löneuppg. för både 1919 och 1920																			
Veckoförtj. 1919 ³		78'70	65'23	65'74	69'34	82'43	71'85	74'13	69'32	68'21	71'41	74'26	75'77	68'61	66'56	63'10	86'18	76'35	62'10
Timförtj. 1919 ³		1'60	1'28	1'32	1'37	1'60	1'44	1'51	1'38	1'34	1'31	1'48	1'37	1'38	1'29	1'28	1'85	1'56	1'10
Veckoförtj. 1920 1 kv. ³		74'22	61'30	62'84	69'77	80'29	69'06	68'91	70'41	66'99	72'53	69'69	72'88	68'17	67'20	61'66	96'55	71'69	63'10
Timförtj. 1920 1 kv. ³		1'61	1'27	1'38	1'46	1'67	1'48	1'51	1'47	1'39	1'49	1'49	1'49	1'45	1'40	1'30	1'94	1'58	1'10

grupper och landsdelar år 1920.⁴ I överensstämmelse med där framlagda siffror står också icke blott, att arbetsförtjänsten inom byggnadsbranschen är högre i större städer än i småstäder och på landsbygden, utan även att köpingar och municipalsambällen utmärka sig för en tämligen hög genomsnittlig lönestandard. Detta vid första anblicken nog så anmärkningsvärda förhållande synes dock åtminstone för byggnadsarbetarna förklaras därigenom, att i denna grupp ingå åtskilliga förstadssambällen till större städer och andra dyrorter särskilt i östra Sverige.

Det är också den omständigheten, att sistnämnda ortsgrupp här tillförts »landsbygden», som i förening med de ofta små talen medför de oregelbundenheter, vilka med avseende på nämnda ortsgrupp framträda i de sista kolumnerna av tab. 53, varest uträknats speciella lönesiffror för vissa yrkesgrupper. Riktat man därvid uppmärksamheten på de i förevarande avseende mest betydelsefulla stadssiffrorna, finner man, att arbetsförtjänstnivån legat högst för murare samt de i gruppen »övriga» sammanfattade målare, montörer m. fl. hjälparbetare, medan träarbetarnas timlön i genomsnitt är c:a 10 och grovarbetarnas 25—30 öre lägre. På det hela taget är överensstämmelsen god mellan dessa från arbetarhåll härrörande lönesiffror och motsvarande arbetsgivaruppgifter i tab. 51. Frånräknas i denna tabell de höga Stockholmslönerna, vilka ju ej äro företrädda på personkortet, erhålles nämligen såsom genomsnittlig timförtjänst i landsorten 1919 för murare 1'72 kr., för träarbetare 1'69 kr., för grovarbetare 1'49 kr., för »övriga» 1'39 kr. och för samtliga byggnadsarbetare 1'54 kr., sålunda merendels något högre tal i tab. 53.

Under avd. b meddelas i tab. 53 uppgifter rörande normala vecko- och timförtjänster för tillhoppa 1 659 arbetare, vilka kunnat lämna jämförbara dylika uppgifter för såväl 1919 som första kvartalet 1920. Enligt

¹ Avser 2 735 arbetare. — ² Avser 1 902 arbetare. — ³ Avser 1 659 arbetare, för vilka uppgifter i angivna avseende finnas för både 1919 och 1920. — ⁴ Soc. Medd. årg. 1921, sid. 683 ff.

Tab. 54. Arbetskostnader per »eldstad» vid vissa bostadsbyggen.

Ortsgrupper		Arbetskostnad för								
		stenhus (9 uppg.)			landshövdingehus (3 uppg.)			trähus (7 uppg.)		
		högst, kr.	lägst, kr.	medel- tal, kr.	högst, kr.	lägst, kr.	medel- tal, kr.	högst, kr.	lägst, kr.	medel- tal, kr.
a) Stockholm (3 uppg.)										
b) Göteborg och Malmö (4 uppg.)										
c) Övriga orter (12 uppg.)										
Murare	a	360	330	345	—	—	—	130	130	130
	b	392	392	392	181	158	168	—	—	—
	c	640	253	464	—	—	—	475	107	259
Träarbetare	a	730	625	678	—	—	—	1 050	775	913
	b	596	596	596	484	366	424	—	—	—
	c	727	254	584	—	—	—	764	475	585
Hantlangare o. grovarbetare	a	1 212	767	990	—	—	—	350	350	350
	b	541	541	541	475	257	390	—	—	—
	c	425	276	372	—	—	—	580	266	420
Samtliga	a . . .	2 302	1 722	2 013	—	—	—	1 530	1 255	1 393
	b . . .	1 529	1 529	1 529	1 140	781	982	—	—	—
	c . . .	1 792	783	1 420	—	—	—	1 819	848	1 264
	tillhopa	2 302	783	1 564	1 140	781	982	1 819	848	1 306

dessas utgjorde för arbetarna tillsammans antagna medeltimförtjänsten vid dessa tidpunkter resp. 1.44 och 1.48 kr., vilken obetydliga ökning emellertid icke var nog att kompensera den av normalarbetsdagens införande föranledda arbetstidsbegränsningen, utan medförde en nedgång av veckoförtjänsten från i genomsnitt 71.85 kr. till 69.06 kr. eller med 3.9 %. Såsom förut (sid. 136) anförts, kan detta överensstämma med verkligheten, men må det med styrka framhåvas, att varken de i tab. 53 eller i tab. 51 meddelade lönesiffrorna för 1920 kunna göra anspråk på att ge en ens tillnärmelsevis riktig bild av de faktiska arbetsförtjänsterna inom byggnadsbranschen år 1920, då de blott avse några månader av den döda säsongen i årets början och sålunda icke taga hänsyn till det inflytande på arbetsförtjänsten, som utövats genom å ena sidan den närmare åtta månader långa lockouten, å den andra den i november träffade uppgörelsen med dess starkt stegrade arbetspriser (se sid. 133).¹

Otvivelaktigt torde de nu funna arbetsförtjänsterna få anses vara ett bättre uttryck för byggnadsbranschens lönenivå vid år 1919 än de ovan (sid. 130 ff.) meddelade avtalsenliga lönesatserna. När det gäller att utröna, vilken betydelse ifrågavarande löner hava för byggnadsindustrien och dess arbetare, synes emellertid saken böra ses ur tvenne olika synpunkter, närmast mot-

¹ En antydning om, huru lönenivån inom byggnadsindustrien påverkats av detta avtal, kan erhållas genom den specialutredning, som på sätt nedan sid. 168 angives, under medverkan av särskilda arbetsgivar- och arbetarrepresentanter verkställts med avseende på fem bostadshusbyggen.

Enligt denna utgjorde sannolika löneinkomsten efter nov. 1920 i kr. pr timme:

Bygge:	Stockholm 1			Stockholm 2			Göteborg 1			Göteborg 2			Malmö		
	tid- lön	ac- kord	till- hopa	tid- lön	ac- kord	till- hopa	tid- lön	ac- kord	till- hopa	tid- lön	ac- kord	till- hopa	tid- lön	ac- kord	till- hopa
Murare . . .	2.40	3.90	3.47	2.40	4.82	4.66	2.10	3.64	3.53	2.10	3.62	3.54	2.00	3.47	3.38
Träarbetare .	2.40	5.02	4.28	2.40	4.22	3.72	2.10	3.46	3.12	2.10	3.06	2.81	2.00	2.61	2.40
Grovarbetare	2.20	3.57	2.53	2.20	3.39	2.64	1.95	2.84	2.23	1.95	2.83	2.20	1.85	3.15	2.53

svarande dem, vilka merendels pläga anläggas av å ena sidan arbetsgivare, å den andra arbetare. För arbetsgivaren framträder lönen i första hand såsom en del av produktionskostnaderna, och han intresserar sig därför i första hand för, vilka arbetskostnader bliva följden av den ena eller andra lönesatsen. För arbetaren åter utgör arbetslönen det väsentliga av hans inkomst, och för honom blir alltså huvudsynpunkten, vilken levnadsstandard gällande löner inom branschen bereda honom.

16. Byggnadsindustriens arbetskostnader.

I syfte att närmare belysa storleken av dessa hade å form. 3, punkt 8, resp. byggnadsföretagare anmodats att meddela den vid tiden för uppgifternas avgivande rådande arbetskostnaden per »eldstad» vid produktion av bostadshus, helst med specifikation för de olika slagen av arbeten och med särskiljande av olika hustyper på sätt förut skett i fråga om arbetsåtgången (punkt 6). På denna hänvändelse hava erhållits ett 30-tal svar, varav de 19, som varit tillräckligt detaljerade för att möjliggöra nyss antydda specifikation, sammanställts i tab. 54. Såsom är att vänta med hänsyn till arbetsprisernas förut berörda starka lokala och temporära fluktuationer,¹ förete dessa från under åren 1918—1919 utförda bostadsbyggen i Stockholm och landsorten härrörande siffror betydligt större inbördes differenser än motsvarande beräkningar rörande arbetsåtgången (se sid. 72). Utjämnas avvikelserna genom uträknade av medeltal, synas uppgifterna giva vid handen, att vid här ifrågavarande tidpunkt genomsnittliga arbetskostnaden per »eldstad» utgjorde för stenhus 1 564 kr. (2 013 kr. i Stockholm, 1 529 kr. i Göteborg och Malmö samt 1 420 kr. i landsorten), medan den i trä- och landshövdingehus ställde sig 300 å 500 kr. lägre. Nu anförda kostnadssummor avse dock enbart grundläggnings-, murnings-, timmermans- och snickeriarbeten jämte erforderlig hantlangning, varför för måleri- och monteringsarbeten av olika slag tillkommer ett ytterligare belopp, vilket av uppgiftslämnarna uppskattats till i medeltal 275 kr. (varav nära två tredjedelar för målning). Tillägges detta tal till de förut meddelade, kommer man till en total arbetskostnad per »eldstad» av något över 1 900 (i Stockholm c:a 2 400) kr. för stenhus och c:a 1 400 kr. för trähus. Detta överensstämmer ganska väl med de överslagsberäkningar, som utan närmare specifikation lämnats av ytterligare 15 byggmästare, och vilka gå ut på en genomsnittlig kostnadssumma av 2 320 kr. för stenhus (huvudsakligen i Stockholm) och 1 375 kr. för trähus (ofta av enklare beskaffenhet).

Ännu större intresse än dessa arbetskostnadssummor i och för sig erbjuder en uppskattning av, vilken roll desamma spela för de totala byggnadskost-

¹ Hur prisförändringen gått fram, kan direkt avläsas ur kostnaderna för de c:a 500 »eldstäder», fördelade på i huvudsak ensartade lägenheter om ett eller två rum med kök, vilka av Stockholms kooperativa bostadsförening fullbordades under åren 1917—1919. För det komplex, som blev färdigt till april 1917, ställde sig byggnadskostnaden per »eldstad» till i genomsnitt 2 500 kr., men steg till resp. 3 800, 4 200 och 5 300 å 5 700 kr. för de lägenheter, som blevo färdiga till den 1 okt. varldera av åren 1917, 1918 och 1919.

naderna. För detta ändamål krävas uppgifter om storleken av dessa sistnämnda, och återfinnas sifferuppgifter därom bl. a. i Kungl. Maj:ts proposition n:r 314 till 1920 års riksdag (sid. 18 ff.). Enligt här lämnade uppgifter uppgick år 1919 medelkostnaden per »eldstad» för bostadshus med smålägenheter å nedanstående orter till följande ungefärliga belopp (i kronor):

Stockholm	Södertälje	Norrköping	Kalmar	Karlskrona	Landskrona	Göteborg	Västerås	Sundsvall
6 500—8 000	6 000	4 500	4 500	2 700 ¹	4 200	4 500	4 603 ¹	5 910

Då för år 1914 byggnadskostnaderna uppskattats till 2 000—2 500 kr. i Stockholm och Sundsvall samt 1 000—1 800 kr. å övriga orter, hade sålunda år 1919 priserna drygt tredubblats. Ännu i början av år 1920 voro de stadda i rask stegring, varför man i nämnda proposition för den närmaste framtiden icke ansåg sig kunna räkna med en byggnadskostnad av lägre än 6 000 kr. per »eldstad» för landet i dess helhet.

Ställas nu nämnda siffror i relation till de förut meddelade arbetskostnadstalen, befinnas dessa senare merendels uppgå till omkring en tredjedel av de förra, i vissa fall något mera men kanske oftare något mindre. Framhållas må emellertid, att nu antydda procent blott utgör ett svängningstal, vilket är statt i ständiga fluktuationer under inverkan av de oavbrutna växlingarna och inbördes förskjutningarna av prisläget å resp. byggnadsmaterial och arbetskraft. Sålunda borde en beräkning fram emot slutet av år 1920 med säkerhet komma till ett högre procenttal för arbetslönernas andel, enär ju dessa genom den förenämnda »novemberöverenskommelsen» fingo ett starkt incitament till höjning, ungefär samtidigt med att på byggnadsmaterialmarknaden begynte ett efter hand allt starkare prisfall.

Nu anförda kalkyler erhålla ett gott stöd därigenom, att de väl överensstämma med de på ett omfattande material vilande och genom talrika diagram belysta beräkningar, vilka av direktör J. Thor Blomqvist framlagts i hans förenämnda, i juli 1919 avhållna föredrag om arbetslönens förhållande till byggnadskostnaderna i deras helhet. Enligt dessa utgjorde materialiernas uppskattade försäljningsvärde och de beräknade arbetslönerna i procent av totalkostnaderna av å ena sidan ett större bostadshus i Stockholm (byggt 1913), å den andra en fabriksbyggnad i landsorten (byggd 1914) vid nedanstående tidpunkter:

	B o s t a d s h u s				F a b r i k s b y g g n a d			
	1913	1916	1918	1919	1914	1916	1918	1919
	%	%	%	%	%	%	%	%
Material . . .	56·4	71·6	66·0	58·7	69·0	69·5	73·0	71·0
Arbetslön . . .	36·5	23·5	29·8	35·2	26·5	26·0	23·5	25·5

Vid bedömande av dessa sifferserier — vilka giva en antydan om arbetets i löneavseende nog så tillbakaträngda ställning åren 1916—1918 — bör det emellertid, såsom i utredningen ock framhållas, nogsamt beaktas, hurusom det här, liksom i det föregående, blott varit tal om arbetslönerna på byggnadsplatsen. Det är ju emellertid välbekant, hurusom

¹ Trähus.

byggnadsarbetarnas sysselsättning i huvudsak består i montering av olika hel- och halvfabrikat, uti vilkas produktionskostnader redan ingått betydande poster arbetslöner. Direktör Blomqvist har därför jämväl sökt utreda beloppen av sådana å tidigare tillverkningsstadier utbetalda löner, i den mån de kommit landets arbetare (ej utlandets, t. ex. i fråga om kol) till godo. Med stöd härav framläggas följande beräkningar, rörande vilken procentuell del av totalkostnaden, som utgöres av å ena sidan de nu till råvaror reducerade byggnadsmaterialierna, å den andra totalsumman arbetslöner, vare sig de utgått å byggnadsplatsen eller annorstädes:

	B o s t a d s h u s				F a b r i k s b y g g n a d			
	1913	1916	1918	1919	1914	1916	1918	1919
	%	%	%	%	%	%	%	%
Material (råvaror)	40.0	59.0	51.7	42.7	47.2	45.9	52.7	48.5
Arbetslön (total)	53.0	36.2	43.6	51.7	48.3	49.6	44.0	47.8

I utredningen framhålles, hurusom vid ett prisfall av ytterligare 25 %, vilket då ej syntes vara osannolikt, den totala arbetslönen torde uppgå till c:a 60 % av byggnadskostnaden. Detta yttrades år 1919, och mot slutet av följande år vidtog, som ovan antytts, ett prisfall, som gått vida utöver vad tidigare kunnat förutses. Fattas arbetslönen i sin vidsträcktaste bemärkelse, nämligen såsom inbegreppet av alla under en byggnads hela tillblivelsehistoria, ända från virkesfällningen och tegeltillverkningen tills dess huset står färdigt till inflyttning, nedlagda arbetskostnader, torde den iakttagare ej vara alltför långt från verkligheten, som ansett att 75 å 80 % av byggnadskostnaden f. n. gå åt till arbetslöner.¹ Det må emellertid betonas, att för en utredning av byggnadsarbetarnas löneförhållanden sistnämnda procenttal äro av mindre intresse än de, som förut anförts för de egentliga »monteringskostnaderna», men skall det villigt medgivas, att gränsen mellan var byggnadsmaterialtillverkningen slutar och husbyggnadsarbetet börjar är skäligen flytande. Erinras må om, att det med Sveriges industriförbund samarbetande A.-B. Industribostäder i viss utsträckning synes hava löst problemet om utförande av bostadshus på fabriksmässig väg.²

Nu meddelade uppgifter giva väl en ungefärlig föreställning om storleken av och det inbördes förhållandet mellan de båda huvudposter, som äro av utslagsgivande betydelse för byggnadskostnadernas gestaltning, nämligen materialpris och arbetslön. För fullgörande av Byggnadsarbetarsakkunnigas uppdrag har det emellertid ansetts nödigt att söka vinna en mera ingående och allmängiltig kunskap rörande ifrågavarande faktorer och deras inbördes växelverkan. I detta syfte hava av kommitténs ledamöter direktör J. Thor Blomqvist och förtroendeman Nils Linde i förening med kommitténs sekreterare d:r Kurt Bergström verkställt vissa specialutredningar, för vilka här må lämnas en kortfattad redogörelse.

¹ Nils Fredriksson: Vad är att göra? Stockholm 1921.

² Under år 1920 utfördes dylika bostadshus omfattande c:a 300 eldstäder under bolagets kontroll och enligt dess egna patentskyddade metoder. Se Meddelanden från Sveriges industriförbund, nr 82 (april 1921), sid. 15.

För bedömande av materialkostnaderna är det i första hand nödvändigt att förskaffa sig allmängiltig och tillförlitlig kännedom om, huru priserna på byggnadsmaterialier ställt sig på olika tidpunkter. Sedan en följd av år har Stockholms handelskammare i sina årsberättelser (del I) offentliggjort en serie grosshandelspriser och däribland även noteringar på vissa slag av byggnadsmaterial (fem slags trävaror, cement, murtegel). Med utgångspunkt härifrån tillskapades år 1918 Svensk handelstidnings prisindex, som i första hand avser att mäta den svenska kronans köpkraft gent emot grosshandelsvaror genom att uppställa en på noteringar å c:a 50 olika slag av råvaror och enkelt bearbetade varor baserad generalindex, men jämväl meddelar »partialindices» för tio särskilda varugrupper, däribland »byggnadsmaterial» i ovan angivna omfattning.¹ I medeltal för åren 1915—20 samt månaderna januari—augusti 1921 ställde sig nämnda båda indextalsserier som följer (medelpris 1 juli 1913—30 juni 1914 = 100):

	1915	1916	1917	1918	1919	1920	1921: jan.	febr.	mars	apr.	maj	juni	juli	aug.
Generalindex	145	185	244	339	330	347	267	250	237	229	218	218	211	198
Index för byggnadsmaterial	118	165	215	275	286	371	320	319	298	236	237	224	199	198

Jämföras dessa båda talserier, vill det synas, som om prisutvecklingen på byggnadsmaterial skulle företett stora avvikelser från prisrörelsen i allmänhet. Medan den allmänna partiprisnivån nådde sitt höjdläge redan år 1918 och sedan kvarstod i stort sett oförändrad intill det i slutet av år 1920 begynnade stora prisetfallet, skulle byggnadsmaterialiernas prisökning 1917—1918 varit jämförelsevis obetydlig, men i stället året 1920 gent emot den närmast föregående och efterföljande tiden förete en skarpt markerad topppunkt å priskurvan. Det är dock ägnat att väcka tvivelsmål, i vad mån den avvikande prisutvecklingen för det fåtal byggnadsvaror, som ingå i nämnda »partialindex», kan anses vara typisk jämväl för övriga slag av byggnadsmaterial och sålunda för denna stora varugrupp i dess helhet. Enda sättet att komma till klarhet härvidlag synes emellertid vara att på grundval av största möjliga antal artiklar söka konstruera en specialindex, som ger en fullt typisk bild av prisrörelsen på byggnadsmaterialmarknaden.

Ett försök att åstadkomma en mera omfattande prisstatistik å byggnadsmaterial gjordes redan år 1916 av den då tillsatta s. k. Byggnadsmaterialkommissionen.² Utredningen verkställdes på sådant sätt, att särskilda frågeformulär utsändes till över hela landet utvalda representanter för såväl producenter av byggnadsmaterial (fabrikanter och grossister) som konsumenter (byggnadsmyndigheter och byggmästare). I anledning av denna hänvändelse erhöles från c:a 70 uppgiftslämnare, företrädesvis i större städer, uppgifter rörande priserna å ett flertal olika slag av byggnadsmaterial dels i juni—juli 1914, dels i april och november 1916. För möjliggörande av jämförelse och sammanfattning till större grupper omräk-

¹ Se G. Silverstolpe: »Studier i prisstegring», Ekonöm. tidskr. 1916, sid. 323 ff. samt »Svensk handelstidnings prisindex», därst. 1921, sid. 94 ff.

² Se Kungl. Maj:ts prop. till 1917 års riksdag nr 34, sid. 21 ff.

nades de absoluta pristalen till indextal (priserna 1914 = 100), och såsom huvudresultat av dessa sammanställningar framgick, att prisnivån inom byggnadsämnesbranschen sedan krigsutbrottet stegrats med 50—60 % till april 1916 och med 80—100 % till november månad s. å. Prisfluktuationerna gestaltade sig dock väsentligt olika för de särskilda slagen av byggnadsmaterial, ty medan intill sistnämnda tidpunkt tegel och cement endast stegrats med c:a 50 % och trävirke med 70—80 %, kostade byggnadsjärn (svenskt), spik och plåt, ävensom färger och andra materialier för måleriarbeten, ungefär tre gånger så mycket som före krisen.

I syfte att fullfölja denna prisstatistik för de närmast följande åren utsändes av Byggnadsarbetarsakkunniga särskilda frågeformulär, varpå begärdes uppgifter rörande priserna å alla viktigare slag av materialier dels i genomsnitt för vart och ett av åren 1914 samt 1917—1920, dels för tiden den 31 augusti 1921. Bearbetningsbara uppgifter inkommo från 35 uppgiftslämnare, däribland både byggnadsmaterialfirmor och byggnadsföretagare, de senare representerande såväl offentliga institutioner som enskilda byggnadsfirmor. Vid materialets bearbetning användes den ovan angivna indextalsmetoden, men, med hänsyn till prisuppgifternas ojämna lokala fördelning, uträknades riksnedeltalen för de särskilda varuslagen icke såsom enkla aritmetiska genomsnitt, utan på grundval av särskilt beräknade medeltal för fyra distrikt (motsvarande statens järnvägars, om fjärde och femte sammanslås). Huvudresultatet av dessa beräkningar återgives i tab. 55.

Ehuru de generalindexciffror, som framkommit såsom medeltal av motsvarande indextal för de 32 i tabellen redovisade varuslagen, i och för sig torde få anses giva ett bättre uttryck för prisutvecklingen på byggnadsämnesmarknaden under åren 1914—21 än Svensk handelstidnings förenämnda, endast sju varuslag avseende »partialindex», lider indexserien dock av den, särskilt i tider av hastiga och olikformade prisförändringar betydelsefulla, bristfälligheten, att vid medeltalsräkningen hänsyn ej tagits till de särskilda varuslagens mycket växlande vikt och betydelse för husbyggnadsindustrien. En »vägning» av indextalen ur denna synpunkt måste därför anses av förhållandena påkallad.

Lämpligheten av ett dylikt tillvägagångssätt har ej heller förbisetts vid konstruerandet av förut omnämnda indices för byggnadsmaterial. Sålunda är Svensk handelstidnings index »vägd» även vad beträffar däruti ingående byggnadsvaror, låt vara att man för avsättningen inom landet av byggnadsvirke måst nöja sig med ungefärliga (till siffran ej uppgivna) uppskattningar och för murtegel och cement lagt till grund 1913 års produktionssiffror (resp. 303 och 265 tusen ton, minus exportöverskott).¹ Av nämnda tillverkningsciffror konsumerar dock städernas husbyggnadsindustri blott en viss del, och rörande storleken av denna hava vissa utredningar verkställt av 1916 års Byggnadsmaterialkommission. Enligt dessa skulle för en årlig bostadsproduktion av samma omfattning som 1912—1913 års (c:a 27 000 »eldstäder»)

¹ Ekonom. tidskr. 1921, sid. 98, 105.

Tab. 55. Priserna å vissa slag av byggnadsmaterial under år 1914 samt under åren 1917—1921 (indextal, varvid medelpriset 1914 = 100).

Varuslag	1914	1917	1918	1919	1920	1921 st/8
Tegel	100	205	300	326	352	254
Cement	100	197	320	317	342	275
Kalk	100	256	378	421	410	290
Murbruk	100	203	340	416	454	380
Betonggrus	100	156	237	279	304	243
Mursand	100	171	238	311	347	272
Makadam	100	143	212	271	305	272
Järnbalkar	100	347	400	376	359	171
Armeringsjärn	100	406	424	365	347	147
Spik	100	308	417	353	404	247
Plåt	100	457	650	489	469	224
Golvbjälkar	100	209	265	297	327	205
Sparrar	100	198	281	309	340	210
Plank	100	229	275	313	337	190
Golvbräder	100	199	251	288	332	205
Bräder (andra slag)	100	203	263	305	343	200
Dörrar	100	149	238	253	285	202
Fönster	100	173	214	261	305	237
Dörrfoder	100	165	210	245	290	215
Täpålar	100	242	305	318	315	283
Glas	100	223	360	407	419	255
Takpapp	100	351	751	631	560	254
Förhrydningspapp	100	265	385	425	365	220
Linolja	100	784	1 953	694	343	121
Trätjära	100	390	605	360	265	195
Asfalt	100	264	275	333	220	184
Goudron	100	300	1 744	472	222	211
Gips	100	263	313	375	300	225
Linoleumplattor	100	123	330	267	245	246
Dynamit	100	197	252	253	212	197
Trappsteg	100	160	239	291	321	270
Golvplattor	100	144	209	242	275	251
Medeltal	100	253	395	352	335	230

åtgå ungefär 8 978 000 kbf. trä, 6 033 ton byggnadsjärn, 105 527 000 st. tegel 616 000 hl. cement och kalk, 4 326 000 hl. sand och makadam, 680 000 kg. linolja, terpentin, zinkvitt o. d., 833 000 kg. plåt, 1 307 000 st. kakel och 113 000 kvm. fönsterglas.²

Vid sin förenämnda beräkning av byggnadsmaterialiernas genomsnittliga prisstegring till nov. 1916 uppger sig kommissionen hava tagit hänsyn till den sålunda angivna betydelse de olika slagen av byggnadsmaterial hava för bostadsproduktionen, men synes det härvid, på grund av de meddelade kvantitetsuppgifternas olikformiga och inbördes svårjämförliga art, blott blivit fråga om ungefärliga uppskattningar och icke om mera exakta beräkningar. För detta ändamål är det nödvändigt att skaffa en gemensam mätare, och detta synes knappt kunna ske på annat sätt, än att man söker uppställa en någorlunda allmängiltig budget för ett bostadsbygge och uträk-

¹ Grundat på ett fåtal uppgifter.

² Kungl. Maj:ts Prop. 1917 n:r 34, sid. 21.

nar de särskilda varuslagens relativa andel i totalkostnaden för byggnadsmaterial samt därefter använder de sålunda funna procenttalen såsom »vikter».

För att kunna verkställa en dylik medeltalsberäkning erfordras emellertid tillgång till ett flertal faktiska »byggnadsbudgeter», uppfyllande mycket höga fordringar på likformighet, fullständighet och detaljrikedom. Att erhålla dylika mötte helt naturligt mycket stora svårigheter, men det lyckades dock Byggnadsarbetarsakkunniga att från vissa kooperativa bostadsföreningar och enskilda byggmästare erhålla erforderligt statistiskt material med avseende på fem under åren 1913—21 uppförda hyreshus med smålägenheter, därav två stenhus i Stockholm, två s. k. landshövdingehus i Göteborg och ett stenhus i Malmö. Husen voro byggda vid olika tidpunkter, mellan vilka ligga mycket väsentliga prisförskjutningar, och det första problemet blev därför att söka reducera de särskilda byggnadsbudgeterna till ett gemensamt basår och beräkna deras årliga förändringar under redogörelseperioden.

Vad beträffar de särskilda huvudposterna, mötte detta jämförelsevis mindre svårigheter med avseende på materialkostnaden, då man här kunde använda sig av den förenämnda prisstatistiken. Om man nämligen visste, att exempelvis tegel till en viss byggnad år 1918 inköptes för sammanlagt 60 000 kr. och att varuslagets indextal då var 300, kunde man draga den slutsatsen, att motsvarande sannolika kostnad år 1914 (indextal 100) var 20 000, år 1917 (205) 41 000 o. s. v. Egentligen borde dock till grund för dessa priskalkyler läggas icke, såsom här skett, »riksindextalet» utan »ortsindextalet», men då dessa sistnämnda ofta voro mycket vanskliga att beräkna och verkställda undersökningar visat, att de lokala avvikelserna från den allmänna prisrörelsen på byggnadsmaterialmarknaden i stort sett varit av ringa betydelse, synes det använda förenklade tillvägagångssättet kunna försvaras. Vida större svårigheter mötte omräkningarna av den andra huvudposten, nämligen arbetslönen. Visserligen voro de å de särskilda orterna vid olika tidpunkter gällande arbetspriserna fastställda i kollektivavtal, men att bringa dessas ytterligt detaljerade och från tid till annan varierande specifikationer i samband med föreliggande kostnadsräkningar visade sig förenat med så stora svårigheter (jfr sid. 142), att de säkerligen ej kunnat övervinnas, om icke de sakkunniga haft tillgång till alldeles särskild fackkunskap på detta område. Tack vare denna har det lyckats att med ledning av prislistorna angiva de årliga kostnadsförskjutningarna beträffande de tusentals småposter, i vilka arbetskostnaden för ett bygge fördelar sig, med sådan noggrannhet, att man blott i fråga om en eller annan procent måst nöja sig med att uppskatta beloppet i analogi med andra likartade och kända poster. Sedan sålunda byggnadskostnadernas båda huvudposter blivit bragta i önskad form, ansåg man sig i fråga om återstående rubriker kunna använda ett mera summariskt tillvägagångssätt. Den delvis rätt betydande, måleri-, installations- o. d. arbeten — i vissa fall jämväl grundläggning — innefattande posten »entreprenad» har, såsom inkluderande såväl materialkostnader som arbetslöner, ansetts förete samma förskjutningar som nämnda båda huvudgrupper sammantagna. Transportkostnaderna för byggnadsmaterial etc. hava beräk-

nats förändras i samma mån som de egentliga arbetskostnaderna, medan administrationsutgifternas förskjutning sannolikt skett i ganska nära överensstämmelse med den allmänna löneutvecklingen enligt Socialstyrelsens förenämnda lönestatistik (se sid. 149, 179).

En sammanfattning av de sålunda erhållna byggnadsbudgeterna för resp. år meddelas i tab. 56. Ser man på de särskilda byggena, framträda omedelbart åtskilliga olikheter. Sålunda hava vid dessa utgått mycket olika enhetspriser och det jämväl, om kostnadsnivån reduceras till samma år, såsom belyses av följande översikt:

	Byggen:	Stock- holm 1	Stock- holm 2	Göte- borg 1	Göte- borg 2	Malmö	Samtliga
Total bygg- nadskostnad (exkl. tomt) per »eldstad»	1914 {	kr. 2 615	2 287	1 738	1 866	1 601	1 978
	indextal . .	100	100	100	100	100	100
	1918 {	kr. 7 309	5 916	4 287	4 496	4 066	5 097
	indextal . .	280	259	247	241	254	258
	1920 {	kr. 8 964	7 669	5 497	5 823	5 314	6 497
	indextal . .	343	335	316	312	332	328
	1921 {	kr. 7 470	6 491	4 524	4 861	4 401	5 411
	indextal . .	286	284	260	260	275	273

Jämväl de särskilda huvudposternas inbördes relation ställer sig stundom ganska avvikande. Så falla omedelbart i ögonen de höga belopp, som vid de båda Stockholmsbyggena utgivits för entreprenader, beroende därpå, att här ej blott målnings-, installations- o. d. arbeten utförts på detta sätt utan även hela det omfattande grundläggningsarbetet. Göteborgsbyggena utmärka sig för höga transportkostnader av den anledning, att byggnadsmaterialierna här i stor utsträckning avhämtats direkt från kaj.

Sammanläggas de fem budgeterna, bortelimineras emellertid till väsentlig del dylika individuella särdrag, och man erhåller en kostnadskalkyl, som torde få anses giva en visserligen något abstrakt men likväl i stort sett typisk och rättvisande bild av de särskilda utgiftsposternas inbördes storlek och växlingar vid ett arbetarbostadsbygge i våra tre största städer under åren 1914—21.

Granskar man först huvudposten arbete, kan dennas betydelse och förskjutningar under de senaste åren åskådliggöras som följer:

A r b e t s l ö n (direkt utbetald)	1914	1918	1920	1921
absolut, kr.	163 959	385 352	537 959	537 959
per »eldstad», kr.	475	1 117	1 559	1 559
indextal	100	235	328	328
i % av hela byggnadskostnaden	24.0	21.9	24.0	28.9

Denna sammanställning bekräftar, vad redan förut utsagts och som jämväl framgår av tab. 56, nämligen att arbetet t. o. m. år 1918/19 stegrades relativt mindre i pris och sålunda vid denna tidpunkt intog en mera undanskjuten plats i kostnadskalkylen, än förhållandet var före krigsutbrottet. Uppgörelsen i nov. 1920 återgav emellertid åt denna produktionsfaktor fullt ut dess tidigare ekonomiska betydelse, och den påföljande tidens starka prisfall å

Tab. 56. Kostnader för vissa bostadsbyggen (exkl. tomt) under olika år, fördelade efter huvudposter.

B y g g e n	År 1914		År 1918		År 1920 (nov.)		År 1921 (aug.)	
	Kronor	%	Kronor	%	Kronor	%	Kronor	%
Stockholm 1 (stenhus om 69 »eldst.» uppf. 1919/20)	180 405	100·0	504 314	100·0	618 543	100·0	515 408	100·0
därav								
arbetslön	37 029	20·5	101 885	20·2	129 377	20·9	129 377	25·1
material	61 925	34·3	183 371	36·4	213 956	34·6	145 372	28·2
entreprenad	61 698	34·2	176 457	35·0	214 710	34·7	180 159	35·0
administration	15 625	8·7	31 250	6·2	46 094	7·5	46 094	8·9
transporter	4 128	2·3	11 351	2·2	14 406	2·3	14 406	2·8
Stockholm 2 (stenhus om 47 »eldst.» uppf. 1919/21)	107 470	100·0	278 055	100·0	360 448	100·0	305 073	100·0
därav								
arbetslön	23 611	22·0	52 750	19·0	76 478	21·2	76 478	25·1
material	32 089	29·8	97 825	35·2	114 027	31·6	78 627	25·8
entreprenad	36 318	33·8	95 880	34·5	123 482	34·3	103 507	33·9
administration	12 422	11·6	24 844	8·9	36 645	10·2	36 645	12·0
transporter	3 030	2·8	6 756	2·4	9 816	2·7	9 816	3·2
Göteborg 1 (landsh.hus om 94 »eldst.» uppf. 1918/19)	163 406	100·0	403 015	100·0	516 719	100·0	425 288	100·0
därav								
arbetslön	45 221	27·7	103 275	25·6	143 488	27·8	143 488	33·7
material	72 525	44·4	194 421	48·3	230 625	44·6	150 749	35·5
entreprenad	21 008	12·9	52 101	12·9	66 807	12·9	55 252	13·0
administration	10 672	6·5	21 344	5·3	31 483	6·1	31 483	7·4
transporter	13 980	8·5	31 874	7·9	44 316	8·6	44 316	10·4
Göteborg 2 (landsh.hus om 56 »eldst.» uppf. 1918/19)	104 502	100·0	251 784	100·0	326 099	100·0	272 223	100·0
därav								
arbetslön	28 689	27·4	64 055	25·4	90 954	27·9	90 954	33·4
material	44 092	42·2	116 090	46·1	136 575	41·9	89 648	32·9
entreprenad	12 869	12·3	31 272	12·4	40 409	12·4	33 460	12·3
administration	7 279	7·0	14 559	5·8	21 474	6·6	21 474	7·9
transporter	11 573	11·1	25 808	10·3	36 687	11·2	36 687	13·5
Malmö (stenhus om 79 »eldst.» uppf. 1913/14)	126 503	100·0	321 221	100·0	419 773	100·0	347 698	100·0
därav								
arbetslön	29 409	23·2	63 387	19·7	97 662	23·3	97 662	28·1
material	61 818	48·9	178 365	55·5	210 113	50·1	146 128	42·0
entreprenad	15 558	12·3	39 361	12·3	52 274	12·4	44 184	12·7
administration	15 516	12·3	31 032	9·7	45 773	10·9	45 773	13·2
transporter	4 202	3·3	9 076	2·8	13 951	3·3	13 951	4·0
Samtliga 5 byggen (345 »eldst.») därav	682 286	100·0	1 758 389	100·0	2 241 582	100·0	1 865 690	100·0
arbetslön	163 959	24·0	385 352	21·9	537 959	24·0	537 959	28·9
material	272 449	40·0	770 072	43·8	905 296	40·4	610 524	32·7
entreprenad	147 451	21·6	395 071	22·5	497 682	22·2	416 562	22·3
administration	61 514	9·0	123 029	7·0	181 469	8·1	181 469	9·7
transporter	36 913	5·4	84 865	4·8	119 176	5·3	119 176	6·4

byggnadsmaterial medförde, att sommaren 1921 löneutgifterna intogo ett vida större rum å byggnadsbudgeten än förut (jfr sid. 137 not 2).

Undersöker man prisutvecklingen för de särskilda slagen av arbete, erhållas följande sifferserier:

	1914		1918		1920		1921	
Arbetslön till	Kr. per »eldst.»	Index	Kr. per »eldst.»	Index	Kr. per »eldst.»	Index	Kr. per »eldst.»	Index
murare	121	100	278	230	330	314	380	314
träarbetare	211	100	452	214	612	289	612	289
grovarbetare	143	100	387	271	567	397	567	397

Såsom förut antytts, innesluta dock icke de till dessa arbetargrupper utbetalade avlöningsbeloppen hela arbetslönsutgiften vid ett bygge, utan böra desamma ökas med de avlöningar till målare, rörarbetare, elektriker, cement- och betongarbetare, åkeriarbetare m. fl., som ingå i de båda klumpsummorna »entreprenad» och »transporter». Att exakt uppgiva dessa lönebelopp är ej möjligt på grundval av tillgängliga uppgifter, men torde de kunna uppskattas till ungefär hälften av den förstnämnda och tre fjärdedelar av den sistnämnda posten. Verkställas dessa approximationer, erhåller den nyss uppställda lönetabblån följande förändrade utseende:

	Total arbetslön	1914	1918	1920	1921
absolut, kr.		265 370	646 537	876 182	876 182
per »eldstad», kr.		769	1 874	2 540	2 540
indextal		100	244	330	330
i % av hela byggnadskostnaden		38·9	36·8	39·1	47·0

Även om man fattar arbetslönen i denna vidsträcktare bemärkelse, sammanfalla förskjutningarna ganska nära med de förut angivna, liksom även avlöningskostnadernas absoluta belopp per »eldstad» och relativa andel av totala byggnadskostnaden icke överskrida de gränser, som kunnat uppställas på grundval av tidigare beräkningar å annat material och från andra utgångspunkter (se sid. 162).

Vända vi oss därefter till byggnadsbudgetens andra huvudpost, materialerna, åskådliggöras med avseende på de fem byggena tillsammanantagna växlingarna genom följande uppställning, varuti särskilda kostnadssiffror meddelas dels enbart för de av byggnadsföretagare direkt anskaffade byggnadsvarorna, dels för dessa sammanräknade med de varuslag, som indirekt betalats genom entreprenadssummorna (och för enkelhetens skull satts lika med ungefärligen dessas halva belopp):

	1914		1918		1920		1921	
Byggnadsmaterial	exkl. entreprenad	inkl. entreprenad	exkl. entreprenad	inkl. entreprenad	exkl. entreprenad	inkl. entreprenad	exkl. entreprenad	inkl. entreprenad
absolut, kr.	272 449	346 174	770 072	967 607	905 296	1 154 137	610 524	778 245
per »eldstad», kr.	790	1 003	2 232	2 804	2 624	3 345	1 770	2 256
indextal	100	100	233	280	332	333	224	225
i % av hela byggnadsk.	40·0	50·7	43·8	55·0	40·4	51·5	32·7	41·7

Detta belyser från en annan sida vad förut framhållits, nämligen att materialerna rycktes med i krisårens allmänna prisstegring vida tidigare och häftigare än arbetslönerna, men att efter hand förhållandet dem emellan

kastades om. Byggnadsmaterialierna intogo därför redan 1918 sitt största utrymme på byggnadsbudgeten, medan de alltsedan dess gått tillbaka i relativ, från 1920 även i absolut betydelse.

Såsom tidigare belysts och framhållits, förete emellertid de talrika varuslag, som här sammanfattats under namnet byggnadsmaterial, en inbördes ganska skiljaktig prisutveckling. Detta har medfört, att de särskilda varuslagens betydelse och plats å materialkontot företett ganska avsevärda förskjutningar under olika år, såsom belyses av följande sammandrag av materialpostens procentuella sammansättning ur kostnadssynpunkt för de fem undersökta byggena tagna under ett:

Slag av byggnadsmaterial	1914 %	1918 %	1920 %	1921 %
Tegel	19.6	24.8	24.9	26.5
Cement	4.0	3.6	3.3	4.0
Kalk och murbruk	4.1	8.0	8.3	9.4
Grus, sand, makadam	3.4	2.6	3.1	3.6
Järn	8.2	11.5	8.5	6.3
därav balkar och armeringsjärn	0.7	1.2	0.9	0.7
spik	1.7	2.3	1.9	1.8
Trä	46.4	35.7	38.9	36.1
därav bjälkar och sparrar	3.0	4.1	4.3	3.9
plank och bräder	30.2	21.1	22.8	19.9
snickerier	8.7	7.1	8.0	8.9
Övrigt	14.3	13.8	13.0	14.1
Tillhopa	100.0	100.0	100.0	100.0

Den sålunda uppställda materialbudgeten lämnar — särskilt som möjligheter föreligga för mera i detalj genomförd specificering — användbara »vikter» för den »vägning», som ovan sid. 166 ansetts såsom nödvändig för uppställande av en tillförlitlig indexberäkning rörande prisutvecklingen på byggnadsmaterialmarknaden. En fullt riktig bild av de särskilda materialiernas betydelse för husbyggnadsindustrien lämnar dock icke ifrågavarande budget, enär den endast avser av byggnadsföretagaren direkt inköpta varor och därför föranleder en underuppskattning av sådana varuslag, vilka företrädesvis genom entreprenörer komma till användning vid ett husbygge, sålunda speciellt materialier för måleri-, glasmästeri- och installationsarbeten o. d. Dessa bristfälligheter synas dock icke böra tillmätas alltför stor betydelse. Multipliceras de i tab. 55 meddelade indextalen med motsvarande uppgifter för de särskilda varuslagens procentuella andel av 1914 års genomsnittliga materialkostnad — såsom typiska för förhållandena före kriget — erhålles nedanstående »vägda» indexserie, vilken torde kunna göra anspråk på att så noggrant tillgängliga uppgifter det medge åskådliggöra priströrelsen på byggnadsmaterialmarknaden:

	1914	1917	1918	1919	1920	1921 (^{31/8})
»Vägda» indextal	100	226	328	326	336	231

Jämföres denna indexserie med den ovan sid. 167 meddelade »ovägda», befinnas de båda talraderna förete ganska betydande avvikelser för tiden 1917—1919, medan siffrorna för åren 1920 och 1921 i det närmaste sammanfalla. Dylika avvikelser, vilka synas återgå på den för de egentliga kris-

åren karakteristiska våldsamma dispersionen i varupriserna, ha jämväl framträtt vid andra indexberäkningar, exempelvis de av Socialstyrelsen anställda, och torde i sin mån bära vittne om, att den »vägda» indexserien ger den mest verklighetstroga sammanfattningen av prisutvecklingen på byggnadsämnesmarknaden.

17. Byggnadsarbetarnas årsförtjänster.

Efter att sålunda hava skärskådat lönernas betydelse för byggnadskostnaderna, må uppmärksamheten riktas på, vad desamma innebära för de arbetare, vilkas så gott som uteslutande inkomst de utgöra.

Gäller det blott att möjliggöra en hastig orientering rörande löneförhållandena och lönenivån inom en viss näringsgren, kunna uppgifter om tim-, dag- eller veckoavlöningar vara tillräckliga, och den bästa källan härför är, som förut antytts, resp. arbetsgivares lönebokföring, därest denna är uppställd på ett i statistiskt avseende någorlunda tillfredsställande sätt. Men gäller det att skapa en lönestatistik, som mera ingående belyser arbetarens levnadsvillkor, måste man i huvudsak basera densamma på uppgifter om årsförtjänster. Efter året är ju arbetarfamiljens utgiftsbudget upplagd, och även om för en liten löntagare i gynnsamma fall blott någon tiondel av inkomsten återstår till fritt förfogande, sedan han täckt de stora utgiftsposterna för livsmedel, kläder, bostad och bränsle, inventarier, förenings- och försäkringsavgifter och skatter,¹ flyter konsumtionen ingalunda så likformigt, att den kan återspeglas allenast genom utfrågning med avseende på en eller annan »normalvecka» eller dylik kortare tidsperiod. Vill man sålunda få en antydning om, hur arbetaren lever under årets lopp, måste man hava tillgång till uppgifter om den inkomst, över vilken han förfogar under samma tidsperiod. Och för kännedomen om arbetarens löneinkomst per år äro arbetsgivarens löneböcker icke av samma utslagsgivande betydelse som i fråga om tim- eller dagsinkomsten. Visserligen plägar för en normal arbetarfamilj ungefär nio tiondelar av totalinkomsten utgöras av mannens arbetsförtjänst, men denna intjänas och bokföres ingalunda alltid hos en och samma arbetsgivare. Ett karakteristiskt drag för våra dagars näringsliv är just den starka omsättningen av arbetskraft vid ett företag — »labour turnover», som termen lyder i England och Amerika, där detta problem på senare tid ägnats ett ivrigt och bekymrat studium.

Om dennas omfattning i vårt land får man en klar bild därigenom, att av i Svenska arbetsgivareföreningens lönestatistiska årsbok 1919 redovisade 87 437 arbetare blott 32.1 % tjänstgjort minst $\frac{11}{12}$ av året, resp. normalsäsongen och därför kunnat betecknas som års- eller säsongarbetare, medan 67.9 % framträtt som mera lösa arbetare.² Inom de egentliga fabriksfacken torde emellertid även efter en sådan utgallring de återstående årsarbetarna

¹ Levnadskostnaderna i Sverige 1913—1914, Del I. Utredningens huvudresultat (Stockholm 1921), sid. 44*.

² A. a. sid. XIII.

Tab. 57. Arbetarna fördelade efter den arbetsinkomst de enligt

	Landsdelar, ortsggrupper och yrken	Antal ar- betare med uppgiven arbetsför- tjänst	Antal arbetare (i %), vilka								
			under 1 000	1 000- 1 199	1 200- 1 399	1 400- 1 599	1 600- 1 799	1 800- 1 999	2 000- 2 199	2 200- 2 399	2 400- 2 599
1	Östra Sverige	826	2.7	0.6	1.3	1.8	2.2	3.5	6.5	5.3	7.2
2	Småland och Öarna	262	3.8	3.4	1.1	1.5	6.1	6.1	6.5	9.2	9.9
3	Södra Sverige	1 028	4.9	4.0	5.0	4.9	6.2	6.5	10.5	6.9	13.1
4	Västra Sverige	523	5.2	2.1	1.7	5.5	3.6	5.4	10.3	9.2	9.0
5	Norra Sverige	254	—	0.8	0.8	2.4	1.2	2.0	7.1	9.1	6.3
6	Hela riket	¹ 2 893	3.8	2.4	2.7	3.6	4.1	5.0	8.7	7.3	9.8
7	Städer m. över 10 000 inv.	1 543	3.3	1.7	1.9	3.4	3.7	4.5	7.6	6.5	7.6
8	Övriga städer	802	2.9	2.7	2.0	3.6	3.4	4.0	12.1	9.4	15.3
9	Köp. och municipalsamh.	242	2.9	4.1	5.4	4.1	5.0	9.1	7.0	6.2	8.3
10	Landsbygden	306	9.5	3.3	6.2	4.2	7.8	6.9	6.5	6.2	7.2
11	Murare . . . {städer	657	4.9	2.9	2.3	3.8	4.6	5.0	8.2	10.3	8.4
12	{landsbygd	169	5.9	4.7	7.1	2.4	6.5	5.9	3.5	7.1	7.7
13	Träarbetare . {städer	489	1.7	1.4	1.2	1.7	2.3	3.1	6.1	5.9	8.8
14	{landsbygd	247	7.3	3.3	4.5	3.2	5.3	8.9	7.3	6.9	7.7
15	Grovarbetare {städer	356	3.4	3.4	3.4	6.5	3.9	2.2	14.9	6.2	19.1
16	{landsbygd	40	10.0	—	5.0	5.0	2.5	10.0	7.5	—	7.5
17	Övriga . . . {städer	843	2.6	1.2	1.4	3.0	3.4	5.5	9.1	6.8	8.9
18	{landsbygd	92	4.3	4.4	7.6	9.8	12.0	7.6	10.9	5.4	7.6

merendels vara tillräckligt många för att möjliggöra en årsförtjänststatistik av representativt värde, men detta gäller näppeligen om byggnadsyrkena, där, som förut påvisats, själva arbetets art just påkallar ett ständigt kringflackande från arbetsplats till arbetsplats.

Såsom belägg härför kunna anföras några uppgifter ur förenämnda årsbok, vilken, som förut antytts, jämväl innefattar vissa byggnadsfack, i den mån resp. företagare äro medlemmar av arbetsgivareföreningen. Uppgifter rörande årsarbetare hava härvidlag meddelats för två företagsgrupper, nämligen rörlednings- samt väg- och vattenbyggnadsföretag. Ser man först på rörledningsföretagen,² redovisas där av tillhoppa 1 556 arbetare såsom årsarbetare 605 eller 38.9 %, sålunda ungefär samma proportion som för den i årsboken representerade industrien i allmänhet. Av de redovisade arbetarnas huvudgrupp, manliga fack- och förrädsarbetare 18—70 år, hade under år 1919 91.9 % haft en årsinkomst av 3 000 kr. och däröver, och utgjorde årsförtjänsten i genomsnitt för rörarbetare I klass 4 280 kr., II klass 3 909 kr., för rörarbetshjälpare I klass 3 686 kr., II klass 3 276 kr. samt för verkstadsarbetare 4 230 kr., allt lönesiffror, vilka i huvudsak synas återspegla förhållandena i Stockholm och några andra större städer. Synes sålunda detta hjälpfack ännu erbjuda ganska stabila arbetsförhållanden, blir bilden en helt annan, när man kommer till väg- och vattenbyggnaderna.³ Bland här redovisade 9 004 arbetare hava endast 431 eller 4.8 % kunnat upptagas som årsarbetare. År 1919 hade bland häri ingående fack- och förrädsarbetare 96.4 % och av hjälp-

¹ Dessutom 138 personer med ej uppgiven arbetsförtjänst.

² A. a. sid. 367.

³ A. a. sid. 371.

na uppgifter intjänat inom byggnadsfacket under år 1919.

Arbetsförtjänst år 1919 utgjorde, kronor													Medel- förtjänst, kr.	
600- 2 799	2 800- 2 999	3 000- 3 199	3 200- 3 399	3 400- 3 599	3 600- 3 799	3 800- 3 999	4 000- 4 199	4 200- 4 399	4 400- 4 599	4 600- 4 799	4 800- 4 999	5 000 o. däröver		
6.4	7.9	9.6	5.2	6.9	6.5	5.2	4.9	3.6	2.3	1.9	2.2	6.3	3 165	1
12.2	8.0	8.8	4.6	3.1	3.8	1.9	0.8	0.8	1.9	3.4	0.8	2.3	2 673	2
6.9	8.0	7.8	4.9	3.4	2.6	1.4	1.2	0.2	0.8	0.5	0.1	0.2	2 360	3
9.4	9.4	10.1	5.9	2.9	2.5	2.3	1.7	1.1	1.0	0.2	0.4	1.1	2 527	4
9.8	7.9	7.9	5.5	6.3	9.0	3.9	4.3	3.9	4.7	2.0	1.6	3.5	3 169	5
8.0	8.2	8.8	5.1	4.5	4.4	2.9	2.6	1.7	1.7	1.2	0.9	2.6	2 719	6
7.0	9.5	10.4	6.3	4.9	5.3	3.6	2.8	2.1	2.3	1.1	1.0	3.5	2 865	7
11.1	7.1	7.5	5.0	2.9	2.6	1.7	2.0	0.9	0.9	1.2	0.5	1.2	2 569	8
8.7	8.3	9.1	1.2	8.3	2.9	1.6	1.6	1.2	—	1.2	1.7	2.1	2 566	9
3.9	4.6	4.2	2.9	3.9	5.6	3.9	3.6	2.3	2.3	2.0	1.0	2.0	2 501	10
7.0	8.2	9.3	5.3	4.1	4.7	2.4	1.5	1.1	1.4	2.1	0.5	2.0	2 630	11
6.0	4.7	4.1	2.4	5.3	5.3	3.0	3.0	3.5	3.5	3.0	2.4	3.0	2 706	12
10.6	11.1	13.7	9.0	5.3	4.9	4.1	3.7	1.4	0.8	0.6	1.0	1.6	2 883	13
7.7	9.7	6.9	2.8	3.7	2.4	2.4	3.2	1.6	0.4	1.2	1.2	2.4	2 521	14
12.6	7.0	5.1	3.6	3.6	2.2	1.4	0.6	0.3	0.6	—	—	—	2 356	15
7.5	2.5	12.5	2.5	17.5	7.5	—	2.5	—	—	—	—	—	2 443	16
6.4	8.3	8.8	5.3	3.9	4.8	3.3	3.4	3.0	3.2	1.2	1.4	5.1	2 971	17
1.1	1.1	6.5	—	7.6	6.5	5.4	1.1	—	—	1.1	—	—	2 314	18

arbetare, vakter m. fl. 82.9 % uppnått en arbetsförtjänst av 3 000 kr. och däröver. Medelårsförtjänsten utgjorde inom sistnämnda grupp 3 965 kr. samt bland något talrikare företrädde fackarbetarspecialiteter 4 139 kr. för jordschaktare, 3 849 kr. för bergsprängare och 4 188 kr. för cementarbetare. Av ovan meddelade relationstal torde det emellertid framgå, att antalet under hela undersökningsperioden hos en arbetsgivare kvarstannande arbetare här varit så litet i förhållande till hela arbetarantalet, att de på grundval av de förras årsförtjänster uträknade medeltalen måste anses såsom föga representativa. I och för lösningen av denna svårighet står inom denna bransch — liksom ock inom husbyggnadsbranschen — för den på arbetsgivaruppgifter byggande lönestatistiken ingen annan utväg till buds än att söka genomföra ett omfattande system av aviseringar mellan arbetsgivarna, gående ut på att följa varje individuell arbetare under hans olika anställningsperioder under året, på sätt sker inom vissa arbetsgivareföreningar, vilka av andra än lönestatistiska skäl organiserat en på kortsystem byggd »personstatistik».¹

I avsaknad av all dylik statistik är man för husbyggnadsverksamhetens vidkommande för närvarande hänvisad till att grunda årsförtjänstberäkningarna uteslutande på uppgifter, inhämtade från resp. arbetare, d. v. s. de meranämnda personkorten (form. 2). Dylika löneuppgifter föreligga, som ovan omnämnts, till ett antal av närmare 3 000, representerande olika yrken och orter, men är det, på grund av den ofta berörda särställning huvudstadens byggnadsarbetare intaga ej minst i löneavseende, särskilt att beklaga, att personkort så gott som fullständigt saknas för Stockholm.

¹ Nils Wohlin: Modern lönestatistik, Stockholm 1915, sid. 17.

Tab. 58. Arbetarna fördelade efter den arbetsinkomst de enligt arbets-

	Landsdelar, ortsggrupper och yrken	Antal ar- betare med uppgiven arbets- förtjänst	En- ligt	Antal arbetare (i %), vilkas								
				under 1 000	1 000- 1 199	1 200- 1 399	1 400- 1 599	1 600- 1 799	1 800- 1 999	2 000- 2 199	2 200- 2 399	2 400- 2 599
1	Östra Sverige	570	{ag.	1·8	0·7	0·7	1·6	4·0	2·6	4·6	4·0	4·6
2			{a.	2·5	0·8	1·1	1·9	2·1	3·0	5·8	4·2	7·0
3	Småland och öarna .	160	{ag.	1·2	2·5	3·1	2·5	5·6	5·6	3·7	3·7	3·7
4			{a.	1·2	1·9	0·6	1·3	6·9	5·6	4·4	6·9	6·3
5	Södra Sverige	739	{ag.	4·8	2·6	4·2	4·2	5·4	4·3	6·5	6·0	7·2
6			{a.	4·2	3·5	4·5	3·8	5·0	5·7	10·4	6·8	13·9
7	Västra Sverige	380	{ag.	2·6	1·8	2·4	2·6	2·9	3·7	4·2	8·4	11·3
8			{a.	3·7	1·8	1·8	2·6	3·7	5·5	10·5	8·7	8·7
9	Norra Sverige	161	{ag.	0·6	—	1·2	3·1	2·5	3·1	5·0	8·1	5·6
10			{a.	—	0·6	—	1·9	1·2	1·2	9·9	8·1	8·1
11	Hela riket	2 010	{ag.	2·9	1·7	2·5	2·9	4·3	3·7	5·2	5·9	6·8
12			{a.	3·1	2·1	2·5	2·7	3·8	4·5	8·6	6·5	9·9
13	Städ. m. öv. 10000 inv.	1 108	{ag.	2·9	1·6	2·1	2·8	3·2	3·1	5·1	5·5	6·9
14			{a.	2·5	1·6	1·9	2·4	3·5	4·1	7·5	6·0	7·2
15	Övriga städer	572	{ag.	1·4	1·2	2·6	3·3	5·3	4·0	5·3	7·3	6·8
16			{a.	2·6	2·6	2·1	3·1	3·1	4·0	12·6	8·2	14·9
17	Köp. o. municipalsamh.	160	{ag.	2·5	1·9	3·1	2·5	6·9	5·0	8·1	5·0	9·4
18			{a.	1·9	3·7	4·4	3·1	6·2	6·9	6·9	5·6	9·4
19	Landsbygden	170	{ag.	8·8	3·5	4·7	2·9	5·9	5·9	2·9	4·1	4·1
20			{a.	9·4	1·8	4·1	2·4	5·3	5·9	5·5	5·3	11·2
21	{städer	506	{ag.	3·9	2·4	3·0	3·4	3·9	5·1	6·3	8·1	7·9
22		{landsbygd	108	{a.	4·5	3·0	2·2	2·8	4·7	4·5	8·5	10·5
23				{ag.	7·4	0·9	4·6	2·8	11·1	2·8	3·7	3·7
24			{a.	4·6	4·6	5·6	1·8	7·4	6·5	1·8	6·5	12·0
25	{städer	358	{ag.	1·4	1·1	2·0	1·4	2·8	3·1	4·2	4·7	7·0
26		{landsbygd	166	{a.	1·4	1·4	1·4	1·1	2·5	3·9	6·1	4·8
27				{ag.	6·0	4·2	4·2	1·8	3·0	7·9	6·0	4·2
28			{a.	7·2	2·4	3·6	3·0	6·0	6·0	7·5	6·6	7·5
29	{städer	246	{ag.	2·4	1·2	2·4	5·3	4·5	2·0	4·9	4·5	4·9
30		{landsbygd	26	{a.	2·4	2·8	3·2	4·5	3·5	2·0	16·7	5·5
31				{ag.	3·9	3·9	3·9	7·7	15·4	3·9	3·8	7·7
32			{a.	7·7	—	7·7	3·9	3·9	7·7	7·7	—	11·5
33	{städer	570	{ag.	1·6	1·0	1·8	2·6	4·4	2·6	4·7	6·0	6·7
34		{landsbygd	30	{a.	1·8	1·1	1·6	2·8	2·8	4·7	8·4	5·5
35				{ag.	—	—	—	3·3	—	3·4	10·0	6·7
36			{a.	—	—	—	3·5	—	6·7	13·5	—	20·0

Personkortens uppgifter rörande vederbörande arbetares sammanlagda arbetsförtjänster inom byggnadsfacket år 1919 hava sammanställts i tab. 57. Härav framgår, att för de 2 893 byggnadsarbetare, från vilka erhållits användbara löneuppgifter, medelårsförtjänsten utgjorde 2 719 kr. Fördelas arbetarna på landsdelar, finnes, i likhet med timförtjänsten, även årsinkomsten ligga på en högre nivå i östra och norra Sverige än i övriga landsdelar. I de större städerna synas byggnadsarbetarna i genomsnitt förtjänat 300 à 400 kr. mera per år än i småstäderna och på landsbygden. Ser man på de särskilda yrkesgrupperna, har i städerna årsförtjänsten ställt sig högst för den i huvudsak av målare och montörer bildade gruppen »övriga arbetare» (2 971 kr.) och därefter för träarbetare (2 883 kr.), varefter följa murare (2 630 kr.) och grovarbetare (2 356 kr.). Å landsbygden, för vilken ortsgupp medeltalen emellertid måste meddelas med reservation såsom vilande på ett i

Ivares och arbetares uppgifter intjänat inom byggnadsfacket under år 1919.

Arbetsförtjänst år 1919 utgjorde, kronor													Medel- för- tjänst, kr.	
2 600- 2 799	2 800- 2 999	3 000- 3 199	3 200- 3 399	3 400- 3 599	3 600- 3 799	3 800- 3 999	4 000- 4 199	4 200- 4 399	4 400- 4 599	4 600- 4 799	4 800- 4 999	5 000 o. däröver		
7.4	5.4	8.4	6.3	6.7	7.9	6.1	5.1	2.8	3.9	2.1	2.6	10.7	3 408	1
6.0	8.2	10.4	5.4	6.5	7.2	4.9	4.4	3.9	2.8	1.9	1.9	8.1	3 241	2
9.4	6.3	6.9	6.9	4.4	8.8	3.1	6.3	3.1	2.5	6.3	1.9	2.5	3 065	3
14.4	6.9	9.4	6.9	3.1	5.6	3.1	1.9	0.6	3.1	5.6	1.2	3.1	2 945	4
8.0	12.9	10.3	6.5	4.6	4.3	2.6	1.8	1.3	0.5	0.7	0.1	1.2	2 622	5
7.0	9.3	8.5	5.8	3.1	3.3	1.9	1.4	0.5	0.8	0.7	—	0.1	2 460	6
10.0	10.0	10.0	6.8	5.8	4.7	2.9	3.2	2.4	—	0.3	1.1	2.9	2 843	7
9.5	9.5	11.0	7.4	3.2	2.6	3.2	2.1	1.6	1.5	0.5	0.5	1.0	2 646	8
9.9	8.7	7.5	6.8	5.0	7.5	5.6	5.6	3.7	5.0	0.6	0.6	4.3	3 179	9
9.5	8.1	8.7	5.6	3.1	10.6	4.4	4.4	5.0	4.3	0.6	0.6	4.5	3 161	10
8.5	9.4	9.2	6.6	5.4	6.0	3.9	3.6	2.3	1.5	1.5	1.2	4.6	2 967	11
8.0	8.8	9.6	6.0	4.1	5.0	3.5	2.6	1.9	1.9	1.4	0.8	3.1	2 872	12
8.2	8.3	9.7	7.1	6.0	6.1	4.5	3.7	2.5	2.3	1.2	1.3	5.9	3 071	13
6.5	10.2	11.6	7.1	5.0	5.9	3.9	2.7	2.1	2.5	1.2	0.7	4.1	2 948	14
9.6	13.8	10.0	5.9	3.9	5.9	2.6	3.2	2.3	1.2	2.1	0.7	1.6	2 842	15
11.0	7.0	7.2	5.8	2.6	3.0	1.9	2.4	1.1	0.9	1.8	0.7	1.4	2 621	16
8.1	8.1	8.8	8.1	4.4	3.7	4.4	3.7	—	1.3	0.6	0.6	3.8	2 794	17
11.2	9.4	10.6	0.6	3.8	3.1	2.5	1.9	1.9	—	1.9	1.9	3.1	2 665	18
6.5	2.4	4.1	3.5	8.2	7.7	4.1	4.7	2.9	1.8	1.8	2.4	7.1	2 870	19
4.1	4.7	4.1	4.7	3.5	8.2	4.7	3.5	4.1	3.5	0.6	0.6	3.0	2 704	20
9.5	7.9	7.7	3.7	5.1	6.1	2.6	3.8	1.8	1.4	2.6	1.0	2.8	2 823	21
7.5	8.7	9.0	5.9	3.6	4.7	3.0	1.8	1.4	1.4	2.4	0.6	2.2	2 698	22
5.6	4.6	7.4	4.6	4.6	2.8	4.6	3.7	1.9	3.7	0.9	2.8	11.1	2 994	23
6.5	4.6	4.6	1.9	3.7	5.6	2.8	1.8	5.6	4.6	1.9	1.9	3.7	2 753	24
6.7	10.9	12.0	9.8	6.4	6.1	3.9	4.7	3.4	2.0	1.4	1.1	3.9	3 132	25
9.2	10.1	14.0	10.6	5.9	6.1	4.5	3.9	1.7	1.1	0.8	0.8	1.7	2 965	26
8.5	4.8	6.7	6.0	6.7	5.4	4.2	5.4	1.8	0.6	1.8	1.2	3.6	2 784	27
8.5	10.5	5.4	4.2	3.0	3.6	3.0	3.6	2.4	0.6	1.2	1.2	3.6	2 641	28
11.4	19.9	13.0	4.9	4.5	6.9	4.1	2.0	0.8	0.4	—	—	—	2 598	29
12.6	6.9	5.5	4.1	3.5	3.5	1.6	0.4	0.4	0.8	—	—	—	2 322	30
11.5	3.8	3.8	3.8	7.7	—	3.8	—	—	—	—	—	—	2 263	31
11.5	3.8	19.2	—	7.7	7.7	—	—	—	—	—	—	—	2 386	32
8.1	7.5	8.8	8.2	4.9	5.6	4.9	3.2	3.2	3.2	1.2	1.7	8.1	3 227	33
5.8	9.8	10.5	6.0	4.0	4.9	3.5	3.5	2.6	3.5	1.4	1.4	6.3	3 101	34
3.3	10.0	3.3	10.0	23.4	3.3	3.3	—	—	—	—	—	—	3 026	35
3.4	—	16.7	—	3.3	16.7	13.5	3.5	—	—	—	—	—	2 945	36

många fall ringa antal primäruppgifter, blir rangordningen en helt annan. Gruppen »övriga» kommer nu lägst på skalan, lägre t. o. m. än grovarbetarna, varefter i ordning följa träarbetare och murare, som här synas stå högst på inkomstskalan.

Tabellen meddelar emellertid ej blott medeltal, utan kompletterar dessa medelst en de faktiska löneinkomstbeloppen åskådliggörande utförlig löneklassgruppering av de individuella arbetarna. Härav framgår, att även inom den begränsade krets av övervägande äldre och mera regelbundet sysselsatta byggnadsarbetare, från vilka personkorten härröra, årsinkomsterna år 1919 ställt sig mycket skiftande. Huru stor spridningen kring medeltalet är, illustreras därigenom, att medan vissa arbetare ej ens kommit till en löneinkomst av 1 000 kr., hava andra uppnått och överskridit 5 000-kr.-strecket. En närmare granskning av tabellens sifferkolumner visar emellertid, att

yttergrupperna äro jämförelsevis svagt besatta och att en tydlig koncentration framträder omkring mellangrupperna. Medan 21·6 % av arbetarna redovisat en årsinkomst av under 2 000 kr., komma 42·0 % på löneinkomstgrupperna mellan 2 000 och 3 000 kr., under det att återstoden 36·4 % uppnått eller överskridit sistnämnda belopp.¹

Det är ju emellertid välbekant, att många arbetare hava skäligen dunkel uppfattning om storleken av sin årsinkomst, och med hänsyn härtill ansågs det, som förut angivits, lämpligt att söka kontrollera och korrigera arbetarnas egna löneuppgifter medelst sådana införskaffade från de arbetsgivare, hos vilka de under året haft anställning. Det har också lyckats att erhålla dylika kontrolluppgifter beträffande 2 010 arbetare eller över två tredjedelar av samtliga, och hava de båda slagen av uppgifter sammanställts i tab. 58. För det här redovisade urvalet av arbetare ställer sig medelårsförtjänsten något högre än för samtliga, i det att den utgör 2 967 kr. enligt arbetsgivarnas och 2 812 kr. enligt arbetarnas uppgifter. Som härav framgår, äro arbetarnas löneuppgifter — såsom nästan alltid plägar vara fallet i lönestatistiska undersökningar — något lägre än arbetsgivarnas, men är differensen i detta fall icke större än 155 kr. eller 5·5 % (på a-siffran räknat). Och beträffande de särskilda lönegrupperna äro avvikelserna icke större, än att procentuella antalet arbetare med löneinkomster av under 2 000 kr., 2 000—2 999 samt 3 000 kr. och däröver blir resp. 18·0, 35·8 och 46·2 enligt arbetsgivarnas samt 18·5, 41·8 och 39·7 enligt arbetarnas uppgifter.

Nu berörda kontrollräkning torde sålunda få anses hava givit vid handen, att de från arbetarhåll erhållna löneuppgifterna måste anses som ett användbart och i huvudsak tillförlitligt material. Med hänsyn till den stundom framträdande tendensen till allt för låg uppskattning synas dock, därest man vill erhålla en fullt tillförlitlig bild av löneinkomstnivån, de på arbetaruppgifterna grundade medeltalen böra något höjas. Sannolika medelårsförtjänsten 1919 för här ifrågavarande arbetargrupper torde därför antagligen bäst uttryckas genom siffran 2 900 kr. Såsom förut anförts, avser dock detta tal icke Stockholm, vadan, med hänsyn till där rådande avsevärt högre löner, ett jämväl till förhållandena i huvudstaden hänsynstagande riksmedeltal kan förväntas ställa sig ej obetydligt högre. Att söka erhålla en åtminstone tillnärmelsevis riktig uppfattning angående sistberörda siffra torde också bliva nödvändigt, för så vitt man vill söka belysa och karakterisera löneinkomstnivån för byggnadsbranschen genom jämförelser med lönevillkoren inom andra näringsgrenar, ty de sammanfattningssiffror, som här stå till buds, bygga i betydande utsträckning på förhållandena i huvudstaden. Antager man, att differensen mellan genomsnittliga årsförtjänsten å ena sidan i landsortsstäderna, å den andra i Stockholm relativt sett icke avviker från

¹ De utförliga lönegruppstabeller med absoluta tal, vilka föreligga i manuskript, möjliggöra vid sidan av de vanliga statistiska medeltalen beräkning av s. k. median- eller mitteltal, ehuru visserligen denna tillämpning av »de kumulativa procenternas» metod icke gör anspråk att i alla punkter stå sig för en sträng vetenskaplig kritik. Beträffande samtliga arbetare i tab. 57 utgör mediantalet 2 669 kr. (nedre kvartil 2 082 kr., övre 3 654 kr.) samt för särskilda arbetargrupper: murare st. 2 593, lb. 2 585 kr., träarbetare st. 2 933, lb. 2 495 kr., grovarbetare st. 2 465, lb. 2 672 kr. samt övriga st. 2 843, lb. 2 080 kr.

den, som ovan (sid. 152) konstaterats med avseende på timförtjänsten å resp. orter utan skulle uppgå till ungefär en tredjedel — något som jämväl för här ifrågakavande fack bekräftas genom Socialstyrelsens förenämnda undersökningar rörande arbetslönerna i Stockholm och landsorten åren 1919 och 1920 — skulle man kunna uppskatta byggnadsarbetarnas genomsnittliga löneinkomst för år 1919 till c:a 3 800 å 3 900 kr. i Stockholm och till ungefär 3 200 kr. för samtliga städer och stadsliknande samhällen (efter relativa antalet byggnadsarbetare »vägt» medeltal).

Ett visst stöd för nu anförda uppskattning, vad Stockholm angår, ger den för stadens byggnadskontors arbetarkår sedan en följd av år förda, c:a 1 400 å 1 500 årsanställda arbetare omfattande löneinkomststatistiken.¹ Enligt denna utgjorde genomsnittliga årsförtjänsten 1919 för murare 4 366 kr., för timmarmän 4 324 kr., för snickare 3 935 kr., för bergsprängare 4 520 kr., för jordschaktare 4 312 kr., för diversearbetare 4 015 kr. och för samtliga arbetare 4 142 kr. År 1913 uppgick sistnämnda genomsnittstal till 1 446 kr., varför under mellantiden en ökning ägt rum med 186 %.

Vill man nu undersöka, huru årsförtjänsterna år 1919 ställde sig inom andra fack, ger Svenska arbetsgivareföreningens förenämnda årsbok, vilken ju omspanner betydande delar av särskilt den större fabriksindustrien, vid handen, att av däri redovisade årsanställda manliga fack- och förrådsarbetare 18—70 år 30·6 % hade en arbetsförtjänst understigande och 69·4 % överstigande 3 000 kr. samt att medellönen utgjorde 3 401 kr.² Detta synes tyda på, att vid angivna tidpunkt löneinkomststandarden inom husbyggnadsverksamheten snarast skulle ligga lägre än inom den egentliga industrien, och Socialstyrelsens meraberörda, på ett visserligen ganska summariskt primärmaterial vilande men en mycket stor del av näringslivet (1919 3 092 arbetsgivare med 276 076 arbetare) omspannande lönestatistik kommer beträffande nämnda år till en genomsnittlig löneinkomstsiffra för samtliga näringsgrupper av 3 186 kr. för vuxen manlig arbetare eller nästan alldeles samma tal som det ovan för husbyggnadsindustrien framkalkylerade.³

Socialstyrelsens lönestatistik meddelar emellertid även löneinkomsttal för särskilda näringsgrenar, varvid för inom byggnadsverksamheten sysselsatta vuxna manliga arbetare upptagits en medelårsförtjänst av 3 891 kr. år 1919 (för år 1920 blott 2 597 kr., vilket förklaras genom den långvariga arbetskonflikten). I betraktande av den nära överensstämmelse, som ovan (sid. 149) konstaterats mellan de siffror för dag- och timförtjänster, vilka meddelats å ena sidan i Socialstyrelsens, å den andra i förevarande undersökning, är en dylik ganska betydande differens med avseende på årsförtjänsterna onekligen ägnad att förvåna. En närmare granskning ger emellertid vid handen, att nu angivna skiljaktighet uteslutande härrör från varierande uppfattning i fråga om arbetsäsongens genomsnittliga längd. Medan i förevarande undersökning, efter ovan sid. 127 angivna grunder, dess medellängd

¹ Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920, tab. 215.

² A. a. sid. XXIII, XX.

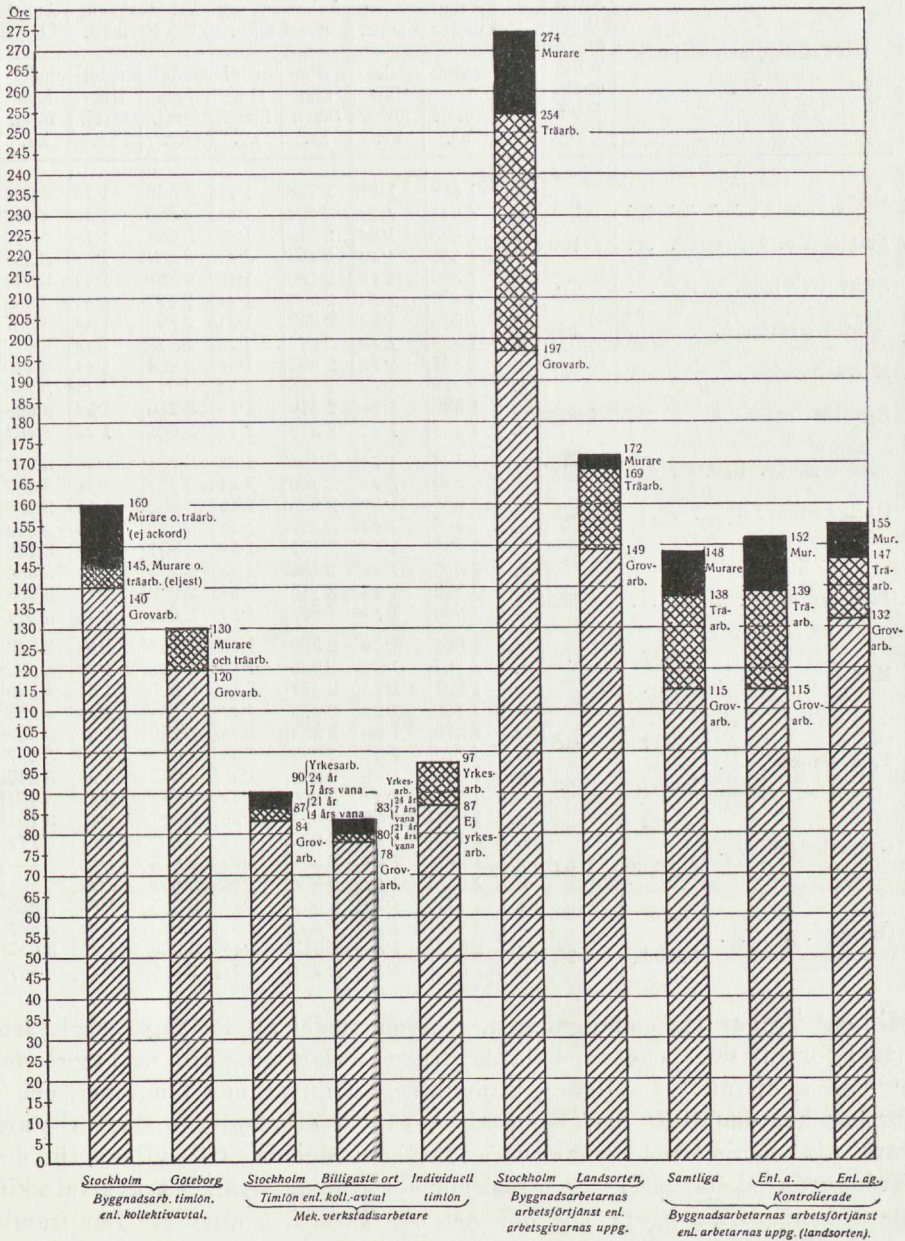
³ Soc. Medd., årg. 1921, sid. 596 ff.

beräknats till 217 dagar, utgår Socialstyrelsens undersökning — såsom en division av den däri meddelade genomsnittliga årsförtjänsten år 1919 (3 891 kr.) med dagsförtjänsten (14·22 kr.) ger vid handen — från en arbetssäsong av ej mindre än 274 dagar eller 26·3 % längre. Ökas nu den i förevarande undersökning uppskattningsvis beräknade normallönen 3 200 kr. per år med detta procenttal, kommer man till ett tal (4 042 kr.), som rätt obetydligt avviker från det i Socialstyrelsens utredning framlagda. I själva verket torde dock en dylik förhöjning knappast kunna anses berättigad, ty medan den till grund för förevarande utrednings årsförtjänstberäkning liggande uppskattningen av byggnadsarbetarnas normalsäsong kan göra anspråk på att angiva denna med den exakthet tillgängligt material medger, är i Socialstyrelsens utredning motsvarande begrepp närmast likabetydande med det efter teoretiska grunder konstruerade komplex av arbetsdagar, vilket plägar betecknas med termen »årsarbetare» eller »årsverk» (se sid. 114). Å de till grund för styrelsens utredning liggande frågeformulären begärdes nämligen från vederbörande arbetsgivare, jämte löne- och dagsverkssummor, uppgifter om »medelantal arbetare under verksamhetsperioden», och det föreligger all anledning att antaga, att detta medeltal merendels uträknats på sätt inom industrien plägar vara brukligt, nämligen genom att dividera totalsumman i löneböckerna under året förekommande avlöningstagare, utan särskilt av resp. individer, med antalet avlöningstillfällen. Med hänsyn till den arbetskraftens starka växling och omsättning, vilken, som ofta framhållits, just utgör ett karakteristiskt drag för byggnadsindustrien, erhalles då som kyot ett visst antal »årsarbetare», vilka, såsom i verkligheten sammansatta av ett större eller mindre antal individuellt skilda »delarbetare», i huvudsak äro att anse såsom abstraktioner av tämligen verklighetsfrämmande natur.

Av den i det föregående framlagda lönestatistiska undersökningen, varur några huvudsiffror sammanställt i vidstående diagram VIII, framgår sålunda såsom ett för byggnadshanteringen i dess nuvarande gestalt karakteristiskt förhållande, att på samma gång arbetslönen per timme eller dylik kortare tidsenhet där ställer sig högre än inom industrien i allmänhet, den för arbetarnas levnadsfot avgörande årsinkomsten åtminstone år 1919 i genomsnitt torde varit lägre för dessa säsongarbetare än för fabriksarbetare i allmänhet. Vill man söka nedbringa byggnadsindustriens arbetskostnader utan att sänka arbetarnas löne- och levnadsstandard, synes därför enda utvägen vara att förlänga byggnadsarbetarnas faktiska arbetssäsong från nuvarande genomsnitt av något över 200 dagar per år till fabriksarbetarnas inemot 300. Att en dylik förlängning ej stöter på några oöverbärliga tekniska svårigheter, därom synas flertalet yrkesutövare vara överens, åtminstone om man vågar döma av de svar, som lämnats å form. 1, punkt 8 och form. 3, punkt 9. Särskilt framhålla vissa byggmästare i huvudstaden, att byggnadsarbete kan bedrivas året om, medan när tvekan i detta avseende förspörjes, det särskilt är från företagen i södra Sverige, där visserligen klimatet är blidare men traditionen på detta område synes vara fastare rotad. Det framhålles, att stat, kommun, stiftelser o. d. böra taga risken och gå i spetsen för den

Diagram VIII.

Byggnadsarbetarnas timlöner och årsförtjänster 1919.

Årsförtjänst för bygn.-arbetare i landsorten (enl. a:s uppg.) 2,719 kr.

Beräknad årsförtjänst f. bygn.-arb. i hela landet (inkl. Stlm.) 3,200 kr.

Årsförtj. för manl. arb. i handel, ind., samf. (enl. Socialstyr.) 3,186 kr.

Årsförtj. f. vuxen manl. arb. inom större industri (enl. So. arb.-giv.-f:s lönestat. årsbok) 3,401 kr.

1,800 2,000 2,500 3,000 3,500

Tab. 59. Arbetsförtjänster år 1919 för arbetare med mer eller mindre varaktig arbetsanställning (enligt uppgifter från arbetsgivare och arbetare).

Landsdelar, ortsgupper och yrken	Antal arbete- re, om vilka uppg. före- ligga	En- ligt	Arbetssäsong under 6 mån.		Arbetssäsong 6—8 mån.		Arbetssäsong 9—10 mån.		Arbetssäsong 11—12 mån.	
			medel- års- förtj. kr.	medel- tim- förtj. kr.	medel- års- förtj. kr.	medel- tim- förtj. kr.	medel- års- förtj. kr.	medel- tim- förtj. kr.	medel- års- förtj. kr.	medel- tim- förtj. kr.
Östra Sverige	558	ag.	1 868	1.88	2 708	1.74	3 562	1.76	4 096	1.65
		a.	1 642	1.74	2 594	1.65	3 305	1.62	3 977	1.60
Småland o. öarna	152	ag.	1 663	1.52	2 510	1.62	3 601	1.78	3 529	1.39
		a.	1 338	1.33	2 406	1.32	3 281	1.62	3 298	1.36
Södra Sverige	676	ag.	1 354	1.42	2 180	1.40	2 898	1.43	3 344	1.35
		a.	1 330	1.34	2 226	1.41	2 777	1.37	2 938	1.18
Västra Sverige	365	ag.	1 568	1.54	2 353	1.51	2 894	1.44	3 331	1.08
		a.	1 336	1.40	2 611	1.42	2 848	1.40	3 077	1.28
Norra Sverige	151	ag.	1 897	1.78	2 587	1.68	3 264	1.64	3 840	1.56
		a.	2 179	1.88	2 566	1.63	3 075	1.53	3 786	1.52
Samtliga orter	1 902	ag.	1 593	1.60	2 410	1.55	3 210	1.59	3 628	1.45
		a.	1 455	1.47	2 375	1.51	3 009	1.48	3 401	1.38
därav										
Städer m. öv. 10 000 inv. .	1 039	ag.	1 704	1.73	2 493	1.60	3 251	1.60	3 782	1.53
		a.	1 524	1.49	2 425	1.54	3 154	1.56	3 587	1.47
Övriga städer	548	ag.	1 645	1.53	2 295	1.49	3 202	1.58	3 260	1.29
		a.	1 483	1.48	2 327	1.47	2 735	1.55	2 994	1.21
Köp. o. municipalsamh. . .	153	ag.	1 509	1.46	2 471	1.58	3 201	1.62	3 769	1.51
		a.	1 526	1.60	2 486	1.60	3 233	1.59	3 586	1.48
Landsbygden	162	ag.	1 133	1.32	2 115	1.37	2 929	1.46	3 908	1.53
		a.	1 006	1.18	1 977	1.27	2 884	1.40	3 514	1.38
Murare	478	ag.	1 664	1.69	2 509	1.63	3 195	1.59	3 543	1.43
		a.	1 561	1.55	2 532	1.60	3 168	1.57	3 289	1.55
Träarbetare	102	ag.	1 297	1.41	2 371	1.53	3 200	1.61	4 335	1.63
		a.	1 159	1.27	2 179	1.44	3 058	1.50	3 763	1.43
Grovarbetare	348	ag.	1 579	1.45	2 253	1.43	3 240	1.58	3 539	1.43
		a.	1 219	1.27	2 098	1.33	3 032	1.46	3 297	1.36
Övriga	162	ag.	1 310	1.39	2 348	1.49	3 047	1.51	3 642	1.46
		a.	1 251	1.36	2 206	1.41	2 989	1.47	3 431	1.40
Övriga	232	ag.	1 661	1.69	2 096	1.36	2 827	1.40	3 151	1.25
		a.	1 154	1.25	1 970	1.28	2 502	1.22	2 711	1.09
Övriga	26	ag.	1 381	1.48	2 523	1.62	2 874	1.50	—	—
		a.	1 510	1.81	2 956	1.95	2 839	1.46	—	—
Övriga	529	ag.	1 777	1.72	2 529	1.62	3 385	1.66	3 923	1.57
		a.	1 639	1.52	2 420	1.53	3 041	1.52	3 817	1.55
Övriga	25	ag.	2 082	1.86	2 313	1.46	3 005	1.46	3 657	1.53
		a.	1 539	1.50	2 224	1.44	2 909	1.44	3 567	1.46

sålunda ifrågasatta omläggningen. Såsom medel att förlänga arbetssäsongen har i formulären pekats på fardagarnas förläggning till ur byggnadsindustriens synpunkt lämpligare tidpunkter än nuvarande 1 oktober, och detta förslag har omfattats med sympati av så väl arbetsgivare som arbetare, låt vara att meningarna synas vara skäligen delade, till vilken tid de nya fardagarna skola förläggas. I allmänhet tänker man på kvartalsskiftena, men meningarna bryta sig om det bör vara 4, 3 eller 2. Det framhålles emellertid, att bostadsproduktionen under de senaste åren varit skäligen oberoende av fardag, då nya bostäder omedelbart blivit uthyrda, oavsett tidpunkten för färdigställandet.

Att reformer härvidlag, ehuru synnerligen önskvärda, ingalunda äro lätta

att genomföra belyses därigenom, att i det land, som ofta plägar betecknas som arbetseffektivitetens mönsterland, nämligen Amerikas Förenta Stater, byggnadsverksamheten synes lida av ungefär samma bristfälligheter och svårigheter i organisationshänseende, som nu framhållits för vårt lands vidkommande. I samband med tillsättande av en kommitté för vissa byggnadsfrågor har sålunda handelsminister Hoover nyligen uttalat som sin uppfattning, att arbetarna inom byggnadsindustrien i genomsnitt säkerligen ej ha sysselsättning mer än 65 % av den tid de kunna arbeta (jfr sid. 130). Han höll före, att ett av skälen för deras oavbrutna strävan efter högre timlön är att uppnå skälig årsinkomst och uppväga de löneförluster, vilka härröra av deras ostadiga sysselsättning.¹

Detta uttalande bekräftas genom vissa undersökningar rörande den oregelmässiga sysselsättningens inverkan på inkomstförhållandena inom byggnadsindustrien, vilka nyligen framlagts av Förenta staternas arbetsstatistiska byrå.² Utgångspunkten härför har varit vissa av staden Filadelfias byggnadskontor (Structural Service Bureau) gjorda beräkningar, rörande i vad mån år 1920 byggnadsarbetarnas möjliga arbetssäsong — vilken inom olika fack något skiftar på grund av olika sedvänjor i fråga om lördagsarbete och traditionella fridagar — i verkligheten reducerades på grund av arbetslöshet, väntan på material o. d. ej på arbetarna beroende orsaker samt genom arbetarnas sjukdom och frånvaro från arbetet (till arbetskonflikter togs däremot ej hänsyn). Med utgångspunkt från dessa siffror för arbetarens möjliga och faktiska årsarbets-tid beräknades därpå hans möjliga och faktiska arbetsinkomst på grundval av i staden år 1921 tillämpade timlöner och arbetstimmar per dag. Resultaten av dessa beräkningar meddelas med avseende på vissa viktigare arbetargrupper i följande tablå:

Slag av arbetare:	Möjligt antal arbetsdagar per år	Medeltal verkliga arbetsdagar per år	Antal förlorade dagar per år	Timlön, doll.	Teoretisk löneinkomst per år, doll.	Verklig medelårsförtjänst, doll.
Tegelmurare	275	182	93	1·00	2 200	1 456
Stenmurare	275	185	90	1·00	2 200	1 480
Elektriska montörer	281	216	65	0·90	2 023	1 555
Putsare och gipsarbetare	255	170	85	1·00	2 040	1 360
Cementarbetare	281	176	105	0·80	1 798	1 126
Målare	255	182	73	0·80	1 632	1 165
Rörlarbetare	273	200	73	0·90	1 966	1 440

Härav framgår, att inom dessa sju byggnadsfack i genomsnitt förlorades 65—105 arbetsdagar per år och arbetare, varför den faktiska arbetssäsongen blott kom att innefatta ungefär två tredjedelar av den beräknade årsarbets-tiden. Följden blev, att medan teoretiskt sett årsförtjänsten icke i något av dessa fack borde understigit 1 600 dollars per år, den i verkligheten aldrig uppnådde detta belopp och i vissa fall t. o. m. understeg 1 200 dollars.

Det motsatsförhållande, som sålunda framträder mellan arbetslönen per timme och arbetsförtjänsten per år, ger förklaring till de även i Amerika

¹ Housing Betterment, issued by the National Housing Association, Vol. 10 nr 2, New York, June 1921, sid. 101.

² Monthly Labor Review Vol. XIII nr 4 (Oct. 1921) sid. 98 ff.

Tab. 60. Medelförtjänster år 1919 för vissa arbetare, fördelade efter levnadsålder och år i yrket (enligt uppgifter från arbetsgivare och arbetare).

Ortsgrupper och yrken		Antal arbeta- re, som lämnat uppg.	En- ligt	Medelårsförtjänst (kr.) för arbetare i åldern					Medeltimförtjänst (kr.) för arbetare i åldern				
				under 18 år	18-24 år	25-39 år	40-54 år	55 år och där- över	under 18 år	18-24 år	25-39 år	40-54 år	55 år och där- över
Murare	{ städer . .	471	ag.	1 384	1 663	2 975	2 951	2 322	0·94	1·28	1·60	1·56	1·40
			a.	1 025	1 692	2 847	2 852	2 200	0·65	1·23	1·55	1·53	1·56
			ag.	—	3 086	3 128	2 725	1 639	—	1·27	1·64	1·50	1·51
Trä- arbetare	{ städer . .	339	a.	—	2 596	2 905	2 674	1 582	—	1·24	1·48	1·44	1·51
			a.	—	2 987	3 318	3 012	2 503	—	1·32	1·55	1·41	1·31
			a.	—	2 838	3 121	2 893	2 432	—	1·07	1·44	1·56	1·29
Gro- arbetare	{ städer . .	226	ag.	1 032	2 210	2 898	2 994	2 427	1·15	1·26	1·50	1·53	1·28
			a.	897	2 184	2 747	2 722	2 521	1·45	1·25	1·45	1·47	1·26
			a.	—	2 032	2 463	2 549	2 204	0·80	1·02	1·47	1·48	1·12
Övriga arbetare	{ städer . .	514	ag.	—	1 415	2 101	2 444	2 568	—	1·50	1·53	1·50	1·16
			a.	—	1 200	2 054	2 464	2 417	—	1·50	1·53	1·71	1·18
			a.	1 144	2 505	3 400	3 411	3 087	0·73	1·32	1·69	1·68	1·52
Samtliga arbetare	{ städer . .	1 550	a.	835	2 414	3 226	3 207	2 995	0·46	1·28	1·59	1·58	1·49
			ag.	—	3 084	3 030	3 381	2 402	—	1·60	1·52	1·50	(2·01)
			a.	—	2 877	2 820	3 386	2 295	—	1·49	1·45	1·48	1·72
Därav med följande antal år i yrket:	{ städer . .	297	ag.	1 441	2 350	3 182	3 069	2 562	0·82	1·29	1·59	1·51	1·39
			a.	1 197	2 285	2 988	2 903	2 440	0·61	1·20	1·49	1·44	1·54
			ag.	1 032	2 440	2 964	2 876	2 223	1·15	1·31	1·55	1·52	1·38
20 år och däröver	{ städer . .	1 847	a.	897	2 301	2 786	2 724	2 234	1·15	1·27	1·46	1·47	1·51
			ag.	1 359	2 366	3 143	3 041	2 530	0·86	1·30	1·58	1·51	1·39
			a.	1 137	2 288	2 953	2 877	2 420	0·67	1·22	1·48	1·44	1·55
under 1 år	{ städer . .	22	ag.	1 144	1 344	1 859	—	—	0·73	1·13	1·34	—	—
			a.	835	1 191	1 257	—	—	0·46	1·10	1·44	—	—
			ag.	1 502	2 171	2 738	2 487	—	0·94	1·20	1·34	1·32	—
1—2 år	{ städer . .	108	a.	1 338	2 070	2 437	2 270	—	0·80	1·07	1·22	1·20	—
			ag.	—	2 448	2 829	2 926	2 063	—	1·20	1·39	1·29	1·21
			a.	—	2 367	2 563	2 357	1 825	—	1·18	1·25	1·08	1·16
3—5 år	{ städer . .	178	ag.	—	2 445	3 014	3 001	2 660	—	1·43	1·54	1·41	1·29
			a.	—	2 465	2 877	2 965	2 203	—	1·32	1·46	1·42	1·15
			ag.	—	3 301	3 229	2 980	2 335	—	1·59	1·62	1·44	1·36
6—9 år	{ städer . .	203	a.	—	2 929	3 056	2 819	2 328	—	1·45	1·55	1·57	1·25
			ag.	—	3 365	3 095	2 575	—	—	1·69	1·56	1·41	—
			a.	—	3 169	2 955	2 468	—	—	1·57	1·51	1·56	—
10—19 år	{ städer . .	666	ag.	—	3 365	3 095	2 575	—	—	1·69	1·56	1·41	—
			a.	—	3 169	2 955	2 468	—	—	1·57	1·51	1·56	—
			ag.	—	3 365	3 095	2 575	—	—	1·69	1·56	1·41	—
20 år och däröver	{ städer . .	670	a.	—	3 169	2 955	2 468	—	—	1·57	1·51	1·56	—
			ag.	—	3 365	3 095	2 575	—	—	1·69	1·56	1·41	—
			a.	—	3 169	2 955	2 468	—	—	1·57	1·51	1·56	—

allmänt hörda, skenbart motstridiga, klagomålen över å ena sidan de höga arbetslönerna, vilka medverkat till att byggnadskostnaderna även där tvåtill tredubblats under de senaste åren, å den andra, att de dåliga utkomst-möjligheterna hota att avfolka byggnadsbranschen vad yrkeslärda arbetare angår, enär knappast någon Amerikafödd yngling längre vill inträda som lärling i syfte att egna sig åt ett sådant yrke som en livsuppgift. Vid sökandet efter botemedel mot dessa missförhållanden har uppmärksamheten allt mer riktats på möjligheten att omlägga och förlänga den traditionella byggnadssäsongen. Vid en av handelskammaren i Filadelfia anordnad konferens framhölls sålunda, att det ingalunda går att skylla det nuvarande slöseriet med tid inom byggnadsindustrien blott på väderleksförhållandena,

ty orsakerna äro ofta av psykologisk natur och bero på föräldrade arbetsmetoder samt dålig ledning och planering av förekommande arbeten. Även om det kunde medges, att nybyggnadsarbeten lämpligen som hittills böra ske under tiden från mars—april till 1 november, synes det ej vara omöjligt att omdana de mellanliggande fem månadernas nuvarande »döda tid» till en säsong för reparationer, ombyggnader och husrivningar.¹

Vad en dylik förlängning av arbetssäsongen kan för arbetaren betyda i inkomsthänseende, har man för vårt lands vidkommande sökt åskådliggöra genom tab. 59. I denna meddelas med avseende på de 1 902 byggnadsarbetare, för vilka, som ovan nämnts, löneuppgifter föreligga från så väl arbetsgivar- som arbetarhåll, beräkningar rörande genomsnittliga års- och timförtjänster för arbetare, vilka under år 1919 haft arbete inom byggnadsindustrin under resp. mindre än 6, 6 å 8, 9 å 10 samt 11 å 12 månader. Denna tabell ger vid handen, att ehuru vid de kortvariga arbetsanställningarna timförtjänsten merendels varit högre än vid de långvariga, dessa senare likväl medfört så mycket högre årsinkomst, att denna i genomsnitt blivit mer än dubbelt så hög för arbetare med årsanställning som för sådana, vilkas arbetssäsong endast sträckt sig över ett halvår eller därunder.

18. Löneinkomstförhållandena inom olika ålders- och civilståndsgupper.

En löneundersökning, som vill fullfölja sociala syften, kan emellertid knappast stanna vid ett enbart konstaterande av lönenivån för olika orter och yrkesspecialiteter, utan bör lämpligen fördjupas till att även avse olika ålders- och civilståndsgupper. Därigenom belysas särskilt tvenne problem, som bliva allt betydelsefullare i mån av förverkligandet av arbetslönens i våra dagar allt mera framträdande tendens till utveckling från enbart »prestationslön» gentemot en arbetarefamiljens skäliga levnadsstandard säkerställande »familje-» eller »sociallön». Det ena är spörsmålet, i vad mån gällande lönevillkor möjliggöra för arbetaren att bära den ökade ekonomiska belastning, som blir en följd av giftermål och familjebildning. Det andra är »den gamle arbetarens problem», vilket bottnar i det kända förhållandet, att för arbetaren i

¹ Housing Betterment, a. st. sid. 156 ff. — Nämnas må i detta samband, att även byggnadsverksamheten indragits i den allmänna undersökning rörande »slöseriet inom industrien», vilken, såsom ett led i depressionens självrannsakan, i januari 1921 igångsattes av amerikanska ingenjörsföreningen (Federated American Engineering Societies) genom en särskild kommitté. På grundval av specialundersökningar av 125 företag, varav 73 inom byggnadsbranschen, har kommittén publicerat en preliminär rapport, varuti framhåves, vilken mängd av material, tid och arbetskraft användes i produktionen utan att strängt taget vara för densamma nödvändig. Huvudorsaken här till är det ekonomiska livets ebb och flod på grund av konjunktur- och säsongväxlingar, ehuru även dålig fabriksorganisation, gammalmodig utrustning, mer eller mindre medveten produktionsinskränkning, arbetskonflikter, sjukdom och olycksfall etc. spela sin roll. Såsom medel att råda bot på »industrislöseriet» framhåves i första hand, att ledningen bemödar sig om att noggrant planlägga och kontrollera arbetet, så att maskiner och arbetare erhålla jämn, regelmässig sysselsättning, samt att basera produktionen på ingående studium av föreliggande normalbehov. Huvudansvaret för det »industricella slöseriet» tillskrives därför arbetsledningen; inom byggnadsindustrin anses sålunda detta till 65 % bero på ledningen och blott till 21 % på produktionshämmande metoder från arbetarnas sida. Återstående 14 % skulle komma på »utomstående», d. v. s. allmänhetens oekonomiska vanor, ingripande från statens sida o. s. v. Monthly Labor Review Vol. XIII n:r 3 (Sept. 1921), sid. 7 ff.

Tab. 61. Medelförtjänster år 1919 inom olika ålders- och civilståndsgrupper
(enligt uppgifter från arbetsgivare och arbetare).

Ortsgrupper och yrken	Antal arbeta- tare, som lämnat uppgift	En- ligt	Medelårsförtjänst (kr.) för arbetare i åldern						Medeltimförtjänst (kr.) för arbetare i åldern					
			under 40 år			40 år och däröver			under 40 år			40 år och däröver		
			ogifta	gifta	änkl.	ogifta	gifta	änkl.	ogifta	gifta	änkl.	ogifta	gifta	änkl.
Murare { städer . .	469	ag.	2 411	3 051	4 047	2 652	2 885	2 145	1·49	1·61	1·90	1·70	1·52	1·43
		a.	2 348	2 907	4 162	2 748	2 752	2 099	1·42	1·55	1·77	1·74	1·49	1·40
	99	ag.	2 848	3 212	4 762	1 794	2 704	—	1·43	1·68	1·70	1·59	1·49	—
		a.	2 604	2 974	4 300	1 859	2 636	—	1·56	1·49	1·65	1·65	1·44	—
Trä- arbetare { städer . .	337	ag.	3 118	3 349	3 032	2 476	2 907	3 054	1·48	1·55	1·29	1·29	1·40	1·41
		a.	3 028	3 118	2 880	2 294	2 810	2 915	1·37	1·44	1·40	1·22	1·36	1·32
	157	ag.	2 417	2 883	4 099	2 551	2 944	2 928	1·36	1·51	1·57	1·37	1·52	1·45
		a.	2 444	2 692	3 588	2 580	2 770	2 396	1·54	1·45	1·48	1·59	1·48	1·46
Gro- arbetare { städer . .	225	ag.	2 615	2 754	3 927	2 715	2 809	2 792	1·31	1·34	1·49	1·31	1·30	1·25
		a.	2 358	2 395	3 927	2 670	2 462	2 659	1·10	1·17	1·47	1·15	1·16	1·26
	15	ag.	1 807	2 151	—	—	2 463	2 435	1·68	1·44	—	—	1·46	1·35
		a.	1 517	2 244	—	—	2 431	2 650	1·67	1·87	—	—	1·60	1·77
Övriga arbetare { städer . .	514	ag.	2 879	3 473	2 702	3 389	3 372	2 945	1·54	1·84	1·61	1·68	1·64	1·62
		a.	2 801	3 259	2 311	3 157	3 201	2 706	1·46	1·58	1·50	1·57	1·37	1·42
	26	ag.	2 944	3 063	—	—	3 281	2 019	1·66	1·51	—	—	1·51	(3·33)
		a.	2 877	2 816	—	—	3 337	1 500	1·30	1·42	—	—	1·49	(2·47)
Samtliga arbetare { städer . .	1 545	ag.	2 769	3 216	3 232	2 856	2 998	2 655	1·49	1·58	1·62	1·54	1·48	1·43
		a.	2 669	2 999	3 047	2 759	2 830	2 532	1·39	1·48	1·47	1·46	1·42	1·56
	297	ag.	2 560	2 992	4 265	2 215	2 838	2 788	1·41	1·56	1·60	1·45	1·50	1·50
		a.	2 478	2 787	3 766	2 259	2 733	2 332	1·56	1·46	1·52	1·60	1·46	1·25
	1 842	ag.	2 734	3 176	3 577	2 761	2 977	2 677	1·48	1·58	1·61	1·53	1·48	1·45
		a.	2 637	2 967	3 286	2 685	2 817	2 499	1·58	1·47	1·49	1·48	1·59	1·54

allmänhet lönen når sin höjdpunkt vid en viss, ofta jämförelsevis tidig åldersgräns, varefter den gradvis minskas, i den mån arbetsförmågan avtager och arbetaren företrädesvis hänvisas att utföra lättare sysslor. När efter dessa synpunkter i tabellerna 60 och 61 verkställets en bearbetning av personkortet, måste dock redan från början vissa reservationer uttalas gent emot ett förallmänligande av härvid framkomna resultat, enär ifrågavarande material, såsom ovan sid. 96 framhållits, varken i ålders- eller civilståndshänseende torde kunna anses lämna en fullt typisk bild av byggnadsarbetarkåren i allmänhet.

Ser man först på tab. 60, vilken fördelar arbetarna orts- och yrkesvis efter deras levnadsålder och år i yrket, lämnar tabellens nedre del siffermässiga belägg på, att yrkesvanan kommer till sin rätt jämväl inom byggnadsfacket, i det att inom nästan alla åldersgrupper så väl tim- som årsförtjänsten i stort sett ökas med stigande antal år i yrket. Den övre tabellavdelningen åskådliggör ålderns inflytande på arbetsförtjänsterna och utvisar, att såväl års- som timförtjänsten i regel når sin höjdpunkt redan i åldersgruppen 25—39 år, varefter inträder en tydlig nedgång. Denna framträder skarpare i fråga om timförtjänsterna än i fråga om årsinkomsterna, vilket visar, att icke så få äldre byggnadsarbetare lyckats genom mera stadigvarande arbete och anställning kompensera den avtagande förmågan att

»hugga i» och intjäna goda ackordsöverskott. Särskilt framträder nu berörda förhållande inom grovarbetarfacket, vars representanter inom åldersgruppen 40—54 år oaktat sjunkande timförtjänster lyckats hålla sig på en t. o. m. något högre årsinkomstnivå än deras kamrater i 25—30 års-åldern.

Att arbetsinkomstens nedgång inom byggnadsfacket börjar så tidigt som redan vid omkring 40 års ålder, förefaller ju ganska anmärkningsvärt. En närmare granskning av de kombinerade löne- och åldersuppgifter, vilka föreligga i de ovan sid. 99 omnämnda specialundersökningarna av vissa industriarbetargrupper, visar emellertid, att angivna löneutvecklingstendens ingalunda är en egenhet för ifrågavarande arbetargrupp. Sålunda har löneminskning redan från ungefär 40-årsåldern konstaterats för arbetare vid boktryckerier och mindre mekaniska verkstäder, medan däremot exempelvis arbetare vid större mekaniska verkstäder och tobaksfabriker, ävensom lantarbetare, merendels synas hava lyckats framflytta inkomstkurvans mera markerade sänkning till 50-årsåldern.

Med fasthållande av den för byggnadsarbetarnas löneinkomststandard sålunda kritiska 40-årsgränsen har i tab. 61 framlagts en undersökning av arbetsförtjänsterna inom olika civilståndsgrupper. Lämnas härvid å sido den svagt företrädda gruppen av änklingar (och frånskilda) och betraktas löneförhållandena för ogifta och gifta, befinnes årsinkomsten vara högre för de gifta såväl under som över 40-årsgränsen, men synes för sistnämnda åldersgrupp detta gynnsamma förhållande i stor utsträckning vara att tillskriva icke högre timförtjänster utan längre arbetssäsong och mera stadigvarande anställning. Skillnaden i årsinkomst till de giftas förmån är dock i genomsnitt icke större än 10 å 15 % av unkarlsinkomsten i den lägre och 5 å 10 % i den högre åldersgruppen, varför densamma ingalunda räcker till att kompensera de gifta arbetarna för deras vida tyngre försörjningsbörda (se sid. 101). Det är tydligen ingalunda någon lätt sak för den gifta byggnadsarbetaren att få inkomster och utgifter att gå ihop, och svårigheterna ökas ytterligare därigenom, att, som nämnts, arbetsförtjänsten visar tendens att avtaga redan från 40-årsåldern, då barnen ännu pläga vara små och föga förmå genom arbete bidra till hemmets och hushållets upprätthållande.

19. Byggnadsarbetarnas bostadsstandard.

I det föregående har lämnats en så ingående granskning, som tillgängligt material medgivit, av den svenska byggnadsarbetarens löne- och inkomstförhållanden. Det kunde då synas lämpligt att komplettera denna utredning av budgetens inkomstsida med en liknande beträffande utgiftskontot i syfte att belysa, vad arbetaren kan kosta på sig och hur han lever inom ramen av rådande lönevillkor. Dylika undersökningar rörande levnadsförhållanden för olika arbetargrupper föreligga ganska talrikt i utlandet, särskilt England,¹ men saknas sådana ännu för vårt lands vidkommande, ehuru man efter slut-

¹ Ch. Booth: The life and labour of the people in London, Vol. I—XVII, London 1890—1903.
— B. Seebohm Rowntree: Poverty, a study of town life, London 1901, B. Seebohm Rowntree and May Kendall: How the labourer lives, a study of the rural labour problem, London 1917.

förändret av Socialstyrelsens stora undersökning rörande levnadskostnaderna under åren 1913—1914 härför har utmärkt utgångspunkt och jämförelse-material.¹ Vid planläggningen av förevarande undersökning föreslogs det också att komplettera inkomstutredningen med en motsvarande rörande utgifterna, men vid närmare överläggning befanns, att vare sig man för ändamålet skulle tillgripa den i vårt land, liksom eljest i de nordiska länderna, Tyskland och Österrike, använda metoden med för ett helt år förda hushållsböcker eller den engelsk-amerikanska, som betjänar sig av för kortare tidsperioder genom agenter ifyllda frågeformulär, en dylik specialutredning kunde förväntas inverka i hög grad fördröjande och fördyrande på huvudundersökningen, varför den ansågs böra lämnas å sido.

I viss mån en ersättning härför utgöra de frågor om arbetarnas bostads- och hyresförhållanden, vilka såsom punkt 2 infördes å personkortet, ty, såsom särskilt professor Gösta Bagge framhållit, kunna mera ingående uppgifter om arbetarnas bostadsvillkor anses som ett mycket gott indicium på levnadsfoten.² Med stöd av sina ingående bostadsstatistiska undersökningar har även docent K. A. Edin uttalat, att den moderna bostadsvetenskapen visat sig erbjuda sällsynt pålitliga metoder för mätandet av den verkliga välbästandegraden under hänsynstagande till den sociala miljön.³

En förutsättning för, att en statistisk redogörelse för bostadsförhållandena skall kunna giva en skarp och koncentrerad bild av en arbetargrups allmänna sociala standard, är emellertid icke blott att från arbetarna i fråga inhämtas erforderliga uppgifter, utan jämväl att dessa bearbetas och sammanställas under behörigt hänsynstagande till de huvudfaktorer, som utöva bestämmande inflytande på bostadsförhållandenas gestaltning. Stor vikt bör sålunda tilläggas civilstånds- och familjeförhållandena, alldenstund bostadstypen i regel ställer sig väsentligt olika för familjer och för ensamma personer. Vidare är också bostadens lokala belägenhet en faktor att räkna med, ty det ligger i sakens natur, att för tvenne personer med någorlunda likartade personliga och inkomstförhållanden bostaden måste bliva av väsentligt olika storlek och art, om den ena är bosatt i en småstad och den andra i en storstad, där hyrorna äro två till tre gånger så höga. Dessutom förete, såsom utförligt framlägges i Socialstyrelsens redogörelse för 1912—1914 års allmänna bostadsräkningar,⁴ olika delar av vårt vidsträckta land mycket avsevärda skiljaktigheter i fråga om bostadstyper och bostadsvanor. Medan sålunda i södra Sverige ett betydande antal mindre bemedlade familjer förfoga över lägenheter om 2 rum och kök, dominerar i den övriga delen av riket 1 rum och köks-lägenheten såsom normal familjebostad för arbetare, dock särskilt i Norrland med ett betydande inslag av lägenheter, bestående av ett enda rum med spis, s. k. enkelkök.

Det är med tillämpande av dessa grundsatser och uti så genomförd speci-

¹ Levnadskostnaderna i Sverige 1913—1914: Del I, Utredningens huvudresultat; Del II, Lokalmonografier 1—8; Del III, Hushållsräkenskaper.

² Gösta Bagge: Arbetslöshetens reglering genom sammanslutningar, Stockholm 1917, sid. 443, 446.

³ Karl Arvid Edin: Arbetarbefolkningens bostadsförhållanden i Uppsala, Uppsala 1910, sid. 3.

⁴ 1912—1914 års allmänna bostadsräkningar, Del I. Allmän redogörelse, sid. 159* ff.

Tab. 62. Översikt över byggnadsarbetarnas bostadsförhållanden.

Landsdelar, orts- grupper och yrken	Antal arbeta- re, som lämnat upp- gift om bo- stads- förh.	Antal <i>ogifta</i> arb.	Därav sådana, som						Antal <i>gifta</i> (och f. d. gifta) arb.	Därav sådana, som					
			voro inne- boende hos		förhyrde möbl.rum		förfoga- gade över självst. lägenh.			voro inne- boende hos		förhyrde möbl.rum		förfoga- gade över självst. lägenh.	
			släkt.	an- dra	en- samt	de- lat	släkt.	an- dra		en- samt	de- lat	släkt.	an- dra	en- samt	de- lat
Östra Sverige . .	832	212	75	30	11	37	59	620	5	2	1	5	607		
Småland och öarna	275	89	44	6	15	7	17	186	—	1	4	—	181		
Södra Sverige . .	1 076	256	74	6	57	58	61	820	1	—	5	—	814		
Västra Sverige . .	541	125	46	8	25	17	29	416	2	—	1	—	413		
Norra Sverige . .	261	79	10	1	11	33	24	182	—	—	—	1	181		
Samtliga orter {antal	2 985	761	249	51	119	152	190	2 224	8	3	11	6	2 196		
%	100·0	25·5	8·3	1·7	4·0	5·1	6·4	74·5	0·3	0·1	0·4	0·2	73·5		
Städer med över 10 000 inv. . . .	1 613	385	138	41	52	60	94	1 228	3	2	4	3	1 216		
Övriga städer . . .	812	231	69	10	42	63	47	581	3	1	4	1	572		
Köp. o. municipals.	243	73	16	—	10	14	33	170	—	—	1	—	169		
Landsbygden . . .	317	72	26	—	15	15	16	245	2	—	2	2	239		
Murare . . . {st.	663	132	58	5	15	15	39	531	—	—	1	—	530		
{lb.	179	38	10	—	7	12	9	141	—	—	—	—	141		
Träarbetare . . {st.	503	83	8	5	22	23	25	420	2	—	4	1	413		
{lb.	254	73	26	—	13	9	25	181	2	—	3	2	174		
Grovarbetare . . {st.	374	81	19	4	8	34	16	293	—	1	1	2	289		
{lb.	45	11	—	—	3	—	8	34	—	—	—	—	34		
Övriga . . . {st.	885	320	122	37	49	51	61	565	4	2	2	1	556		
{lb.	82	23	6	—	2	8	7	59	—	—	—	—	59		

ficerings de å vissa frågepunkter lämnade delvis nog så obestämda svaren medgivit, som de å personkorten erhållna uppgifterna om byggnadsarbetarnas bostadsförhållanden bearbetats och sammanställts i tab. 62—65.

Av dessa ger den första en allmän översikt över byggnadsarbetarnas bostadsförhållanden, vilken utvisar, att medan av de ogifta arbetarna tre fjärdedelar innebodde hos släktingar eller andra eller förhyrde möblerat rum, ensamt eller vanligare delat, och blott en fjärdedel förfogade över självständiga (omöblerade) lägenheter, var detta sistnämnda fallet med alla gifta arbetare (inkl. anklingar och fränskilda) på en obetydlig bråkdel när.

Huru ifrågavarande familjebostäder fördelade sig efter upplåtelseform och rumsantal, uppvisas i tab. 63. Denna utvisar, att om man bortser från de fåtaliga fall, då bostad var fritt upplåten åt arbetare (merendels i egenskap av portvakt, vice värd e. d.), 71.7 % av byggnadsarbetarfamiljerna förhyrde sina lägenheter och 27.9 % bodde i eget hus. Vad sistnämnda tal innebär, framgår bäst därav, att motsvarande siffra torde understiga 10 % för arbetare i allmänhet i våra landsortsstäder (oavsett Stockholm och Göteborg), åtminstone om man utgår från de uppgifter rörande de mindre bemedlades bostadsförhållanden, som meddelas i redogörelsen för 1912—1914 års allmänna bostadsräkningar och vilka — att döma av vissa preliminära resultat från det pågående arbetet med 1920 års bostadsräkning — till sina huvuddrag torde hava giltighet än i dag.¹ Att byggnadskunniga arbetare i ganska stor

¹ A. a. sid. 169* ff.

Tab. 63. Byggnadsarbetarnas familjebostäder, fördelade efter upplåtelseform och storlek.

Landsdelar, ortsgrupper och yrken	Antal gifta (o. f. d. gifta) arb. med självst. lag.	Antal bostadslägenheter							
		i eget hus	för- hyrda	fritt upp- låtna	1 rum	1 rum med del i kök	1 rum och kök	2 rum och kök	3 o. fl. rum och kök
Östra Sverige	607	102	502	3	35	14	435	102	21
Småland och öarna	181	43	136	2	1	—	85	85	10
Södra Sverige	814	312	502	—	4	9	174	489	138
Västra Sverige	413	112	297	4	5	3	255	124	26
Norra Sverige	181	43	138	—	10	1	132	32	6
Samtliga orter	2 196	612	1 575	9	55	27	1 081	882	201
{antal									
%	100.0	27.9	71.7	0.4	2.5	1.2	49.2	37.9	9.2
Städer m. över 10 000 inv. .	1 216	215	997	4	41	17	683	389	86
Övriga städer	572	201	367	4	5	7	234	268	58
Köpingar o. municipalsamh.	169	77	92	—	5	—	73	77	14
Landsbygden	239	119	119	1	4	3	91	98	43
Murare	{st. 530	135	393	2	9	4	252	212	53
{lb. 141	71	69	1	—	1	54	63	23	
Träarbetare	{st. 413	153	258	2	11	7	168	175	52
{lb. 174	96	78	—	3	1	60	82	28	
Grovarbetare	{st. 289	82	207	—	3	3	149	116	18
{lb. 34	5	29	—	3	—	25	5	1	
Övriga	{st. 556	46	506	4	23	10	348	154	21
{lb. 59	24	35	—	3	1	25	25	5	

utsträckning uppföra hus åt sig själva är ju ganska naturligt, och exempelvis Stockholms stads lantegendomsnämnds årsredogörelser giva vid handen, hurusom bland villabyggarna i Enskede m. fl. förstadssamhällen alltid funnits ett betydande antal byggnadsarbetare, låt vara att husen, när de väl blivit färdiga, ofta överlätos till andra personer, vilka på grund av större och framför allt stabilare inkomster hade bättre utsikter att gå i land med en skuldsatt egnahemsägares särskilt under de första åren nog så vanskliga tillvaro. Nu antydde samband mellan byggnadsarbete och egnahemsinnehav bestyrkes jämväl därav, att det är den vid småhusbygge viktigaste arbetargruppen, träarbetarna, vilka talrikast uppträda som husägare. Ovanligast är detta åter bland »övriga arbetare», antagligen särskilt av den anledning, att dessa målare, montörer o. d., som förut påpekats, i stor utsträckning bo i större städer, varest, såsom ock de förhållandevis låga egnahemsägartalen för denna ortsgrupp antyda, kostsamma hustyper och vanskliga kreditförhållanden resa vida större hinder än i småstäderna och på landsbygden för mindre bemedlades husinnehav.

Övergår man därefter till tabellens högra avdelning, varuti byggnadsarbetarnas familjebostäder fördelats efter rumsantal, åskådliggör denna, hurusom de olika landsdelarnas ovan antydde skiljaktiga bostadstyper även gjort sig gällande med avseende på här ifrågavarande arbetarhem. Klart framträder sålunda, hur de i norra, östra och västra Sverige förhärskande lägenheterna om ett rum och kök i Småland och södra Sverige även för byggnadsarbetarnas vidkommande upp- och övervägas av bostäder om två rum och kök, låt vara att detta förhållande i någon mån undandöljes genom den

Tab. 64. Bostadsstandarden i byggnadsarbetarnas familjebostäder.

Landsdelar, ortsggrupper och yrken	Antal gifta (o.f.d. gifta) arb. med själv- ständ. läg.	Förhyrda (och fritt upplåtna) lägenheter				Lägenheter i eget hus				Samtliga lägen- heter			
		Procentu- ellt antal lägenheter		Antal boende pr 100 rum		Procentu- ellt antal lägenheter		Antal boende pr 100 rum		Procentu- ellt antal lägenheter		Antal boende pr 100 rum	
		f. o. m. 2 rum o. kök		3 o. 4, rum o. kök		f. o. m. 2 rum o. kök		3 o. 4, rum o. kök		f. o. m. 2 rum o. kök		3 o. 4, rum o. kök	
		Antal		%		Antal		%		Antal		%	
Östra Sverige	607	98.4	1.6	183	31 6.2	87.3	12.7	156	21 20.6	96.5	3.5	177	52 8.6
Småland och öarna . .	181	94.9	5.1	170	9 6.6	93.0	7.0	145	5 11.6	94.5	5.5	163	14 7.7
Södra Sverige	814	94.6	5.4	149	34 6.8	64.4	35.6	132	20 6.4	83.0	17.0	142	54 6.6
Västra Sverige	413	98.7	1.3	192	19 6.4	80.4	19.6	164	19 17.0	93.7	6.3	183	38 9.4
Norra Sverige	181	100.0	—	190	6 4.3	86.1	13.9	185	7 16.3	96.7	3.3	189	13 7.2
Samtliga orter	2 196	97.1	2.9	171	99 6.3	74.7	25.3	146	72 11.8	90.8	9.2	163	171 7.8
Städer m. över 10 000 inv.	1 216	97.6	2.4	183	57 5.7	71.2	28.8	145	27 12.6	92.9	7.1	169	84 6.9
Övriga städer	572	95.1	4.9	160	30 8.2	80.1	19.9	149	26 12.9	89.9	10.1	155	56 9.8
Köpingar o. municipals.	169	100.0	—	170	8 8.7	81.8	18.2	142	8 10.4	91.7	8.3	156	16 9.5
Landsbygden	239	96.7	3.3	167	4 3.4	67.2	32.8	144	11 9.2	82.0	18.0	154	15 6.3
Murare	530	96.5	3.5	176	21 5.3	71.1	28.9	150	21 15.6	90.0	10.0	168	42 7.9
Träarbetare	141	97.1	2.9	178	4 5.8	70.4	29.6	141	6 8.5	83.7	16.3	158	10 7.1
Grovarbetare	413	95.8	4.2	168	23 8.9	73.2	26.8	141	23 15.0	87.4	12.6	156	46 11.1
Övriga	174	97.7	2.3	150	4 5.2	72.9	27.1	140	11 11.5	83.9	16.1	144	15 8.6
	289	97.6	2.4	173	8 3.9	84.1	15.9	151	5 6.1	93.8	6.2	166	13 4.5
	34	100.0	—	199	3 10.3	80.0	20.0	150	—	97.0	3.0	190	3 8.8
	556	97.6	2.4	169	35 6.9	80.4	19.6	150	4 8.7	96.2	3.8	167	39 7.0
	59	100.0	—	167	1 2.9	79.2	20.8	159	2 8.3	91.6	8.4	163	3 5.1

med det utbredda egnahemsinnehavet sammanhängande tendensen mot större lägenheter om 3 rum och kök och däröver.

Huru nu berörda bostadsförhållanden återverka på byggnadsarbetarfamiljernas bostadsstandard, belyses genom tab. 64. Förstår man med smålägenheter bostäder om ett rum, ett rum och kök samt två rum och kök, bodde i sådana ej mindre än 90.8 % av de redovisade arbetarna, vilket procenttal dock företer vissa karakteristiska förändringar beträffande olika landsdelar och yrkesgrupper. Att egnahemsinnehavet har en fördelaktig inverkan på arbetarnas bostadsstandard, framträder bl. a. därigenom, att medan procenttalet större lägenheter inom de förhyrda (eller fritt upplåtna) bostäderna stannar vid 2.9, stiger det för lägenheterna i eget hus till ej mindre än 25.3, ett gynnsamt drag, som dock i någon mån motväges därigenom, att inneboendefrekvensen här ökats till i genomsnitt 11.8 % (efter lägenheterna räknat) mot 6.3 % i fråga om hyresbostäderna.

Såsom det enklaste siffermässiga uttrycket för rådande bostadsstandard plägar man anse medeltalet boende per rum eller, om man vill undvika decimaler, per 100 rum. Tabellen ger vid handen, att sistnämnda tal utgjorde 146 för de egna hemmen, 171 för hyreslägenheterna och 163 för samtliga bostäder. Till jämförelse med dessa tal för byggnadsarbetare må meddelas, att vid 1912—1914 års bostadsräkning motsvarande siffror för arbetarhushåll i allmänhet i landsortsstäderna utgjorde resp. 157, 184 och 179, sålunda något ogynnsammare tal. I nu senast berörda undersökning ha jämväl framräknats boendetäthetstal för vissa viktigare grupper av (i hyreslägenheter

Tab. 65. Medelhyror för av byggnadsarbetare förhyrda bostäder.

Landsdelar, ortsgupper och yrken	Antal arbetare, som läm- nat hyres- uppgift	Medelhyra pr år (i kr.) i förhyrda lägenheter							
		1 rum	1 rum med del i kök	1 rum och kök	2 rum och kök	3 o. fl. rum och kök	pr lägen- het	pr rum	pr per- son
Östra Sverige	542	203	240	300	449	533	305	153	83
Småland och öarna	139	150	144	194	285	371	237	96	56
Södra Sverige	555	118	140	196	253	405	238	89	59
Västra Sverige	314	140	160	218	281	413	232	104	54
Norra Sverige	154	170	350	248	381	—	258	127	66
Samtliga orter	1 704	182	196	229	285	422	248	108	63
Städer m. över 10 000 inv.	1 074	204	195	266	303	473	276	122	69
Övriga städer	391	143	203	217	268	402	243	99	61
Köpingar o. municipalsamh.	116	157	—	253	288	300	255	114	67
Landsbygden	123	94	178	160	221	225	179	77	46
Murare	{ st. lb.	415 77	156 85	175 100	220 176	387 250	243 202	102 86	58 48
Träarbetare	{ st. lb.	269 87	146 124	196 310	239 210	502 200	256 226	109 89	64 62
Grovarbetare	{ st. lb.	221 37	95 174	145 —	203 282	394 266	203 —	92 260	53 138
Övriga	{ st. lb.	560 38	247 110	235 125	304 167	337 210	480 300	311 177	140 79
									82 47

boende) arbetarhushåll, däribland även byggnadsarbetare.¹ Inom dessa familjer, 5 439 till antalet, utgjorde genomsnittliga antalet boende per 100 rum i resp. större städer och övriga orter: östra Sverige 190 och 198, Småland och öarna 164 och 172, södra Sverige 167 och 140, västra Sverige 204 och 212, norra Sverige 201 och 227 samt hela riket 180 och 194 (medeltal 185). Dessa siffror äro genomgående högre än de, som för hyreslägenheter redovisas i tab. 64, och även om man har anledning antaga, att krisåren medfört någon minskning av trångboddheten i småbostäderna, synas de dock bestyrka vad förut antytts, nämligen att förevarande representativa undersökning nog ger snarare en för ljus än för mörk bild av byggnadsarbetarnas faktiska levnadsförhållanden vid här ifrågavarande tidpunkt.

Tab. 65 slutligen ger upplysning om, vad landsortens byggnadsarbetare plägar kosta på sig, när han förhyr bostad. Hyrespriserna ställa sig därvid olika höga icke blott för bostäder av skilda bostadstyper utan även för samma slags bostäder inom olika landsdelar och ortsgupper. Sålunda äro bostadspriserna betydligt högre i östra och norra Sverige än i övriga landsdelar och billigare på landsbygden och småstäderna än i större städer samt i köpingar och municipalsamhällen; sistnämnda förhållande ger, med hänsyn till bostadsprisernas ofta framhållna indicerande betydelse för levnadskostnaderna i allmänhet, en antydning om förklaringsgrunden till denna ortsgroups ovan sid. 160 angivna högre lönestandard. Skarpt framträda nu antydda prisskillnader i kolumnen för »medelhyra per rum» (boningsrum och kök), medan i kolumnen »medelhyra per person» skiljaktigheterna i avsevärd grad

¹ A. st. sid. 164*.

utjämnas särskilt genom de södra landsdelarnas åtminstone i fråga om rumsantalet högre bostadsstandard. I fråga om de särskilda yrkesgrupperna ges siffrorna, åtminstone för städernas vidkommande, en antydning om något lägre bostadsanspråk från grovarbetarnas än från yrkesarbetarnas sida, låt vara att det höga talet för »övriga arbetare» till väsentlig del torde sammanhånga med dessas ofta berörda koncentration till i bostadsavseende dyra orter.

Såsom avslutning synes det vara lämpligt att något uppehålla sig vid det ekonomiska tryck hyresutgifterna utöva, i den mån detta kommer till uttryck genom att beräkna hyrans procentuella del av inkomsten. Ställas de i tab. 65 meddelade genomsnittliga hyresbeloppen per lägenhet i relation till de i tab. 57 återgivna medelårsinkomsterna, befinnes för byggnadsarbetarnas vidkommande den sålunda framkomna »hyresprocenten» utgöra 9·1 för samtliga orter och för de särskilda landsdelarna växla mellan 8·1 och 10·1 %. Enligt 1912—1914 års bostadsräkning utgjorde hyresprocenten, då hänsyn toges endast till lägenhetsinnehavarens taxerade inkomst, 16·7 % för arbetare i allmänhet och 19·0 för byggnadsarbetare (om familjemedlemmarnas inkomster tilläggas, resp. 15·3 och 17·4 %).¹ Liksom för övriga samhällsmedlemmar har sålunda även för byggnadsarbetarna krisårens hyresbegränsning medfört en väsentlig minskning av hyrespostens andel av utgiftsbudgeten, men en hushållsstatistisk undersökning skulle antagligen utvisa, att för dessa som för andra arbetare den sålunda frigjorda inkomsten väsentligen måst användas för att täcka de så starkt stegrade utgifterna för föda och kläder m. m.

¹ A. a. sid. 214* ff.

Bilaga 1.**Frågeformulär.**

BYGGNADSARBETARSÄKKUNNIGA.

Strängt förtroligt.

Form. 1

(fackföreningar).

Uppgifter rörande antalet inom byggnadsindustrien sysselsatta medlemmar av avd. nr av förbundet i samt antalet utom fackföreningen stående (ort) arbetare inom samma fack (av byggnadsindustrien) å orten.

1. Antalet medlemmar i fackföreningen vid vidstående tidpunkter	31/3 1920	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
Hela antalet					
därav i arbete					
ej i arbete					
angiv om möjligt, hur många av sist-nämnda grupp, som voro ¹					
i militärtjänst					
i strejk (eller lockout)					
arbetslösa					
sjuka					

2. Uppgiv så noggrant ske kan det antal arbetare inom facket (av byggnadsindustrien) å orten, som stodo *utom* Eder fackförening: den 31/3 1920, den 30/6 1919, den 31/3 1919, den 30/6 1914, den 31/3 1914

3. Uppgiv så noggrant ske kan, huru de i punkt 1 angivna medlemmarna fördelade sig på	31/3 1920	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
å orten (med omnejd) bofasta					
dit från avlägsnare trakter tillresta					

Önskvärt vore att erhålla motsvarande upplysningar beträffande utom fackföreningen stående

4. Därest mera betydande *ökning* ägt rum mellan någon av förestående tidpunkter och de nästföljande eller eljest under de senare åren, angiv så utförligt som möjligt de *orter* och *sysselsättningar*, varifrån de nya arbetarna kommit
5. Därest mera betydande *minskning* ägt rum mellan någon av förestående tidpunkter och de nästföljande eller eljest under de senare åren, angiv så utförligt som möjligt de *orter* och *sysselsättningar*, dit de avgångna arbetarna begivit sig

¹ Finnes ej uppgift härom för samtliga angivna tidpunkter, vore det önskvärt erhålla sådana för åtminstone någon eller några av desamma.

Vänd!

6. Synnerligen önskvärt vore, därest på grundval av förfrågningar hos föreningens samtliga medlemmar rörande deras *sysselsättning* (för år 1914 med användande av uppgifterna under punkt 4 å form. 2) vid olika tider nedanstående tabell kunde ifyllas med avseende på åtminstone någon eller några av där angivna tidpunkter:

Antal medlemmar sysselsatta med	31/3 1920	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
Nybyggnad av hyreshus					
» » villor o. d.					
» » fabriker, affärslokaler, hotell o. d.					
Reparationer och ombyggnader					
Väg- och vattenbyggnader					
Andra arbeten (vilka?					
Summa medlemmar					

7. Därest ovan angivna fördelning vid någon (eller några) av förestående tidpunkter skulle avvika från det eljest *normala*, angiv så utförligt som möjligt *orsakerna* till denna förskjutning

8. Vad önskar Ni i övrigt anföra rörande arbetsmarknadens utveckling inom Edert fack under de senare åren och önskvärda åtgärder till stabilisering och förbättring av densamma?.....

..... den 1920.

.....
(namn)

.....
(titel och postadress)

Anvisningar för ifyllande av formulär 1.

Rubriken. Uppgifterna böra avse *samtliga* inom facket å orten vid angivna tidpunkter sysselsatta arbetare, i första hand de organiserade. I fråga om sådana fack, t. ex. bleck- och plåtslageriarbetare, grovarbetare o. d., vilka utföra arbete både inom byggnadsindustrien och inom andra branscher, böra givetvis endast fackets arbetare inom *byggnadsverksamheten* medräknas.

Punkterna 1 och 2. Kunna ej alla önskade uppgifter lämnas för samtliga angivna tidpunkter, vore det önskvärt att i varje fall erhålla sådana för åtminstone några av desamma.

Punkt 3. Med å orten (med omnejd) bofasta arbetare förstås sådana, vilka äro bosatta inom samhället eller så nära detsamma, att de dagligen kunna resa mellan hemmet och arbetsplatsen.

Punkterna 4 och 5. Här lämnas möjligast utförliga meddelanden till belysning av i föregående punkter lämnade sifferuppgifter.

Punkterna 6 och 7. Besvarande av *punkt 6* hoppas man ej skola möta större svårigheter med avseende på åren 1920 och 1919. Svårare ligger saken till beträffande år 1914, men, därest, såsom är att hoppas, form. 2 inkommit mera talrikt, torde tillräckliga upplysningar även kunna erhållas med ledning av därstädes i punkt 4 meddelade uppgifter. Särskilt i detta fall är det dock nödvändigt, att under *punkt 7* noggrant anges, i vad mån och på vilket sätt de sålunda erhållna siffrorna avvika från det eljest normala, ävensom i vad mån de rönt inverkan av förändringar i medlemsantalet m. m.

Punkt 8. Under denna punkt må lämpligen införas övriga upplysningar, som kunna vara belysande för arbetsmarknadens utveckling inom facket och byggnadsindustrien under de senare åren, ävensom förslag till åtgärder för stabilisering och förbättring av densamma, exempelvis med avseende på yrkets rekrytering och lärlingsväsendets upphjälpande, arbets-säsongens förlängning, facklig arbetsanvisning, fardagarnas förläggning till ur byggnadsindustriens synpunkt lämpligare tidpunkter m. m. m. m.

Personkort

(besvaras i tillämpliga delar genom överstrykning
av de ord, som ej passa in på föreliggande fall).

Å detta formulär meddelade uppgifter
skola *endast* användas för statistiskt
ändamål och komma följaktligen ej till
skattemyndigheters eller arbetsgivares
kännedom eller eljest under obehörigas
ögon.

Ort

Namn

(fullständigt för- och tillnamn)

Yrkesspecialitet

1. Född / 1..... i { stad, köping, municipalsamhälle.
..... socken av län.
Mantalsskriven i { stad, köping, municipalsamhälle.
..... socken av län.

Ogift, gift, änking etc.

Antal personer utom Er själv att

helt försörja { barn delvis försörja { barn
..... andra andra

2. A. Bebor självständig (omöblerad) lägenhet:

a) hyrd? I så fall mot en hyra av kr. per år.

b) i eget hus?

Antal rum och { eget kök.
..... { del i ,

Finnes inneboende i lägenheten? I så fall huru många?

B. Bebor möblerat rum { ensamt
..... { delat med personer.

C. Är inneboende hos släktingar, andra personer, å ungarshotell, logihus.

3. Var och när började Ni arbeta i nuvarande yrkesspecialitet? I

år, å nuvarande ort år (ort)

Vad var Eder sysselsättning, innan Ni började i nuvarande yrkesspecialitet?

..... i
(fack) (ort)

4. Med vad slag av byggnadsarbete (nybyggnad av hyreshus, av villor, av fabriker,
affärslokaler o. d., reparationer och ombyggnader, väg- och vattenbyggnader, andra
arbeten) var Ni sysselsatt den $31/3$ 1914?

den $30/6$ 1914?

5. Haft sysselsättning inom byggnadsfacket sedan $1/1$ 1919 hos följande arbetsgivare:

hos fr. d. / t. d. / ,
(namn, yrke o. adress)

hos fr. d. / t. d. / ,

hos fr. d. / t. d. / ,

hos fr. d. / t. d. / ,

hos fr. d. / t. d. / ,

hos fr. d. / t. d. / ,

hos fr. d. / t. d. / ,

Vänd

Anvisningar för ifyllande av form. 2.

OBS! Formuläret besvaras i lämpliga delar genom överstrykning av de ord, som ej passa in på föreliggande fall. — Var god använd bläck eller anilinpenna, ej blyerts.

Allmänna anvisningar.

Under det att ett flertal övriga yrken tid efter annan blivit föremål för arbetsstatistiska undersökningar, har detta hittills aldrig varit fallet med byggnadsindustrien, oaktat dess stora sociala och ekonomiska betydelse. De inom civildepartementet tillkallade sakkunniga för utredning av arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, med uppgift tillika att avgiva förslag till förbättringar på området, hava emellertid för sitt arbete sett sig i behov av bl. a. möjligast tillförlitliga uppgifter rörande byggnadsarbetarnas antal samt arbets- och löneförhållanden. För denna utredning har intresserad medverkan ställts i utsikt av representanter från samtliga de större *fackförbund*, vilka hava medlemmar sysselsatta inom byggnadsbranschen. Denna omständighet liksom även att byggnadsarbetarna äro representerade bland de sakkunniga torde vara en garanti för, att ifrågavarande utredning icke kan tänkas lända arbetarna till skada utan endast vara till fördel genom att möjliggöra ett opartiskt bedömande av löne- och arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, varom numera i pressen och eljest så många motsägende framställningar äro gängse. Till yttermera visso hava de sakkunniga lämnat garanti för, att avgivna uppgifter endast skola användas för statistiskt ändamål och följaktligen ej komma till skattemyndigheters eller arbetsgivares kännedom eller eljest under obehörigas ögon.

För åstadkommandet av en dylik utredning är emellertid *arbetarnas egen intresserade medverkan* oundgängligen nödvändig. Inom fabriksfack o. d., där arbetarna pläga i regel hava anställning året om, kunna erforderliga arbetstids- och löneuppgifter i huvudsak grundas på arbetsgivarnas lönelistor, men så kan givetvis ej ske inom byggnadsfacket, där arbetaren merendels går från arbetsplats till arbetsplats och blott kort tid kvarstannar på varje och där han än kan arbeta åt en byggmästare, än åt annan person, vare sig med husbygge eller arbete utom byggnadsfacket.

Emellertid är det ett känt förhållande från andra arbetsstatistiska undersökningar, att flertalet arbetare sakna nödig vana och förmåga att själva på ett tillfredsställande sätt, ifylla det för undersökningen erforderliga frågeformuläret. För att övervinna dessa svårigheter, använder man sig av med arbetarnas förhållanden förtrogna personer såsom ombud för uppgifternas insamlande. Vid förevarande utredning hava sålunda efter förslag av resp. fackförbund utsetts ett flertal dylika ombud, vilka vid lämpliga tillfällen skola utfråga vederbörande arbetare om å formuläret berörda förhållanden och med ledning härav ifylla detsamma. I fråga om dessa arbetarnas och fackförbundens egna förtroendemän torde självfallet kunna förutsättas ett sådant handhavande av arbetet med dessa uppgifters insamlande, att i möjligaste mån fullständiga och korrekta svar på frågorna i formuläret skola kunna erhållas.

Vänd!

Framhållas må i detta samband slutligen, att formulärets punkter givetvis ej behöva besvaras i den ordning de stå upptagna — så torde det t. ex. i många fall vara lämpligt att taga den sista punkten före de tre föregående — men bör likväl tillses, att samtliga bliva möjligast noggrant och fullständigt besvarade.

Anvisningar för ifyllande av de särskilda frågepunkterna.

Rubriken. Här tillses, att fullständiga och riktiga uppgifter erhållas om arbetarens namn och yrkesspecialitet.

Punkt 1. I denna punkt lämnas noggranna uppgifter rörande arbetarens personliga förhållanden. Därest en person är fränksild, behöver detta ej anmärkas på formuläret, utan angives han som änklings.

Punkt 2. De för bedömande av arbetarens levnadsstandard så betydelsefulla bostadsuppgifterna böra ägnas stor uppmärksamhet. Angående de särskilda frågorna torde här blott behöva framhållas, att när en person t. ex. i egenskap av portvakt, åtnjuter fri bostad, detta angives å uppgiften med ordet »fri», varvid hyran uppskattningsvis angives till sitt ungefärliga värde.

Punkt 3. Med föregående sysselsättning kan även avses annat byggnadsfack, t. ex. då en arbetare från grovarbetare blivit murare o. s. v.

Punkt 4. Genom denna punkt avses i huvudsak att insamla uppgifter, möjliggörande ett siffermässigt svar å form. 1, punkt 6, de båda sista kolumnerna.

Punkt 5. Av synnerligen stor vikt är, att i denna punkt erhållas fullständiga och riktiga namn-, yrkes- och adressuppgifter å arbetarens samtliga arbetsgivare inom byggnadsfacket efter ingången av år 1919.

Punkt 6. Vid annan sysselsättning än inom byggnadsfacket, behöver däremot icke arbetsgivarens namn utan blott arbetets art angivas.

Punkt 7. Besvarande av denna punkt möter givetvis stora svårigheter, för så vitt arbetaren ej har några anteckningar häröver. Dock torde viss ledning kunna erhållas genom jämförelse med de i punkt 5 meddelade uppgifterna om arbetsanställningarnas faktiska längd.

Punkt 8. Även denna punkt torde vålla betydande svårigheter, men bör ombudet söka att genom lämpligt ställda och inbördes kontrollerande frågor komma till ett möjligast riktigt resultat. Veckoinkomsten 1919 och 1920 torde bäst erhållas genom att söka utröna det vid avlöningstillfällen normalt uppburna beloppet samt härtill lägga en proportionell del av ev. ackordsöverskott.

BYGGNADSARBETARSÄKKUNNIGA.

Form. 2:a.

Strängt förtroligt.

Till

De av statsrådet och chefen för K. Civildepartementet enligt nådigt bemyndigande tillkallade sakkunniga för utredning av arbetsförhållandena inom byggnadsfacket, med uppgift tillika att avgiva förslag till förbättringar på området, hava för sitt arbete sett sig i behov av bl. a. möjligast tillförlitliga uppgifter rörande byggnadsarbetarnas faktiska löne- och inkomstförhållanden. Då de sakkunniga erfarit, att nedan angivna personer hos Eder under viss tid varit sysselsatta med byggnadsarbete, anhålles, att Ni benäget ville medverka vid sagda utredning genom att här nedan lämna möjligast exakta uppgifter rörande ifrågakvarande personers arbetslön m. m. under nämnda tid och därefter snarast möjligt återsända denna skrivelse under adress *Byggnadsarbetarsakkunniga, Stora Nygatan 40—42, Stockholm St.*

Framhållas må, att å detta formulär meddelade uppgifter betraktas som strängt förtroliga samt att desamma endast skola användas för statistiskt ändamål och följaktligen ej komma under skattemyndigheters eller eljest obehörigas ögon.

På de sakkunnigas vägnar:

HENNING ELMQUIST.

[illegible]

BYGGNADSARBETARSAKKUNNIGA.

Strängt förtroligt.

Form. 3

(byggmästare m. fl.)

Uppgifter rörande vid nedanstående tidpunkter av undertecknad
sysselsatta byggnadsarbetare i¹⁾

(ort med omnejd)

1. Antal direkt anställda byggnadsarbetare (här inräknas *ej* arbetare hos av byggmästare
o. d. anlitade entreprenörer).

Yrkesspecialiteter (ej särskilt angivna specialarbetare upptagas å någon av de tomma raderna)	Antal direkt anställda byggnadsarbetare den						
	31/3 1920	31/12 1919	30/6 1919	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
Murare							
Träarbetare (timmermän och snickare) . . .							
Hantlangare (bruks- och tegelbärare o. d.) .							
Jordschaktare och övriga grovarbetare . . .							
Bergsprängare och stenarbetare							
Cement- och betongarbetare							
Asfaltarbetare							
Måleriarbetare							
Bleck- och plåtslageriarbetare							
Rörarbetare							
Elektriska montörer							
Kakelugnsmakeriarbetare							
Stuckatörer							
Glasmästeriarbetare							
Åkeriarbetare							
Smeder							
.....							
.....							
.....							
Summa byggnadsarbetare							

2. Därest för någon eller några av ovanstående arbetargrupper mera betydande *ökning* ägt rum från något (eller några) av förestående tidpunkter till nästföljande, angiv så utförligt som möjligt *orsakerna* till denna ökning, ävensom i vad mån och på vilket sätt det ökade arbetarbehovet kunnat fyllas

¹⁾ Därest arbetsgivare sysselsätter byggnadsarbetare å flera olika orter, böra så vitt möjligt särskilda uppgifter avgivas för varje sådan ort.

3. Därest för någon eller några av förestående arbetargrupper mera betydande *minskning* ägt rum från någon (eller några) av förestående tidpunkter till nästföljande, angiv så utförligt som möjligt *orsakerna* till denna minskning, ävensom i vad mån och på vilket sätt den sålunda överflödiga arbetskraften beretts sysselsättning inom andra yrken och orter

4. På vilket sätt fördelade sig de av Eder under punkt 1 redovisade byggnadsarbetarna på nedanstående <i>grenar av byggnadsindustrien</i> :	Antal direkt anställda byggnadsarbetare den						
	31/3 1920	31/12 1919	30/9 1919	30/6 1919	31/3 1919	30/6 1914	31/3 1914
Nybyggnad av hyreshus							
» » villor o. d.							
» » fabriker, affärslokaler, hotell o. d.							
Reparationer och ombyggnader							
Väg- och vattenbyggnader							
Andra arbeten (vilka?))							
Summa byggnadsarbetare							

5. Därest vid någon (eller några) av förestående tidpunkter mera avsevärda *förskjutningar* ägt rum mellan olika grenar av byggnadsverksamheten, angiv så utförligt som möjligt *orsakerna* till dessa förändringar

6. Hur stor är f. n. den genomsnittliga *arbetsåtgången*, helst uttryckt i arbetstimmar av olika under punkt 1 angivna yrkesspecialiteter, per eldstad vid produktion av bostadshus (stenhus, trähus, »landshövdingehus») av å Eder ort sedvanliga typer, som av Eder utförts?

7. Byggnadsarbetarnas löneförhållanden:

Yrkesspecialiteter (ej särskilt angivna specialarbetare upptagas å någon av de tomma raderna)	Totalsumma utgjorda arbetstimmar samt bokförd utbetald avlöning (inkl. ackordsöverskott, gratifikationer, dyrtidstillägg, naturaförmåner m. m.) för samtliga hos Eder direkt anställda arbetare under nedanstående tidsperioder						Därest i vidstående lönesiffror ingå ackordsöverskott, som utgått för arbete under föregående år, eller i timsiffrorna arbeten, för vilka slutlikvid erhållits först under det nästföljande, torde om möjligt i nedanstående kolumner, med användande av tecknen — och +, antecknas de lönesummor (i kr.), med vilka de i kol. 3, 5 och 7 upptagna böra minskas, resp. ökas för erhållande av ett fullt riktigt uttryck för totalavlönningen per arbetstimme under resp. tidsperioder		
	År 1920 första kvartalet		År 1919		År 1914		År 1920 första kvartalet	År 1919	År 1914
	antal arbets- timmar	sam- man- lagd av- löning, Kr.	antal arbets- timmar	sam- man- lagd av- löning, Kr.	antal arbets- timmar	sam- man- lagd av- löning, Kr.			
Murare									
Träarbetare (timmermän och snickare)									
Hantlangare (bruks- och tegelbärare o. d.)									
Jordschaktare och övriga grovarbetare									
Bergsprängare och stenarbetare									
Cement- och betongarbetare									
Asfaltarbetare									
Måleriarbetare									
Bleck- och plåtslageriarbetare									
Rörarbetare									
Elektriska montörer									
Kakelugnsmakeriarbetare									
Stuckatörer									
Glasmästeriarbetare									
Åkeriarbetare									
Smeder									
Samtliga byggnadsarbetare									

Anmärkningar och förklaringar till ovanstående arbetstids- och löneuppgifter.....

8. Hur stor är f. n. den genomsnittliga *arbetskostnaden*, helst specificerad för de olika slagen av arbeten, per eldstad vid produktion av bostadshus (stenhus, trähus, »landshövdingehus») av å Eder ort sedvanliga typer, som av Eder utförts?

Vänd!

9. Vad önskar Ni i övrigt anföra rörande arbetsförhållandena inom byggnadsfacken under de senare åren samt möjliga och önskvärda åtgärder till förbättring och stabilisering av desamma?
-
-
-
-
-
-
-
-
-

..... den 1929.

.....
(namn)

.....
(titel och postadress)

Anvisningar för ifyllande av form. 3.

- Rubriken.** Uppgifter enligt detta formulär böra avgivas av *en var, som yrkesmässigt sysselsätter arbetare av i punkt 1 angivna slag*, sålunda icke blott byggmästare utan även målarmästare, bleck- och plåtslagarmästare och övriga entreprenörfirmor o. s. v. Uppgifterna böra avse en och samma *ort*, varmed förstås visst samhälle med dess närmare omgivningar. Därest arbetsgivare sysselsätter byggnadsarbetare å flera olika orter, böra så vitt möjligt särskilda uppgifter avgivas för varje sådan ort.
- Punkt 1.** Här upptages hela antalet vid angivna tidpunkter hos arbetsgivaren *direkt* anställda byggnadsarbetare, sålunda icke arbetare anställda hos av honom anlitade entreprenörer, vilka sistnämnda avgiva särskilda uppgifter. Arbetarna fördelas noggrant efter å formuläret angivna yrkesspecialiteter; ej särskilt angivna mindre grupper av specialarbetare, såsom gipsrörare, s. k. husdrivare m. fl., upptagas med angivande av beteckning å någon av de tomma raderna.
- Punkterna 2 och 3.** Här lämnas möjligast utförliga meddelanden till belysning av *orsakerna* till förskjutningarna mellan i föregående punkt lämnade antalsuppgifter.
- Punkterna 4 och 5.** Den i *punkt 4* begärda fördelningen av de anställda arbetarna på olika byggnadsbranscher bör om möjligt avse samtliga i punkt 1 upptagna arbetare. I *punkt 5* angivas så utförligt som möjligt orsakerna till i punkt 4 angivna förskjutningar mellan olika grenar av byggnadsverksamheten vid olika tidpunkter.
- Punkt 6.** Här anges lämpligen den genomsnittliga arbetsåtgången för olika å orten sedvanliga typer av bostadshus var för sig, såsom dels större hyreshus av tegel eller enbart av trä eller s. k. landshövdingehus, dels ock villa- och egnahemsbyggnader av sten eller av trä o. s. v. I fråga om de olika hustyperna tillses, att beräkningarna avse hus uteslutande eller huvudsakligen uppförda för bostadsändamål, icke byggnader, som i större utsträckning inrymma affärslokaler o. d.
- Punkt 7.** I denna tabell fördelas byggnadsarbetarna efter samma grunder som i punkt 1, men avse uppgifterna samtliga arbetare, som *under angivna tidsperioder* haft sysselsättning hos uppgiftslämnaren. I fråga om löneuppgifterna må anmärkas, att siffrorna i kol. 3, 5 och 7 skola avse avlöningssummorna, sådana de direkt framgå av lönebokföringen. Därest ackordsöverskottens fördelning icke fallit jämnt på angivna tidsperioder, böra möjligast exakta anteckningar härom till komplettering göras i tabellens tre sista kolumner.
- Punkt 8.** I fråga om de hustyper m. m. här begärda uppgifter skola avse hänvisas till vad ovan anförts under punkt 6.
- Punkt 9.** Under denna punkt må lämpligen införas övriga upplysningar, som kunna vara belysande för arbetsförhållandenas utveckling inom byggnadsindustrien under de senare åren, ävensom förslag till åtgärder för stabilisering och förbättring av desamma, exempelvis med avseende på yrkets rekrytering och lärlingsväsendets upphjälpande, arbetssäsongens förlängning, facklig arbetsanvisning, fardagarnas förläggning till ur byggnadsindustriens synpunkt lämpligare tidpunkter m. m. m. m.

*Bilaga 2.***Källor och litteratur.****Sveriges officiella statistik.**

- Folkmängden och dess förändringar.*
 Folkmängden den 31 dec. 1910 av K. Statistiska Centralbyrån, II. Folkmängdens fördelning efter kön, ålder och civilstånd (utg. 1913).
 III. Folkmängdens fördelning efter yrken (utg. 1917).
 Befolkningsrörelsen år 1917 (utg. 1922).
 Folkmängden inom administrativa områden årg. 1912—20.
Industri och bergshantering.
 Industri, av K. Kommerskollegium, årg. 1910, 1915 och 1919.
Socialstatistik (av K. Socialstyrelsen).
 Kollektivavtal angående arbets- och löneförhållanden i Sverige 1907—08, I—III (utg. 1908—11).
 Kollektivavtal i Sverige åren 1908—20.
 Arbetsinställelser under åren 1903—07 (utg. 1909).
 Arbetsinställelser i Sverige åren 1908—20.
 Den offentliga arbetsförmedlingen i Sverige 1902—12 (utg. 1915).
 Undersökning av bagerierna i Sverige (utg. 1899).
 Undersökning av tobaksindustrien i Sverige (utg. 1899).
 Undersökning av den mekaniska verkstadsindustrien i Sverige: 1. Större egentliga mekaniska verkstäder (utg. 1901). 2. Mindre egentliga mekaniska verkstäder samt vissa specialverkstäder m. m. (utg. 1904).
 Undersökning av tryckerier och därmed förenad hantering i Sverige (utg. 1909).
 Den svenska tobakshanteringen år 1908 (utg. 1911).
 Lantarbetarnas arbets- och löneförhållanden inom olika bygder och å typiska lantegendomar (utg. 1915).
 Sjömansyrket i Sverige, Del I, II (utg. 1915—19).
 Hamnarbetaryrket i Sverige (utg. 1916).
 Levnadskostnaderna i Sverige 1913—1914: Del I, Utredningens huvudresultat; Del II, Lokalmonografier 1—8; Del III, Hushållsräkenskaper (utg. 1917—21).
 1912—14 års allmänna bostadsräkningar: Del I, Allmän redogörelse, Del II, Lokalmonografier 1—12 (utg. 1913—20).
 Byggnadsverksamheten i rikets stadssamhällen; åren 1912—20.
 Undersökningar rörande de mindre bemedlades bostadsförhållanden i vissa svenska städer I—III (utg. 1916—18).
 Olycksfall i arbete åren 1906—17.
 Kooperativ verksamhet i Sverige åren 1908—1910, 1911—1913, 1914—1916.
Statistiska meddelanden.
Ser. A, häft. 1. Statistisk översikt av det svenska näringslivets utveckling åren 1870—1915, utg. av K. Kommerskollegium, Stockholm 1919.
Ser. F. Sociala meddelanden, utg. av K. Socialstyrelsen, årg. 1914—21.
Statistisk årsbok för Sverige, utg. av K. Statistiska centralbyrån, årg. 1920 och 1921.

Andra statistiska publikationer och övrig litteratur.

- Aarnseth, Fredrik: Svenska järnvägsbyggnadsarbetarnas organisation åren 1902—1912, Gävle 1912.
 Arbetarförsäkringskommitténs (»gamla») betänkande, III. Statistiska utredningar, Stockholm 1888.
 Bagge, Gösta: Arbetslönens reglering genom sammanslutningar, Stockholm 1917.
 Berättelser över hyresnämndernas och bostadsförmedlingskontorets i Stockholm verksamhet 26 maj 1917—18 juni 1918, 19 juni 1918—21 juni 1919, 22 juni 1919—30 juni 1920 samt 1 juli 1920—17 juni 1921. Bih. till Beredningsutskottets, resp. Stadskollegiets utlåtanden och memorial, 1918 n:r 171, 1919 n:r 164, 1920 n:r 137 och 1921 n:r 86.
 Berättelse över Landsorganisationens i Sverige verksamhet 1919, Stockholm 1921.
 Betänkande angående hyresstegringsskatt för bostadsändamål, avgivet den 1 mars 1919 av inom K. Civildepartementet den 14 dec. 1918 tillkallade sakkunniga.
 Betänkande avgivet den 11 mars 1892 av Kommittén för revision av förordningen den 18 nov. 1881 angående minderårigas användande i arbete, Stockholm 1892.
 Blomqvist, J. Thor: Arbetslönens förhållande till byggnadskostnaden i sin helhet, föredrag å Svensk byggnadsdag 1919. Byggnadstidningen 1919, n:r 8—10.
 Boëthius, Bertil: Samlingen av handlingar rörande skrän och hantverkerier åren 1717—18 i Kommerskollegii arkiv. Medd. från Riksarkivet, Ny följd, Ser. I: 41, Band 4 (1916).

- Boligkommissionen af 1916, Betænkning I—III, Köpenhamn 1917.
- Boligkommissionen af 1918, Betænkning I, II, Köpenhamn 1920—21.
- Bonnevie, Carl: Boligsak og byggesamvirke i Tyskland, Sociale meddelelser 1921 n:r 3, Kristiania 1921.
- Booth, Ch.: The life and labour of the people in London. Vol. I—XVII, London 1890—1903.
- Bowley, A. L.: Elements of statistics, 4th Edition, London 1920.
- Chefinspektoret for fabrikktilsynet: Ulykkesstatistikk. Sociale Meddelelser 1921, n:r 5, Kristiania 1921.
- Dalkvist, O.: De svenska industriarbetarnas läge. Del I, Stockholm 1899, Del II, Stockholm 1910.
- Edin, Karl Arvid: Arbetarbefolkningens bostadsförhållanden i Uppsala, Uppsala 1910.
- Ellinger, A.: Die Sozialisierung des Baugewerbes, Hamburg 1920.
- Ellinger, A.: Sozialisierung des Bau- und Wohnungswesens, Hamburg 1920.
- Fackföreningsrörelsen, framställning om dithörande förhållanden i Sverige, Norge, Danmark, Tyskland, England och Frankrike jämte specialutredningar för Sverige, I—III, utg. av Landsorganisationen. Stockholm 1912.
- Fackföreningsrörelsen, organ för Landsorganisationen i Sverige, årg. 1921 o. 1922. Stockholm 1921—22.
- Fredriksson, Nils: Vad är att göra? Stockholm 1921.
- Halbjahresberichte über die Bevölkerungsbewegung und die wirtschaftlichen Verhältnisse der Stadt Bern, herausgeb. vom Statistischen Amt, 3. Jahrgang 1920 n:r 1, 2. Bern 1920—21.
- Hansson, Sigfrid: Ett kvartssekul av Svenska bleck- och plåtslagareförbundets historia 1893—1918. Stockholm 1918.
- Hazellius, G.: Om hantverksämbetena under medeltiden. Bidrag till vår odlings hävder, utg. av Nordiska museet, IX, Stockholm 1906.
- Henriksson-Holmberg, G.: Trettio år av Stockholms måleriarbetares fackförenings historia 1884—1914, Stockholm 1914.
- Hesse, A.: Gewerbestatistik, i J. Conrad: Grundriss zum Studium der politischen Oekonomie: IV Teil, Statistik II, II. Hälfte, 1. Band, Zweite Aufl. Jena 1914.
- »Housing», issued by the Ministry of Health, årg. 1920—21 (Vol. I—II), London 1920—21.
- Housing Betterment, a journal of housing advance, issued quarterly by the National Housing Association, Vol. 10 n:r 1—2, New York 1921.
- Industria, Svenska arbetsgivareföreningens tidning, årg. 1920 och 1921, Stockholm 1920—21.
- International Labour Review, published by the International Labour Office, årg. 1921 och 1922 (Vol. I—V), Geneva 1921—22.
- Klemming, G. E.: Skråordningar, Stockholm 1856. (I Svenska fornskriftsällskapets samlingar.)
- Klemming, G. E.: Småstycken på fornsvenska, Stockholm 1866—81. (I Svenska fornskriftsällskapets samlingar.)
- Kuczynski, R.: Arbeitslohn und Arbeitszeit in Europa und Amerika 1870—1909, Berlin 1913.
- Kuczynski, R.: Wohnungsnot bei Friedensschluss? Deutscher Wohnungsausschuss, Schriften, Heft 2, Berlin 1917.
- Kungl. Maj:ts proposition n:r 34 till riksdagen ang. understöd för uppförande av bostadshus med smålägenheter; given Stockholms slott den 20 jan. 1917.
- Kungl. Maj:ts proposition n:r 314 till riksdagen ang. vissa anslag och lån till främjande av bostadsproduktionen; given Stockholms slott den 12 mars 1920.
- Labour Gazette, prepared and edited at the offices of the Ministry of Labour, årg. 1920 och 1921 (Vol. XXVIII, XXIX), London 1920—21.
- Larson, Gustaf: Byggnadssätt och byggnadskostnader vid statsunderstödda bostadsföretag under år 1917, Svenska Stadsförbundets tidskrift 1918.
- Larsson, Yngve: Rekonstruktionspolitiken å bostadsfrågans område i England, Svenska Stadsförbundets tidskrift 1919.
- Leitch, John: Man to man; i svensk översätn. under titeln: »Samförstånd mellan kapital och arbete», utg. av Sveriges Industriförbund, Div. publ. n:r 19 (1921).
- Lohn- und Gehaltserhebung vom Februar 1920, Statistik des Deutschen Reichs Band 293, Berlin 1921.
- Lundell, J.: Om hantverksskrän, näringsfrihet och arbetets organisation, Lund 1846.
- Lundstedt, A. V.: Byggnadsborgenärernas rättsliga ställning i Sverige och utlandet. Bostadskommissionens utredningar VIII, Stockholm 1917.
- Mayr, Georg von: Statistik und Gesellschaftslehre, Bd I—III, Freiburg och Tübingen 1895—1917.
- Meddelanden från Sveriges industriförbund n:r 82 (april 1921).
- Minnesskrift vid Stockholms byggmästareförenings tjugufemårsjubileum 1914, Stockholm 1914.
- Monthly Review of the United States Bureau of Labor Statistics; Vol. III July—Dec. 1916, Washington 1916.
- Monthly Labor Review, ed. by the United States Department of Labor, Vol. XIII July—Dec. 1921, Washington 1921.
- Nelson, Helge: Sveriges kulturgeografiska provinser, »Ymer» 1918.
- Nionde allmänna bostadsräkningen i Stockholm den 31 dec. 1915 (Stockholms stads statistik V, ny följd 3), Stockholm 1917.

Praktiska och hygieniska bostäder, betänkande och förslag avgivet av jämlikt nådigt bemyndigande den 27 febr. 1920 tillkallade sakkunniga för utredning av frågan om bostadssociala minimifordringar å med allmänt understöd tillkommande smålägenheter, Stockholm 1921.

Reichs-Arbeitsblatt, herausgegeb. vom Statistischen Reichsamt, Abteilung für Arbeiterstatistik, årg. 1914, 1919, 1920. Berlin 1914, 1919—20.

Report of the Committee appointed by the President of the Local Government Board and the Secretary for Scotland to consider questions of building construction in connection with the provision of dwellings for the working classes in England and Wales, and Scotland. (Cmd. 9191) London 1918.

Rowntree, B. Seebohm: Poverty, a study of town life, London 1901.

Rowntree, B. Seebohm and Kendall, May: How the labourer lives, a study of the rural labour problem, London 1917.

Schott, Sigmund: Statistik (Aus Natur und Geisteswelt n:r 442), Leipzig 1913.

Seventeenth Abstract of labour statistics of the United Kingdom (Cmd. 7733), London 1915.

Sillén, A. W. af: Svenska handelns och näringarnas historia, Uppsala och Stockholm 1851—71.

Silverstolpe, G.: Studier i prisstegring, Ekonomisk tidskrift 1916.

Silverstolpe, G.: Svensk handelstidnings prisindex, Ekonomisk tidskrift 1921.

Social handbok, på uppdrag av Centralförbundet för socialt arbete utg. av G. H. von Koch, Stockholm 1908.

Sommarrin, E.: Bidrag till kännedom om arbetareförhållandena vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring år 1720, Lund 1908.

Sommarrin, E.: Skråtvånget, Verdandis småskrifter n:r 124, Stockholm 1904.

Standard time rates of wages and hours of labour in the United Kingdom at 31:st December 1920 (Cmd. 1253). London 1921.

Statistisches Jahrbuch für das Deutsche Reich, herausgegeb. vom Statistischen Reichsamt. 40. Jahrgang 1919, Berlin 1919.

Statistisk Aarbog 1920 och 1921, udgivet av Det Statistiske Departement, Köpenhamn 1920, 1921.

Statistiske Efterretninger, utgivet af Det Statistiske Departement, årg. 1919, 1920 och 1921, Köpenhamn 1919—21.

Statistisk månadsskrift, utgiven av Stockholms stads statistiska kontor, årg. 1920 och 1921, Stockholm 1920—22.

Statistisk årsbok för Stockholms stad 1920 och 1921, utarb. av Stockholms stads statistiska kontor, Stockholm 1920, 1921.

Steffen, G. F.: Studier över lönsystemets historia i England, skrifter utg. av Lorénska stiftelsen n:r 11 och 16, Stockholm 1895—99.

Stiernman, A. A. von: Samling av kungl. brev etc. III, Stockholm 1753.

Stockholms stads byggnadsnämnds verksamhet under åren 1916—1920. Bih. till Beredningsutskottets, resp. Stadskollegiets utlåtanden och memorial, 1917, n:r 92, 1918, n:r 92, 1919 n:r 165, 1920 n:r 92, 1921 n:r 92.

Stockholms Intecknings Garantiaktiebolag 1869—1919, minnesskrift, Stockholm 1919.

Stockholms Intecknings Garantiaktiebolags förvaltnings- och revisionsber. för åren 1917—1920.

Storsteen, E.: Lönsstigning och leveomkostninger. Lönsstigningen innen bygningsindustrien i de senere år. Sociale Meddelelser 1921, tillegshæfte 1, Kristiania 1921.

Styffe, C. G.: Bidrag till Skandinavien historia, I, Stockholm 1859.

Sundbärg, Gustav: Betänkande i utvandringsfrågan, Stockholm 1913.

Svenska arbetsgivareföreningens kalender (maj 1920), Stockholm 1920.

Svenska arbetsgivareföreningens lönsstatistiska årsbok 1919, utg. av d:r K. Key-Åberg, Stockholm 1921.

Svenska arbetsgivareföreningens styrelse- och revisionsberättelser för åren 1919 och 1920.

Svenska måleriarbetareförbundet: Ett yrkes historia. Studier i »Conterfeije- och Målareembetets» samt »Konstläskande målaregesällskapets» handlingar, Stockholm 1909.

Sveriges land och folk, historisk-statistisk handbok, utg. av J. Guinchard, I, II, Stockholm 1915.

Sveriges nationalförmögenhet omkring år 1908. Finansstatistiska utredningar utgivna genom K. Finansdepartementet V, Stockholm 1912.

Upmark, G.: Meddelande om skråavdelningens i Nordiska museet arkiv. Medd. från Nordiska museet 1901. Stockholm 1903.

Wagner, Martin: Die Sozialisierung der Baubetriebe. Berlin 1919.

Wallander, Sven: Om kristidens bostadsbyggen, Teknisk tidskrift, avd. Arkitektur, 1920 (även i särtryck »Aktuella spörsmål i bostadsfrågan»), Stockholm 1920.

Wirtschaft und Statistik, herausgegeben vom Statistischen Reichsamt, årg. 1921, Berlin 1921.

Wohlin, Nils: Modern lönestatistik, Stockholm 1915.

Zeitschrift für Wohnungswesen, årg. 1920 och 1921, Berlin 1920—21.

Ålderdomsförsäkringskommitténs betänkande VI. Statistiska undersökningar rörande arbetslöner och olycksfall m. m. inom olika yrken i Sverige, Stockholm 1915.

Års- och revisionsberättelser för Svenska träarbetareförbundet för åren 1916—1919, Stockholm 1917—21.

Översikter över det allmänna ekonomiska och sociala läget, utarb. inom Kommerskollegium och Socialstyrelsen, n:r 1 (juli 1921), 2 (nov. 1921), 3 (febr. 1922).

Statens offentliga utredningar 1922.

Systematisk förteckning.

(Siffrorna inom parentes hänvisa till den kronologiska förteckningen för januari-mars 1922. Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen från och med april 1922.)

Allmän lagstiftning. Rättsskipning. Fångvård.

Förberedande utkast till strafflag. Förmögenhetsbrotten. 2. (17)

Lekmannaelementets användande inom civilprocessen. (25)
Betänkande rörande internering av återfallsförbrytare. (26)

Statsförfattning. Allmän statsförvaltning.

1921 års pensionskommittés betänkande. 1. (10)
Några iakttagelser från 1921 års riksdagsmannaval. [1]

Kommunalförvaltning.

Städernas skyldigheter och rättigheter i förhållande till staten. (3)
Kommunalförfattningssakkunnigas betänkande. 3. (15)
Bilaga till d.o. (16)

Statens och kommunernas finansväsen.

Betänkande angående tillverkning och beskattning av maltdrycker. (11)
Utlåtande angående kontrollen över sockertillverkningen. (13)
Tull- o. traktatkommitténs utredningar o. betänkanden. 8. Valutafrågan. (19) 9. Järnvägsfrakternas reglering. (21)
Utredning angående ett svenskt statslotteri. (24)

Politi.

Socialpolitik.

Utredning och förslag ang. vården av blinda. (30)
Byggnadsarbetarsakkunnigas bet. 2. Arbetsstatistisk undersökning rörande husbyggnadsverksamheten. [2]

Hälso- och sjukvård.

Allmänt näringsväsen.

Betänkande med förslag till livsmedelslag. (4)
Bilag 1 till d.o. (5)
Bilag 2 till d.o. (6)

Fast egendom. Jordbruk med binärningar.

Betänkande angående förvaltningen av kronans jordbruksdomäner. (2)
Jordkommissionens betänkande. 1. Förslag till lag ang. rätt att förvärva och besitta fast egendom. (8)

Vattenväsen. Skogsbruk. Bergsbruk.

Betänkande ang. statens övertagande av förädlingsverksamheten betr. avkastningen från statens skogar. (28)

Industri.

Handel och sjöfart.

Betänkande rörande lönereglering vid lots- och fyrstaten. (20)

Kommunikationsväsen.

Betänkande om ostkustbanan. (18)
Järnvägsstyrelsens yttrande över d.o. (23)
Ostkustbanekommitténs promemoria med anl. av järnvägsstyrelsens yttrande. (27)
Järnvägsstyrelsens erinringar med anl. av Ostkustbanekommitténs promemoria. (31)

Bank-, kredit- och penningväsen.

Försäkringsväsen.

Kyrkoväsen. Undervisningsväsen. Andlig odling i övrigt.

Skolkommissionens betänkande. 4. Det högre skolväsendet i utlandet. (1)
Förslag till om- och tillbyggnad av Kungl. biblioteket. (7)
Betänkande ang. Chalmerska institutets omorganisation. (12)
Ortnamnen i Värmlands län. 7. (22)
Skolkommissionens betänkande. 2. Historiska översikter och särskilda utredningar. (29)

Försvarsväsen.

Utredning rörande understöd åt ankör efter manskap vid armén och marinen. (9)
Betänkande angående officerskårens vid flottan rekrytering och utbildning. (14)

Utrikes ärenden. Internationell rätt.